

ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİDE İKİNCİ DÜZEY SARSICILAR VE RASYONALİTE PROBLEMİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Felsefe Ana Bilim Dalı
Felsefe Doktora Programı**

Nusret Erdi ELMACI

Danışman: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

**Kasım 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Nusret Erdi ELMACI

ÖN SÖZ

Epistemolojinin başlıca çalışma konularından birisi delillerdir. Bir önermenin bilgi statüsü kazanmasını sağlayacak ya da en azından gerekçeli olmasına olanak tanıyacak epistemik araçlardan birisi olan deliller, aynı zamanda epistemik tutumlarımızın ne olması gerektiğini belirleyen bir unsurdur. Deliller kişinin neye inanması gerektiğinin işaretlerini verirler. Son zamanlarda çağdaş epistemolojinin gündemini oldukça meşgul eden ikinci düzey deliller, kişinin elindeki delillere karşı hangi epistemik tutumunun rasyonel olacağı tartışmasının merkezindedir. Çünkü kişinin kendi epistemik performansına şüphe çekerek bir epistemik sarsıcı olan negatif karakterli ikinci düzey deliller rasyonalitenin doğasıyla ilgili bir çıkmaza yol açmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu çıkmazın nedenleri literatürdeki tartışmaların ışığında ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, bu çıkmazın mahiyetini soruşturmak ve bir çözüm önerisi sunmaktır.

Çalışmanın ilerlemesinde yorum, eleştiri ve önerileriyle bana yardımcı olan, başta danışmanın Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK'e, jüri üyelerim Doç. Dr. Erhan DEMİRCİOĞLU'na, Doç. Dr. Alper Bilgehan YARDIMCI'ya, Prof. Dr. Nebil REYHANİ'ye ve Prof. Dr. Mehmet ELGİN'e teşekkür ederim.

ÖZET

ÇAĞDAŞ EPİSTEMOLOJİDE İKİNCİ DÜZEY SARSICILAR VE RASYONALİTE PROBLEMİ

ELMACI, Nusret Erdi

Doktora Tezi

Felsefe Anabilim Dalı

Felsefe Doktora Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

Kasım 2022, VI + 170 Sayfa

İkinci düzey sarsıcılar bir inancın rasyonel bir şekilde oluşmadığına şüphe çeken delillerdir. Böyle bir şüpheden dolayı, negatif karakterli ikinci düzey delillerin pozitif epistemik statüye sahip inançlar üzerinde sarsıcı role sahip olduğu iddia edilmektedir. Ancak, çağdaş epistemolojide ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü oldukça tartışmalıdır. Çünkü ikinci düzey delillerin bir sarsıcı olduğu görüşü rasyonalitenin doğası bakımından paradoksal sonuçlara yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ikinci düzey delillerin epistemik bir sarsıcı rolü olduğunu savunmak ve buna yönelik itirazları karşılamaya çalışmaktır. İkinci düzey delilleri birer epistemik sarsıcı olarak kabul etmenin rasyonalite konusunda bir çıkmaza sürüklediği iddia edilse de problemin kaynağı rasyonalitenin doğası hakkında hatalı bir yaklaşım benimsenmesidir. Tezimiz şudur ki, rasyonalite ve gerekçelendirme arasında bir ayrım bulunmakta olup, epistemik performansla dayalı bir rasyonalite anlayışı ikinci düzey delillerin neden bir sarsıcı olduğunu açıklar. Kabaca, doğru inancı bilgiye dönüştürecek bir koşul olarak gerekçelendirme sağlandığında, öznenin kendisinden şüphe duymasına neden olacak ikinci düzey deliller yanıltıcıdır ve inancı gerekçelendiren unsurları sarsmaz. Buna karşın, rasyonalite kişinin elindeki sebeplerin neye inanmak için bir dayanak olabileceğini kavramasıyla sağlanabilir. Bu kavrayışa sahip kişi, epistemik performansının bir sonucu olarak epistemik bir tutum alır. Bu nedenle, böyle bir performansın mümkün olmadığına yönelik sebep teşkil eden ikinci düzey deliller birer epistemik sarsıcıdır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Düzey Deliller, Epistemik Sarsıcı, Rasyonalite, Gerekçelendirme, Epistemik Performans

ABSTRACT

SECOND-ORDER EVIDENCE IN CONTEMPORARY EPISTEMOLOGY AND THE PROBLEM OF RATIONALITY

ELMACI, Nusret Erdi

Doctoral Thesis

Philosophy Department

Philosophy Doctoral Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet ÖZTÜRK

November 2022, VI + 170 Pages

Second-order (higher-order) defeaters are evidence that casts doubt on the rationality of a belief. Because of such doubt, second-order evidence of negative character is claimed to have a defeater role on beliefs with positive epistemic status. However, the defeater role of second-order evidence in contemporary epistemology is highly controversial. According to the objections raised in this regard, the view that second-order evidence is a defeater leads to paradoxical consequences in terms of the nature of rationality. The aim of this study is to argue that second-order evidence has an epistemic defeater role and to try to meet the objections to this. Although it is claimed that accepting second-order evidence as an epistemic defeater leads to a deadlock in rationality, the source of the problem is the erroneous approach about the nature of rationality. My thesis is that there is a distinction between rationality and justification, and an epistemic performance-based understanding of rationality reveals why second-order evidence is a defeater. Roughly, second-order evidence is misleading when justified as a condition to transform true belief into knowledge and does not defeater the elements that justify the belief. Conversely, rationality can be achieved by recognizing what reasons at hand can be a basis for believing. Subjects with this understanding take an epistemic attitude as a result of epistemic performance. Therefore, the second-order evidence that such a performance is not possible is an epistemic defeater.

Keywords: Second-Order Evidence, Epistemic Defeater, Rationality, Justification, Epistemic Performance

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜZEY SARSICILARIN DOĞASI

1.1. İkinci Düzey Deliller Nasıl Karakterize Edilebilir?	9
1.2. İkinci Düzey Sarsıcılar ve Epistemik Sarsıcı Türleri.....	13
1.2.1. İkinci Düzey Sarsıcıların Sarsıcı Türlerindeki Yeri.....	16
1.2.2. Rasyonaliteyi Sarsan Deliller	25

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜZEY İNANÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ PROBLEMİ VE YANILTICI DELİLLER

2.1. Düzeyler Arası İlişki	31
2.2. Yanıltıcı Deliller ve İkinci Düzey Sarsıcılar	42
2.2.1. Yanıltıcı Delillerin Doğası Bakımından İkinci Düzey Deliller	45
2.2.2. Rasyonel İnançların Sarsılabilirliği Ve Yanıltıcı Deliller	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKRAN ANLAŞMAZLIĞINDA RASYONEL TAVIR

3.1. Gerçek ya da İdealize Edilmiş Anlaşmazlık	59
3.2. Anlaşmazlık Karşısında Rasyonaliteyi Belirleyen Unsurlar	64
3.2.1. Neyin Rasyonel Olduğunu Hangi Deliller Belirler?	66
3.2.2. Psikolojik Deliller İtirazı	69

3.2.3. Rasyonalitenin Türleri Bakımından Bağımsızlık Prensibi Sorunu	72
3.3. Anlaşmazlıktan Kaynaklanan İkinci Düzey Deliller Sarsılabilir mi?	78
3.2.1. Pozitif Karakterli İkinci Düzey Deliller.....	81
3.2.2. İkinci Düzey Delillere Dayanan Akranlık	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EPİSTEMİK AKRASIA

4.1. Akratik Durumların Rasyonalitesine İlişkin Üç Yaklaşım	93
4.1.1. Haklı Sebep Görüşü.....	97
4.1.2. Seviye Bölücüler.....	99
4.1.3. Kalibrasyonizm	103
4.2. Gerekçelendirme ve Rasyonalite Ayırımında Akrasia Problemi.....	106
4.3. Epistemik Performans ve Akrasia	110

BEŞİNCİ BÖLÜM

EPİSTEMİK RASYONALİTENİN DOĞASI

5.1. İkinci Düzey Deliller ve Rasyonalite Çıkmazı	116
5.2. Araçsal Rasyonalite	121
5.2.1. Gerekçelendirme Teorileri ve İkinci Düzey Sarsıcılar	122
5.2.2. Gerekçelendirme ve Rasyonalite Ayırımının Gerekliliği	124
5.3. Rasyonalitenin Doğasıyla İlgili Çıkmaza Yönelik Çözümler.....	127
5.3.1. Subjektivizm.....	129
5.3.2. Objektivizm	133
5.4. Epistemik Performans Olarak Rasyonalite.....	137
5.4.1. Sebepler ve Öznenin Performansı	140
5.4.2. Bir Meta-Sebeplere Akratik Durumların İrrasyonelliği.....	144
5.4.3. Katı İçselcilik	146
5.4.4. Kendini Sarsan Teori ve Şüphelinin Rasyonalitesi	151
5.4.5. Eşsizlik Tezi	154
SONUÇ.....	159

KAYNAKLAR.....	165
ÖZ GEÇMİŞ	171

GİRİŞ

Sextus Empiricus, şüpheciliğin temel savını şu şekilde ifade eder (2007: 6): “Her yargı için eşit güçte ama karşıt bir yargı sunulabilir”. Epistemik olarak bunun mümkün olup olmaması bir yana, çoğu durumda eldeki deliller, enformasyonlar, eğilimler veya inançlar bizi birbiriyle uyumsuz olan epistemik tutumlara aynı anda yönlendirebilir. Bu tezin konusu, böyle durumlara yol açan ikinci düzey delillerle ilgilidir. Aslında rasyonel olan öznelerin kendinden şüphe etmesine yönelik bir sebep olarak ortaya çıkan negatif karakterli ikinci düzey deliller, neye inanılması gerektiği konusunda özneyi çatışmaya sürükleyebilir. Sextus Empiricus’un belirttiği üzere (2007: 10) Pyrrhoncu şüpheciliğin bu çatışma haline bulduğu çözüm, yargıları askıya almaktır. Şüphecî görüşün bu düşünceyle temel kaygısı insanın çatışmalardan uzak, dingin ve özellikle ahlaki bir yaşam sürebilmesidir. Buna karşın, salt epistemik bir kaygıyla ele alındığında bu çözümün daha farklı temellendirilmesi gerekir. Bu açıdan epistemoloji şu soruya bir cevap aramaktadır: Böyle bir durum karşısında, öznenin göstermesi gereken rasyonel tavır nedir? Doğal olarak, eldeki soruya verilecek bir cevabın rasyonalitenin doğasıyla ilgili bir kriter önermesi elzemdir. Ancak bu, özellikle de ikinci düzey delilleri rasyonalitenin doğasında bir yere oturtmak bakımından oldukça problemli bir konudur.

Pozitif karakterli ikinci düzey delillerin rasyonalite için bir güçlük oluşturmadığını söyleyebiliriz. Şöyle ki, bir yargıda bulunduğumuzda bazen bu yargımızı doğrudan ya da dolaylı yollarla teyit ederiz. Bazen de böyle bir onaya ihtiyaç duymadan yalnızca inanırız. Gördüklerimiz, hatırladıklarımız, duyduklarımız karşısında pek de şüphe etmeden inanmaya meyilliyizdir. Yine de kendiliğinden inandığımız bu tür kaynaklardan gelen inançlar bile şüpheye maruz kalabilir. Belirli bir olayın hangi yıl yaşandığından tereddüt ettiğimizde, bu olaya tanık olan bir arkadaşımızın onayına ihtiyaç duyabiliriz. Benzer bir şekilde, karmaşık bir hesaplama veya sahip olduğumuz enformasyonlar yoluyla ulaşılan sonuçları bir başkasının onayına sunarak inancımıza duyduğumuz itimadı yükseltebiliriz. Bu her zaman doğrudan bir çabayla olmak zorunda değildir. Örneğin, ekonomi hakkındaki bir fikrimizle ilgili olarak ekonomi uzmanının benzer fikirleri ileri sürdüğüne şahit olduğumuzda, kendi düşüncelerimize dair güvenimiz artar.

Bir yargımızın doğru olduğuna inanmamızın üzerine, bu inancı benimsememizin akla yatkın bir tavır olduğunu teyit edecek birtakım enformasyonlar edinmemiz,

inancımızı sürdürmemizin veya daha fazla güven duymamızın gerekçesi olurlar. Ama burada ilgi çekici olan şudur: Aslında bu tür yeni gerekçeler inancımızın doğrudan gerekçeleri değildir. Faturaları ödedikten sonra elimizde ne kadar para kalacağını hesaplamamız elimizdeki para ve faturaların miktarıyla ilgilidir. Dolayısıyla, elimizde şu ya da bu miktarda para kalacağını hesapladığımızda, bu hesabın sonucunu mevcut deliller belirler. Hesabı doğru yaptığımıza dair olumlayıcı başka deliller edinmemiz başlangıçtaki delil ve inanç arasındaki ilişkiyi değiştirmez. Öyleyse, aynı durumun hesabı yanlış yaptığımıza yönelik deliller edildiğimizde de makul olması gerekir. Şöyle ki, hesaplama konusunda bir hata yapmadığımız halde bir arkadaşımız hesabı yanlış yaptığımızı iddia ediyorsa, delil ve inanç arasında kurulan uygun ilişki yine de bozulmamıştır. O halde, arkadaşımızın iddiasına rağmen başlangıçta oluşturduğumuz inancı sürdürmemiz rasyonel bir tavır mıdır?

Bu soruya verilecek olası cevaplar pek çok tartışmaya yol açmaktadır. İkinci düzey sarsıcılar problemi olarak sözedilen bu durum, bahsi geçen türde deliller edinmemiz karşısında neyin rasyonel olduğunun sorulmasıyla gündeme gelir. Yargılarımızı teyit eden ya da inancımızın makul olduğuna işaret eden yeni enformasyonlar edinmemiz, mevcut inancımızda bir revizyona gerek olduğu izlenimi vermez. Ancak, benimsediğimiz bir inancın hatalı bir akıl yürütmenin sonucu olduğunu düşündürecek sebeplere sahip olmamız, sağduyusal olarak bir revizyona zorluyor gibi görünmektedir. Bu sağduyu pratik sonuçları bakımından önemli olan durumlarda daha açıktır. Örneğin, bir mimarın projesinde hatalı hesaplar yaptığı iddiası, bu iddia yanlış olsa bile, göz ardı edilmesi zor bir durumdur. Çünkü böyle bir hatanın doğru olma ihtimali insan hayatını tehlikeye sokabilecek olaylara neden olabilir. Bundan dolayı, bazılarının göre inancımızı oluşturan düşünce süreçlerine şüphe çeken deliller birer epistemik sarsıcı olup, görmezden gelinmesi rasyonalite ile bağdaşmaz (Feldman, 2005; Elga, 2007; Christensen, 2010a; Prado, 2020).

Bazı durumlarda, ikinci düzey delillerin neden bir sarsıcı olduğu pratik sonuçları ya da teorik bakımdan öznenin kötü bir epistemik pozisyona sahip olmasıyla açıklanabilir. Buna karşın, basit bir matematik işlemi göz önüne alındığında, bir kişinin hatalı akıl yürüttüğüne yönelik bir iddianın neden sarsıcı olarak görülebileceği pek de açık değildir. Yukarıda dikkat çekildiği üzere, ikinci düzey deliller, bu delilleri edinmeden önce oluşturulmuş olan inancın dayanaklarıyla doğrudan bir ilgiye sahip değildir. Bir P inancı için deliller E ise, burada E birinci düzey delillerdir ve inanç P'ye

inanıp inanmamakla doğrudan ilgilidir. İkinci düzey deliller ise E'den dolayı P'ye inanmanın makul ya da irrasyonel olduğuyla ilgilidir. Negatif karakterli ikinci düzey deliller, başlangıçtaki inancın kusurlu bir sürecin sonucu oluştuğuna dair delillerdir. Fakat, E ve P arasındaki ilişkide bir problem yoksa, aslında özne rasyonedir ve bu durumda ikinci düzey deliller doğası gereği yanıltıcıdır. Bu doğası nedeniyle, bazılarının göre ikinci düzey delilleri bir sarsıcı kabul etmek hatalı bir rasyonalite anlayışına yol açmaktadır (Kelly, 2005; Coates, 2012; Lasonen-Aarnio, 2014; Titelbaum, 2015).

İkinci düzey delillerin rasyonalite hakkında bir çıkmaza yol açması hem ikinci düzey delillerin hem de rasyonalitenin doğasına yönelik önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Bu tezin amacı, ikinci düzey delillerin doğasını ve epistemik rolünü ortaya koyarak rasyonalitenin neliğine yönelik bir soruşturma yapmaktır. Tartışmamız boyunca, ikinci düzey sarsıcı deliller üzerinden gündeme gelen temel meseleler incelenecektir. Bu inceleme esnasında, ikinci düzey sarsıcıların neden ve ne türden bir sarsıcı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Tezimiz odur ki, kendi rasyonalitesinden şüphe etmesine sebep olan ikinci düzey sarsıcılar öznenin inançları üzerinde bir bozguncudur. Bundan dolayı özne, mevcut inançlarını sürdüremez. Çünkü bir öznenin rasyonel olması elindeki sebeplere uygun olan epistemik reaksiyonu kavramasıyla mümkündür. Bu bakımdan, rasyonalite inançların delilleriyle değil, inançları benimseyen kişilerin bu tutumu nasıl aldığıyla ilgili bir meseledir. Dolayısıyla, öznenin belli bir epistemik performans göstermesi oldukça önemlidir. Performansın buradaki önemi, kişinin kendi rasyonalitesinden şüphe duymasına yol açacak sebeplerin ortaya çıkmasıyla görülebilir. Şöyle ki, belirli bir inanç için öznenin elinde iyi deliller olsa bile, ikinci düzey deliller bunun aksine işaret edebilir. Böylece, kişinin bir epistemik tutuma sahip olduğu önermeye yönelik deliller ve bu tutuma sahip olan kişinin kendi mental durumuyla ilgili deliller birbiriyle çatışırlar. Böyle bir çatışma, öznenin kötü bir epistemik performans gösterdiği anlamına gelir ve öznenin bunu kavraması gerekir. Açıkçası, bu kavrayış olmaksızın, özne kendi epistemik durumunun da neyin rasyonel olduğu konusunda bir sebep teşkil ettiğinin bilincine varamaz ve epistemik reaksiyonunu belirlerken sahip olduğu sebeplere uygun olan karşılığı veremez.

Rasyonalitenin söz konusu anlamda bir performans gerektirdiği fikri, rasyonalitenin doğasının subjektif ögeler barındırdığı düşüncesine dayanmaktadır. Eş deyişle, İkinci düzey delilleri doğru yere oturtmanın en makul yolu, subjektif bir rasyonalite anlayışından geçmektedir. Öyle ki, subjektif bir rasyonalite anlayışından yola

çıkıldığında ikinci düzey delillerin gerçek mahiyeti anlaşılabilir ve bu tür deliller karşısında öznenin nasıl rasyonel olmaya devam edebileceği problemi rasyonalitenin gerekliliklerinden taviz vermeden karşılanabilir.

Tezin planı aşağıdaki şekildedir:

1. Bölüm: Bu bölümde hangi delillerin ikinci düzey olarak anlaşılması gerektiği ve negatif karakterli ikinci düzey delillerin neden bir sarsıcı olarak düşünüldüğü ele alınmaktadır. İkinci düzey delil, pozitif epistemik statüye sahip bir inancın bu statüye sahip olmadığına yönelik ise negatif karakterlidir. Yanılabilir bir bilgi anlayışı pozitif statülü inançların yeni enformasyonlar karşısında sarsılabileceğini kabul eder. İkinci düzey sarsıcılar da bir inancın rasyonel bir şekilde kurulmadığını veya gerekçelendirmesinin kusurlu olduğunu gösterir (Feldman, 2005; Christensen, 2010a). İkinci düzey sarsıcıların bu işlerliği nasıl kazanabildiği konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi, şüpheyi yol açan deliller edinmeden önce oluşturulan inancın delillerini baltalayan delilleri ikinci düzey delil kabul eder (Feldman, 2005; Matheson, 2015). İkincisi ise başlangıçtaki inancın değil, bu inanca yol açan bilişsel süreci baltalayarak başlangıçtaki inancı öznenin mahrum eden delilleri ikinci düzey delil kabul eder (Christensen, 2010a; Prado, 2020). Bu çalışmada, rasyonalite hakkında bir kusurla ilgili delillerin ikinci düzey olarak ele alınması gerektiği ileri sürülecektir. Bölümün amacı bu tartışmada neden ikinci yaklaşımın daha makul olduğunu göstermek ve böylece, öznenin kendi rasyonalitesinden şüphe etmesinin neden bir sarsıcı gücüne sahip olduğunu açıklamaktır.

2. Bölüm: İkinci düzey delillerin bir sarsıcı olduğu düşüncesine yönelik önemli itirazlar bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu itirazlar incelenerek hem bunlara yönelik literatürdeki savunmalar ele alınacak hem de ikinci düzey delillerin neden bir sarsıcı rolü olduğuyla ilgili başka argümanlar geliştirilmeye çalışılacaktır. İtirazlar iki başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, ikinci düzey negatif karakterli delillerin başlangıçtaki inancın statüsünü hiçbir şekilde etkilemediğini iddia eder (Lasonen-Aarnio, 2014). Bir inancın doğrudan deliller ışığında rasyonel veya gerekçeli olması ile bu inancın rasyonel olup olmadığıyla ilgili verilecek hükmün rasyonel veya gerekçeli olması başka bir meseledir. İki farklı seviyenin delilleri farklıdır ve birbirlerinin statüsünü etkilemezler. Bu itirazın başka problemlere yol açan sonuçları vardır ve bunların neler olduğu bu bölümde etraflıca tartışılacaktır. Örneğin, Christensen'in dikkat çektiği gibi (2010a), ikinci düzey delillere

rağmen birinci düzey inancı korumaya devam etmek döngüsellik problemiyle yüzleşmek demektir.

Diğer bir itiraz ise, ikinci düzey sarsıcıların yanıltıcı olmasına odaklanır. Başlangıçtaki inanç gerçekte rasyonel ise, bunun böyle olmadığına yönelik deliller doğal olarak yanıltıcıdır. Yanıltıcı deliller ise bizi gerçekte doğru olandan uzaklaştırır (Kelly, 2005; Titelbaum, 2015). Bu nedenle, yanıltıcı delilleri sarsıcı kabul etmek doğru bir epistemik tutum olarak düşünülemez. Bölümün son kısmında inceleneceği üzere, bilgi konusunda bazı enformasyonların yanıltıcı olması, akıl yürütmelerle ilgili bir sorun anlamına gelmez ve bu bağlamda ele alındığında ikinci düzey sarsıcılar neyin rasyonel olduğu konusunda yanıltıcı değildir.

3. Bölüm: Delilisel ve bilişsel bakımdan eşit düzeydeki iki öznenin farklı inançları benimsemeleri akran anlaşmazlığı olarak ifade edilmektedir. Peki ama, böyle bir anlaşmazlık karşısında hangi tutum rasyoneldir? Bu soru aynı zamanda ikinci düzey delillerin sarsıcı olup olmadığını sorgular. Bazılarına göre anlaşmazlık durumunun kendisi bir ikinci düzey sarsıcı olup, öznelere kendilerinden şüphe etmesi rasyonel seçenektir (Feldman, 2005; Elga, 2007; Christensen, 2011). Bazıları ise akla yatkın seçeneğin tartışan taraflardan haklı kişinin inancını sürdürmesi olduğunu, hatalı olanın ise inancını bırakması gerektiğini düşünür (Kelly, 2005; Titelbaum, 2015). Akran anlaşmazlığı üzerinden yapılan tartışmanın bu tez için en önemli yönü, ikinci düzey sarsıcılara rağmen birinci düzey inançların rasyonel reaksiyonu belirlemede bir öneminin olup olamayacağıdır. Tartışmanın sonucunda, bazı durumlarda birinci düzey delillerin ikinci düzey sarsıcıları bertaraf edebileceği, ancak bunun sebebinin birinci düzey delillerden ziyade pozitif karakterli ikinci düzey delillerin mevcudiyeti olduğu öne sürülecektir.

4. Bölüm: Bir öznenin elinde hem P'nin doğru olduğuna inanmaya yönelik doğrudan deliller hem de P'ye inanmanın rasyonel bir tutum olmadığıyla ilgili deliller varsa ve özne bu delillere karşılık vererek hem P'ye hem de P'ye inanmanın rasyonel olmadığına inanırsa, bu özne aktratiktir. Aktratik durumlar yaygın olarak kötü bir epistemik pozisyon olarak düşünülmektedir (Horowitz, 2014b). Çünkü bir öznenin epistemik tutumlarının birbiriyle uyumlu olması rasyonalitenin gerekliliğidir. Ancak, ikinci düzey delillerin yanıltıcılığından dolayı öznenin hangi delillere karşılık vermesi gerektiği konusunda bir çekişme vardır. Bir özne ikinci düzey delilleri izleyerek

başlangıçtaki inancını bir kenara bırakırsa, akmatik durumdan kurtulur; ama birinci düzey delillerini de görmezden gelmiş olur. Bunun aksine, özne birinci düzey delillerinin desteklediği inancı benimsemeye devam ederse, yine akmatik olmaktan kurtulurken, bu sefer de ikinci düzey delillere reaksiyon göstermemiş olur. Eğer özne farklı düzeylerdeki delillerini aynı anda izleyerek birbiriyle uyumsuz olan tutumları benimserse, sahip olduğu tüm delillere karşılık verir; ama böylece akmatik bir duruma girer. Bu üç düşüncenin de savunucuları vardır ve görülebileceği gibi her birinin bir maliyeti bulunmaktadır. Yani, rasyonalitenin gereklilikleri bakımından bazı ödünler vermeye neden olmaktadırlar. Bu bölümde, bahsi geçen maliyetin nedeninin konuya yönelik yaklaşımların rasyonalitenin gereklilikleri konusunda gözden kaçırdıkları unsurlar olduğu ve öznenin epistemik performansını gözetmedikçe söz konusu çıkmazdan kurtulamayacakları gösterilecektir.

5. Bölüm: Akmatik durumun irrasyonelliğini kabul etmek rasyonalitenin enkratik gerekliliği sağlamasını şart koşar. Bir özne, delillerinin P'ye inanmayı desteklediğine inanıyorsa, P'ye inanmalıdır. Bu gereklilik, rasyonalitenin epistemik tutumlar arasında uyum istediğini gösterir. Önermelere ya da bu önermelerin statüsüne yönelik tutumlarımız birbiriyle çatışmamalıdır. Diğer yandan, rasyonalite eldeki sebeplere uygun olan karşılığı vermekle ilgilidir ama bu sebepler bizi aynı anda uyumsuz yönlerle çekebilir. Gerçekte rasyonel olan inançlar üzerine gelen ikinci düzey sarsıcılar bu tür durumlara bir örnek teşkil eder. Rasyonalitenin doğasıyla ilgili bu problemin altında yatan neden araçsal bir rasyonalite anlayışıdır. Bu yaklaşım, bilgi için gerek şart olan gerekçelendirme unsuru ile rasyonaliteyi aynı epistemik statü olarak görür ve kaçınılmaz olarak ikinci düzey sarsıcıları problemlili hale getirir. En azından hem sebeplere karşılık vermenin hem de tutumlar arasında uyumun neden bir arada sağlanması gerektiğiyle ilgili ikna edici bir fikir sunmaz.

Bu bölümde inceleneyeceği gibi, son yıllarda sorunu çözmek adına yeni yaklaşımlar ortaya konmuştur (Silva, 2017; Worsnip, 2018; Littlejohn, 2018). Fakat, bu yaklaşımların ikinci düzey sarsıcıların asıl rolünü tam olarak yerine oturtamadığı ve bu nedenle başka problemlere kapı açtıkları savunulacaktır. Rasyonalitenin doğasıyla ilgili bu krizden çıkmanın asıl yolunun eldeki sebeplere uygun karşılığı vermenin öznenin epistemik performansını gerektirdiğini görmek olduğu ileri sürülecektir. Buna göre, rasyonalite öznenin perspektifindeki sebepler ve bu sebeplerin neye işaret ettiğini kavramakla ilgilidir. Çünkü bir öznenin erişimindeki sebeplerini izleyerek akmatik olması, öznenin kendi rasyonalitesine şüphe çekerek bir reaksiyon göstermeye zorlar. Ama bu, yalnızca

kişinin kendi mental haliyle ilgilidir ve subjektif bakımdan bir sebep olabilir. Öznenin kendi durumunun bilincine varması, epistemik tutumlarını bir kenara bıraktıran güçlü bir sarsıcı rolü oynar.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜZEY SARSICILARIN DOĞASI

Bir öznenin inancı genellikle delillerinden destek alarak varlık kazanır. Karşımızda bir masa olduğunu görmemize dayanarak karşımızda bir masa olduğuna inanırız. Burada görsel algımız bir delil görevi görerek inancımızın sebebi olarak rol oynar. Dahası, inanmamızın sebepleri, inançların bilgi, gerekçelendirme ya da rasyonalite gibi pozitif epistemik statüler kazanmalarını sağlayabilir. Varsayalım, görsel algı bir inancın gerekçeli olması için yeterlidir. O halde, görsel algımıza dayanarak karşımızda bir masa olduğuna inanmamız gerekçeli bir inançtır. Peki, bir inancın sahip olduğu pozitif epistemik statü birtakım yeni delillerle ortadan kalkabilir mi? Örneğin, gerekçeli bir inanç, bir takım yeni enformasyonlarla artık gerekçeli olma statüsünü kaybedebilir mi? Eğer öyleyse, yeni deliller öznenin inancının epistemik statüsünü ortadan kaldırabilecek bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle, söz konusu durumlarda inancın epistemik statüsünün sarsılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Son yıllarda, üzerinde oldukça detaylı bir şekilde durulan sarsıcı türlerinden birisi inancın kusurlu bir şekilde meydana geldiğine işaret eden delillerdir. “İkinci düzey deliller” olarak ifade edilen bu deliller (Feldman, 2005: 97), öznenin inancının kusurlu bir sürecin sonucu olduğuna inanması için güçlü sebeplerdir. Bununla birlikte, ikinci düzey delillerden neleri anlamamız gerektiği konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. İkinci düzey deliller, deliller hakkında deliller (Feldman, 2007: 208), delil ve inanç arasındaki ilişki hakkında deliller (Dipaolo, 2018: 248), rasyonel olanın ne olduğu hakkında deliller (Titelbaum, 2015: 254) ya da öznenin bilişsel bir kusur işlediğine yönelik deliller (Christensen, 2010a: 186) olarak farklı şekillerde karakterize edilmektedir. Bu çalışmada, ikinci düzey deliller, öznenin akıl yürütmelerinde ya da rasyonalitesinde bir kusura işaret eden deliller olarak karakterize edilecektir. Ayrıca, ikinci düzey delillerin böyle bir kusura işaret ederek, öznenin kendisinden şüphe etmesine sebep olduğu ve bu şüphe sebebiyle öznelere inançlarının rasyonalitesi üzerinde bir sarsıcı olduğu savunulmaya çalışılacaktır.

İkinci düzey sarsıcıların neden bu şekilde düşünülmesi gerektiğinin bir incelemesi, çalışmanın bu bölümünün birinci ve ikinci kısmında yapılacaktır. Burada, delillere yönelik bir sarsıcı delil ile inancı oluşturan bilişsel süreçler hakkındaki sarsıcı

delillerin birbirlerinden ayrı hedeflere sahip olduğu ve öznenin bilişsel işlevine yönelik sarsıcıların, gerekçelendirme ve bilgi temelinde gündeme getirilmiş epistemik sarsıcılardan farklı bir biçimde, rasyonaliteyi sarsan deliller şeklinde düşünülmesinin daha yerinde bir yaklaşım olacağı ileri sürülecektir.

1.1. İkinci Düzey Deliller Nasıl Karakterize Edilebilir?

Bir özne, delilleri E'ye dayanarak P inancını oluşturuyor ve deliller E, doğrudan inanç P'ye yönelik delillerse, E burada birinci düzey delillerdir. Örneğin, karşımızdaki bir cismi kırmızı renkte algılıyorsak bu algıya dayanarak cismin kırmızı olduğuna inanırız ve kırmızı algısı bu inanç için birinci düzey delildir. Fakat bazen, sahip olduğumuz deliller doğrudan P inancıyla ilgili olmayabilir. Feldman'ın da vurguladığı gibi (2005: 97), E'nin gerçekten P inancı için iyi bir delil olup olmadığı ya da öznenin P inancının gerekçeli olduğuna dair inancının da gerekçeli olup olmadığı gibi sorular gündeme getirilebilir. Bu tür soruların cevabı için destek alınabilecek deliller ikinci düzey delillerdir.

Delillerin birinci ve ikinci düzey olarak ayrılmasının dayanağı, inançla kurdukları ilişkiyle ilgilidir. Buna göre, birinci düzey deliller doğrudan inanç hakkında delillerken, ikinci düzey deliller bir inançla dolaylı bir ilişkiye sahiptir (Christensen, 2010a: 188). Çünkü ikinci düzey deliller, inancın doğruluk değeriyle doğrudan ilgili değildir (Skipper & Steglich-Petersen, 2019: 1). Daha basit bir şekilde açıklamaya çalışırsak, bazı delillerimiz belirli inançlar için birer destek görevi görürler. Elimizde kalem tutuğumuzu algılamamız sebebiyle elimizde bir kalem olduğuna veya dışarıdan gelen bir arkadaşımızın tanıklığına dayanarak havanın yağmurlu olduğuna inanabiliriz. Ancak, öyle deliller olabilir ki aslında söz konusu inançlarla ilgili dolaysız bir ilişkiye sahip değildir; ama bu inançlara yönelik epistemik tutumlarımızı etkileyebilirler.

Örneğin, suç işlediği iddiasıyla mahkemeye sevk edilen birisinin, bu suçu işleyip işlemediğine yönelik deliller birinci düzey delillerdir. “Sanık suçludur.” önermesinin doğru (ya da yanlış) olduğunu destekleyecek her delil, “sanık suçludur.” önermesiyle aracısız bir ilişkiye sahiptir. Birinci düzey delillerin bir inancı doğrudan destekleyen deliller olarak görülmesi bu ilişkiyi dikkate alır. Buna karşın, “sanık suçludur.” önermesiyle bir şekilde alakalı görünen bazı deliller olabilir ki, söz konusu deliller önermenin doğruluk değeri hakkında bir şeye işaret etmez. Farz edelim, mahkemenin

yargıcı “sanık suçludur.” önermesinin doğru olduğuna kanaat getirdi. Eğer sunulan deliller güçlü ve yargıç yalnızca bu delilleri göz önünde bulundurduysa, yargıç için bu önerme gerekçeli ya da rasyonel diyebiliriz. Fakat, “sanık suçludur.” önermesinin gerekçeli olması, yargıcın bu önermenin gerekçeli olduğunu da ayrıca gerekçelendirdiğini göstermez. Çünkü bunun mümkün olması, “sanık suçludur inancı gerekçelidir.” önermesinin gerekçeli olmasını gerektirir. Halbuki, yargıcın birinci düzey delilleri yalnızca “sanık suçludur.” önermesi hakkındadır. “Sanık suçludur yargısı rasyoneldir.” gibi bir önerme hakkında edinilecek deliller, ikinci düzey delillerdir. Varsayalım, yargıcın güvenilir bulduğu bir başka yargıç arkadaşı mahkemeyi izler ve mahkeme bitince de yargıcın yanına gelerek “bugün çok yorgun görünüyorsun, sanırım bu nedenle bazı çıkarımlarda hata yaptın.” der. Bu ifade yargıcın bir takım kusurlu akıl yürütmelerde bulunduğunu düşündüren delillerdir; ama “sanık suçludur.” önermesini açık bir şekilde hedeflemez. Bu nedenle, ikinci düzey deliller dolaylı bir delilsel role sahip görünmektedir. Ancak, bu dolaylı rolden tam olarak ne anlamamız gerektiği ve inançların pozitif statüleri üzerinde nasıl bir etkiye bulunduğu tartışmalıdır.

İkinci düzey delillerin dolaylı rolü, aynı zamanda bu tür delillerin nasıl karakterize edileceği konusunda da bir uzlaşmazlık doğurur. Örneğin Feldman, ikinci düzey delilleri “deliller hakkında delil” (2007: 208) ya da “bir grup delilin önemi, değeri veya varoluşu hakkında delil” (2009: 304) şeklinde ifade eder. Paralel bir şekilde, Kelly de (2005: 186) ikinci düzey delilleri bir öznenin “birinci düzey delillerinin karakteri hakkında delil” olarak tarif eder. Delilselcilik (evidentialism) görüşüyle uyumlu olan bu tariflere göre ikinci düzey bir delil, bir öznenin birinci düzey delilleri hakkında olmalarıyla inançlar üzerinde etkiye sahip olur. O halde, ikinci düzey delilin inanç üzerindeki dolaylı rolü, inancın dayandığı delilleri hedef alıyor olmasındandır. Delilselcilik bir öznenin inancında gerekçeli olmasını, öznenin inanca yönelik epistemik tutumunun delillerine uyması bakımından ele alır.¹ Bu sava göre, eğer bir özne, akıl yürütmelerinde birtakım hatalar olduğuna inanmak için yargıç örneğindeki gibi deliller edinmişse, bu deliller, öznenin bir önerme hakkındaki epistemik tutumlarını geliştirirken, bu tutumu dayandırdığı delillerde bir problem olduğunu gösterir.

İkinci düzey delillerin inancı oluşturan bilişsel süreçlerle ilgili olarak anlaşılması gerektiği de öne sürülmektedir. Bu karakterize şeklini özetleyen Lasonen-Aarnio (2014:

¹ Delilselcilik hakkında detaylı bir sunum için bkz. Feldman & Conee (1985, 2001), Mittag (2011).

315) ikinci düzey delillerin, birisinin içinde bulunduğu inançsal durumun kusurlu bir sürecin sonucu olduğuna şüphe çekerek işlediğini ve böyle bir delilin farklı şekillerde kendisini gösterebildiğini ifade eder:

Kişinin içinde bulunduğu inançsal durumun kusurlu bir sürecin sonucu olduğuna yönelik delil birçok form alabilir. Bu, derin ama tespit edilemez bir bilişsel bozukluğa maruz kalan birisine; basit bir hesaplama hatası yapmış olan bir kişiye; delillerinin önemini anlamakta başarısız olan bir kişiye; ya da epistemik kuralları yanlış takip eden birisine yönelik bir delil bile olabilir. (Lasonen-Aarnio, 2014: 315)

Bu söylenenlere göre, örneğin matematiksel bir hesaplama dayanarak bir sonuca inanan özne, bu sonucun hatalı bir hesaplamanın ürünü olduğuna inanmak için güçlü deliller edindiyse, bu delil bir ikinci düzey delildir. Benzer şekilde, bir hava durumu tahmincisi, meteorolojik verilere dayanarak havanın yarın yağmurlu olacağına inanabilir. Fakat, geçmiş tahminleri hakkında bir rapor alması sonucunda hava durumu tahminlerinde fazla iyimser veya kötümser olduğuna yönelik bir delil edinirse, yine bir ikinci düzey delille karşı karşıyadır. Özne, ikinci düzey delili edinmeden önce oluşturduğu inancının epistemik anlamda uygun olmayan bir sürecin sonucu olduğuna yönelik bir delil edinmiştir. Yukarıdaki yargıç örneğinde, yargıcın güvenilir bir kaynak olarak gördüğü arkadaşı tarafından yapılan değerlendirme, yargıcın hükmüne ulaşırken epistemik açıdan hatalı işlemler yaptığına işaret edebilir. Dolayısıyla, Lasonen-Aarnio'nun vurguladığı gibi, bir hesaplama hatası veya bir epistemik kuralın hatalı uygulanması şeklinde kendisini gösterebilecek bir delil, öznenin epistemik durumunun kusurlu olduğu anlamına gelir. Bu bakımdan Lasonen Aarnio'nun ikinci düzey delil olarak bahsettiği deliller, yukarıda vurgulanmaya çalışılana paralel olarak, öznenin akıl yürütmeleri veya bilişsel durumu hakkındadır.

Bir öznenin akıl yürütmeleri hakkında delillere sahip olması, bu akıl yürütmelerin sonucuna yönelik tutumlarını etkiler. Bundan dolayı, ikinci düzey deliller hangi tutumun rasyonel olduğuyla ilgili deliller olarak da ifade edilebilir (Titelbaum, 2015: 254). Çünkü ikinci düzey delil aynı zamanda öznenin nasıl bir epistemik reaksiyon göstermesi gerektiğini de gündeme getirmektedir. Başlangıçta, öznenin inancının dayandığı deliller iyi ve özne aslında rasyonel olsa bile, ikinci düzey deliller bunun böyle olmadığına inanmak için bir sebeptir.

Böylece, Skipper ve Steglich-Petersen’in karakterize ettiği şekliyle ikinci düzey deliller, “neye inanmamız gerektiği hakkında bir delil” olarak da düşünülebilir (2019: 1). Öznenin rasyonel olduğuna inandığı önermeye inanması rasyonel bir tavidir. Kişi, eldeki delillerin N inancını rasyonelleştiren deliller olduğuna inanıyorsa, makul olan, öznenin N’ye inanmasıdır.² Skipper ve Steglich-Petersen’in ikinci düzey delilleri karakterize şekli bu gerekliliği karşılamayı amaçlar. Örneğin, meteoroloji uzmanı hava durumu tahminleri konusunda yeteneksiz olduğunu düşündürecek sebepler edindiye, bu sebepler artık yaptığı hava durumu tahminlerine inanmaması gerektiği anlamına gelebilir.

Christensen (2019: 13), ikinci düzey delillerin kendisini gösterdiği dört durumu aşağıdaki şekilde özetler:

Örneğin, varsayalım deliller E’ye sahibim ve bu delillere dayanarak H hipotezine yüksek biçimde güveniyorum. Fakat sonra, H’nin E’ye dayandığı şeklindeki değerlendirmemi muhtemelen kötü bir şekilde yaptığım sonucuna yönelik bazı deliller edindim. Belki de H’nin dayandığı E, istatistiksel ve edindiğim delil istatistiksel düşünmede kötü olduğum hakkındadır. Ya da belki de E, erkek ve kadın adayların CV’leri, H ise belirli bir erkek adayın belirli bir kadın adaydan biraz daha iyi olduğu hakkında bir hipotezdir ve erkeklerin CV’lerini kadınlarınkine göre abarttığımı dair kanıtlar elde ediyorum. Ya da belki de E, Alaska üzerinde uçarken küçük uçağımdaki kadran ve ölçünün gösterdiklerinden oluşur, H ise Sitka’ya ulaşmak için yeterli yakıtı sahip olduğum tezidir; ve sonra fark ediyorum ki bulunduğum rakım 13.000 fitin üzerinde ve bunun E’den H’ye ulaşırken akıl yürütmemin muhtemelen hypoxia etkisinde olduğu anlamına geldiğini biliyorum. Ya da son olarak, belki de E bana yarın havanın yağmurlu olacağını destekler görünen meteorolojik verilerin bir kümesidir, H ise yarın hava yağmurlu olacak hipotezidir ve öğreniyorum ki bir diğer güvenilir meteorolojist arkadaşım aynı veriler E ile yarın havanın yağmurlu olmayacağı şeklinde bir tahminde bulunmuştur.

Bu dört durumda ikinci düzey deliller sırasıyla yetenek, ön yargı, mental durum ve anlaşmazlık hakkındadır. Dikkat edilirse, yeteneğimizi abarttığımıza inanmak için edineceğimiz deliller, örneğin, “istatistiksel düşünmede kötüyüm.” gibi bir inanç için birinci düzey delillerdir. İstatistiksel düşünmede kötü olduğumuza inanmamız ise istatistiksel delillere dayanarak edinilmiş bir inanç için ikinci düzey delillerdir. Yukarıda incelendiği gibi, ikinci düzey sarsıcıların karakterizasyonu ile ilgili iki görüş öne

² Enkratik gereklilik olarak bahsedilen bu durumun rasyonalitenin doğasıyla olan ilgisi daha ayrıntılı olarak dördüncü ve beşinci bölümlerde tartışılacaktır. Bu konuda detaylı bir sunum için bkz. Lasonen-Aarnio (2020), Kappel (2019), Daoust (2019).

çıkmaktadır. Birincisi, öznenin başlangıçtaki inancının dayandığı deliller veya bu deliller ile inanç arasındaki bağlantıya yönelik sarsıcılardır. İkincisi ise, öznenin akıl yürütmelerini etkileyebilecek olan algılama, hesaplama ya da yetenek gibi özelliklerine şüphe çekmek suretiyle öznenin inancının rasyonalitesine dair sebep teşkil eden sarsıcılardır. Bir epistemik sarsıcının neden sarsıcı olduğu incelendiğinde bu iki karakterize şekli farklı bir sonuca vordırmaktadır. İstatistiksel düşünmede kötü olduğumuza inanmamız, başlangıçtaki inancımız için birinci anlamda bir ikinci düzey delil ise, inancın dayanakları olan istatistiklerde bir sorun olduğunu düşünmemiz gerekir. Eğer ikinci anlamda bir sarsıcıdan bahsediyorsak, istatistikler doğru olsa bile, kendimizin bu verileri doğru şekilde analiz edemeyeceğimize inanmamız gerekir. Dolayısıyla, bu iki karakterize şekli aynı zamanda iki farklı hedefi sarsıyor görünmektedir. Ancak bu doğruysa, iki farklı sarsıcı türünden söz edilmelidir. Bu sonuç pek de makul değildir, çünkü iki farklı sarsıcı türü varsa, iki farklı delil türü vardır. Peki, ikinci düzey delillerden hangi tür delilleri anlamalıyız? Bu sorunun cevabı için ikinci düzey delillerin neyi sarstığı sorusu ve literatürde tartışılmış olan sarsıcı türleri arasında nasıl bir yeri olduğunu sorgulanmalıdır.

1.2. İkinci Düzey Sarsıcılar ve Epistemik Sarsıcı Türleri

İkinci düzey delilleri, deliller hakkında deliller veya birinci düzey delillerin epistemik karakteri hakkında deliller olarak ifade etmekle, inanç üreten bilişsel süreçlerin kusurlu olduğuna işaret eden deliller olarak ifade etmek arasında önemli bir ayrım vardır. Aşağıda daha detaylı inceleneceği üzere, ikinci düzey delillerin “deliller hakkında” olduğu belirlenimi birçok delil türünü kapsamına dahil ettiği için, bazı örneklerin farkını açıklamakta yetersiz görünmektedir. Yargıç örneği üzerinden düşünülürse; varsayalım yargıç, mahkemeye sunulan delillere dayanarak “sanık suçludur.” inancını oluşturur. Ancak, yargıç daha kararını açıklamadan önce mahkemeye sunulan son bir delil, “sanık suçludur.” inancını destekleyen delillerin önemli bir bölümünün güvenilmez (veya sorgulanabilir) bir kaynaktan geldiğini güçlü bir şekilde gösterir. Öyleyse, yargıcın başlangıçta inandığı “sanık suçludur.” önermesi artık delilsel desteğini yitirmiştir.

Eğer ikinci düzey delilleri, “deliller hakkında deliller” şeklinde karakterize edersek, bu örnekte sonradan edinilen deliller de ikinci düzey delil olmalıdır. Çünkü burada sonradan edinilen deliller, yargıcın başlangıçta verdiği hükmün delillerini

gündemden çıkarmaktadır. Problem şu ki, yargıcın arkadaşı tarafından sunulan, “bazı akıl yürütmelerde kusurlu olduğu” ifadesi ile bazı delillerin güvenilir bir kaynağa sahip olduğuna yönelik deliller birbirlerinden önemli ölçüde farklıdır. Birinci durumdaki deliller yargıcın kendi akıl yürütmeleriyle ilgiliyken, ikinci durumdaki deliller yalnızca birinci düzey deliller hakkındadır. Her iki durumda da deliller inanç hakkında dolaylı bir role sahiptir; ama delillerin mahiyeti hakkında dolaylı bir role sahip değildir. İkinci örnekte doğrudan delilleri hedef alan birtakım kanıtlar ileri sürülmüşken, birinci örnekte yargıcın performansına dikkat çekmek suretiyle dolaylı olarak delillere işaret edilmektedir.

İkinci düzey delillerin “deliller hakkında” olduğu düşüncesinin bahsedilen iki durumu ayırt etmediği, Feldman’ın (2005: 96) sunduğu örnekle görülebilir:

Şüphelinin Öğrencisi

Farz edelim bir lisans öğrencisi epistemoloji sınıfına kayıt olmuştur. Sınıfa gelmeden önce, çevresindeki dünya hakkında çok şey bilmektedir. İki eli olduğunu, avluda ağaçlar ya da dersinin sabah 11’de olduğunu bilmek gibi. Bu bakımdan, alışılmadık bir kişi değildir. Epistemoloji sınıfında odaklanılan konu şüpheliğin argümanlarıdır. Hocası gibi öğrenci de tartışmaları etkileyici bulur. [...] Örneğin, algısal deneyimlerin doğrudan beyine bir bilgisayar tarafından iletiliyor olmasından ziyade olağan fiziksel objelerden kaynaklandığını düşünmek için iyi bir sebep bulunmadığı gibi argümanlar tartışılır. Hocanın uzmanlığı ve argümanların akla yatkınlığı göz önüne alındığında, kişi, olağan şekilde inandığı dış dünya ile ilgili önermeler için algısal deneyimlerin iyi bir delil olmadığını düşünmek için uygun bir temele sahiptir.

Feldman’a göre bu örnekte özne, delillerinin inançlarına iyi bir zemin sağlamadığını düşünmek için güçlü sebepler edinmiştir. Feldman bu konuda haklı olabilir; ancak Christensen’in (2010a: 186) sunduğu aşağıdaki örnekle *şüphelinin öğrencisi* örneği arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır:

İhtiyatlı Doktor

Hastalarına teşhis koyup tedavi için uygun reçeteler yazan bir doktorum. Bir hastanın durumuna teşhis koyup belirli bir tedavi reçetesi verdikten sonra, bir hemşire tarafından 36 saattir uyanık olduğum konusunda bilgilendirildim. Uykudan mahrum insanların bilişsel hata yapmaya meyilli olduğunu bildiğim için (ya da belki de böyle koşullar altında kendi sicil kaydımın kötü teşhislerini bilmemden) düşüncelerimi dikkatlice kontrol edene kadar, teşhislerime yönelik güvenimi azalttım.

Bu örnekte doktorun, hastaların gösterdiği belirtilere dayanarak koyduğu teşhisler birinci düzey inançlardır. Diyelim ki bir hasta belirtiler B'yi gösteriyorsa, burada B birinci düzey deliller, B'den yola çıkarak yapılan teşhis T birinci düzey inançtır. 36 saattir uyanık olduğunu öğrenmesiyle doktor yeni bir delil edinir. Farz edelim bu delil İ olsun. Delil İ, burada, öznenin uykudan mahrum olması sebebiyle bilişsel hata yapmaya meyilli olduğuna inanması için bir sebep teşkil eder. Christensen'a göre (2010a: 188) bu delil, öznenin kendi epistemik başarısızlığına yönelik bir delildir. Ancak, bu deliller genel olarak öznenin başarısız olduğuyla ilgili değil, o anda bilinen belirli bilişsel süreçlerin kusurlu olduğu hakkındadır.

Christensen (2010a: 186) bu delillerin, öznenin kendi epistemik işlevinde bir bozukluğa inanmasını destekleyen deliller olduğunu ve bu bozukluktan dolayı düşüncelerinde hatalar yaptığına inanmasını rasyonelleştirdiğini vurgular. Dolayısıyla doktorun 36 saattir uyumamış olması, hastalarının belirtileri ve buna yönelik teşhis konusunda hata yapma ihtimaline inanmasını destekleyen bir delildir. Feldman için de böyle bir delil ikinci düzey delildir. Fakat, Christensen'ın *ihtiyatlı doktor* örneği üzerinden karakterize ettiği ikinci düzey deliller ile Feldman'ın *şüphelinin öğrencisi* örneğinde ikinci düzey delil olarak nitelendirdiği delillerin kapsamı farklıdır.³ En azından şu yorum yerinde görünmektedir: *Şüphelinin öğrencisi* örneğindeki deliller, öznenin sahip olduğu delillerin güvenilir olmadığını veya yetersizliğini gösterirken, *ihtiyatlı doktor* örneğinde uykusuzluk durumu hakkındaki deliller ya da hakim örneğinde hakimnin arkadaşı tarafından söylenen ifadeler, delillerden ziyade öznenin bilişsel performansı hakkındadır.

Christensen (2010a: 186), inanç ve delil arasındaki ilişkiyi kurarken, ikinci düzey delillerden dolayı öznenin epistemik bir başarısızlık sergilediğine inanmasının bir “eksik belirlenim” (underdetermination) durumu olmadığına dikkat çeker. Yanılabilirici (fallibilism) bir bilgi teorisi temelde şu tezin reddidir: Deliller E'den dolayı P inancı gerekçelendirilmiş ya da özne, deliller E'ye dayanarak P'yi biliyorsa, deliller E, P inancının doğruluğunu garanti eder (veya gerektirir).⁴ Eksik belirlenim problemi

³ Christensen (2010a: 186), ikinci düzey delillerden ne anlaşılması gerektiği konusunda Feldman ya da Kelly'den ayrı mı ya da onlarla paralel mi olduğu konusunda net bir şey söylememektedir. İkinci düzey delillerin tam bir karakterizasyonunu vermeyi amaçlamadığını ifade etmekle birlikte, onun odaklandığı örnek türleri öznenin bilişsel bozukluğuna işaret eden delillerle ilgilidir ve ikinci düzey delilleri bu anlamda kullanır.

⁴ Bu analiz ve yanılabilircilik ile eksik belirlenim hakkında daha ayrıntılı bir sunum için bkz. Brueckner (2005).

yanılabilirci bir teörinin doğal sonucudur. İnancımızın doğruluğunu garanti etmiyorsa, delillerimiz ne kadar güçlü olursa olsun, inancımız yanlış olma ihtimalini taşımaya devam eder. Buna karşın, ikinci düzey delillerin inançlarımız üzerindeki etkisi, yanılabilirci bir bilgi anlayışının sonucu olmakla birlikte, eksik belirlenimi kasteden bir kusurla ilgili değildir. Daha çok, öznenin delil ve inanç arasındaki ilişkide bir hata yaptığını ima eder.

Feldman'ın anladığı biçimiyle ikinci düzey deliller, bir eksik belirlenim durumuna daha yakın durmaktadır. En azından inanç revizyonu söz konusu olduğunda, *şüphelinin öğrencisi* artık dünya hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünmekten vazgeçecekse, bunun sebebini delillerinin yeterli desteği sağlamadığı şeklinde açıklayacaktır. Bunun yerine kendi bilişsel hatalarını inanç revizyonunun sebebi olarak ileri sürmeyecektir. Fakat *ihtiyatlı doktor* için, kendi teşhislerine olan inancını geri çekmesinin açıklaması, kendi epistemik performansına duyduğu şüphe olur. Christensen'in da vurguladığı gibi (2010a: 185-186), yeni deliller karşısında inancımızı revize etmemizin iki sebebi vardır. Bazen delillerimiz inancımızın pozitif bir epistemik statüye sahip olması için yeterli gelmeyebilir ve bu bir eksik belirlenim durumudur. Bazen de yeni deliller karşısında kendi akıl yürütmelerimizde bir hata olduğu kanısına varırız. İkinci düzey delillerin işleyişi, ikinci türden kusurlara dayanır. Dolayısıyla doktor örneğinde, doktorun uykusuzluk sebebiyle edindiği ikinci düzey delil, birinci düzey delillerinin inanç için yetersiz olduğuna inanmasına yönelik değil, doktorun kendisinin kusurlu olduğuna yönelik bir delildir.

1.2.1. İkinci Düzey Sarsıcıların Sarsıcı Türlerindeki Yeri

İkinci düzey delillerin öznenin kendisinden şüphe etmesi şeklinde karakterize edilmesi, aynı zamanda neden bir sarsıcı olduğunun sebebini gösterir. Şöyle ki, özne kendi rasyonalitesinden şüphe duyuyorsa, mevcut inancını bundan böyle sürdüremez. Ama bu doğru olsa bile, ikinci düzey delillerin, hedeflediği epistemik unsur bakımından diğer sarsıcı türlerinden nasıl ayrıldığı tartışılmalıdır. Böyle bir soruşturma için öncelikle ikinci düzey delillerle ilgili yaygın olarak kullanılan bazı örnekleri incelemek faydalıdır.

*Hypoxia*⁵

Yalnız sizin olduğunuz küçük bir uçakla, doğal bir uçak pistine doğru uçuyorsunuz. Asıl varış noktanızdan 50 mil uzaktaki bir uçak pistine

⁵ Oksijen azlığı nedeniyle algılamada güçlük çekilmesidir.

güvenli bir şekilde ulaşmak için yeterli yakıtınızın olup olmadığını düşünüyorsunuz. İlgili faktörleri kontrol edip, asgari olarak zorunlu olan güvenlik sınırından biraz daha fazlasına sahip olduğunuzu anlayarak, yeterli yakıtınız olduğuna son derece yüksek bir güven duyuyorsunuz. Bundan sonra, daha uzaktaki piste doğru yönelmeye başlıyorsunuz. Fakat sonra, fark ediyorsunuz ki altimetre 10.825 fit yüksekliği gösteriyor. Gayet normal ve zihniniz açık hissetmenize rağmen, hypoxia durumunun tehlikeli etkilerine sahip olabileceğinizi düşünüyorsunuz. (Christensen, 2010b: 126)

Akran Anlaşmazlığı

İki arkadaş sıklıkla restoranda yemek yer ve gelen hesabın %20'sini bahşiş olarak bırakacak şekilde kişi başına düşen para miktarını hesaplarlar. Çoğu zaman hesabı akıllarından yapmakla birlikte, geçmişte anlaşmazlığa düştükleri durumlarda hesap makinesi ile hesaplamayı kontrol etmiş ve haklı olmak konusunda eşit düzeyde sonuç almışlardır. Ayrıca birbirleri hakkında hata yaptıklarını düşündürecek (yorgunluk, içki vs. gibi) herhangi bir sebepleri yoktur. Nihayetinde birisi hesaplamanın sonucunu 43 dolar bulurken diğeri 45 dolar bulur. (Christensen, 2011: 2)

Hypoxia örneğinde sağduyuya uygun görünen bir durum söz konusudur. Bir pilotun kendi algılarından veya değerlendirme yeteneğinden şüphe duymasına rağmen, bu şüpheyi görmezden gelmesi insan hayatıyla kumar oynamak anlamına gelir. Bu bakımdan pilotun başlangıçtaki inancını sürdürmeye devam etmesi oldukça irrasyonel bir davranış olarak görünmektedir. Buna rağmen, *akran anlaşmazlığı* bu kadar açık bir sağduyusal başvuruya sahip değildir. Christensen (2010a: 188) *akran anlaşmazlığı* örneğinde kendisini gösteren ikinci düzey delilin “daha az açık ve daha az dolaysız” olduğuna dikkat çeker. Çünkü aşağıda göstereceğimiz gibi ikinci düzey delilin kendisini sunma biçimi *hypoxia* ya da *ihtiyatlı doktor* örneğine göre biraz daha farklıdır. Ancak, örneklerin ortak yanı, başlangıçta rasyonel bir inanca sahip olan bir öznenin, bu inancı oluştururken rasyonel olmadığı hakkında deliller edinmesidir.

Hypoxia durumunda öznenin yakıtla ilgili göstergeleri birinci düzey delilleri, bu delillere dayanarak uçağın gidebileceğine inandığı mesafe birinci düzey inançtır. Bunun üzerine gelen, rakımın 10.000 fitin üzerinde olmasıyla ilgili deliller *hypoxia* durumuna inanmak için birinci düzey delillerdir. Öznenin rakımla ilgili delillerine dayanarak *hypoxia* durumunda olduğuna inanması, tek başına ele alındığında bir birinci düzey inanç olurken, bu inanç başlangıçta kurduğu inançla bir araya geldiğinde artık bir ikinci düzey

delildir. Çünkü özne *hypoxia* sebebiyle algılarında ve akıl yürütmelerinde bir arıza olabileceği ihtimaline inanıyorsa, inancını böyle bir durumda oluşturduğu için, başlangıçtaki inancını oluştururken kusurlu olduğuna inanması için bir sebep edinir.

Akran anlaşmazlığı örneğinde ise, birinci düzey deliller öznelere sonuca ulaşmasını sağlayan matematiksel işlemlerdir. Buna dayanarak birinci düzey inancı, yani işlemin sonucunu oluştururlar. Fakat anlaşmazlığın öğrenilmesiyle birlikte, bu anlaşmazlık durumunun kendisi bir delil teşkil eder (Christensen, 2007: 196, Feldman, 2005: 100). Aynı delillere sahip öznelere anlaşmazlık halinde olması demek, bu öznelere en az birisinin hatalı olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla öznelere, sonuca ulaşırken hatalı bir akıl yürütme yaptıklarını düşünmek için bir sebep edinirler. Böylece “anlaşmazlığın kendisi”, öznenin başlangıçtaki inancının kusurlu bir sürecin sonucu olduğuna inanması için ikinci düzey bir delil teşkil eder. *Hypoxia* durumunda olduğu gibi, özne inancının güvenilir bir sürecin sonucunda oluşmadığına inanmaktadır ya da en azından inanması için güçlü delillere sahip olmuştur. Feldman’ın da belirttiği gibi (2005: 100), böyle güçlü delillere sahip olan bir öznenin bu delillere saygı göstermesi rasyonel bir reaksiyonun gereğidir.

Birinci kısımda üzerinde durulduğu gibi, ikinci düzey deliller bir hesaplama hatasına veya algılardaki bir kusura işaret edebilir. Öznenin bu anlamda bir şüpheye sahip olmasıyla birinci düzey inançları da dolaylı şekilde etkilenmektedir. Şayet ikinci düzey delillere reaksiyon göstermek rasyonalitenin bir gerekliliği ise, birinci düzey inancın kusurlu bir sürecin sonucu olduğuna inanmak akla yatkındır. Bu durumda, ikinci düzey deliller bir şekilde birinci düzey inancın sürdürülmesini engeller. Peki, ikinci düzey deliller bu engellemeyi nasıl yapmaktadır?

Yeni deliller nedeniyle başlangıçtaki inançların sarsılabilir olmasına bir açıklama getiren Pollock’a göre (1987: 484), iki tür sebebi birbirinden ayırmalıyız. Bir önermeye inanmak için eldeki sebepler sonucu garanti ediyorsa, bu sebepler kesindir ve yanılmaya açık değildir. Dedüktif akıl yürütmeler buna örnektir. Diğer yandan, endüktif akıl yürütmeler böyle bir kesinlik taşımaz ve bir inanca yönelik *prima facie* sebeplerdir. Buna göre, yeni bir enformasyon dahil edildiğinde eldeki deliller bundan böyle başlangıçtaki inancı desteklemeyebilir. Pollock, *prima facie* sebeplerle epistemik statü kazanmış inançların, iki şekilde bu statüyü kaybedebileceğini ya da başka bir ifadeyle eldeki statünün sarsılacağını ileri sürer. Pollock’un yaptığı klasikleşmiş ayrıma göre, bir delil

öznenin inancının yanlış olduğu hakkındaysa, bu delil çürütücü (rebutting) bir sarsıcıdır. Bu bakımdan ikinci düzey delillerin çürütücü bir sarsıcı olmadığı genel bir kabuldür. Çünkü ikinci düzey deliller inancın doğruluk değerine yönelik değildir. Diğer bir sarsıcı türü ise baltalayıcı (undercutting) delillerdir. Baltalayıcı bir sarsıcı, delil ve inanç arasındaki bağlantıyı hedef alır.⁶

Literatürde sıklıkla kullanılan örnek üzerinden açıklanırsa, diyelim ki bir özne, karşısında duran nesnenin kırmızı olduğuna, nesnenin kırmızı görünmesine dayanarak inanır. Ancak, bu nesne hakkında güvenilir derecede kaynaklık edecek bir başkasının, nesnenin aslında beyaz olduğunu, nesnenin gözle görülemeyecek kadar küçük kırmızı lambalarla aydınlatıldığını söylemesi, nesnenin kırmızı olduğu inancını çürütür. Özne artık “nesne kırmızıdır.” önermesinin yanlış olduğuna inanacak deliller edinmiştir. Diğer yandan, eğer özne yalnızca nesnenin lambalarla aydınlatıldığını öğrenir, fakat duvarın gerçek rengi hakkında herhangi bir enformasyon edinmez ise, baltalayıcı bir sarsıcıyla karşı karşıyadır. Çünkü öznenin görsel algıya dayanan delilleri, nesnenin kırmızı olduğu inancını sürdürmesi için işlevini yitirir. Baltalayıcı bir delilin ayırt edici özelliği, delillerin inançla bağlantısını keserken, inancın doğruluğu veya yanlışlığı hakkında olmamasıdır.⁷ Dolayısıyla nesne gerçekten de kırmızı olabilir; ama, öznenin aydınlatmayla ilgili edindiği delil, görsel algıya dayalı delillerini gündemden çıkartmaktadır.

Sarsıcı türlerini açıklayan bir başka örnek şu şekildedir: Kırsal bir bölgede seyahat ederken, şu ana kadar gördüğümüz tüm hayvanların kahverengi inekler olduğunu varsayalım. Bu bölgede yaşayan arkadaşımızın ineklerinin de kahverengi olduğunu endüktif olarak gerekçelendirebiliriz. Böyle bir durumda gerekçelendirmemiz üç şekilde sarsılabilir. Birincisi, arkadaşımızı ziyaret edebilir ve ineklerinin kahverengi olmadığını öğrenebiliriz. Böylece, önceki inancımız yanlışlanır ve bu nedenle çürütücü bir epistemik sarsıcı edinmiş oluruz. İkincisi, arkadaşımızın ineklerinin kahverengi olduğu inancını oluşturduktan sonra, devam eden seyahat süresince, farklı renkte inekler de olduğunu

⁶ Epistemik sarsıcılar ve bu ayrım hakkında benzer bir sunum için bkz. Pollock (1974: 86, 1987: 485), Bergmann (2006: 159), Feldman (2005: 112), Grundmann, (2011: 158) ve Swinburne (2001: 28).

⁷ Demircioğlu (2021), baltalayıcı sarsıcı türünün tam olarak neyi sarstığı, hatta bir sarsıcı olup olmadığı konusunda iyi bir açıklamadan yoksun olduğumuzu ileri sürer. Çünkü bir P inancı, bu inancı destekleyen bir E deliline sahip ve bir baltalayıcı sarsıcı olan E* ise “E, P’yi destekler.” önermesini sarstıyorsa, E’nin P’yi desteklediği doğru değildir. O halde, ya E’nin P’yi desteklediği ya da E’nin P’yi desteklemediği doğrudur. İki durumda da E* bir sarsıcı olamaz. Birinci durumun doğru olması halinde, E* olsa bile E, P’yi desteklemeye devam eder. İkinci durumun doğru olması halindeyse E, P’yi başından beri desteklemiyordur ve E* herhangi bir statüyü sarstırmaz. İlerleyen kısımlarda görüleceği üzere, benzer bir problem ikinci düzey sarsıcılar için de ortaya çıkmaktadır.

görmemizle beraber, eldeki inancı gerekçelendiren delillerin gücü ortadan kalkar ve böylece baltalayıcı bir sarsıcı ile karşı karşıya gelmiş oluruz. Üçüncüsü ve Pollock'un ayırımına bir ilave olarak, eğer orijinal algısal inancın yanlış olduğunu, örneğin ineklerin aslında kahverengi değil de kahverengiye boyanmış olduğunu öğrenirsek, inançlar için eldeki sebeplerin doğru olmadığını, dolayısıyla sebep-sarsan sarsıcı (reason-defeating defeaters) edinmiş oluruz (Grundmann, 2011: 158).⁸

İkinci düzey deliller, iddia edildiği gibi bir epistemik sarsıcıysa, ne tür bir sarsıcı olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Yukarıdaki sarsıcı türleri, neyin sarsıldığını göz önünde bulundurarak yapılmış bir ayırmadır. Bu bakımdan ikinci düzey delillerin neyi sarstığının incelenmesi gerekir. İkinci düzey delillerin deliller üzerinde bir sarsıcı olduğunu öne süren Feldman (2005: 103) *şüphelinin öğrencisi* örneğini şu şekilde izah eder:

Öğrenci S, algı ve hafızadan gelen delilleri E'ye dayanarak "avlude ağaç vardır." önermesi T'ye inanır.

(1) Sınıfa girmeden önce S, T inancını gerekçelendirmiştir.

(2) Deliller E, T için iyi destek sağlar.

Ardından öğrenci şüpheli argümanı öğrenir ve deliller D'yi edinir.

(3) Delil D, ~(2) için iyi destek sağlar.

Feldman'a göre öğrencinin sınıfa girip şüpheli argümanı öğrenmesinden sonra toplam delilleri E + D'dir. Öyleyse,

(4) (E&D), T için iyi destek sağlamaz.

Pollock'un (1987: 484) epistemik sarsıcıların işleyişine ilişkin analiziyle uyumlu olan (4), başlangıçta gerekçelendirilmiş olan inancın, yeni bir delil edinilmesiyle birlikte artık gerekçelendirilmemiş olduğunu gösterir. O halde,

(5) D, S'nin gerekçelendirmesini sarsmıştır.

⁸ Üçüncü tür sarsıcı Bergmann (2006: 159) tarafından öne sürülmüştür. İlerleyen kısımlarda bu sarsıcı türü de tartışma açısından faydalı olacaktır. Bununla birlikte, çalışma boyunca klasik sarsıcı türleri denildiğinde Pollock'un yaptığı çürütücü ve baltalayıcı sarsıcılar ayırımı kastedilecektir.

Feldman'ın belirttiği gibi (2005: 112), *şüphelinin öğrencisi* örneğindeki sarsıcı delil, sonucun yanlış olduğuna işaret etmez. Bu nedenle çürütücü bir sarsıcı değildir. Yukarıda sunulan örneklerle karşılaştırıldığında, ilk bakışta baltalayıcı bir sarsıcıyla aynı yapıya sahip görünmektedir. Örneğin, duvarın rengi konusunda herhangi bir enformasyon edinmeksizin, yalnızca duvarın kırmızı lambalarla aydınlatıldığını öğrenen ya da endüktif temelli inançlarına karşın, şu ana kadar ki gözlem verilerinden farklı veriler edinen öznel için, yeni deliller başlangıçtaki delillerle birleştğinde, artık benimsenmiş olan inancı desteklemez. Yani, deliller ve inanç arasındaki bağlantı koparılmıştır. Fakat, Feldman baltalayıcı sarsıcılarla ilgili bir noktaya dikkat çeker:

Bir objenin kırmızı lambalarla aydınlatıldığı delili, kırmızı görünmesinin nesnenin kırmızı olduğu önermesine sağladığı algısal delil için baltalayıcı bir sarsıcı olabilir. Böyle bir durumda, görünen renk ile gerçek renk arasındaki genel olarak güvenilir olan bağlantıya güvenmek makul değildir. Bununla birlikte, bir şeyin kırmızı görünmesinin kırmızı olduğuna inanmak için iyi sebepler olduğu hala doğrudur. Sarsıcı, genel bağlantıyı inkar etmez. Bu durumda bile, kırmızı görünmesi halen kırmızı olduğuna inanmak için bir sebeptir. Sarsıcı, yalnızca mevcut durum için bu delillere güvenilmemesi gerektiğini gösterir. (Feldman, 2005: 112)

Klasik türde bir baltalayıcı delil, yalnızca gündeme geldiği durumun bağlantısını koparmaktadır. *Şüphelinin öğrencisi* ya da *akran anlaşmazlığı* gibi durumlarda Feldman'a göre (2005: 113) genel bağlantı koparılır, yani şu veya bu örnekte değil, hiçbir biçimde delil ve inanç arasındaki bağlantı kurulmamaktadır:

Şüpheli, örneğin, genel olarak iyi algısal delillerin belirli bir durumda güvenilmemesi gerektiğini ileri sürmez. Bunun yerine, algısal delillerin hiçbir şekilde iyi deliller olmadığını savunur. Hoca tarafından sağlanan delil, algısal delillere dayandırılan dış dünya hakkındaki önermelerle ilgili inançların hiç kimse için gerekçeli olmadığı iddiasını destekler. [...] Bu nedenle, hoca tarafından ya da anlaşmazlık halindeki kişi tarafından sağlanan delil, bir çürütücü sarsıcı değildir ve aşına olunan türde bir baltalayıcı sarsıcı değildir.

Feldman, ikinci düzey delillerin bir sarsıcı olduğunu; fakat, tanıdık türde bir sarsıcı olmadığını düşünmektedir (2005: 113). Feldman gibi Christensen da ikinci düzey delillerin baltalayıcı bir delilden önemli farkları olduğuna dikkat çeker. Ancak, Christensen ikinci düzey delillerin işlevinin delil ve inanç arasındaki genel bağlantıya

saldırmaktan daha farklı olduğunu düşünür. Bunu aşağıdaki örnek üzerinden izah etmektedir:

İlaç

Bir özneye şu şekilde bir deneye katılmak isteyip istemediği sorulur: Özneler bir ilaç verilir ve sonra bazı basit mantıksal bulmacalar hakkında sonuç çıkarmaları istenir. İlacın etkisi bu tip işlerde insanların performansını keskin biçimde düşürmek olarak gözlenmiştir. Gerçekte, ilaca duyarlı insanların %80'i, bulmacanın parametrelerini açıkça anlayabilirken, bulmacaya yönelik akıl yürütmeleri, yanlış cevapların ortaya çıkmasıyla neredeyse sürekli olarak bozulmuştur. İlginç biçimde insanların hisleri tamamen normaldir ve herhangi bir bozulma fark etmezler. Deneye katılmak isteyip istemediği sorulan özneye, deneydeki öznelerin bulmacaya yönelik şüphesiz saçma olan iddialarına karşı aşırı güven duyduklarını sergileyen videolar gösterilir. Sonuçta özne deneye katılmayı kabul eder ve onay formunu doldururken ona verilen kahvesini yudumladıktan sonra, başlamaya hazır olduğunu söylerler. Herhangi bir hap vermeden önce, bir pratik soru verilir:

Varsayalım tüm boğalar kırgındır ve Ferdinand bir kırgın boğa değildir. Hangisi doğrudur? (a) Ferdinand kırgındır; (b) Ferdinand kırgın değildir; (c) Ferdinand bir boğadır; (d) Ferdinand bir boğa değildir.

Özne bu soruya karşılık aşırı güvenli bir şekilde, yalnızca (d) şıkkının doğru olduğunu söyler. Bunun üzerine özneye içtiği kahvenin aslında ilaçlı olduğu söylenir. (Christensen, 2010a: 187).

Kırmızı aydınlatma örneğinde elde edilen yeni delil, her özne için bir baltalayıcı delildir. Christensen'in klasik türde baltalayıcı delil ile İkinci düzey baltalayıcı delilin farkını açıkladığı yukarıdaki ilaç örneği, dedüktif bir akıl yürütme örneği olması sebebiyle Pollock'un sarsıcı türlerini ele aldığı örneklerden farklıdır (2010a: 193). Daha önce de belirtildiği gibi, Pollock'a göre epistemik sarsıcılar kesin olmayan nedenler üzerinde etkili olabilir. Dedüktif akıl yürütmeler ise baltalanamaz; yani, delil ve inanç arasındaki bağlantı koparılamaz. Ancak, Christensen ikinci düzey delillerin dedüktif akıl yürütmelerde bile baltalayıcı bir rolü olabileceğine dikkat çekmektedir.

Christensen'a göre Feldman, ikinci düzey delillerin klasik türde baltalayıcı sarsıcılardan farklı olduğu konusunda haklıdır; ama Feldman'ın ikinci düzey delilin delisel bağlantının hiçbir şekilde olmadığına işaret eden delil olduğu fikri doğru değildir. Eğer bir özne, örnekteki gibi bir ilaç aldığını öğrendiyse, ilaç aldığını öğrenmeden önceki inancına duyduğu itimadı düşürmelidir. Buna karşın, öznenin ilaca bağışık olduğu bir senaryoda, özne mantıksal gereklilikleri yerine getirmiş durumdadır. Sonuçta ilaç,

mantıksal bulmacanın parametrelerine dokunmamıştır. Bu durum, aynı bulmacaya ilaç almamış bir kişinin baktığı ve aynı sonuca ulaştığı bir senaryoyla da düşünülebilir. Dolayısıyla, delil ve inanç arasındaki bağlantı klasik bir baltalayıcı sarsıcıda olduğu gibi koparılmamıştır. O halde ilaç aldığını öğrenen birisi için ikinci düzey delil nasıl bir sarsıcı işlevi kazanır? Christensen şu şekilde açıklar:

Sonuca duyduğum güvenin rasyonalitesi gerçeğiyle, ilaç hakkında edindiğim enformasyon tarafından sarsılması nasıl bağdaştırılabilir? Cevap bana şöyle bir şey gibi geliyor: İlaç hakkında ikinci düzey delili açıklarken, bir bakıma ve bir dereceye kadar cevabımla ilgili orijinal sebeplerimi bir kenara koymalı veya parantez (bracket) içine almalıyım. Bir anlamda, delillerimin bir bölümünün hakkını vermekten men edildim.

Sonuçta, eğer tüm delillerimin hakkını verseydim, ilaç almış olduğumu biliyor olsam bile, cevabıma yüksek biçimde güven duymam benim için rasyonel olacaktı. (Christensen, 2010a: 195)

Deliller kesin nedenler olsa bile, Christensen (2010a: 196), ilaç benzeri örnek durumlarda öznenin bu nedenleri ikinci düzey delillerine karşı kullanmasının rasyonel olamayacağını düşünür. Çünkü öznenin ilaç aldığına yönelik enformasyona rağmen, başlangıçtaki inancını sürdürmesi, ancak şanslı şekilde bağışık olduğunu varsaymasıyla mümkündür ve böyle bir varsayım rasyonel bir tepkiyle bağdaşmaz. Christensen’a göre bu durum, “en iyi açıklamaya çıkarım” (inference to the best explanation) türünden bir örnek üzerinden de görülebilir. Diyelim ki mahkemede bir jüri üyesiyiz ve özne S’nin suçlu olduğunun sunulan delillerden çıkabilecek en iyi sonuç olduğuna inanıyoruz. Gerçekten de delillere dayanarak yapılabilecek en iyi çıkarım S’nin suçlu olduğudur. Fakat, sabahleyin delilleri değerlendirme veya sonuç çıkarma yeteneğini bozan güçlü bir ilaç aldığımıza inanmak için iyi delillere sahibiz. Böyle bir durumda, bu yeni delil S’nin suçlu olduğu inancına itimadımızı azaltmaya yönelik delillerdir. Buradaki deliller dedüktif akıl yürütme örneğindeki gibi kesin (conclusive) olmasa da, öznenin ilaç almadığını varsaydığımız bir senaryo göz önüne alınırsa, söz konusu delilsel bağlantı değişmeyecektir (Christensen, 2010a: 197).

Christensen, en iyi açıklamaya çıkarım örneğini klasik türde bir baltalayıcı örneğine çevirirsek, ikinci düzey delillerin farkını yakalayabileceğimizi öne sürer. Varsayalım S’nin bir ikizi olduğunu öğrendik. Böyle bir durumda suçu işleyen S değil de ikizi olmasının muhtemel olduğu gerçeği, klasik anlamda baltalayıcı bir sarsıcı olurdu. Fakat, böyle bir durumda eldeki delilin sarsıcı gücünü kazanması, bizim rasyonel biçimde

kusurlu olduğumuza işaret eden delillerden dolayı değildir. Bu nedenle Christensen şu sonuca varır:

Gördüğümüz gibi, HOE⁹ olağan baltalayıcı sarsıcıdan farklı olarak, delil ve inanç arasındaki bağlantıyı bozulmadan bırakabilir. Sadece söz konusu özne, bu bağlantıları kendi değerlendirmesine güvenemeyeceği bir pozisyona yerleştirebilir. Fakat, delilsel ilişkileri olduğu gibi gören bir başka kişi (kendine güvenmemek için bir sebebi olmadıkça), diğer öznenin rasyonelliğini baltalayan HOE'nin farkında olsa bile bu sebeplerin tamamını kullanabilir. (Christensen, 2010a: 198-199)

Christensen'a göre (2010a: 195) ikinci düzey delillerin baltalayıcı rolü ve klasik baltalayıcılardan farkı, inancın orijinal nedenlerinin (birinci düzey delillerinin) paranteze (bracket) alınmasıyla açıklanabilir. Klasik baltalayıcı deliller önceki inancı askıya almayı gerektirebilirken, bunun nedeni eldeki delilleri artık kullanmamın yasaklanması değildir. İlaç örneğinde öznenin tüm delilleri dikkate alınırsa, delilsel bağlantı aslında kopmadığından, öznenin inancını koruması makul görülebilir. Buna karşın, ikinci düzey delilden dolayı, özne bundan böyle delillerini kullanamaz. (2010a: 198). Çünkü öznenin kendi bilişsel yapısında bir bozukluk olduğuna inanması için iyi deliller edinmesi, özneyi epistemik bir tutum geliştirmekle karşı karşıya getirir. Böyle bir durumda öznenin epistemik tutumunu belirlerken başlangıçtaki inancının delillerine başvurması döngüsel bir akıl yürütmeye yol açacaktır (2010a: 196). Öznenin böyle bir epistemik kusura düşmemesi için epistemik tutumunu belirlerken, başlangıçtaki inancının delillerine başvurmaması gerekir. O halde, öznenin epistemik tutumunun dayanakları birinci düzey delillerinden “bağımsız” olmalıdır.¹⁰

Christensen birinci düzey delillerin paranteze alınmış olmasını bu bağlamda ifade etmektedir. Aslında birinci düzey deliller ve inanç arasındaki bağlantı bozulmamış durumdadır. Öznenin rasyonel bir reaksiyon gösterebilmesi için kullanabileceği delil, ikinci düzey delildir ve bu delil öznenin başlangıçtaki inancına duyduğu güveni azaltmasını rasyonelleştiren bir delildir. Dahası bu, Christensen'a göre (2010a: 198) ikinci düzey delillerin özneye göreli bir doğası olduğunu da gösterir. Klasik türde

⁹ Higher Order Evidence

¹⁰ Bu gereklilik “bağımsızlık prensibi” olarak ifade edilmektedir (Christensen, 2011: 1). Prensibe göre öznenin ikinci düzey deliller karşısında rasyonel reaksiyonunu belirlerken, döngüsel akıl yürütme hatasına düşmemesi ve dolayısıyla kötü bir epistemik pozisyona girmemesi için birinci düzey delillerini kullanmaması gerekir. Bu prensiple ilgili daha ayrıntılı bir tartışma, “akran anlaşmazlığı” bölümünde yapılacaktır.

baltalayıcı bir delilden farklı olarak, ikinci düzey delil durumlarında delil ve inanç arasındaki bağlantı korunmaktadır. Yalnızca, özne bu bağlantıyı değerlendirme konusunda kendisine güvenemez. Buna karşın, farklı bir özne, ikinci düzey delil edinmiş diğer öznenin rasyonalitesinin baltalanmış olduğunun farkında olsa bile, eldeki delillerin hakkını tam olarak teslim edebilir ve rasyonel bir şekilde inancını oluşturabilir. Dolayısıyla, ikinci düzey delil sarsıcı gücünü, böyle bir delil edinmiş özne üzerinde kazanabilir.

1.2.2. Rasyonaliteyi Sarsan Deliller

Bu çalışmanın da savunacağı gibi, öznenin inancında rasyonel olmadığını düşündürecek delillere sahip olması, pek çok düşünür göre (Feldman, 2005, Christensen, 2010a, Bergmann, 2005) öznenin inancı için bir epistemik sarsıcıdır. Bu noktada aydınlatılması gereken husus, ikinci düzey delillerin bu role nasıl sahip olduklarıdır. Bu amaçla, öncelikle ikinci düzey sarsıcıların tam olarak “ne hakkında” oldukları incelenmelidir. Çünkü ikinci düzey sarsıcıların neyle ilgili olduğunu anlamak, neyi hedeflediğini gözler önüne sererek, ikinci düzey delillerin sarsıcı bir doğaya sahip olabilmelerinin nedenini de açıklayabilir. Ayrıca, ikinci düzey delillerin literatürde yer etmiş sarsıcı türleri açısından nereye oturtulabileceği de gösterilmiş olacaktır.

Açıklanmaya çalışıldığı gibi, Feldman ve Christensen, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü ve klasik sarsıcılardan farklı bir işleyişi olduğu konusunda hem fikirdir. Feldman ikinci düzey delillerin genel bağlantıyı ortadan kaldırdığını düşünürken, Christensen ikinci düzey deliller karşısında inanç ve delil arasındaki bağlantının paranteze alındığını, öznenin kendi rasyonalitesinin problemli olduğuna inanması sebebiyle delillerinin hakkını teslim edemediğini ileri sürer. Feldman ve Christensen arasındaki farklılığın sebebi aşağıdaki üç örnek üzerinden görülebilir:

(A) Bir yargıç tanıkları dinler, savunmaları alır, suça teşkil edebilecek verileri dikkatle inceler ve sonunda bu delilleri göz önünde bulundurarak “sanık suçludur.” inancını oluşturur. Bu süreçte yargıç bir epistemik kusur işlememiştir ve inancını oluşturma konusunda yargıç etkileyebilecek herhangi başka unsur bulunmamaktadır. Yargıç kararını açıklamadan önce, mahkemeye son bir delil daha sunulur. “Sanık suçludur.” inancını destekleyen tanıkların sanık ile geçmişte husumetleri olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmıştır. Bu yeni delil, tanık ifadelerini “sanık suçludur.”

inancı için gündemden kaldırır; çünkü tanıklar artık güvenilir bir kaynak değildir. Tanık ifadelerinin artık bir delil olmamasıyla, “sanık suçludur.” inancı önemli bir delilsel desteğini yitirmiştir ve yargıç bunu fark ederek “sanık suçludur.” inancını askıya alır.

(B) Bir yargıç, sanığın kimlik bilgilerine ve fotoğrafına dikkat etmeksizin elindeki dosyayı inceler. Günlerin yoğunluğuyla sanıkların kişisel detayları yerine, vaka hakkındaki delillere, savcılarının iddianamelerine ve avukatların yaptıkları savunmalara odaklanmaktadır. Duruşma başladıktan sonra söz artık sanığa geldiğinde, yargıç fark eder ki, sanık durumundaki kişi yargıcın çocukluk arkadaşıdır. Uzun yıllar beraber vakit geçirmiş, çokça paylaşımları olmuştur. Yıllar içinde ayrı şehirlerde olmanın verdiği uzaklıktan dolayı birbirleriyle bağlantılarını kaybetmişler olsalar da arkadaşlıkları yargıcın anılarında halen canlı duygularla yer edinmektedir. Yargıç durumu fark edince, bu davada tarafsız olamayacağı gerekçesiyle davanın üzerinden alınmasını talep eder.

(C) Bir yargıç, sunulan deliller ışığında “sanık suçludur.” inancını oluşturur. Kararı açıklamadan önce, tansiyonunun yükseldiğini hisseden yargıç, biraz soluklanmak ve tansiyon ilacını içmek için mahkemeye kısa bir ara verir. Odasına gidip çekmesinde tansiyon ilacı olduğuna inandığı bir hapi yutar. Fakat, o an fark eder ki, içtiği ilaç tansiyon ilacı değil, yakın zamanlarda geçirdiği bir ameliyattan dolayı edindiği çok güçlü bir ağrı kesicidir. Bu ağrı kesicinin zihinsel işlevleri olumsuz yönde etkileyen yan etkileri bulunmaktadır ve yargıç bunun bilincindedir. Duruşmaya tekrar döndüğünde, ilacı almadan önce yargısını oluşturmuş olmasına rağmen, kusurlu bir hüküm vermekten kaçınarak duruşmayı bir başka tarihe erteler.

Feldman’ın (2007: 208) “deliller hakkında deliller” olarak karakterize ettiği ikinci düzey deliller bu üç örneği de ikinci düzey delillerin kapsamına alır. Fakat, (B) ve (C) örneklerinde ikinci düzey deliller (A)’dan farklı bir delilsel işleyişe sahiptir. (A) örneğinde tanıkların güvenilir olmadığına yönelik deliller, başlangıçtaki inancın delilleri hakkında deliller olarak işlev görmektedir. Fakat, (B) ve (C) örneklerinde ikinci düzey deliller yargıcın kendi akıl yürütmelerinde bir kusura işaret eder. Sorun şu ki, bunların her biri aynı türden sarsıcı olamaz. Çünkü (A) örneğinde klasik türde baltalayıcı bir sarsıcı vardır. Dahası, burada deliller hakkında bir delil söz konusudur. İkinci düzey delillerin deliller hakkında olduğu doğru olsun. (A) örneği gösterir ki, klasik türde baltalayıcı bir delil de deliller hakkında delildir. Feldman’ın söylediği gibi aradaki fark, ikinci düzey delillerin, delil ve inanç arasındaki genel bağlantıyı kesmesi, (A) örneği ile *Şüphelinin*

öğrencisi örneği arasındaki farkın bu olması ise, (B) ve (C) örneklerindeki deliller ikinci düzey delil değildir. Çünkü (B) ve (C) örneğinde ikinci düzey deliller ne deliller hakkındadır ne de genel olarak delil ve inanç arasındaki bağlantıyı kesmektedir. (B) ve (C) örneklerinin *şüphelinin öğrencisi* örneğinden farkını bir kenara bırakarak, (A) ile aynı türden sarsıcılar olduklarını söylemek zor görünmektedir. Diğer yandan, (B) ve (C)'nin ikinci düzey delil olmadığını iddia etmek pek de makul olmadığına göre, ikinci düzey delillerin Feldman'ın tanımlamasından daha farklı karakterize edilmesi gerekir.

Feldman'ın *şüphelinin öğrencisi* örneği için literatürde tarif edilmiş ve uygun görünen bir sarsıcı türü bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi, klasik ayrım olan çürütücü ve baltalayıcı sarsıcılar ayrımına, Bergmann bir üçüncüsünü ekler: Sebep-sarsan sarsıcılar. Kabaca, eldeki sebeplerin problemli veya yanlış olduğunun öğrenilmesiyle birlikte, öznenin inancının sebeplerinin ortadan kalkmasıdır. Örneğin, seyahati boyunca hep kahverengi inekler görmüş bir özne, aslında kahverengiye boyanmış inekler görmüşse, eldeki algısal enformasyonlar yanlış olduğu için, inancın sebepleri ortadan kalmıştır. *Şüphelinin öğrencisi* örneği böyle bir sarsıcı türüne daha yakın görünmektedir. Belki, bu tür bir sarsıcının da bir bakıma baltalayıcı sarsıcı olduğu söylenebilir. Sarsıcı türlerini karakterize etmek başlı başına bir problemdir. Bununla birlikte, en azından (B) ve (C) örneklerinin Feldman'ın analizinden farklı bir yapısı vardır ve bu çalışmanın konusu bu tür örneklerde gündeme gelen ikinci düzey delillerdir.

Christensen'in hem ikinci düzey delilleri karakterize etme şekli hem de klasik türde baltalayıcı bir sarsıcıdan nasıl farklı olduğuna yönelik düşünceleri (B) ve (C) örneklerinde ikinci düzey delillerin sarsıcı işlevini açıklar ve (A) örneğini ya da *Şüphelinin Öğrencisi* türünden örnekleri dışarıda tutar. (B) ve (C)'de özne kendi bilişsel yapısında bir kusura yönelik deliller edinmiştir. Bu ikinci düzey deliller, öznenin delillerini paranteze almak suretiyle, delillerinin desteklediği inancı benimseme konusunda özneye yasak getirmiştir. Buna karşın, Christensen'in düşüncesinde iki problem göze çarpar.

Birinci problem, neden eldeki delillerin paranteze alındığı ama inancın alınmadığıyla ilgilidir. Lasonen-Aarnio (2014: 317), ikinci düzey delillerin çürütücü bir gücü olduğunun da düşünülebileceğine dikkat çeker. Bu şekilde düşünülürse, ikinci düzey delil, deliller yerine inancı paranteze alarak da işleyebilir. Christensen (2010a: 195), ikinci düzey bir delil karşısında rasyonel reaksiyonu “cevabımla ilgili orijinal sebeplerimi

bir kenara koymalı veya parantez içine almalıyım.” şeklinde ifade eder. Bu nedenle, ikinci düzey delillerin öznenin kendi rasyonalitesinden şüphe etmesi yoluyla delilleri hedef aldığını öne sürmektedir. O halde, Christensen ikinci düzey delillerin baltalayıcı rolünü araştırmaktadır. Fakat, diyelim ki, akıl yürütmeleri etkileyen bir ilaç öznenin delilsel bağlantılarını değil, bu bağlantılardan doğru sonucu çıkarmasını etkilesin. Örneğin, varsayalım basit bir matematiksel işlemde özne sayıları doğru algılamakla beraber, sonucu doğru kuramamaktadır. Böyle bir ilaç, hafızaya dayalı bozuklukları da hedefleyebilir. Çarpım tablosunu ezbere bilen bir özne, rakamları doğru algılasa da sonucu yanlış hatırlayabilir. İkinci düzey delil görevi görecektir böyle bir ilaç alındığında, özne ilacın etkisiyle ilgili bilgilendirildiyse, delillerini değil inancını paranteze alacaktır.

İkinci problem, (B) ve (C) örnekleri arasındaki farkta yatar. İki örnekte de özne ikinci düzey bir delile sahiptir. (B)’de bu delil öznenin psikolojik eğilimidir. Bahsedildiği gibi ikinci düzey deliller, psikolojik eğilimler, ön yargılar veya yeteneklerle ilgili de olabilirler. (C)’de ise yaygın olarak sunulan türde bir ikinci düzey sarsıcı örneği bulunmaktadır. Ayrıca, bu örnekler dedüktif bir akıl yürütmeyi içerebilir şekilde de tasarlanabilirdi. Yani, ikinci düzey delillerle ilgili literatürde sunulan örneklerle uyumlu şekilde, klasik anlamda bir ikinci düzey delil durumu her iki örnek için de geçerlidir. Aradaki fark yalnızca şudur: (B) durumunda özne ikinci düzey delili baştan edinmiştir. Bu noktada, öznenin sanıkla duygusal bağı olduğunu fark etmesi üzerine inancını benimsemiş olup olmadığı önemli değildir. Sonuçta, özne eldeki delilleri incelemiş ve bu delillerden bir yargıya varabilecek duruma gelmiştir. Mahkemeden çekildikten sonra da inancını oluşturabilir. Fakat, ikinci düzey delil halen özne için gündemdedir. O halde, ikinci düzey delilin önceden edinildiği (B) ile (C) arasındaki fark, neden bir problem oluşturmaktadır? Çünkü (B) durumunda özne ne eldeki sebeplerini ne de inancını paranteze almaktadır. Eğer Christensen’ın izah ettiği şekilde bir şeylerin paranteze alındığını söylememiz gerekirse, özne böyle bir durumda kendisini paranteze almıştır.

Elbette, iki problem de Christensen’ın düşüncelerinde bir revizyon yapılarak çözülebilir. Christensen, ikinci düzey delillerin öznenin bilişsel fonksiyonlarıyla ilgili olduğu konusunda önemli bir noktaya dikkat çekmekle birlikte, tam olarak neyi sarstığının daha açık hale gelmesi gerekir. Bu bakımdan (B) örneği ikinci düzey delillerin ne tür bir sarsıcı olduğuna iyi bir ipucu vermektedir. Şöyle ki, bir özne kendi bilişsel yapısında bir kusur olduğundan şüphe edecek sebeplere sahipse, öznenin rasyonalitesi sarsılmıştır. Klasik türde sarsıcılar, çürütücü ve baltalayıcı sarsıcılar veya bahsedilen

sebepler-sarsan sarsıcılar rasyonalite hakkında bir kusura işaret etmez. Örneğin, nesnenin kırmızı lambalarla aydınlatıldığını öğrenen bir öznenin gerekçelendirmesi sarsılmıştır. Fakat, bu yeni enformasyon öznenin bilişsel yapısında bir kusur göstermediği gibi, başlangıçtaki inancını oluştururken de herhangi bir epistemik kusur işlediği anlamına gelmez. Çünkü klasik sarsıcı türleri, gerekçelendirmenin nasıl sarsılabileceği sorusunu konu edinir. Yukarıda değinildiği gibi Pollock, *prima facie* sebeplerin yeni enformasyonlar karşısında nasıl sarsılabildiğini ortaya koyar.

İkinci düzey deliller ise, doğrudan öznenin rasyonalitesinde bir probleme yönelik delillerdir. Üstelik, Christensen'ın yukarıda vurguladığı gibi, aslında deliller ve inanç arasındaki bağlantı bozulmamıştır ve kendi rasyonalitesinden şüphe etmek için sebepleri olmayan bir öznenin bu bağlantıyı kurması epistemik bir problem teşkil etmemektedir. Bu durumda, ikinci düzey delil, özneyi elindeki orijinal delillere epistemik reaksiyon göstermekten alıkoymaktadır. Bir analogiyle de durumu izah etmeye çalışabiliriz: Eğer bir hesap makinesiyle işlem yapacağımız sırada, aynı makineyi kullanan bir arkadaşımız, makinenin son günlerde hatalı sonuçlar çıkardığını söylerse, hesap makinasını bir kenara koyarız. Çünkü arkadaşımızın uyarısı problemin kaynağının ne olduğuna yönelik bir delildir. Verileri işleyen mekanizma bozuktur ve bundan dolayı mekanizmanın güvenilirliği sarsılmıştır. Benzer şekilde, rasyonel inançlar üreten bilişsel yapı bozuksa, delillerin mi yoksa inancın mı sarsıldığı sorusu da gündemden düşer, çünkü irrasyonel bir mekanizma istenen bir epistemik sonuca ulaşsa bile, bu ancak tesadüfün bir sonucu olabilir.

Sonuç olarak, ikinci düzey deliller gerekçelendirme temelli sarsıcı türlerinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Klasik türde sarsıcılar rasyonaliteyi ilgilendiren bir delil değilken, ikinci düzey deliller de delil ve inanç arasındaki bağlantı ya da inancın yanlışlığı hakkında doğrudan deliller değildir. Bu nedenle, ikinci düzey delillerin bir pozitif statü olan rasyonalite hakkında olduğunu düşünmek ve dolayısıyla ikinci düzey delilleri başlı başına bir sarsıcı türü olarak ele almak makul durmaktadır. Böylece, (B) ve (C) örnekleri arasındaki ince fark daha iyi açıklanabilir. Ayrıca bu, sebeplerin değil de öznenin rasyonalitesinin paranteze alındığını ileri sürmektir. Bu yaklaşım, Christensen'ın vurguladığı öznenin eldeki delillerin hakkını teslim edemeyeceği fikriyle de uyumludur.

Bu noktada itiraz edilebilir ki, neden birinci düzey delillere dayandırılarak oluşturulan inanç için, öznenin ayrıca rasyonel olduğunu düşünmesine yönelik delillere

sahip olması gerekli değilken, rasyonel olmadığını düşünmek için deliller edinmesi, başlangıçtaki inancın pozitif statüsünü ortadan kaldırsın? Benzer bir şekilde, ikinci düzey deliller rasyonalite hakkında bir epistemik sarsıcıysa ve gerekçelendirme ya da bilgi üzerinde bir sarsıcı rolü bulunmuyorsa, özne neden inancını sürdürmeye devam edemesin? Bu problem, düzeyler arasında bir epistemik ilişkinin olup olmadığı ile ilgilidir. Çalışmanın devamında bu konu ele alınarak, ilgili itirazlara karşı bir savunma yapılmaya çalışılacaktır. Kabaca şunu söyleyebiliriz: Bir hesap makinesinde yaptığımız işlemlerin doğruluğuna güvenirken, makinenin düzgün çalıştığını varsayırız. Geçmiş hesaplamalarda herhangi bir kusura denk gelmediğimiz için bu varsayımın gerekçeli olduğunu söyleyebiliriz. Hatta, bu varsayımın gerekçeli olmasının gerekli olmadığını da savunabiliriz. Buna göre, makinenin kusurlu olup olmadığı hakkında agnostik olmak bile, makinede yaptığımız işlemlere güvenmeyi rasyonel kılabilir. Fakat, makinenin kusurlu çalıştığına yönelik bir delile rağmen hesaplamalara güvenmek, yani bozuk olduğuna inanılan bir hesap makinesinden doğru sonuçlar çıktığına inanmak, epistemik tutumlarımızı irrasyonel bir pozisyona sokacaktır. Öznenin epistemik performansından şüphe duyması, özneyi birinci düzey inançları hakkında da bir tutum almaya zorlar.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜZEY İNANÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİ PROBLEMİ VE YANILTICI DELİLLER

Bu bölümde, ikinci düzey delillerin sarsıcı kabul edilmelerine yönelik önemli itirazlar üzerinde durulacaktır. Birinci itiraz, epistemik seviyeler arasındaki ilişkisizlikle ilgilidir. İkinci düzey delillerin birinci düzey deliller üzerinde bir etkisinin olmayacağını iddia eden bu yaklaşıma karşın, öznenin bilişsel mekanizmasının şüpheli hale gelmesiyle, neden iki düzey arasında bir ilişki kurulduğu açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bir itiraz ise, ikinci düzey delillerin yaniltıcı doğalarını gündeme getirir. Şöyle ki, başlangıçta inancını gerçekten rasyonel şekilde oluşturmuş bir öznenin sonradan edindiği bir enformasyon öznenin aslında rasyonel olmadığına yönelik bir delilse, sonradan edinilen bu ikinci düzey delil, aslında yaniltıcıdır. Dolayısıyla özne, başlangıçtaki inancını korumaya rasyonel bir şekilde devam edebilir. Bu itirazın iki önemli kusuru bulunmaktadır. Öncelikle, ikinci düzey delilleri yaniltıcı kabul etmenin, literatürde yaniltıcı olarak değerlendirilen delil türlerinden önemli farkları vardır. Bu açıdan yapılacak bir karşılaştırmayla, ikinci düzey sarsıcıları yaniltıcı varsaymak için yeterince güçlü nedenlerin bulunmadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun yanı sıra, ikinci düzey sarsıcıların yaniltıcı olduğu kabul edilse bile, yaniltıcı olmaları sebebiyle sarsıcı rollerinin olmadığını varsaymanın, rasyonalitenin doğasıyla uyumlu olmakta zorlanan epistemik sonuçları vardır.

2.1. Düzeyler Arasındaki İlişki

İkinci düzey deliller bir epistemik sarsıcı rolüne sahip olabiliyorsa, epistemik düzeyler arasında bir ilişki olduğu kabul edilmelidir. Şöyle ki, eldeki birinci düzey deliller ışığında bir P inancına sahip özne için, P inancının rasyonel olmadığını düşündürecek ikinci düzey deliller edinmesi P için bir sarsıcı ise, ikinci düzey deliller birinci düzey inançların epistemik statüsünü etkileyebilmektedir. Dahası, bir delilin sarsıcı rolü, epistemik statüye sahip inançlar için negatif anlamda etkilidir. Ancak, ikinci düzey delillerin sarsıcı olmadığı durumlar da vardır ve bu bakımdan inançlar üzerinde pozitif bir role de sahip olabilirler. Örneğin, eldeki birinci düzey deliller ışığında bir P inancını benimsemiş özne, P'nin doğru olduğuna inanabilir. Buna karşın, birinci düzey delillerine dayanarak ayrıca P'nin doğru olduğunu bildiğine de gerekçeli bir şekilde inanamaz.

Diyelim ki, elimizde bir bardak var ve eldeki delillere (bardağın siyah görünmesi vb.) dayanarak “bu bardak siyahtır.” önermesinin doğru olduğuna inanıyoruz. Ardından şu cümleyi kurduğumuzu farz edelim: “Bu bardağın siyah olduğuna inanıyorum ve bu bardağın siyah olduğu inancımın rasyonel (ya da gerekçeli) olduğuna da inanıyorum”. Birinci düzey deliller göz önünde bulundurulduğunda, bu önermenin birinci bileşeni makuldür; ama birinci düzey delillerin önermenin ikinci bileşeniyle doğrudan bir ilgisi görünmemektedir. Çünkü bardağın siyah olarak algılanması gibi bir delil birinci bileşeni gerekçelendirebilirken, ikinci bileşeni gerekçelendirmek için bir delil değildir. Önermenin ikinci bileşeninin gerekçelendirilmesi için ikinci düzey delillere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çağdaş epistemolojide, ikinci düzey delillerin birinci düzey inançlar üzerindeki gerekliliği veya etkisinin ne derece olduğu gibi konularda önemli tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmalardan birisi, ikinci düzey delillerin pozitif rolü ve gerekliliği hakkındayken, bu çalışmanın üstünde durduğu konu olan diğer tartışma, ikinci düzey delillerin negatif etkisiyle ilgilidir. Buna rağmen, iki mesele de birbirlerinden bağımsız değildir. Bundan dolayı, aşağıda ikinci düzey delillerin pozitif rolüne yönelik bazı değerlendirmeler incelenecek ve ikinci düzey delillerin pozitif ve negatif karakterlerinin farklı bir işleyişe sahip olup olmadığı tartışılacaktır.

Kabaca, ikinci düzey delillerin pozitif rolüyle ilgili tartışma, bir öznenin inancının gerekçelendirilmiş olması için inancını gerekçelendirdiğini de gerekçelendirmiş olmasının gerekip gerekmediğidir. Bazı içselcilere göre, öznenin inancının gerekçelendirme ya da bilgi gibi pozitif bir epistemik statüye sahip olabilmesi için öznenin elindeki delillerin bu inancı pozitif statüye ulaştırdığının bilincinde olması, yani bilişsel olarak farkındalığa sahip olması ve buna erişebilmesi gerekir. Dışsalıcı yaklaşımlar ise bu teorinin reddidir. Dışsalıcılara göre öznenin böyle bir erişime veya farkındalığa sahip olması inancın pozitif statüsü için gerekli değildir. Bu bakımdan, içselcilik pozitif karakterli ikinci düzey inançların veya delillerin pozitif statüler üzerinde bir rolü olduğunu savunurken, dışsalcılar buna karşı çıkar (Öztürk, 2008: 88-89; Kelp & Pedersen, 2011: 586).

Varsayalım bir delil D ve buna dayanarak oluşturulmuş bir P inancı var. Böyle bir inancın epistemik statüsüyle ilgili içselcilik ve dışsalcılık arasındaki yaklaşım farklılığını şu şekilde izah edebiliriz:

(1) Özne, deliller D'ye dayanarak P'ye inanır.

(2) D, P için iyi delillerdir (ya da D'ye dayanan P inancı güvenilir bir bilişsel sürecin sonucudur).

(3) Özne (2)'yi gerekçelendirmiştir.

İşselci yaklaşıma göre P'nin gerekçeli olduğunu söylemek için, koşul (1), (2) ve (3) bir arada sağlanmalıdır. Dışsalcılar ise (3) söz konusu olmasa da P'nin gerekçeli sayılabilmesi için koşul (1) ve (2)'nin birlikte yeterli olduğunu savunur. Dışsalcı pozisyonu destekleyen William Alston (1980), işselcilerin bu yaklaşımının bir tür “seviye karmaşası” olduğunu öne sürer. Bir öznenin, örneğin algıya dayalı bir inancının gerekçeli sayılması için, ayrıca bu inancın gerekçeli olduğunu da bilmesi ya da gerekçelendirmesi gibi bir gereklilik ileri sürmek, inancın epistemik statüsü ile bu inancın gerekçeli olup olmadığı hakkındaki inancın epistemik statüsünü birbirine karıştırmaktır (1980: 136). Buna göre koşul (3), koşul (2) hakkında bir meta-seviye inanca dayanır. Koşul (2)'nin pozitif statüsünü sağlayacak deliller ile koşul (3)'ün pozitif statüsünü temin edecek deliller birbirinden farklıdır ve P inancının gerekçeli olup olmaması, yalnızca koşul (2) ile alakalıdır. Bu nedenle, Alston'a göre koşul (3), P'nin gerekçelendirmesi hakkında herhangi bir role sahip değildir.

Alston'ın, “seviye karmaşası” durumlarına verdiği örneklerden birisi Chisholm'ın doğrudan (immediate) gerekçelendirme teorisidir. Alston şu ifadeyi örnek olarak alıntılar (1980: 138): “Eğer bir önerme gerekçeli (evident) ve eğer birisi bu önermeyi göz önüne alırsa, önermenin gerekçeli olduğu da gerekçelidir”.¹¹ Alston'a göre (1980: 138) bir P önermesini gerekçelendiren deliller ile öznenin P'nin gerekçeli olduğunu gerekçelendirmek için göz önüne alacağı deliller aynı değildir. Alston problemi şu şekilde ifade eder:

Öncelikle, eğer birisi doğrudan gerekçelendirmenin açıklamasını aynı türden gerekçelendirmenin bir veya daha fazla bağlantılı olduğu yüksek düzey önermeleri kapsayacak şekilde yaparsa, bu açıklamanın makuliyeti azalacaktır. Chisholm'ın durumu tam olarak budur. Konuyla ilgili nihai karar ne olursa olsun, birisinin şu anki hisleri, duyguları ya da düşünceleriyle ilgili inancını gerekçelendirmesini, sırf böyle hissediyor,

¹¹ Bu cümlede gerekçelendirme olarak çevrilen “evident” kavramı Chisholm'ın terminolojisini tam olarak yansıtmaz. Buna rağmen yukarıdaki konu bağlamında bu durum bir problem teşkil etmez. Chisholm'ın kavramı kullanım şekli ve teorisindeki yeri için bkz. (1989: 11).

duyuyor ya da düşünüyor olduğu gerçeğiyle varsaymak tamamen mantıksız değildir. Fakat, yorgun hissediyor olmamın benim için tamamen gerekçeli olduğu varsayımını, sırf yorgun hissediyor olduğum gerçeğiyle gerekçelendirmem aynı derecede mantıklı mıdır? (Alston, 1980: 139)

Benzer bir “seviye karmaşası” durumunu dolaylı (mediate) gerekçelendirme teorileri üzerinden de gösteren Alston (1980: 143), P gibi bir önerme için deliller D’nin, P’ye inanmak için yeterli zemin sağlamasının yanı sıra, öznenin bu delillerin yeterli bir zemin sağlıyor olduğunu da biliyor ya da en azından gerekçelendirebiliyor olması gerektiği iddiasına karşı çıkar. Daha önce ifade edilen önerme hatırlanırsa, “Bu bardağın siyah olduğuna inanıyorum ve bu bardağın siyah olduğu inancımın rasyonel (ya da gerekçeli) olduğuna da inanıyorum.” şeklinde ifade edilen bir önermenin bileşenleri iki farklı seviye hakkındadır. Varsayalım, bardağın siyah olduğuna inanmak için görsel algı güçlü bir epistemik zemin sağlıyor olsun. Alston’ın gündeme getirdiği içselci yaklaşım için bu zeminin mevcudiyeti, önermenin birinci bileşenini gerekçeli kabul etmek için yeterli değildir. Önermenin ikinci bileşeni olan, bu inancın gerekçeli olduğu inancının da gerekçelendirilmesi, yani görsel algının bardağın siyah olduğuna inanmak için güçlü bir zemin sağladığının da gerekçelendirilmesi gereklidir. Yukarıdaki formülasyon bakımından bunun anlamı, (3)’ün sağlanmasını şart koşturmasıdır. Alston ise iki noktaya itiraz etmektedir. Koşul (3) birinci düzey inançların pozitif statüsü için gerekli değildir. Dahası, koşul (3)’ü gerekçelendirecek deliller birinci düzey inançlarla ilgili deliller değildir.

Koşul (3)’ün bir inancın epistemik statüsü için gerekli olup olmadığı tartışması bu çalışmanın kapsamının dışındadır. Burada ikinci düzey sarsıcılar açısından ele alınacak konu, Alston’ın koşul (3)’ü gerekçelendirecek delillerin birinci düzey deliller veya inançlar olmadığı ve (3) için edinilecek delillerin birinci düzey inançların pozitif statüleriyle bir ilişkileri olmadığı iddiasıdır. Feldman’ın da vurguladığı gibi (2005: 95), dünya hakkında bilgi edinmek için delillerimizin güvenilirliğine yönelik ikinci düzey enformasyonlara sahip olmamızın gerekli olmadığı iddiası doğru olsa bile, delillerimizin güvenilir olmadığına yönelik ikinci düzey enformasyonlar edinmemiz karşısında, inançlarımızın epistemik statüsünün nasıl etkileneceği sorusu halen gündeme gelebilir. Eğer bir P önermesini gerekçelendirecek güçlü bir delilsel zemin var fakat özne böyle bir delilsel zemin olmadığını gerekçelendirebiliyorsa, artık yukarıdaki bardağın rengiyle

ilgili önerme şu şekilde ifade edilmelidir: “Bu bardağın siyah olduğuna inanıyorum ve bu bardağın siyah olduğu inancımın rasyonel (ya da gerekçeli) olmadığına inanıyorum”.¹²

Alston, koşul (3)’ün P’nin pozitif statüsü için gerekli olmadığını, yani (3) olmasa da P’nin gerekçeli sayılması için (1) ve (2)’nin yeterli olduğunu savunurken, burada ikinci düzey bir role sahip koşul (3)’ü yalnızca ikinci düzey delillerin pozitif rolü bakımından dikkate almaktadır. Eğer pozitif statüler üzerinde sarsıcı etkiye sahip bir ikinci düzey delil ya da inanç söz konusu olsaydı, o zaman koşul (3) farklı bir şekilde düşünülmeliydi:

(3*) Özne, (2)’nin yanlış olduğunu gerekçelendirmiştir.

Özne koşul (1) ve (2)’yi sağlamış; ama koşul (3*)’ü de sağlayacak bir epistemik pozisyona sahipse, P’nin epistemik statüsü problemlidir. Çünkü böyle bir durumda özne, deliller D’ye dayanarak oluşturulmuş P inancının iyi bir delilsel desteğe sahip olmadığına inanıyordur. Eğer özne aslında iyi bir delilsel desteğe ya da güvenilir bir sürecin sonucunda oluşmuş bir P inancına sahip, fakat bunun böyle olmadığına inanıyorsa, P’nin epistemik statüsü hakkında ne diyebiliriz? Dışsalcılığın önde gelen teorisyenlerinden Alvin Goldman, bu problemi kendi gerekçelendirme yaklaşımı açısından ele alarak işler. Onun yaklaşımına göre, bir inanç gerçekte güvenilir bir bilişsel sürecin sonucunda oluşmuş ise gerekçelidir. Buna karşın, gerçekte bir inanç güvenilir bir sürecin sonucunda oluşmuş olsa bile, özne inancının bu şekilde oluşmadığına inanmak için sebeplere sahipse, öznenin bu inancını gerekçeli kabul edemeyiz. Goldman durumu bir örnekle betimlemektedir:

Varsayalım Jones’a, tamamen güvenilir bir otorite tarafından hafızasının belirli bir inanç kümesinin neredeyse tamamının hatalı olduğu söylenmiştir. Ailesi, yedi yaşındayken hafıza kaybı geçiren Jones’a, sonraki süreçte sözde anılar geliştirebilmesini sağlayan tamamen yanlış anılar üretmiştir. Jones ailesinin söylediklerini dinleyip, onlara güvenmek için mükemmel sebeplere sahip olmasına rağmen, yedi yaşından gelen sözde anılara inanmakta ısrar eder. Bu inançlar gerekçeli midir? Sezgisel olarak, gerekçeli değildir. Fakat bu inançlar hakiki bir hafıza ve orijinal algıdan, yani yeterli biçimde güvenilir süreçlerden meydana gelmektedir ve teorimiz bu inançların gerekçelendirilmiş olduğunu söyler. (Goldman, 1979: 18)

¹² Feldman, bu önerme formunu “P, fakat elbette delillerimin P için iyi olup olmadığı hakkında bir fikrim yok.” şeklinde ifade eder (2005: 105). Bu form farklı şekillerde dile getirilebilmekte ve “epistemik akrasia” olarak tartışılmaktadır. “Epistemik akrasia” konusu beşinci bölümde ele alınacaktır.

Goldman bu problemi aşmak için teorisini şu şekilde revize eder: “Eğer S’nin t gibi bir zamandaki inancı, güvenilir bir süreçten meydana gelmiş ve S için mevcut, gerçekte kullanılan sürece S tarafından eklenmiş olduğunda t’de P’ye inanmamasıyla sonuçlanacak güvenilir ya da koşullu olarak güvenilir süreçler yoksa, S’nin P inancı t’de gerekçelendirilmiştir.” (1979: 20). Hafıza kaynaklı delilleri, çoğunlukla doğru inançlar üreten güvenilir bir süreç sayarsak, Jones’ın anıları gerekçelidir. Fakat ailesi bu anıların güvenilir bir kaynağı olmadığını iddia eder ve yine güvenilir bir süreç olan tanıklık dolayısıyla bu iddia da gerekçelendirilebilir durumdadır. Goldman’a göre, bir meta-inanç ya da meta-delil konumundaki ailenin tanıklığı gibi durumlar, başlangıçtaki inançlar üzerinde sarsıcı role sahip olabilir. Dolayısıyla, Goldman için aslında güvenilir bir sürecin sonucunda oluşmuş, ama öznenin elinde bu inancının güvenilir şekilde oluşmadığını düşünmek için iyi nedenler varsa, öznenin başlangıçtaki inancının gerekçelendirmesi ortadan kalkar.

Benzer biçimde Michael Bergmann, meseleyi gerekçelendirmeyi ortadan kaldıracak unsurlar bakımından ele almaktadır. Goldman gibi ona göre de bir öznenin inancının güvenilir bir sürecin sonucunda oluşmadığını düşünmesi ya da bunu düşünmesi için bir sebebe sahip olması öznenin pozitif epistemik statüsünü sarsar. Bu nedenle, gerekçelendirmeden bahsedebilmemiz için öznenin kendisine ya da inancı oluşturan sürece şüphe çekecek durumların olmaması bir gerekliliktir. Yani, bir inancın gerekçeli olması için koşul (3)’ün sağlanması gerekli değildir ve bu konuda Alston haklıdır. Ama bir inancın gerekçeli olması için aynı zamanda (3*) koşulunun da sağlanmaması gerekir. Goldman’ın örneğinde Jones, ailesinden gelen tanıklık sebebiyle koşul (3*)’ü sağlamaktadır. Bu durumda, koşul (1) ve (2)’yi sağlayan hafıza temelli gerekçeli inanç sarsılmıştır. Bununla birlikte, bu örnekte pozitif statüye sahip bir inanç için yine pozitif statüye sahip (ya da olması için yeterli delilleri olan) bir başka inanç söz konusudur ve Jones için sarsıcı görevi gören ailesinin tanıklığı da gerekçelidir. Bergmann’a göre (2005: 424-425) ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü kazanması için bu bile gerekli değildir; öznenin (2)’nin yanlış olduğu inancı aslında gerekçeli olmasa bile yine de bir sarsıcı rolüne sahip olabilir:

Hem P’ye hem de P inancının güvenilir bir şekilde oluşmadığına inandığım kötü bir epistemik durumda, bu gayet açıktır. Bu yüzden, eğer birisi gerekçelendirilmiş bir P inancına sahip ve daha sonra, kendisi gerekçelendirilmemiş, P inancının güvenilir bir şekilde oluşmadığı inancını edinmişse, epistemik olarak kötü bir durumda olacaktır. [...] Kişi ilgili delillerinin toplamına bakmalıdır. Betimlediğim türdeki durumlarda

toplam deliller, yalnızca P'yi destekleyen yeterli delilleri içermeyecek, ayrıca P'yi temellendiren delillerin P'nin doğruluğunun güvenilir bir göstergesi olmadığına yönelik ilerideki inançları da içerecektir. Gerçekte deliller P için mükemmel deliller olsa bile, eğer P'yi temellendiren delillerin güvenilir olmadığını düşünüyorsanız, o halde P inancınız gerekçelendirilmemiştir. (Bergmann, 2005: 424-425)

Jones örneğinde, özne P'ye inanır ve P'nin güvenilir bir sürecin sonucu olmadığını düşünmek için güçlü sebeplere sahip olur. Hem Goldman hem de Bergmann için öznenin P'ye olan inancını sürdürmesi durumunda bu inancın gerekçeli olmaya devam edebileceğini savunamayız. Bunun yanı sıra, özne, P'nin güvenilir bir sürecin sonucu olup olmadığı konusunda herhangi bir yargıda bulunamayacağı bir epistemik pozisyona girecek olursa, öznenin inancı sarsılmış mıdır? Bergmann'a göre (2005: 426) bir başka inançsal tutum olan “yargıda bulunmama” ya da başka bir ifadeyle “yargıyı askıya almanın” da sarsıcı rolü vardır. Örneğin, Ayşe bir fabrikanın izleme odasından, montaj hattındaki parçaları birleştiren bir makineye bakmaktadır. Görsel algısına dayanarak hattaki parçaların kırmızı olduğu inancını oluşturur. Bu sırada yanına gelen bir çalışan Ayşe'ye bu parçaların gerçekten kırmızı mı yoksa kırmızıyla aydınlatıldıkları için mi kırmızı göründüklerini sorar. Ayşe bu anda, çalışanın bu sorusunu dikkate alarak, kendi oluşturduğu inancı, yani “montaj hattındaki parçalar kırmızıdır.” önermesinin güvenilir olup olmadığını, dolayısıyla ikinci düzey bir önermeyi gözden geçirir. Bu ikinci düzey önermenin doğru olup olmadığı Ayşe için tamamen belirsizdir. Bunun bir sonucu olarak Ayşe, “parçaların kırmızı olduğu inancım güvenilirdir.” önermesinin ne doğru olduğuna inanır ne de yanlış olduğuna. Ayşe “yargıda bulunmama” tutumunu geliştirir. Bu durumda, Bergmann'a göre, Ayşe'nin parçaların kırmızı olduğuna yönelik inancı sarsılmıştır:

Eğer P inancının dayandığı temellerin, P'nin doğruluğunu gösteren gerçek temeller olup olmadığını gözden geçiriyor ve gerçek temeller olduğuna direniyorsanız (meseleyi gözden geçirdiğinizde bu temellerin P'yi destekleyip desteklemediği hakkında bir fikriniz olmadığından dolayı), aynen P inancının dayandığı temellerin P'nin doğruluğunu belirtmediğine düpedüz inandığınızda olduğu gibi, P inancınızın gerekçelendirilmesi baltalanır (undercut). (Bergmann, 2005: 426)

Bergmann'ın analizinde, başlangıçtaki bir inancın, gerçekten delillerin desteklediği bir inanç olup olmadığı hakkında hiçbir tutumun olmaması ile bir tutum geliştirmek arasındaki durumun epistemik açıdan farkı ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, bir

P inancı için öznenin pozitif epistemik statüye sahip olması, öznenin bu statü hakkında bir inanca sahip olmasını gerekli kılmayabilir; fakat bu statü hakkında bir inanca sahip olması için sebepleri olduğunda P'nin statüsü bu sebeplerden bağımsız düşünülemez. İkinci düzey deliller, öznenin eldeki inancının statüsü hakkında bir tutum geliştirmesini gerektiren sebepler sunar. Başlangıçta öznenin böyle bir tutum geliştirmesi için hiçbir sebebi söz konusu olmasa bile, ikinci düzey delille birlikte artık böyle bir tutumu geliştirmekle yüz yüze kalır.

Hypoxia ya da *akran anlaşmazlığı* gibi örneklerde öznenin edindiği ikinci düzey delil, koşul (3*)'ü gerekçelendiren delillerdir. Goldman ve Bergmann'ın ileri sürdüğü gibi, böyle bir durumda özne, inancının güvenilir bir sürecin sonucu oluşmadığına inanır ya da inanmalıdır. Dolayısıyla, öznenin başlangıçtaki inancı için böyle bir şüpheye sahip olması veya şüpheye neden olacak sebeplere sahip olması, başlangıçtaki inancın epistemik statüsünü sarsmaya yeter. İkinci düzey deliller pozitif statülerin kazanılmasıyla ilgili bir etkiye sahip olmasa bile, statülerin ortadan kalkması konusunda negatif bir etkiye sahip olabilirler. Bu da ikinci düzey ve birinci düzey arasında bir ilişkinin olabileceğini göstermektedir. En azından, epistemik sarsıcı rolüne sahip delil veya inançların bu anlamda bir gücü bulunmaktadır.

Bu sonuca itiraz eden Thomas Kelly (2005), *akran anlaşmazlığı* durumunda ikinci düzey delillerin birinci düzey inançlarla pozitif ya da negatif anlamda bir ilişkisi olmadığını savunur. Alston'ın yukarıda bahsedilen argümanı ile paralel bir şekilde Kelly, ikinci düzey delillerin pozitif rollerinin inancın oluşmasında herhangi bir etkisi söz konusu değilken anlaşmazlığın kendisi olan ikinci düzey delillerin de başlangıçtaki inancı sürdürmenin önünde bir engel oluşturmadığını savunur:

(1) E, H'nin doğruluğu için iyi delillerdir.

Şimdiki görüşe göre, eğer E temelinde H'ye inandığını keşfedersem, bu keşfi (1) için onaylayıcı bir delil olarak ele almalıyım. Ayrıca H'nin kendisi için onaylayıcı bir delil olarak da ele almalı mıyım? Bunun yerine, E temelinde sizin ~H'ye inandığınızı keşfedersem, bu keşif (1) için onaylamayan bir delil teşkil edecek. Peki, ayrıca H'ye karşı bir delil de teşkil edecek mi?

Şöyle ki, H'ye inanıyor olduğunuz gerçeğini, inancınızı rasyonelleştirmek için ele alınan birinci düzey değerlendirmenin üstünde ve ötesinde, H inancı için artı bir sebep olarak ele almazsınız. (Eğer sonradan fikrinizi değiştirir ve birinci düzey delillerinizin inancın rasyonalizasyonu için yeterli olduğundan şüphe ederseniz, H'ye inanıyor olduğunuz gerçeğini bu inancı sürdürmek için bir sebep olarak ele almazsınız. Benzer biçimde,

birinci düzey deliller E'nin, başlangıçtaki gözden geçirilmesinin temelinde, ilk olarak H'ye inandığınızda, *H'nin doğru olduğuna inanıyorum* gerçeğini H'nin doğru olduğuna güveninizi *artırmak* için bir sebep olarak düşünerek devam etmezsiniz. Aksine, birinci düzey deliller E'ye uygun olduğunu düşündüğünüz güven seviyesine ulaştığınızda inanırsınız). Bu nedenle, epistemik olarak göz önünde tutulacak bir unsur olarak ele alınmamasına karşın, H'ye inanmanın H inancı için bir sebep olarak ele alınması bana göre garip bir pozisyonudur. (Kelly, 2005: 186-187)

Akran anlaşmazlığı örneğinde, diyelim ki 43 sonucuna ulaşan Ali, 45 sonucuna ulaşan Ayşe olsun. Kelly, ne Ali'nin ne de Ayşe'nin sonuca ulaşırken bu sonuca inanıyor olmalarını bir delil olarak kullanmadığına dikkat çeker. Sonuca ulaşma konusunda öznenin neye inanıyor olduğu, sonucun kendisine yönelik bir delil değilken, neden akranın inancını sonuca yönelik bir delil olarak ele alalım. İddia edildiği gibi, eğer akranın farklı bir sonuca inanıyor olması, delillerin inanç için iyi deliller olmadığına yönelik bir delil teşkil etse bile, bu yine de sonucun kendisi hakkında bir delil değildir. Öyleyse, akranının cevabı öznenin inancı için bir karşı delil değildir ve bu nedenle öznenin inancını sürdürmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

Christensen (2011: 5-6), bu analizin hatalı olduğunu, çünkü ikinci düzey delillerin kendine has bir özelliğini gözden kaçırdığını ileri sürmektedir. Buna göre, ikinci düzey delillerin delilsel dayanağı, çoğunlukla “özneye görelidir” (agent-specific). Eğer Ali, 43 sonucuna ulaşır, Ayşe daha fikrini oluşturmada ya da Ali'ye söylemeden önce 43 sonucunu Ayşe'ye söylerse, Ayşe artık Ali'den gelen bir ikinci düzey delil elde etmiştir. Bunun üzerine, eğer Ayşe, yaptığı hesaplamayla 45 sonucuna ulaşırsa, Ali'nin ulaştığı sonuç dolayısıyla gelen delil, Ayşe için birinci düzey delilleriyle bir araya gelir ve 45 sonucuna güvenmemesi, dolayısıyla bir hata yaptığını düşünmesi için sebep teşkil eder. Ancak, bu durumda ikinci düzey delilin Ali üzerinde bir etkisi yoktur. Ayşe inancını Ali'ye bildirmediyse, Ali'nin ulaştığı sonuca inanmayı sürdürmemesi için bir sebebi olmaz.

Yukarıda ikinci düzey delillerin negatif etkisini göstermek için Alston'ın iddiası üzerinden ele aldığımız analiz şu şekildedir:

(1) Özne, deliller E'ye dayanarak P'ye inanır.

(2) E, P için iyi delillerdir (ya da E'ye dayanan P inancı güvenilir bir sürecin sonucudur).

(3*) Özne, (2)'nin yanlış olduğu inancını gerekçelendirmiştir.

Kelly'nin dikkat çektiği nokta, bir öznenin inanç P'yi oluştururken yalnızca deliller E'ye dayanıyor olması, dolayısıyla E'nin P için iyi deliller olduğu ya da başka bir ifadeyle P'nin rasyonel bir inanç olduğu şeklinde dile gelecek bir ikinci düzey inancın, P'yi oluşturan özne için P ile ilgili bir delil olmadığıdır. Bu anlamda bir ikinci düzey delil, P ile ilgili bir delil değilken, neden akranın inancı öznenin P'ye inanıp inanmamasıyla ilgili olsun. Fakat, Kelly ikinci düzey delilin P ile bir ilgisinin olmadığı konusunda haklı olsa bile, öznenin koşul (1) ve (2)'yi sağlarken herhangi bir ikinci düzey delili göz önünde bulundurmaması, Feldman'ın da belirttiği gibi (2005: 100), bir ikinci düzey delilin öznenin erişimine girmesiyle birlikte, öznenin epistemik bir tutum geliştirmekle yüz yüze geldiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Örneğin Ali, matematiksel hesaplamalarının sonucunda 43 cevabına ulaşabilir ve 43 cevabına ulaşırken bu cevabın delillerin gerçekten desteklediği bir sonuç olup olmadığı hakkında hiçbir tutum geliştirmeyebilir. Zaten böyle bir tutum geliştirmesi, örneğin 43 cevabının rasyonel olduğunu iddia etmesi için, 43 sonucuna ulaştıran birinci düzey delillerden başka birtakım deliller edinmesi gerekirdi. Çünkü birinci düzey deliller yalnızca 43 sonucu ile ilgilidir. Buna karşın, akranın farklı bir sonuca ulaşmış olması gerçeği, 43'ün doğruluk değeri hakkında bir delil olmamakla birlikte, öznenin 43 sonucuna nasıl bir tutum sergileyeceğiyle ilgili bir delildir. Başlangıçta öznenin 43 sonucunun epistemik statüsüne yönelik bir inanç için herhangi bir delili yokken, artık özne (3*) koşulunu sağlayacak bir delil edinir. Dahası, öznenin inancının veya inancı oluşturan sürecin epistemik statüsü hakkında bir ikinci düzey inanç geliştirebilmesi için elindeki tek delil budur. Bu delil de açık biçimde ulaşılan sonucun hatalı bir akıl yürütmeye dayandığını destekler.

Christensen'in ikinci düzey delillerin "özneye göreli" bir doğası olduğu iddiası bu noktada önemlidir. Ali, Ayşe'ye ulaştığı sonucu söylemiş olsun. Ama Ayşe daha delillerinden herhangi bir sonuca ulaşmamıştır. Bunun üzerine, Ayşe'nin delillerini incelediğinde Ali'den farklı bir sonuca ulaşması, Ayşe bu durumu Aliye bildirmediği sürece Ali için ikinci düzey bir delil değildir. Ayşe ise Ali'nin sonucu söylemiş

olmasından dolayı ikinci düzey delile sahiptir. Anlaşmazlıktan gelen delil dolayısıyla, Ayşe'nin inancını kusurlu bir sürecin sonucu meydana getirdiğine inanmak için sebepleri vardır ve Ali'nin aksine, inancının statüsüne dair bir delil edinmiştir. Bu sebebe sahip olmayan Ali'nin inancını sürdürmesi rasyonel bir kusur olarak görülmezken, Ayşe'nin bilişsel erişiminde inancının statüsüne yönelik negatif karakterli deliller olması, Ayşe'nin inancını korumasını güçleştirir.

Pozitif rolleri söz konusu olduğunda, bir P önermesine inanmak ya da P inancının gerekçeli olup olmadığına karar vermek için, ikinci düzey deliller hiçbir role sahip olmayabilir. Alston ve Kelly bu bakımdan haklı olabilirler. Buna karşın, *Hypoxia* durumunda olmak ya da epistemik anlamda akran olduğuna inanılan birisiyle anlaşmazlık içerisine düşmek, birinci düzey inançla dolaylı bir ilişkiye sahip görünmektedir. İkinci düzey deliller bu ilişkiyi özne üzerinden kurmaktadır.

Bir önermeye karşı inançsal bir tutum almayı veya yeni deliller karşısında inanç revizyonuna gitmeyi rasyonelleştiren unsur eldeki deliller olarak düşünülse bile, sonuçta bu tutumu alan ya da revizyona giden bilişsel yapının varsayımsal olarak kusurlu olmaması gerekir. Birinci düzey bir inancın pozitif statüsü ele alındığında, bu varsayımın reflektif olması gerekmez. Yani özne, bilişsel yapısında bir kusur olmadığına da gerekçeli ve hatta gerekçesiz bile inanmayabilir. Varsayımsal olarak, delillerin desteklediği inancı, yalnızca bu delillere dayanarak benimsemesi, öznenin rasyonel olduğunu söylemek için yeterlidir.

Örneğin, bir hesap makinesine girilen verilerden çıkan sonucun doğru olduğuna inanırken, hesap makinesinin doğru çalıştığını da varsayınız. En azından doğru çalışmadığına yönelik bir şüphemiz bulunmaz. Fakat, aynı makineyi kullanan ve kendisinden şüphe etmemiz için sebebimizin olmadığı bir arkadaşımızın, “hesap makinesi bozulmuş, yanlış hesaplamalar yapıyor.” ifadesi artık bir şüphe doğurur. Bu şüpheyne rağmen, hangi gerekçeyle hesaplamanın sonucuna güvenebiliriz. Birinci düzey deliller yalnızca birinci düzey inançlar hakkındaysa, hiçbir birinci düzey delil makinenin bozuk olmadığına yönelik bir delil teşkil etmez. Makinenin kusurlu olduğu şüphesi, epistemik açıdan ikinci düzeydir. Bu şüpheyne rağmen, hesap makinesi ile işlem yapmak ne kadar irrasyonel görünüyorsa, *hypoxia* ya da *akran anlaşmazlığı* gibi durumlarda da öznenin kendi bilişsel yapısı hakkında şüphe duymak için deliller edinmesine rağmen başlangıçtaki inancını sürdürmesi bir o kadar irrasyoneldir.

Kısacası, farklı epistemik seviyelerin birbirlerinin statüleri üzerinde etkisinin olmadığı iddiası, bir dereceye kadar haklıdır. İkinci düzey deliller birinci düzey inançlarla ilgili değildir. Hatta, § 1.2’de savunulmaya çalışıldığı gibi, ikinci düzey deliller öznenin kendi akıl yürütmesinden şüphe etmesi olarak karakterize edilirse, delillerle ilgili de değildir. Ancak bu, aynı zamanda birinci düzey deliller için de geçerlidir. Birinci düzey deliller de ikinci düzey delilleri ya da ikinci düzey inançları bertaraf edemez. *Akran anlaşmazlığı* durumunda, özne başlangıçtaki delillerine dayanarak, anlaşmazlığın kendisinin, öznenin rasyonel olduğunu göstermeyecek bir delil olduğunu savunamaz. Çünkü eğer Kelly ve Alston haklıysa, seviyeler arası ilişkinin iki düzey için de aynı kriteri sağlaması, birbirlerinin pozitif statülerini etkilememesi gerekir. Dolayısıyla özne, birinci düzey inançlarına dayanarak inancının rasyonel olduğunu iddia edemez ve bu gerekli de olmayabilir. Fakat, sorun şu ki, öznenin rasyonel olduğuna inanmasının birinci düzey inancın statüsü üzerinde etkisinin olmaması, irrasyonel olduğuna inanmasının etkili olmadığını göstermemektedir. Özne, başlangıçta rasyonel olduğunu varsaymasa bile, inancı gerekçeli olabilir. Ancak, ikinci düzey delil irrasyonel olduğunu kabul etmeye onu zorlarken, birinci düzey inancına yönelik tutumlarını revize etmesi gerekir. Ve bu revizyonun sebebi, birinci düzey inanç ya da bu inancın delilleri ile ilgili değil, öznenin kendi bilişsel yapısıyla ilgili bir delil edinmesindendir. Çünkü öznenin sonradan edindiği şüphe, başlangıçtaki inançtan sonraki bilişsel süreçle ilgili değil, başlangıçtaki inancı kurmadan öncesine dair bir şüphedir.

2.2. Yanıltıcı Deliller ve İkinci Düzey Sarsıcılar

Bir P inancının rasyonel bir şekilde oluşmadığına işaret eden deliller, bu inancın hiçbir zaman rasyonel olmadığını kasteder. Eğer öznenin bilişsel yapısı kusurlu çalışıyorsa, bu yapının sonucu olan inançlar da problemlidir. O halde, bunun aksi yönde düşünülmesi de doğru olur. Eğer öznenin bilişsel yapısında bir problem yoksa, bu yapının sonucu oluşan inançlarda da bir problem yoktur. Demek ki, öznenin başlangıçtaki inancı rasyonelse, ikinci düzey deliller yanıltıcıdır (misleading), çünkü öznenin hiçbir zaman rasyonel olmadığına hatalı şekilde işaret eder. Bundan dolayı, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüne karşı güçlü itirazlar yapılmıştır.¹³ Şöyle ki, pozitif epistemik statüye sahip

¹³ Kelly (2005), Coates (2012), Lasonen-Aarnio (2014), Titelbaum (2015) ikinci düzey delillerin yanıltıcı olmaları sebebiyle sarsıcı rolüne itiraz eden düşünürlerden bazılarıdır.

inançlar hakkında bir ikinci düzey delil, çoğunlukla (belki de her zaman) yanıltıcı bir delil teşkil eder. Skipper (2019a: 1374), ikinci düzey delillerin bir epistemik sarsıcı olduğunu savunmanın, bu sarsıcının gücünü yanıltıcı bir delilden aldığını kabul etmek olduğunu ifade eder. Yanıltıcı olmayan bir ikinci düzey delil, rasyonel olan bir inancın rasyonel, irrasyonel durumdaki bir inancın da irrasyonel olduğunu gösterir. Daha önce de bahsedildiği gibi, bu duruma ikinci düzey delilin birinci düzey inanç üzerindeki pozitif yönlü etkisi diyebiliriz. Elbette irrasyonel bir inancın rasyonel olduğunu destekleyen bir ikinci düzey delil de olabilir; fakat başlangıçta zaten pozitif bir epistemik statüden bahsedemeyeceğimiz için ikinci düzey delilin etkisi önemsiz kalır. O halde, özne aslında pozitif epistemik statüye sahip bir inancı benimsemesine karşın, bu inancı oluştururken kusurlu olduğunu düşünmek için sebepler edinirse, bu sebepleri sağlayan deliller doğal olarak yanıltıcıdır.

Yanıltıcı deliller, kabaca, bir inancın yanlış, gerekçesiz veya rasyonel olmadığına hatalı şekilde işaret eden delillerdir. Yanılabilir bilgi teorileri, inançların pozitif statülerinin yeni deliller karşısında sarsılabileceğini kabul eder; ancak nelerin birer sarsıcı olabileceği konusu tartışmalıdır. Yanıltıcı deliller, sarsılabilirlik teorilerinin sarsıcıların kapsamından dışlamaya çalıştıkları delillerdir (Grundmann, 2011: 157). Bu bakımdan, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüne itiraz edenlere göre, eğer epistemik sarsıcılara yönelik bir sınırlandırma olarak yanıltıcı deliller dışarıda tutulmalıysa, ikinci düzey deliller de yanıltıcı olması sebebiyle epistemik sarsıcıların kapsamına dahil edilmemelidir.

Allen Coates, yanıltıcı bir ikinci düzey delilin birinci düzey inançlar üzerinde sarsıcı bir rolü olduğu iddiasının, epistemik sarsıcı rolüne sahip olduğu düşünülen bir delilin işleyişiyle tutarsız bir görüntü sergilediğini öne sürer. Ona göre ikinci düzey sarsıcılar hakkındaki iddianın dayanağı aşağıdaki iki tanımdır:

Bir D düşüncesi, delil E'ye dayanan P inancı için ancak ve ancak E'ye dayanarak P'ye inanmak rasyonel fakat hem E hem de D'ye dayanarak P'ye inanmak rasyonel değilse, bir sarsıcıdır.

Bir C düşüncesi, E'ye dayanan P inancına ilişkin ancak ve ancak E'ye dayanan P'nin rasyonel olduğuna (ya da olmadığına) yönelik bir delilse (burada C, E'nin bir parçası değildir) ikinci düzey delildir. (Coates, 2012: 118)

İkinci tanıma dayanarak belirlenen ikinci düzey delillerin bir epistemik sarsıcı olduğu düşüncesi, Coates'e göre (2012: 118) birinci tanımla uymayan bir sonuç verir. Şöyle ki, birinci tanıma göre bir sarsıcı söz konusuysa, eldeki rasyonel inanç irrasyonel hale gelir. İkinci tanım ise öznenin inancının "baştan beri" irrasyonel olduğuna belirtir. Birinci tanım bir sarsıcının irrasyonel bir inancı rasyonel yaptığını ifade etmediğine göre, bir öznenin ikinci düzey delilinin bir sarsıcı olarak işlev görmesi, onun birinci düzey inancının aynı anda hem rasyonel hem de irrasyonel olduğunu söylemeyi gerektirecektir. Çünkü ikinci düzey delil yanıltıcı olmasına rağmen bir delilse, bu delil öznenin başından beri rasyonel olmadığına işaret eden bir delil olduğu için, öznenin birinci düzey inancı rasyonel değildir. Fakat, öznenin inancı başlangıçtan beri rasyonel değilse, ikinci düzey delil birinci tanıma göre bir epistemik sarsıcı değildir. İkinci düzey delilin sarsıcı olabilmesi için başlangıçtaki inancın rasyonel olduğu kabul edilmelidir. Öyleyse, başlangıçtaki inancın hem rasyonel hem de rasyonel olmadığına hüküm vermiş oluruz.

İkinci düzey delillerin "geçmişe dönük" (retrospective) yönünü vurgulayarak yanıltıcı ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüne bir itiraz da Lasonen-Aarnio (2014) yapmıştır. İkinci düzey delillerin bir epistemik sarsıcı olduğunu iddia edenler, böyle bir delil edinilmesinin özneye, inancının kusurlu bir akıl yürütmenin sonucu olduğuna inanması için iyi sebepler sağladığını ileri sürerek, öznenin aslında başından beri irrasyonel olduğuna inanması gerektiğini savunurlar (Moretti & Piazza, 2018: 2848). Sorun şu ki, aslında özne başlangıçtaki inancında rasyoneldir ve ikinci düzey delil yanıltıcıdır. Coates gibi Lasonen-Aarnio da yanıltıcı ikinci düzey delillerin bir sarsıcı olarak kabul edilmesinin problemlili sonuçları olduğunu vurgular. Ona göre (2014: 314) bu tür delilleri bir sarsıcı kabul etmek, iki katmanlı bir gerekçelendirme teorisini gerektirir. Bir öznenin inancını gerekçelendirmesi ya da inancında rasyonel olması demek, inancın pozitif statüsünü sağlayan bir "doğru epistemik kural" gerektirir. R gibi bir epistemik kural, P'ye inanmayı gerektiriyorsa, özne P'ye inanmalıdır. Eğer ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü varsa, söz konusu normatif kural, pozitif statü için yeterli gelmeyecektir. İkinci bir koşul olarak öznenin R'nin doğru olduğuna inanmamasına neden olacak bir sebepten de yoksun olması gereklidir. İkinci düzey delil karşısında öznenin rasyonel tavrı yargısını askıya almak olmalıysa, yargıyı askıya almak epistemik bir tutum olarak birinci koşul olan normatif kuralı sağlamalıdır. Buna göre, sarsıcı bir ikinci düzey delil durumu İ olsun, özne İ durumundaysa, doğru bir epistemik kural özneye yargısını askıya alması gerektiğini belirtmelidir. Fakat, özne gerçekte R epistemik kuralına uygun durumdaysa,

doğru epistemik kural R'dir. Ama rasyonel tavrı belirleyen kural İ ise, o zaman İ doğru epistemik kural olmalıdır (2014: 325). Lasonen-Aarnio (2014: 342) bunun bir çıkmaz olduğunu ve bu paradoksal durumun ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü tamamen reddetmekle çözülebileceğini savunur.

Coates ve Lasonen-Aarnio'nun argümanları üzerinden açıklanmaya çalışıldığı gibi, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü bir çıkmazla karşı karşıyadır. Bunun sebebi ise ikinci düzey delillerin yanıltıcı doğalarıdır. Dolayısıyla, eğer ikinci düzey delillerin bir epistemik sarsıcı olduğu savunulacaksa, yanıltıcı olmasına rağmen bir delilin nasıl sarsıcı bir güce sahip olabildiğinin ve böyle bir delili sarsıcı kabul etmenin paradoksal sonuçları olmadığının izah edilmesi gereklidir. Bu amaçla, iki konu ele alınacaktır: İlk olarak, yanıltıcı delilden ne anlaşıldığı ve ikinci düzey delilin bu bağlamda neden bir yanıltıcı delil olarak düşünülebileceği incelenecektir. Daha sonra, ikinci düzey delilleri epistemik sarsıcıların kapsamından çıkarmanın rasyonaliteyle bağdaşır olup olmadığı tartışılacaktır.

2.2.1. Yanıltıcı Delillerin Doğası Bakımından İkinci Düzey Deliller

Gettier sonrası epistemoloji çalışmalarından bazıları, Gettier problemine bir çözüm önerisi olarak epistemik sarsıcıları hesaba katacak yaklaşımlar öne sürmektedir. Kabaca, doğru bir inancın gerekçelendirilmesi “sarsılmamalıdır” şeklinde özetlenebilecek bu yaklaşımların karşılaştığı önemli bir güçlük, yanıltıcı olarak etiketlenen delil türleridir. Hangi delillerin yanıltıcı delil sayılacağına belirlenmesi oldukça karmaşık bir konudur. Çağdaş epistemolojide yanıltıcı delillere dikkat çeken başlıca çalışmalardan birisini sunan Lehrer ve Paxson'ın örneği bu konuda fikir vericidir:

Varsayalım bir adamın kütüphanede yürürken bir kitabı alıp ceketinin altına sakladığını gördüm. Sınıfıma katıldığından beri bu adamı sıklıkla gördüğümünden onun Tom Grabit olduğuna eminim. Dolayısıyla kitabı çalan kişinin Tom Grabit olduğu sonucunu çıkarmış durumdayım. Fakat, varsayalım Tom'un annesi Bayan Grabit, Tom'un aslında binlerce mil uzakta olduğunu, dolayısıyla kütüphanede olmadığını, Tom'un tam anlamıyla ikizi olan John Grabit'in kütüphanede olduğunu söylesin. Dahası, farz edelim ki Bayan Grabit'in bunları söylemiş olduğu gerçeğinden tamamen habersizim. (Lehrer & Paxson, 1969: 228)

Böyle bir durumda, Bayan Grabit'in ifadeleri “kitabı çalan kişi Tom Grabittir.” inancı için bir epistemik sarsıcı mıdır? Eğer öyleyse, bunun gibi öznenin haberdar

olmadığı pek çok doğru ifade bulunabilir ki, öznenin inancının pozitif epistemik statüsü sarsılır. Dahası, epistemik sarsıcılar da sarsılabilir durumdadır. Örneğin, yukarıdaki durumda, ayrıca Bayan Grabit'in akıl sağlığının yerinde olmadığını, Tom'un bir ikiz kardeşi olduğuna yönelik ifadelerin Bayan Grabit'in zihninin bir ürünü olduğunu mevcut delillere eklersek, Bayan Grabit'in ilk ifadeleri etkisini kaybeder. Bu durumda Bayan Grabit'in söyledikleri artık "kitabı çalan kişi Tom Grabittir." inancı için bir epistemik sarsıcı gücüne sahip olamaz. Lehrer ve Paxson (1969: 228), sarsıcı rolüne sahip önermelere bir sınırlandırma getirmek ve yanıltıcı olan ile gerçek olan sarsıcıları ayırmak gerektiğini iddia ederler. Onlara göre haberdar olmadığımız Tom Grabit'in annesinin ifadeleri, "kitabı çalan kişi Tom Grabittir." önermesini sarsmamalıdır. Çünkü bu önermenin gerekçelendirmesi Bayan Grabit'in yukarıdaki türden ifadeler söylemediğini gerekçelendirmeye bağımlı değildir (1969: 229). Lehrer ve Paxson'a göre (1969: 230) gerçek bir sarsıcının, öznenin yanlış olduğunu gerekçelendirmiş olduğu bir önerme olması gerekir. Lehrer ve Paxson'ın önerisi bakımından gerçek ve yanıltıcı sarsıcı ayrımı şu şekilde formüle edilebilir:

(i) Q bir doğru ifadedir.

(ii) Eğer S, Q ifadesinin yanlış olduğu inancını gerekçelendirmişse, Q bir sarsıcıdır; fakat S, Q ifadesinin yanlış olduğu inancını gerekçelendirmemişse, Q yanıltıcıdır.

Bayan Grabit'in Tom'un bir ikizi olduğu ve kütüphanede olanın Tom olmadığı şeklinde beyan vermiş olması doğru olsa da özne, kitabı çalan kişinin Tom olduğu inancını gerekçelendirirken, Bayan Grabit'in böyle şeyler söylediğinin yanlış olduğunu gerekçelendirmiş durumda değildir. Bu nedenle, Bayan Grabit'in ifadeleri yanıltıcı bir delildir ve sarsıcı gücüne sahip değildir. Lehrer ve Paxson, aşağıdaki örnekle kıyaslandığında durumun daha iyi anlaşılacağını ifade ederler:

Farz edelim, sınıftaki bir öğrenci olan Bay Nogot'un Ford marka bir arabası olduğu inancını mükemmel delillerle tamamen gerekçelendirdim. Bu deliller, onu arabayı sürerken görmem, arabaya sahip olduğunu söylediğini duymam vb. olsun. Bay Nogot sınıfta Ford'u olan birisidir ve dolayısıyla sınıfta birisinin Ford'u vardır. O halde sınıftan birisinin Ford marka arabası olduğu inancını da tamamen gerekçelendirmiş durumdayım. Diyelim ki, delillerin aksine Bay Nogot'un bir Ford'u yoktur ve ben aldatılmış durumdayım. Fakat, haberdar olmasam

da sınıfımda olan Bay Havit'in Ford marka bir arabası vardır. Tamamen gerekçelendirilmiş bir doğru inanca sahip olsam da sınıfımda birisinin Ford'u olduğunun bilgisine sahip değilimdir. Çünkü sınıfımda birisinin Ford'u olduğu inancı için gerekçelerim Bay Nogot bir Ford'a sahip değildir doğru önermesi tarafından sarsılmalıdır. (Lehrer ve Paxson, 1969: 229)

Tom Grabit örneğinde, öznenin Tom Grabit'in kitabı çalan kişi olduğu inancını gerekçelendirmesi, Bayan Grabit'in ifadelerinin yanlış olduğunu gerekçelendirmiş olmaya bağlı değilken, "Sınıfımda birisinin Ford'u var." önermesinin gerekçelendirmesi, "Bay Nogot'un bir Ford'u yoktur." önermesinin yanlış olduğunun gerekçelendirilmesine bağlıdır. Bu nedenle ikinci durumda, "Bay Nogot'un bir Ford'u yoktur." önermesinin doğruluğu, gerçek bir sarsıcı rolüne sahiptir (Lehrer ve Paxson, 1969: 229).

Lehrer ve Paxson'ın yanıltıcı delilleri karakterize etme biçimlerine yönelik itirazlar ya da düzeltmeler öne sürülmüş ve yanıltıcı delilleri belirleme konusunda detaylı tartışmalar literatürde yerini almıştır.¹⁴ Bergmann'ın da vurguladığı gibi (2006: 154), yanıltıcı delillerin tespit edilmesi karmaşık ve güç bir meseledir. Bu konuda yapılan tartışmayı doyurucu bir şekilde burada sunmak hem çalışmanın kapsamının dışında hem de gerekli değildir. Burada dikkat verilecek nokta ikinci düzey delilleri hangi gerekçeyle yanıltıcı sayabileceğimiz üzerinedir. Fakat, bunu incelemeye geçmeden önce yanıltıcı deliller hakkında Gilbert Harman tarafından sunulan bir örneği incelemek önemlidir:

Bir politik lider suikasta uğrar. Onun ortakları, bir hükümet darbesinden korkarak kurşunun bir başkasını vurduğunu söylerler. Ülke çapında yayın yapan televizyonda, suikastçının başarısız olduğunu ve hatalı bir şekilde gizli servis elemanını öldürdüğünü duyururlar. Fakat, duyurudan önce girişimci bir muhabir sahnedeki telefonla gazetesine ulaşarak gerçek hikayeyi son baskıya yetiştirir. Jill bir gazete alır ve suikast hikayesini okur. Okudukları ve hikayenin nasıl gazetede yer aldığıyla ilgili varsayımları doğrudur. Yazar olarak görünen muhabir suikastı gördü ve şu an basılı olan hikaye aynen onun raporunu söyleyerek yazdığını gibidir. Jill gerekçelendirilmiş doğru inanca sahiptir ve görüleceği gibi tüm ara sonuçları doğrudur. Fakat, politik liderin suikasta uğradığını bilmemektedir. Diğer herkes, televizyondaki duyurudan haberdardır. Onlar gazetedeki hikayeyi görmüş ve belki de neye inandıklarını bilmiyor olabilirler. Jill'in herkesin sahip olduğu delilden yoksun olmasından dolayı, bilgiye sahip olması mümkün görünmüyor. Jill, bilmiyor, çünkü

¹⁴ Bu tartışma için bkz. Lehrer & Paxson (1969), Sosa (1970), Annis (1971), Swain (1974), Klein (1976), Harman (1977) ve Levy (1977).

onun bilgisi, sahip olmadığı deliller tarafından baltalanır. (Harman, 1977: 144)

Lehrer ve Paxson'ın örneğinde, öznenin haberdar olmadığı, Bayan Grabit'in kütüphanedeki kişinin Tom olmadığına işaret eden ifadelerini Harman'ın örneğine uyarlırsak, bu ifadeler bir epistemik sarsıcı gücüne sahip olur. Varsayalım, özne bilmesede Bayan Grabit'in, Tom'un ikiz kardeşi olduğu ve Tom'un şehir dışında olduğu gibi ifadeleri, geniş bir çevre tarafından duyulmuştur. Dolayısıyla, Jill örneğindeki benzer şekilde, toplumsal bir enformasyon bulunmaktadır. Bu enformasyon yanıltıcıdır ve aslında özne gerekçeli doğru inanca sahiptir. Buna rağmen, Harman'a göre (1977: 149) bu tür yanıltıcı deliller baltalayıcı bir role sahiptir. O halde, Lehrer ve Paxson'ın yanıltıcı delillere yönelik analizlerindeki koşul (ii) hatalıdır. Bir öznenin yanlış olduğunu gerekçelendirmediği bazı önermeler, yanlış olsa bile öznenin inancının epistemik statüsünü sarsabilir.

Peki, bu iki yaklaşım ışığında ele alınırsa, ikinci düzey deliller neden yanıltıcı bir delil olarak düşünülebilir? Lehrer ve Paxson'ın analizleri üzerinden değerlendirilirse, ikinci düzey delilin veya inancın yanıltıcı olması için öznenin bunun yanlış olduğunu gerekçelendirmemesi gerekir. Örneğin *Hypoxia* durumundaki bir özne için, yakıt göstergesi ve gidilecek mesafeyle ilgili inanç, ayrıca “şu an *hypoxia* durumundayım.” önermesinin yanlış olduğunu gerekçelendirmek anlamına gelir mi? Eğer böyle olduğu kabul edilmezse, Lehrer ve Paxson'ın önerisi bakımından ikinci düzey delil yanıltıcıdır ve bir epistemik sarsıcı rolüne sahip olamaz. Ayrıca, Harman'ın sarsıcı rolüne sahip olabileceğini düşündüğü yanıltıcı toplumsal enformasyonlardan birisi de değildir. Bu durum, ikinci düzey delillerin yapısal olarak yanıltıcı olması gerektiği fikriyle de uyumludur. Şöyle ki, gerçekten rasyonel bir inanç için, bu inancın rasyonel olmadığına yönelik deliller yanıltıcı olmalıdır.

Diğer yönden, öznenin başlangıçtaki inancı, “şu an *hypoxia* durumundayım.” önermesinin yanlış olduğunu gerekçelendirmek anlamına gelirse, Lehrer ve Paxson'ın önerisi bakımından gerçek bir sarsıcıdır. Bu da makul bir pozisyonudur. Sonuçta, *hypoxia* durumunda olduğuna inanmak için delilleri olan bir özne, ayrıca bilişsel mekanizmasında bir kusur olduğuna inanmak için de delillere sahiptir. Çünkü *hypoxia* durumunda, kişilerin bilişsel mekanizması güvenilir bir şekilde çalışmayabilir ve özne bunun böyle olduğu hakkında enformasyona sahiptir. *İhtiyatlı doktor* örneğinde de durum benzerdir.

Doktorun uzun süredir uykusuz olduğu gerçeği ve uykusuz olmanın teşhislerde hataya sebebiyet vermesinin mümkün olduğuna yönelik enformasyonlar (istatistiksel veriler ya da bizzat öznenin geçmiş yaşantıları), bilişsel mekanizmasının kusurlu çalışabildiğine inanmak için güçlü sebepler verebilir. İki durumda da özne, uykusuzluk ya da *hypoxia* gibi durumların yol açtığı sonuçlardan “başından beri” haberdardır.

Öyleyse, ikinci düzey deliller edinmeden önce de öznelerin rasyonalitelerinde bir kusur olmadığına inanmaları ya da önden varsayımları gerekebilir. Rasyonel olduklarını gerekçelendirmeleri gerekli olmamakla birlikte, uçağın mesafesini hesaplamak ya da doğru teşhisleri koymak için, “şu an bilişsel mekanizmam kusurludur.” önermesinin yanlış olduğuna inanmalıdır. Bu önermenin gerekçeli olup olmadığı tartışmalı görünse de, bazı inançlarımızın gerekçelendirmesinin, bu inançla uyumsuz olan başka inançlarla gerekçelendirildiğini kabul etmek mümkün görünmektedir. Şöyle ki, P ve Q gibi iki önermeden yalnızca birisinin doğru olduğunu biliyor ve P’nin doğru olduğunu gerekçelendirecek deliller ediniyorsak, Q önermesinin yanlış olduğunu da gerekçelendirmişizdir.

Sarsılabilirlik teorilerinin yanıltıcı delilleri tespit etmeyle ilgili tartışması, ikinci düzey delillerin yanıltıcı olduğuna hüküm vermek için açık bir kriter sunmamakla birlikte, ikinci düzey deliller açısından bir başka ayırt edici nokta daha bulunmaktadır. Yukarıdaki örnekte gündeme alınan sarıcı türleri ile ikinci düzey sarsıcılar farklıdır. Bergmann’ın yaptığı ayrıma göre (2006: 153), bir inanç ya öznenin bilişsel erişiminde olmayan bir gerçeklikle ya da öznenin bilişsel erişimine dahil olmuş yeni bir enformasyonla sarsılır. Birinci tür, önermesel sarsıcı (propositional defeater), ikinci tür ise mental sarsıcıdır.¹⁵ Diyelim ki, bizim haberimiz olmasa da Tom’un gerçekten bir ikizi var. Bu durumda kütüphanede gördüklerimize dayanarak inandığımız, kitabı çalan kişinin Tom olduğu inancımız doğru olsa bile, bilgi statüsünde değildir. Çünkü kütüphanedeki Tom’un ikizi olsaydı, biz yine onun Tom olduğuna inanacaktık; ama bu inanç yanlış olacaktı. Bu durumda, Tom’un kendisinden ayırt edilemez bir ikizi olduğu gerçeği, bizden bağımsız bir önermesel sarsıcıdır. Benzer biçimde, Bayan Grabit’in ifadeleri de bir önermesel sarsıcıdır. Önermesel sarsıcılar gücünü “karşıolgusal” durumlardan edinir. Yani özne bu delillere sahip olmuş olsaydı, mevcut inancına inanmazdı; ya da bu deliller öznenin mevcut delillerine eklenirse, inancın pozitif statüsü ortadan kalkar. Bayan

¹⁵ Klasik tür sarsıcılar olarak bahsedilen baltalayıcı ve çürütücü sarsıcılar neyin sarsıldığıyla ilgili bir ayrımken, önermesel ve mental sarsıcılar neyin sarstığıyla ilgili bir ayrımdır.

Grabit'in ifadelerinden ya da Tom'un gerçekten bir ikizi olduğu gerçeğinden özne haberdar olsaydı, kütüphanedeki kişinin Tom olduğuna inanmayabilirdi.

Önermesel sarsıcılar bir gerçeğe dayanarak güç alırken, mental sarsıcılar daha farklı işler. Örnek üzerinden gidilirse; öznenin Tom'un bir ikizi olduğunu öğrenmesi, bilişsel erişimine bu enformasyonun dahil olması bir mental sarsıcı olurdu. İkinci düzey delillerle ilgili üstünde durulan örneklerde de bu tür enformasyonlar birer mental sarsıcıdır.¹⁶ *Hypoxia* örneğinde, öznenin oksijen azlığından dolayı akıl yürütmelerine güvenmemesi için edindiği sebepler, yakıt ve varış noktası arasında kurduğu ilişkinin kusurlu bir sürecin sonucu olduğu hakkında bir ikinci düzey delil ve ayrıca bilişsel erişimine dahil olması sebebiyle bir mental delildir. Lehrer ve Paxson ile Harman'ın örneklerinde ele alınan sarsıcılar önermesel sarsıcılardır. Yanıltıcı olup olmadıkları konusu bu bağlamda ele alınır. Sonuçta mental bir sarsıcı, öznenin sahip olmadığı ve gücünü karşıolgusal durumdan alan bir epistemik sarsıcıdan farklıdır. Peki, mental bir delil olan ikinci düzey delil, sarsıcı gücünü nasıl kazanabilir?

Yukarıda da vurgulanmaya çalışıldığı gibi, şayet ikinci düzey bir delil sarsıcı gücüne sahipse, önermesel delillerin aksine, bu gücünü öznenin zaten sahip olduğu enformasyonlardan alabilir. Öznenin 10.000 fitin üzerinde seyrediyor olduğunu fark etmesi, hafızasında bulunan *hypoxia* durumu hakkındaki inançlarıyla birleştiğinde bir anlam kazanabilir. Doktorun, 36 saattir uyumadığını öğrenmesi, uykusuzluğun sonuçları hakkındaki inançlarıyla bir araya geldiğinde akıl yürütmelerinden şüphelenmesi için bir delil işlevine sahip olabilir. Akranının farklı fikirde olduğunu öğrenmenin bir özne için delil olması, akran olduğuna ve dolayısıyla hata yapma ihtimallerinin aynı düzeyde olduğuna inanmasıyla mümkündür. Bundan dolayı, böyle durumlarda akıl yürütmelerinde kusurlu olduğuna inanan öznenin bu inancı gerekçelidir.

Gerekçeli inançları yanıltıcı deliller olarak kabul etmek için tek makul sebep, bu delillere dayandırılan inançların¹⁷ yanlış olmaları ve yanlış inançların delil görevi gördüğü birinci düzey inançlar hakkında özneyi yanıltıcı bir şekilde yönlendirdiği olur. Buna göre, gerekçeli ama yanlış inançlar olması sebebiyle ikinci düzey deliller özneyi gerçek hakkında yanıltmaktadır. Örneğin, doktorun uykusuzluğa rağmen akıl

¹⁶ Şayet ikinci düzey deliller öznenin kendi rasyonalitesinde bir kusura işaret eden deliller olarak düşünülürse bu iddia doğru olur. Buna karşın, klasik türde baltalayıcı bir delil de ikinci düzey delil olarak ele alınırsa, böyle bir delil mental sarsıcı olmak zorunda değildir.

¹⁷ Delillerin değil; çünkü 10.000 fitin üzerinde seyrediyor olduğu doğrudur.

yürütmelerinde bir kusuru yoktur ve mental olarak iyi durumdadır. İkinci düzey delilin doktorun kendi mental durumuna şüphe çekmesi doktorun gerçek durumu hakkında yanılmasına neden olur.

Bu düşünceyle ele alınan epistemik statü bilgiyse, buna yönelik bir itiraz olmayabilir. Örneğin, öznenin kütüphaneden kitap çalanın Tom olduğuna inancı, eğer kütüphanedeki Tom değil de öznenin varlığından habersiz olduğu Tom'un ikiziyse, öznenin görsel algıları ve hafıza temelli enformasyonlarına dayandığı bu gerekçeli yanlış inancı elbette bilgi değildir. Bu bakımdan öznenin elindeki deliller özneyi yanlış bir inancı benimseye yöneltir ve bundan dolayı yanıltıcıdır. Fakat, öznenin inancının gerekçeli ya da rasyonel olup olmadığı sorgulandığında aynı hükmü veremeyiz. Sonuçta, görsel algıları ve hafıza temelli enformasyonları kişinin Tom olduğunu düşünmek için iyi sebeplerdir. Diyelim ki, özne kitabı çalan kişinin Tom olduğu inancına dayanarak, "Tom kütüphanededir." inancını da oluşturur. Kütüphanedeki kişinin Tom olduğuna yönelik gerekçelendirme, "Tom kütüphanededir." inancını da gerekçelendirir. Farz edelim, Tom gerçekten kütüphanededir, ama kitabı çalan kişi Tom'un ikizidir. Bu durumda, öznenin "Tom kütüphanededir." doğru ve gerekçeli inancının gerekçelendirmesi, bir yanlışlıktan kaynaklanır. Gerekçeli yanlış inanç, bir doğru inanca gerekçe iletmektedir. Böyle bir durumda öznenin "Tom kütüphanededir." inancını bilgi olarak kabul edemeyiz. Bu anlamda, gerekçeli yanlış inançları yanıltıcı deliller olarak kabul etmek, bilgi konusunda özneyi hatalı yargılara sürükleyen deliller olarak düşünmeyi açıklar. Diğer yandan, öznenin "Tom kütüphanededir." inancı gerekçelidir ve rasyonel saymamamız için bir sebebimiz görünmemektedir.

Örnekte, "Tom kütüphanededir." inancı için eldeki deliller birinci düzey delillerdir. Bununla birlikte, birinci düzey deliller ve birinci düzey inançlar için gerekçeli yanlış inançlar, bilgi konusunda özneyi yanıltmakla birlikte, rasyonalite konusunda yanılttığını düşünmek pek de makul değildir. Birinci düzey durumlarda bu mümkünse, pekala ikinci düzey durumlarda da mümkün olabilir. Yani, gerekçeli ama yanlış bir ikinci düzey delil, özneyi rasyonalitenin gereklilikleri konusunda yanıltmayabilir. En azından mental deliller bakımından, ister birinci düzey isterse ikinci düzey deliller olsun, öznenin mesuliyeti eldeki delillerden en akla yatkın sonucu çıkarmaktır. Bu bakımdan, gerekçeli ama yanlış olması sebebiyle, ikinci düzey deliller yanıltıcı deliller olarak kabul edilse bile, özneyi rasyonalite konusunda yanlış yönlendirdiğini söylemek için bir sebep bulunmamaktadır.

2.2.2. Rasyonel İnançların Sarsılabilirliği Ve Yanıltıcı Deliller

İkinci düzey delillerin yanıltıcı olmaları sebebiyle rasyonel inançları sarsamayacağı iddiası doğruysa, ikinci düzey delillerin neden yanıltıcı olduğunun izah edilmesi gerekir. Yukarıda tartışıldığı üzere, ikinci düzey delillerin yanıltıcı bir delil olarak düşünülmesi gerektiğini açıklayabilecek en makul gerekçe, özneyi birinci düzey delillerle farklı yönler çekiyor olması ve bu yönlerden rasyonel olanın aslında birinci düzey delillerin gösterdiği yön olduğudur. Şöyle ki, özne delilleri E'ye dayanarak P'ye inanıyor ve P gerçekten de E'nin desteklediği inançsa, özne rasyoneldir. Böyle bir durumda öznenin rasyonel olmadığını destekleyecek olan ikinci düzey deliller doğal olarak yanıltıcıdır. Eğer bir R durumu rasyonalitenin gerekliliklerini karşılıyor ve özne P'ye inanırken R durumundaysa, öznenin P inancının rasyonel olmadığı iddiası hatalıdır.

Üçüncü şahıs bakış açısından ele alındığında, bu durum oldukça akla yatkındır. Buna karşın, şu soruya nasıl bir cevap verilebilir: Yanıltıcı ikinci düzey deliller rasyonel inançları sarsamaz ise, hangi deliller sarsılabilir? Yukarıdaki yapı doğruysa, rasyonel bir inanç için her ikinci düzey delil yanıltıcı olacak ve yanıltıcı olmasından dolayı sarsıcı gücüne sahip olamayacaktır. O halde rasyonel inançlar ikinci düzey delillerle sarsılamaz. İkinci düzey delillerin kapsamını genişleterek, yalnızca öznenin akıl yürütmelerinde bir kusura işaret eden delilleri değil, deliller hakkında her türden delilleri de dahil edersek, yine aynı yargıyı vermemiz gerekecektir. Yani, gerçekte rasyonel bir inanç için, bu inancın rasyonel olmadığına işaret edecek herhangi bir delil doğal olarak yanıltıcı bir delil olur ve deliller hakkında edinilebilecek herhangi bir delil de sarsıcı gücünü kazanamaz. Örneğin, karşımdaki duvarın kırmızı olduğuna, duvarı kırmızı görüyor olmama dayanarak inanıyorsam, ayrıca duvar gerçekten kırmızı ve kırmızı algıma sebep olan duvarın kendisiyse (aydınlatma benzeri bir durum söz konusu değilse), “duvar kırmızıdır.” inancı sarsılamaz. Birisinin duvarın kırmızı lambalarla aydınlatıldığını söylemesi, doğal olarak yanıltıcı olacaktır ve ben bu kişinin söylediğine rağmen “duvar kırmızıdır.” inancını sürdürürsem, rasyonel olmaya devam edebilirim. Eğer bu inancı tesadüfen doğru yapacak alternatif bir durum yoksa, ayrıca “duvar kırmızıdır.” inancının benim için bilgi olduğunu da söyleyebiliriz.

Böyle bir durumda, “duvar kırmızıdır.” inancının rasyonalitesini herhangi bir yeni delil sarsamaz. Pek kabul edilebilir görünmeyen bu sonuç için belki de tek açıklama, eldeki delillerin inancı zorunlu olarak rasyonel kıldığıdır. Bu bakımdan eldeki deliller

inancın pozitif statüsünü garanti etmiştir. Baltalayıcı sarsıcılar için verilen klasik aydınlatma örneğinde, birisinin özneye duvarın kırmızı lambalarla aydınlatıldığını söylemesi, eldeki deliller ve inanç arasındaki bağlantıyı kopardığı için bir epistemik sarsıcı olarak düşünülmektedir. Diyelim ki, duvarın kırmızı lambalarla aydınlatıldığı hakkındaki enformasyon yanlıştır. Yani, öznenin kırmızı algısının kaynağı gerçekten duvarın kendisidir. Dolayısıyla öznenin inancı doğru, gerekçelendirilmiş ve rasyoneldir. Eğer yanıltıcı delillerin bir epistemik sarsıcı olamayacağı iddiası doğruysa, duvarın gerçekten kırmızı olduğu bir senaryoda, öznenin aydınlatmayla ilgili edindiği enformasyon inancın epistemik statüsünü veya öznenin rasyonalitesini sarsamaz. Buna göre özne, söz konusu yeni enformasyonu görmezden gelebilir.

Bu düşünce, öznenin rasyonalitesini öznenin perspektifinin dışında ele almakla mümkün olur. Şöyle ki, öznenin rasyonalitesi, eldeki deliller ışığında doğrulara yönelmesiyle ilgilidir. Eldeki deliller özneyi yanlışlığa yönlitiyorsa, deliller yanıltıcıdır ve özne hiçbir şekilde rasyonel sayılamaz. Problem şu ki, aşağıda gösterileceği gibi, bu düşüncenin makul olmayan epistemik sonuçları vardır.

Christensen (2010a: 196) ikinci düzey deliller karşısında, öznenin birinci düzey delillerine dayanarak inancını sürdürmeye devam etmesinin döngüsel bir akıl yürütme olarak görülebileceğine dikkat çeker. İkinci düzey deliller de birer mental delildir ve herhangi bir mental delilin yanıltıcı olduğu gerekçesiyle epistemik sarsıcı rolünü reddetmek benzer bir döngüsellığe sebebiyet verecektir. Özne, nesne konusunda yanılmıyor olsa bile, nesnenin aydınlatıldığına yönelik enformasyonu hangi gerekçeyle görmezden gelebilir? Öznenin tavrı ancak şu şekilde betimlenebilir: İnancımın hatalı olduğu iddiasına rağmen inancımı sürdürüyorum, çünkü inancımda rasyonelim. Öyleyse, öznenin inancını oluşturmasının sebepleri birinci düzey delillerdir. Ayrıca, öznenin inancını sürdürmeye devam etmesinin rasyonel olduğunu düşünmesinin sebepleri de yine birinci düzey delillerdir. Halbuki, öznenin yeni enformasyonu bertaraf edebilmek ve inancını sürdürmesinin rasyonel olduğuna inanabilmesi için birinci düzey delillerinden daha fazlası gereklidir.

Bir başka problem, öznenin rasyonalitesi yerine irrasyonalitesi düşünüldüğünde kendisini gösterir. Varsayalım, gerçek dünyadan koparılmış iki insan bir makineye bağlanmıştır ve makinenin işlevi bu insanların beyinlerine gerçekten ayırt edilemeyecek algılar sunmaktır. Sonuçta, insanların beyinleri gelişimlerini tamamlamış durumdadır ve

gerçek dünyada olduğu gibi deliller karşısında gösterdikleri akılsal reaksiyonlar farklıdır. Bunlardan M, eldeki delilleri mantık çerçevesinde ele alarak en makul sonuçları çıkarmaya yönelik bir zihinsel yapıya sahiptir. D ise eldeki delillere dilek, istek veya duygu temelli tepkiler vererek sonuçlarını çıkarmaya eğilimlidir. İkisi için de algılarına sunulmuş olan veriler gerçekte yanlıştır. Eğer ikinci düzey delilleri veya genel olarak mental delilleri, özneyi yanlışlığa yönlendirdiği durumlarda yanıltıcı bir delil olarak kabul etmek doğru ise, M ve D için deliller yanıltıcıdır. Buna karşın, M ve D arasında büyük bir bilişsel fark vardır. Yine de, söz konusu teori, bu farkı bir kenara koyarak iki özneyi de irrasyonel kabul eder.¹⁸

Böyle bir teori için bir çıkmaz da şudur: Farz edelim, bir meteoroloji uzmanı, hava durumuna yönelik delillerden hava durumu tahminleri yapmaktadır. Bu verileri sağlayan cihazlar bugüne kadar güvenilir sonuçlar vermiştir. Fakat, kimse haberdar olmasa da birkaç haftadır cihazlar bozuktur ve zaman zaman hatalı veriler sunmaktadır. Dolayısıyla, bazı günler meteoroloji uzmanının hava durumu tahminleri yanlıştır. Ama meteoroloji uzmanı eldeki verilerin desteklediği inancı oluşturmakta bir kusur işlemez. Problem verilerin bazen hatalı olmasından kaynaklıdır. Günün verilerini dikkatlice inceleyen meteoroloji uzmanı yarın havanın yağmurlu olacağı inancını oluşturur. Ancak, gün itibariyle cihazların sunduğu veriler hatalıdır. Eğer cihazlar doğru çalışsaydı, meteoroloji uzmanına ulaşacak olan veriler, yarın havanın yağmurlu olacağı konusunda belirsizlik olduğunu, dolayısıyla bu konuda yargısız kalmasını destekleyecekti. Bu esnada, son haftalardaki tahminleri ve doğruluk oranlarını inceleyen tesis müdürü, meteoroloji uzmanının önemli sayıda hatalı tahminler yaptığını fark eder. Bunun üzerine uzmana gelerek, bugünlerde hatalı tahminler yaptığını, eğer kişisel hayatında bir problem yaşıyor veya kendisini son zamanlarda yorgun hissediyorsa, biraz izin almayı düşünebileceğini söyler. Uzmanın herhangi bir problemi yoktur ve kendisini kötü hissetmemektedir. Ama tahminlerindeki hata sayısını görmüş ve bir problemi olduğundan şüphe etmiştir. Bu şüphe sonucu, yarının hava durumu tahmini konusundaki inancında tereddüde düşer ve havanın yağmurlu olacağı inancını askıya alır.

Rasyonaliteyi doğrulara yaklaştıran delillere bağlı olarak düşünüp ve gerekçeli olsa bile, özneyi doğrulardan uzaklaştıran delilleri yanıltıcı olarak kabul edersek, meteoroloji uzmanı inancını askıya alarak rasyonel davranmıştır. Ancak, öznenin

¹⁸ Bu örnek Cohen'in (1984: 283), güvenilirli gerekleştirme teorisine yönelik itirazından uyarlanmıştır.

rasyonalitesi tesadüfen doğruya yönelmiştir. Müdürün söylediği, yani son günlerde öznenin tahminlerinin yanlış olduğu doğrudur. Ayrıca günün verileri, gerçeklikte, yani öznenin perspektifinin dışında, havanın yağmurlu olup olmayacağı konusunda çekimser olmayı desteklemektedir. Sonuçta özne, havanın yağmurlu olacağı inancını askıya alarak tesadüfen de olsa doğruya yönelmiştir. Üstelik, böyle bir durumda müdürün ifadeleri yanıltıcı birer delil değildir.

Rasyonalitenin tesadüfle uyumlu olması epistemik bakımdan kötü bir epistemik pozisyonudur. Bununla karşı karşıya kalınmasının sebebi, rasyonaliteyi öznenin perspektifinden bağımsız bir yaklaşımla ele almaktır. Eğer rasyonaliteyi, öznenin perspektifindeki delillerini epistemik anlamda doğru değerlendirmesi olarak ele alsaydık, yukarıdaki tesadüf problemiyle karşılaşmazdık. Çünkü böyle bir yaklaşımla özne, mental delillerine reaksiyon göstererek rasyonel olur. Eldeki deliller başlangıçta, havanın yağmurlu olacağına inanmayı desteklerken, müdürün ifadeleriyle birlikte öznenin kendi bilişsel yapısından şüphe etmesi, öznenin agnostik bir tutum sergilemesini destekleyen deliller olurdu. Dolayısıyla, öznenin yine rasyonel olduğunu söyledik, ancak tesadüfen değil.

Eğer yanılabilirci bir bilgi teorisinden söz ediyorsak, inançların epistemik statülerinin yeni delillere karşı kırılgan olabileceğini de kabul etmeliyiz. Şu ana kadar sözü edilen epistemik sarsıcıların gündeme gelebilmesi bu nedenledir. Bir delil, öznenin inancının sebeplerinde bir yetersizliğe, kusura veya delillerin inançla kurduğu ilişkide öznenin haberdar olmadığı bir bağlantısızlığa yönelik delillerse, bu inanç artık bilgi değildir veya belki gerekçelendirilmemiştir; ama rasyonel olmadığını söylemek için bir engel görünmemektedir.

Rasyonalite hakkında kusurlar, daha çok öznenin akıl yürütmelerinde bir problem olduğuyla ilgilidir. Bu nedenle ikinci düzey delilleri bilgi ve gerekçelendirmeyi sarsan delillerden ayırt etmeye çalıştık. Mental deliller öznenin perspektifinden kusurlu görülemezler. Özne, kendi perspektifindeki delillerden yola çıkarak, edindiği yeni delillerin yanıltıcı olduğuna hüküm veremez. Bundan dolayı, ikinci düzey deliller bir bakımdan yanıltıcı olsa bile, Christensen'ın ifade ettiği gibi bu delillere saygı göstermek, rasyonalite bakımından bir kusur değildir (2011: 5).

Rasyonalite öznenin perspektifiyle ve inançsal tutumlarıyla ilgili düşünülürse, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüne yönelik, Coates ve Lasonen-Aarnio'nun itirazı

karşılanabilir. Bahsedildiği gibi, Lasonen-Aarnio ikinci düzey delilleri sarsıcı kabul etmenin iki katmanlı bir gerekçelendirme teorisine yol açtığını ve özneyi birbiriyle uyuşmayan yönlerle çektiğini ileri sürer. Klemens Kappel'a göre (2019: 131) Lasonen Aarnio'nun analizi hatalıdır. Çünkü bu analiz yeni deliller karşısında öznenin epistemik durumundaki değişikliği göz ardı etmektedir:

Varsayalım Suzy kendisini koşul C'de bulur ve doğru kural R ona C koşulunda P'ye inanmasını bildirir. Diyelim ki, Suzy C durumundayken kural R'nin yanlış olduğuyla ya da C durumunda R'yi yanlış uygulamış olma ihtimali ile ilgili yanıltıcı ikinci düzey delil edinmesiyle ortaya çıkan yeni koşul C* olsun. [...] O halde Suzy'nin C*'de neye inanması gerektiğini bildiren bir R* kuralı varsayalım ve bu kural Suzy için P hakkındaki inancını askıya alması gerektiğini belirtsin. Burada R ve R* arasında bir çatışma yoktur. Elbette, R, P'ye inanmayı gerektirirken, R*, P hakkındaki inancı askıya almayı gerektirir. Fakat, halen bir çatışma yoktur: R, C koşulunda P'ye inanmayı gerektirir, oysa R*, C* durumunda P hakkındaki inancını askıya almayı gerektirir. C ve C* farklı durumlar olduğundan, birbiriyle çatışan gerektirmeler söz konusu değildir. Yanıltıcı ikinci düzey delili edinmesinden sonra S, artık C'de değil, durum C*'dedir ve bu nedenle C durumunda R kuralının ne söylediği burada ilgisizdir. (Kappel, 2019: 131-132)

Öznenin perspektifinden düşünülürse, özne C'de edindiği delillere karşı rasyonel bir reaksiyon göstermelidir. Kappel'ın bu çözümlemesi daha önce üzerinde durulan, öznenin birinci düzey inancının statüsü hakkında herhangi bir tutum geliştirmek için bir sebebinin olmadığı durum ile ikinci düzey deliller nedeniyle artık bir tutum geliştirmek için güçlü bir sebebinin olduğu durum arasındaki farkla uyumludur. Özne, yanıltıcı bile olsa bir delil edinmiştir ve bu delil onu yeni bir epistemik duruma, ikinci düzey bir inanç geliştirmeye zorlandığı bir epistemik pozisyona götürür.

Bunun yanı sıra, Coates ve Lasonen-Aarnio'nun analizlerinde, üstünde durulan pozitif epistemik statünün neyin hakkında olduğuna dair bir ayrım yapılmamaktadır. Örneğin, eğer rasyonaliteden söz ediyorsak, yukarıda göstermeye çalışıldığı gibi, bunu ya öznenin bağımsız olarak önermenin rasyonel olması anlamında ya da öznenin inancını rasyonel bir şekilde kurduğu anlamında kullanabiliriz.¹⁹ Basitçe, bir inancın delilleri, gerçekten bu inancı destekliyorsa, “bu inanç” rasyoneldir diyebiliriz. Fakat, delillerin inancı gerçekten desteklemesi, öznenin yalnızca bu delilleri kullandığını veya delilleri

¹⁹ Christensen bu ayrımı önermesel ve inançsal (doxastic) rasyonalite şeklinde ifade eder (2011: 4).

kullanırken hatalı bir akıl yürütme yapmadığını göstermez. Örneğin bir matematik işleminde kişi işlemin sonucunu doğru bulduysa, delillerinin gerçekten desteklediği sonuca ulaşmıştır; ancak işlemler esnasında hatalı bir yol tutup, tesadüfen doğruya ulaşmış da olabilir. Dolayısıyla, rasyonel olduğunu söyleyebilmemiz için özne, inancını oluştururken yalnızca ilgili delillere dayanmalı ve bu delilleri epistemik anlamda uygun şekilde kullanmış olmalıdır.

Coates'ın itirazını bu ayrım üzerinden yeniden incelersek, bir epistemik sarsıcının rasyonel bir inancın irrasyonel olduğunu göstermesi gerektiği iddiası yalnızca kısmen doğru olur. Bir epistemik sarsıcı, öznenin rasyonel olmadığına, başka bir ifadeyle “rasyonel bir inanan” olmadığına yönelik delillerken, inancın rasyonel olmadığına işaret etmeyebilir. Deliller E'ye dayanan bir P inancına, üçüncü şahıs bakış açısından yaklaşarak, eğer E'nin P için iyi deliller olduğuna hükmedersek, P'nin rasyonel olduğunu iddia edebiliriz. Eğer öznenin E'den P sonucuna ulaşırken hatalı bir takım akıl yürütmeler yaptığını biliyorsak, öznenin rasyonel olduğunu söyleyemeyiz. Bu bakımdan yanıltıcı olsa bile, bir ikinci düzey delilin öznenin başından beri irrasyonel olduğuna işaret etmesi, aslında rasyonel bir inancın artık irrasyonel olduğunu söylemeyi gerektirmez. Kendi başına ele alındığında inanç halen rasyoneldir. Öznenin inanmasının dayanakları ele alındığında (bu durumda birinci düzey deliller ve öznenin rasyonalitesi hakkındaki ikinci düzey deliller bir araya gelir) öznenin inancı irrasyoneldir. Lasonen-Aarnio'nun iddiası için de aynı epistemik farklılık gündeme gelir. Şöyle ki, bir inancın epistemik statüsünü belirleyecek epistemik kural veya kriterler ile öznenin mental durumu bakımından sahip olduğu epistemik statüyü belirleyecek kural veya kriterler birbirinden farklıdır. İkinci düzey deliller, öznenin mental durumuna dahil olan deliller olduğu için, ikinci düzey delillerin yanıltıcı olup olmaması, birinci türden epistemik durumlar hakkında değildir.

Sonuç olarak, öznenin perspektifine dahil olmuş delilleri, öznenin mental durumundan bağımsız olarak, gerçeklikte yanlış yönlendirdiği sebebiyle yanıltıcı kabul etmek ve bu nedenle öznenin rasyonalitesi üzerinde bir belirleyiciliğinin olamayacağını savunmak, bizi ya öznenin perspektifinde bir kusur olmadığı halde öznenin inancının epistemik statüsünü elinden almaya ya da rasyonalite ile tesadüf uyumlu kabul etmeye götürür. Halbuki, pek çok örnek üzerinden gösterilmeye çalışıldığı gibi, rasyonaliteyi öznenin kendi akıl yürütmeleriyle ilgili düşünmek ve ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü bu bağlamda ele almak oldukça makuldür. Üstelik, böyle bir yaklaşım rasyonaliteyi yukarıdaki problemlerden de uzak tutmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKRAN ANLAŞMAZLIĞINDA RASYONEL TAVIR

Bilişsel olarak benzer bir kapasiteye sahip ama birbirlerinin kusurlu olduklarını düşünmek için sebepleri olmayan öznelere, tam olarak aynı delillere dayanarak uyumsuz inançlara sahip olması akran anlaşmazlığı olarak karakterize edilmektedir. Buradaki genel problem şudur: Anlaşmazlığın farkına varıldıktan sonra, öznelere söz konusu anlaşmazlık durumunu devam ettirmeleri rasyonel midir? Bu soruya yönelik yaklaşımlardan birisi, akranlar arası anlaşmazlığın rasyonel bir şekilde devam ettirilebileceği düşüncesini esas alır. Buna göre, anlaşmazlığın kendisi öznelere inancını revize etmeleri için bir neden değildir. Bu anlayışın karşısında yer alan bir başka görüş ise, akranlar arası anlaşmazlığın kendisinin aslında bir delil olduğunu, söz konusu delil karşısında öznelere başlangıçtaki inançlarını rasyonel bir şekilde sürdürmelerinin mümkün olmadığını ileri sürer.

Önceki bölümlerde, ikinci düzey delillerden ne anlaşılması gerektiği, neden bir sarsıcı olarak düşünülmesi gerektiği ve buna yönelik itirazlar ele alınmıştır. Bu bölümde ise hangi epistemik tavrın rasyonel olduğu konusunda ikinci düzey delillerin ne ölçüde belirleyici olduğu incelenecektir. Bu inceleme bakımından önemli bir konu olan akran anlaşmazlığı problemi iki soru üzerinden tartışılacaktır: Birincisi, anlaşmazlığın kendisi olarak ortaya çıkan ikinci düzey delil karşısında rasyonel tavır ne olmalıdır? İkincisi ise akran anlaşmazlığı durumunda ikinci düzey delilin sarsıcı gücü kırılabilir mi? Akran anlaşmazlığı örneklerinde, anlaşmazlık durumunun devam edip etmeyeceğiyle ilgili tartışma bu iki soruya verilen cevaplar şeklinde özetlenebilir. Şöyle ki, anlaşmazlık durumunun rasyonel bir şekilde sürdürülebileceğini iddia eden yaklaşıma göre ikinci düzey deliller bir epistemik sarsıcı değildir. Bu çalışmada da savunulacağı gibi, karşıt pozisyonda olan görüşe göreyse ikinci düzey deliller bir epistemik sarsıcıdır ve öznelere anlaşmazlık durumunu rasyonel bir şekilde devam ettiremezler.

Tartışmanın düzeni şu şekilde olacaktır: Öncelikle akran anlaşmazlığından ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Çünkü anlaşmazlık durumunun bir ikinci düzey delil olarak sarsıcı rolü kazanabilmesi için gerçek bir anlaşmazlığın söz konusu olması, yani öznelere delilsel ve bilişsel bakımdan eşit olması, dolayısıyla anlaşmazlık durumu dışında rasyonel tavrı belirleyecek başka bir delilin gündeme gelmemesi gereklidir. Böylece, ikinci düzey delilin rasyonel tutumları belirlemedeki rolü daha açık

bir şekilde görülebilecektir. Bundan sonra ele alınacak konu anlaşmazlık karşısında rasyonel tavrın ne olduğuyla ilgili yaklaşımlar üzerinedir. Bir tarafta anlaşmazlığın kendisinin delilsel bir gücü olmadığını iddia eden görüş bulunmaktayken, diğer tarafta ise bu düşünceye itiraz ederek anlaşmazlık karşısında öznelere inançlarını revize etmeleri gerektiğini öne süren pozisyon yer almaktadır. Burada, anlaşmazlık konusu inançlar için bir sarsıcı olması sebebiyle anlaşmazlığın kendisinin rasyonel reaksiyonu zorunlu kıldığını savunan yaklaşım desteklenmeye çalışılacaktır. Son kısımda ise, anlaşmazlıktan kaynaklanan ikinci düzey delilin, öznenin sahip olduğu başka deliller ile bertaraf edilmesinin mümkün olup olmadığı üzerinde durulacak ve öznelere akran olmadıklarına inanmaları için bir sebepleri olmadıkça, ikinci düzey delilin birinci düzey deliller yoluyla etkisizleştirilmesinin mümkün olmadığı ileri sürülecektir.

3.1. Gerçek ya da İdealize Edilmiş Anlaşmazlık

İnsanlar birbirleriyle sürekli bir anlaşmazlık içerisinde. Satın alınacak bir şey hakkında tercih yaparken, bir filmin iyi olup olmadığını değerlendirirken, bir şeyin görünümünün neye benzediğini konuşurken veya hangi eylemin uygun olduğuna karar verirken insanların farklı fikirlerde olması ve bu konuda ısrarcı davranmaları hayatın içinde karşılaşılan olağan durumlardır. Bu gibi anlaşmazlık durumlarında oldukça çeşitli faktörler gündeme gelebilir. Örneğin anlaşmazlığın kaynağı farklı istekler ya da kabuller olabilir. Buna rağmen, bir öznenin pratik istekleri doğrultusunda P'yi, diğer öznenin ise yine pratik istekleri doğrultusunda G'yi tercih etmesi bir anlaşmazlık olmakla birlikte, epistemik bir anlaşmazlık değildir. Epistemik bir anlaşmazlıktan bahsedilebilmesi için, öznelere benzer epistemik delillerden yola çıkarak birbirleriyle uyumsuz olan sonuçlara inanmaları gereklidir. Diğer yandan, baştan kabul edilmiş bazı düşüncelerin mevcudiyeti de bir anlaşmazlık nedenidir. Örneğin, konuya yaklaşırken faydacılığı esas alan bir ahlaki teoriyi benimseyen birisi ile ahlaklılığın temel unsurunu erdemler olarak gören bir başkasının fikirleri arasında anlaşmazlık durumu ortaya çıkabilir. Böyle durumlarda anlaşmazlık halinde olunmasının sebebi anlaşmazlık konusunun kendisinden kaynaklı değildir. Şöyle ki, iki özne farklı kriterleri baştan kabul ederek, bir konu hakkında farklı sonuçlara ulaşıyorlarsa, bu sonucun kendisi bir anlaşmazlık durumu değildir. Elbette burada, görünürde bir anlaşmazlık vardır; ama gerçek anlaşmazlık ulaşılan sonuçla ilgili

değildir. Dolayısıyla, bir anlaşmazlığın gerçek bir anlaşmazlık olarak ele alınması için, özneler arasında paylaşılan bazı epistemik ortaklıklar olmalıdır.²⁰

Öznelerin benzer bir bakış açısı veya kriterden ve aynı delillerden yola çıkarak, birbiriyle uyumsuz olan inançlara sahip olmaları gerçek bir anlaşmazlık örneğine yakındır; fakat yeterince değil. Çünkü bu aynılığın yanı sıra, yetenek ya da kapasite yönünden farklılıklar bulunmaktaysa, anlaşmazlık durumunu bozucu etkenler söz konusudur. Frances'in vurguladığı gibi (2011: 68), karşımdaki kişiyle bir konuda anlaşmazlık halinde olduğumda, ayrıca karşımdaki kişinin bu konuda benden daha iyi bir uzman olduğuna inanıyorsam, anlaşmazlık konusundaki tutumumu sürdürmeye devam etmem pek de makul görünmemektedir. Öyleyse, eğer bir öznenin, anlaşmazlık halinde olduğu kişinin kendisinden daha yukarı ya da aşağı bir seviyede olduğuna inanması için sebepleri varsa, anlaşmazlık konusu olan önermenin dışında birtakım deliller mevcuttur. Bu tür delillerin olduğu durumlarda gerçek veya ideal bir anlaşmazlıktan bahsedemeyiz. Bunun nedeni, anlaşmazlık dışındaki sebeplerin bu noktada belirleyici bir rol oynamasıdır. Bu tür deliller, karşıdaki öznenin epistemik bakımdan kusurlu olduğunu düşündürecek sebepler de olabilir. Örneğin, bir özne anlaşmazlık durumunda olduğu kişiyle aynı epistemik seviyede olduğuna inanmakla birlikte, eğer bu kişinin yorgun, uykusuz ya da ilaç vb. bir şey kullandığına inanmak için de birtakım sebeplere sahipse, yine burada anlaşmazlık dışındaki deliller anlaşmazlığın epistemik karakteri üzerinde belirleyici bir rol kazanır.

Bu çalışmanın odaklandığı konu anlaşmazlık durumlarında ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüyle ilgilidir.²¹ Bu nedenle, anlaşmazlığın kendisinin bir ikinci düzey delil olarak gerçekten işlevinin olabilmesi için anlaşmazlık dışındaki deliller, tartışma konusu olan inanca yönelik epistemik tutumları etkilememelidir. Aksi halde, öznenin anlaşmazlığı olağan bulacağı bazı sebepleri zaten vardır ve bu sebepler anlaşmazlığın kendisini önemsizleştirir. Bundan dolayı, ikinci düzey delillerin rolüyle ilgili tartışmada anlaşmazlıkla ilgili örnekler akran anlaşmazlığı üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü akran anlaşmazlığı, tartışma konusu inancın temellendirilmesi dışındaki unsurları gündemden çıkarmayı hedefleyen idealize edilmiş bir durumdur. Belirtmek gerekir ki, gerçekten

²⁰ Gerçek bir anlaşmazlığın doğası hakkında benzer bir sunum için bkz. Kelly (2005: 167), Feldman (2006, 216), Christensen (2007, 187), Matheson (2015, 19), Lackey (2010, 298).

²¹ Epistemik anlaşmazlık konusu bu çalışmanın kapsamından çok daha geniş olduğu için burada yalnızca akran anlaşmazlığında ikinci düzey delillerin rolü ele alınmaktadır. Anlaşmazlıkla ilgili diğer problemler hakkında bir sunum için bkz. Frances (2011: 69).

böyle bir idealize edilmiş durumun mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Ancak, gerçekte böyle bir durum mümkün olmasa bile, ikinci düzey delillerin rolünü anlayabilmek için varsayımsal olarak böyle bir durumu tasarlamak önemlidir.

İkinci düzey delillerin bir sarsıcı rolüne sahip olup olmadığının tartışıldığı idealize edilmiş bir anlaşmazlık örneği olarak akran anlaşmazlığı, aynı delillere sahip ve birbirlerini bilişsel kapasite, yetenek, eğilim vb. konularda eşit gören ve karşısındakinin kusurlu olduğunu düşünmek için herhangi bir sebebi olmayan özneler arasında mümkündür. Kelly (2005: 175) akran anlaşmazlığı için gerekli olan unsurları şu iki koşulda eşitlik olarak ifade eder:

- (i) sorgulamanın dayandırıldığı argümanlar ve delillere aşinalık
- (ii) ön yargılardan yoksunluk, düşüncelilik ve zeka gibi epistemik erdemler

Lackey (2010: 302) bu iki koşulan birincisini “delilsel eşitlik”, ikincisini “bilişsel eşitlik” olarak ifade eder.²² Bu iki eşitliğin sağlanması yalnızca spesifik bir konuyla ilgilidir; ya da genel olarak öznelerin delilsel ve bilişsel açıdan eşit olması zorunlu değildir. Burada problem, epistemik açıdan aynı sayılabilecek ve bu anlamda akran olarak nitelenen öznelerin, bu aynılığa rağmen birbiriyle uyumlu olamayacak inançlara sahip olmalarıdır. Bu koşullara uygun düşen iki örnek aşağıdadır:

Epistemoloji ve Kötü İblisler

Farz edelim, eşit şekilde nitelikli iki epistemolojist olan Rich ve Alvin, kötü bir iblisin aldatmalarına maruz kalan bir dünyadaki kişilerin, epistemik açıdan nasıl bir durumda olacaklarına dair bir tartışma yürütmektedirler. Rich, bu dünyanın kurbanlarının yine de inançlarının gerekçeli olacağı sonucuna varır. Alvin ise, kabahatli olmamalarına rağmen bu dünyanın sakinlerinin inançlarının gerekçeli olamayacağı sonucuna ulaşır. Birbirleriyle argümanlarını paylaşırlar, fakat buna rağmen anlaşmazlıkta ısrar ederler. (Matheson, 2015: 69)

Akran Anlaşmazlığı

İki arkadaş sıklıkla restoranda yemek yer ve gelen hesabın %20’sini bahşiş olarak bırakacak şekilde kişi başına düşen para miktarını hesaplarlar. Çoğu zaman hesabı akıllarından yapmakla birlikte, geçmişte anlaşmazlığa

²² Akran anlaşmazlığına yönelik benzer karakterize biçimleri için bkz. Matheson (2015: 24), Feldman (2006: 219), Christensen (2007: 188).

düşükleri durumlarda hesap makinesi ile hesaplamayı kontrol etmiş ve haklı olmak konusunda eşit düzeyde sonuç almışlardır. Ayrıca birbirleri hakkında hata yaptıklarını düşündürecek (yorgunluk, içki vs. gibi) herhangi bir sebepleri yoktur. Nihayetinde birisi hesaplamanın sonucunu 43 dolar bulurken diğeri 45 dolar bulur. (Christensen, 2011: 2)

Epistemoloji ve Kötü İblisler örneğinde, konunun iki uzmanı hem bilişsel olarak hem de delilsel olarak eşit görülebilir. İkisi de aynı delilleri incelerler; fakat tüm bu aynılıklara rağmen farklı olan bir sonuca ulaşırlar. *Akran Anlaşmazlığı* örneğinde de aynı durumla karşılaşmaktadır. Diyelim öznelerden birisinin inandığı 43 cevabı için birinci düzey deliller E olsun. Öyleyse E, gelen faturadaki rakamlar ve yapılacak olan matematiksel işlemlerdir.²³ İki özne de aynı faturayı inceleyecek ve aynı matematiksel işlemleri uygulayacaktır. Nihayetinde, aynı delillerden farklı sonuca ulaşırlar. Christensen (2007: 196) ve Feldman (2005: 100) öznelerin birbiriyle uyumsuz bir sonuca ulaşmaları dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlığın kendisinin de bir delil olduğunu öne sürerler. Birinci düzey delillere dayanarak oluşturulan inancın, yani iki akranın da işlemi bir sonuca ulaştırmasının üzerine gelen bu yeni delil İ olsun. İ burada, öznenin birinci düzey delilleri E ve sonuç P arasındaki ilişkide bir hata olduğunu düşünmek için iyi bir sebep sağlar; çünkü hesaplamalarımızda kusurlu olmamız her zaman mümkündür. O halde, iki özne de anlaşmazlık halinde olduklarını öğrenmeleriyle birlikte, hesaplamada bir hata yaptıklarını düşünmek için iyi bir sebep edinir. Peki, bu delil karşısında özneler için hangi epistemik tutum rasyonel olur?

Burada asıl konu, kişilerin anlaşmazlığı nasıl çözebilecekleri ya da kimin haklı olduğunu nasıl belirleyecekleri meselesi değildir. Doğal olarak özneler yapılan hesaplamayı beraber gözden geçirebilir ya da bir üçüncü kişiye başvurabilir. Fakat, böyle bir durumda artık yeni bir delil, örneğin üçüncü kişinin hesaplaması gibi, devreye girer ve akranların delilsel açıdan aynılığı ortadan kalkar. Çünkü en az bir özne, hatalı olduğunu düşünmek için diğerinden daha fazla delil edinmiş olur. Bu idealize edilmiş akran anlaşmazlığı örneğinin amacı, aynı delillere sahip ve eşit düzeyde bir epistemik pozisyonda olan veya olduğu varsayılabilir iki özne arasındaki fikir ayrılığı karşısında, neyin rasyonel olduğunu belirleyecek epistemik kriteri ortaya çıkarmaktır.

²³ Geçmiş anlaşmazlıklara yönelik veriler veya başka bir ifadeyle epistemik performanslarının sicil kaydıyla ilgili deliller, burada söz konusu hesaplama hakkında değil, birbirlerinin akran olduğuna inanmalarıyla ilgili delillerdir. Dolayısıyla akran olduklarına inanmaları için öznelerin sahip olduğu sebepler ile hesaplamanın sonucuyla ilgili deliller birbirleriyle ilgisizdir.

Bu konuya yönelik yaklaşımlar iki tarafa bölünmektedir. Bir taraftakiler, akranıyla farklı fikirde olduğunu öğrenen özne için rasyonel tutumu belirleyen başlangıçtaki inancın epistemik statüsü olduğunu savunurken, karşı taraftaki düşünürler, böyle bir anlaşmazlık durumunda rasyonel tutumun tartışma konusu olan inancı askıya almak ya da inanca yönelik itimat (credence) düzeyini düşürmek olduğunu savunurlar. Birinci görüştekiler *uzlaşmazcı* (steadfast), ikinci görüştekileri ise *uzlaşımıcı* (conciliatory) olarak adlandırılmaktadır (Christensen, 2009: 757; Matheson, 2015: 14-16).

Uzlaşmazcılar akran anlaşmazlığı durumunda, “anlaşmazlığın kendisinin” epistemik bir öneminin olmadığını savunurlar. Kişi, akranının kendisiyle uyumsuz bir tutuma sahip olduğunu bilmesine rağmen başlangıçtaki inancını sürdürmeye rasyonel bir şekilde devam edebilir. Onlara göre akranlar arasında bir anlaşmazlık tarafları inanç revizyonuna zorlamaz. Anlaşmazlığın kendisine karşın, özne kendi inancının rasyonalitesine güvenebilecek sebeplere sahiptir. Diğer yönden *Uzlaşımıcı* yaklaşım ise “anlaşmazlığın kendisinin” başlı başına bir önemi olduğunu vurgulayarak öznenin, anlaşmazlığın kendisinden bağımsız olarak bir sebebi olmadıkça, başlangıçtaki inancını rasyonel bir biçimde sürdürmesinin mümkün olmadığını ileri sürer (Lackey, 2010: 299-300). Aksi halde kişi, kötü bir epistemik vaziyete girecek, örneğin delili görmezden gelmiş ya da döngüsel bir akıl yürütme yapmış olacaktır.²⁴ Bu nedenle *uzlaşımıcı* görüş, akran anlaşmazlığı durumunda öznelerin inanç revizyonunu rasyonel bir tavır için gerekli görmektedir.

Bu iki karşıt kampın tartışması, aynı zamanda şu iki soruya nasıl cevap verileceğiyle de ilgili bir tartışmadır: Rasyonel anlaşmazlık mümkün müdür? Anlaşmazlığın kendisi olan ikinci düzey delil bir epistemik sarsıcı mıdır? İki soru da birbirleriyle doğrudan ilişkilidir. Rasyonel anlaşmazlığın mümkün olması, öznelerin aynı delillere dayanarak farklı bir sonucu rasyonel bir şekilde savunabilmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, epistemik akranlar arasında gerçekten anlaşmazlık halinde olmak mümkündür. Bu görüş anlaşmazlığın kendisinin herhangi bir epistemik etkisinin olmayacağını benimser. Diğer yandan, eğer ikinci düzey delil akranlar arası anlaşmazlıklarda bir epistemik sarsıcı ise, öznelerin anlaşmazlığı rasyonel bir şekilde

²⁴ Burada döngüsellik problemi, öznenin zaten sorgulanan şeyi bir delil olarak yeniden kullanmasından kaynaklanacaktır. Şu şekilde: P’nin doğru olduğuna inanıyorum, akranım P’ye inanmıyor. Ancak akranım yanılıyor; çünkü P doğru. Bkz. Christensen (2010a: 196).

sürdürmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla, rasyonel bir anlaşmazlığın sürdürülemeyeceğini savunan pozisyon için, ikinci düzey deliller bir epistemik sarsıcıdır. İkinci düzey delillerin sarsıcı rolü hakkında çekişme halindeki bu teoriler aşağıdaki iki konu üzerinden ele alınacaktır. İlk olarak, anlaşmazlık karşısındaki epistemik tutumun ne olması gerektiği tartışılacaktır. Buradaki problem ikinci düzey delilin inanç revizyonunu gerektirip gerektirmediğidir. İkinci olarak ise, ikinci düzey delilin bir sarsıcı olduğu kabul edilse bile, en azından bazı durumlarda bu sarsıcının kendisinin de sarsılıp sarsılamayacağı incelenecektir.

3.2. Anlaşmazlık Karşısında Rasyonaliteyi Belirleyen Unsurlar

*Uzlaşım*cı yaklaşım anlaşmazlığın kendisinin, yani ikinci düzey delilin öznenin birinci düzey inancının epistemik statüsünü sarstığını, bu nedenle öznenin başlangıçtaki inancının ya da itimat düzeyinin bundan böyle rasyonel bir şekilde sürdürülemez olduğunu savunur. Feldman (2006: 219-220) akran anlaşmazlığını iki evre olarak düşünmenin konuyu incelemek için faydalı olacağını ifade eder. Birinci evreyi “izolasyon” olarak ele alır. Buna göre iki özne, benzer delilleri dikkatlice ve ciddiyetle inceledikten sonra birbiriyle uyumsuz ama özneler oldukça doğru görünen inançsal tutumları takınırlar. Örneğin bir özne P’nin doğru olduğuna inanırken, diğer özne P’nin doğru olmadığına inanır. Sonraki evre ise “tam ifşa” evresidir. İki özne de birbirlerinin argümanlarını ve sebeplerini öğrenirler.

Feldman’a göre (2006: 223), “tam ifşa” bir kişinin sahip olabileceği özel bir delili ya da kavrayışı diğerinin de öğrenmesini sağlar. Eğer bir anlaşmazlık durumunda farklı delillere sahip olan özneler söz konusuysa, bu farklılık anlaşmazlığın makuliyetini açıklar. Farklı delillerden bir ihtilaf çıkmasında akla yatkın olmayan bir şey yoktur. Buna karşın, eğer özneler aynı delillere sahip ya da tam bir ifşayla delillerini birbirlerine açıklarlarsa, halen bir anlaşmazlığın nasıl makul olabileceği anlaşılır değildir (Feldman, 2007: 201). Feldman bunu bir örnek üzerinden analiz eder:

Varsayalım bir dedektifin elinde Lefty’i suçlayıcı güçlü deliller olmakla birlikte Righty’yi aynı suçtan suçlamak için de güçlü deliller vardır. Farz edelim, dedektif yalnızca bir şüphelinin suçlu olduğunu bilmektedir. Her iki şüpheliden birisi için dava açılabilmesi düşünülebilir. Dedektif makul biçimde Lefty’nin suçlu olduğuna ve Righty’nin olmadığına ya da makul biçimde Righty’nin suçlu olup Lefty’nin olmadığına inanabilir. Seçmek ona kalmıştır. Eğer böyle bir şey doğruysa, düşünülen anlamda bir makul

anlaşmazlık mümkün olabilir. Eğer aynı delillerle iki detektif varsa, birisi Lefty'nin diğer ise Righty'nin suçlu olduğu konusunda makul şekilde anlaşmazlık halinde olabilirler. Ayrıca her ikisi de diğerinin karşıt düşünceye akla uygun şekilde ulaştığı konusunda anlaşabilir. (Feldman, 2007: 204)

Rasyonel bir anlaşmazlığın mümkün olabileceğini savunan bu yaklaşımı Feldman doğru bulmaz. Eğer gerçek bir anlaşmazlıktan söz ediliyorsa, yani görünürdeki anlaşmazlığı bozacak herhangi bir delil bulunmuyor ve epistemik aynılığın koşullarını sağlamış olan öznel anlaşmazlık halinde oldukları konusunda anlaşıyorlarsa, Feldman'a göre inançlarını sürdürmeye devam etmemelidirler:

Ancak, bana göre durumun bu analizi ciddi biçimde hatalıdır. Böyle bir durumda detektiflerin yargılarını askıya almaları gerektiği açıktır. Lefty için deliller Righty için karşı delillerdir. Bu karışık deliller temelinde özellikle bir şüphelinin suçlu olduğuna inanmak makul değildir. Dahası, diğer inancın akla uygun olduğunu düşünmek oldukça zordur. Varsayalım dedektiflerden birisi Lefty'nin suçlu olduğuna inanır. Öyleyse, Righty'nin de suçlu olmadığını çıkarabilir. Fakat, bu çıkarımı yapabiliyorsa, Righty'nin suçlu olduğu sonucunun akla uygun olduğunu makul bir şekilde düşünemez. İnançların bu kombinasyonu açıkça mantıksızdır. (Feldman, 2007: 204-205)

Feldman için böyle bir vaziyette ne inanmak ne de inanmamak makul seçenektir. Akla uygun tek inançsal tutum yargıyı askıya almaktır. Feldman (2007: 205) bu durumu “eşsizlik tezi” olarak adlandırdığı bir görüş üzerinden savunur.²⁵ Bir grup delil, rakip önermeler kümesinden en fazla bir önermeyi ve belirli bir önermeye yönelik en fazla bir tutumu gerekçelendirir. Dolayısıyla, eğer elde bir grup delil varsa, bu delillere dayanarak ancak inanmak veya inanmamak ya da yargıyı askıya almak rasyonel bir şekilde gerekçeli olabilir. İki tutumun da rasyonel bir şekilde savunulması, aynı delillere dayanarak mümkün değildir. Bu nedenle, aynı delilleri paylaşan kişiler arasında makul bir anlaşmazlık olamaz.

Akran Anlaşmazlığı örneği üzerinden düşünülürse, elde rasyonel reaksiyonu belirleyecek deliller, birinci düzey deliller E ve ikinci düzey delil olan anlaşmazlığın kendisi, İ'dir. Sorun şu ki, hesaplamanın sonucunu destekleyen deliller E ve epistemik açıdan kendisine eşit düzeyde gördüğü akranının farklı bir sonuca ulaşması gerçeği olan

²⁵ Eşsizlik tezi beşinci bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

İ arasında kalan özne epistemik tutumunu neye göre belirlemelidir? *Uzlaşımçı* yaklaşımı savunan Feldman'a göre böyle bir durumda delil İ, özne için, E'nin P için iyi deliller olduğu inancının yanlış olduğunu destekler. Eğer özne E'nin P için iyi deliller olmadığına inanıyorsa, inancını rasyonel bir şekilde sürdürmesi mümkün değildir:

Gerçekte belirli bir sonucu destekleyen bir grup delil olsun. Bir özne bu delillere dayanarak söz konusu sonuca inanır. Sonra özne, delillerin bu sonucu desteklemediğini düşünmek için bir sebep edinir. [...] O halde, deliller hakkındaki deliller ışığında, birisinin görüşünü sürdürmesinin akla uygun olmadığı gündeme gelir. O halde, eğer birisinin ikinci düzey delilleri, birinci düzey delillerinin sonucu desteklemediğini belirtiyorsa ve kişi delillere saygı göstermeliyse, kişi bu sonuca inanmayı sürdürmemelidir. (Feldman, 2005: 100)

Feldman (2005: 103), bir akran anlaşmazlığı durumunda öznenin ne P'yi ne de P'nin gerekçeli olduğu inancını gerekçelendirdiğini düşünür. Çünkü ikinci düzey delil hem delillerin sonucu desteklediği iddiasının yanlış olduğunu hem de bundan dolayı P'ye yönelik öznenin inancının pozitif statüsünün devam etmediğini gösterir. Üstelik, ikinci düzey delil aslında yanıltıcı bir delil olsa bile bu etkiye sahiptir. Şöyle ki, gerçekte birinci düzey delillerin desteklediği sonuca akranlardan birisi ulaşmış ve dolayısıyla aslında rasyonel bir inanca sahip olsa bile, yine de anlaşmazlığın kendisi birinci düzey inancın epistemik statüsünü sarsar. Sonuçta, yanıltıcı deliller de inançsal tutumlar için bir delildir ve özne eldeki delillerini görmezden gelemeyiz.

3.2.1. Neyin Rasyonel Olduğunu Hangi Delil Belirler?

Uzlaşımçı görüş anlaşmazlığın kendisi dolayısıyla edinilen ikinci düzey sarsıcının mevcut inancı baltaladığını ve öznenin rasyonel olmayı sürdürmesi için inancını bir kenara bırakması ya da en azından inanca yönelik güvenini düşürmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu bakımdan, neyin rasyonel olduğunu tamamen ya da önemli ölçüde ikinci düzey sarsıcı belirler. Bu düşünceye karşı çıkan *Uzlaşmazcı* yaklaşım, iki özne arasında anlaşmazlığın mümkün olduğunu, dolayısıyla anlaşmazlığın kendisi olan ikinci düzey delile rağmen öznenin inancını sürdürmesinin rasyonel olabileceğini savunmaktadır. Öyleyse, rasyonel olanı belirleyen deliller ikinci düzey sarsıcılar olamaz. *Uzlaşmazcı* yaklaşımı destekleyen Thomas Kelly (2005: 190), bir inancın rasyonalitesinin yalnızca

delillerin karakteriyle belirlenebileceğini düşünmektedir. Akran anlaşmazlığında Kelly'e göre tablo şu şekildedir:

E^* = (i) Orijinal birinci düzey deliller

(ii) Özne S1'in E'ye dayanarak H'nin doğru olduğuna inanması

(iii) Özne S2'nin E'ye dayanarak H'nin yanlış olduğuna inanması

Kelly, E^* tablosunun bize ne söylediğine bakarsak, elimizde karar verici olabilecek tek şeyin E'nin karakteri, yani doğal olarak birinci düzey deliller olacağını öne sürer. Eğer S1 haklıysa, S1'in inancını devam ettirmemesi için ortada bir sebep yoktur (2005: 189-190). Kelly'nin bu analizi, (ii) ve (iii) durumunun birbirini dengelediğini, bir bakıma iki özne için de anlaşmazlığın kendisinin herhangi birini destekler bir pozisyon vermediğini, dolayısıyla geriye kalan (i) durumunun, yani orijinal delillerin inançsal tutumları belirlemede rol oynayabileceği görüşüne dayanır. Şöyle ki, öznenin birinci düzey delillerine dayanarak inanıyor olması, karşısındakinin farklı bir düşünceye inanıyor olması gerçeğine dayanan ikinci düzey delilin delilsel gücünü engeller. Özne için karşısındakinin birinci düzey delillere dayanarak bir P önermesine inanması durumu bir ikinci düzey delil olarak gündeme geliyorsa, kendisinin birinci düzey delillere dayanarak $\sim P$ önermesine inanması durumu da ikinci düzey delil olmalıdır. Bu şekilde, iki öznenin birinci düzey inanca inanıyor olmasından kaynaklanan ikinci düzey delilleri birbirlerini dengeler. O halde anlaşmazlığın kendisi, E üzerinde bir sarsıcı rolü oynayamaz ve tek karar verici unsur olarak birinci düzey deliller E kaldığından, E'nin desteklediği inanca sahip kişinin inancını korumasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

Christensen (2011: 5-6) bu analizin hatalı olduğunu, çünkü ikinci düzey delillerin kendine has bir özelliğini gözden kaçırdığını ileri sürmektedir. Ona göre, ikinci düzey delillerin delilsel dayanağı, çoğunlukla özneye görelidir. Akran anlaşmazlığı örneğinde, diyelim ki 43 sonucuna ulaşan özne Ali, 45 sonucuna ulaşan özne Ayşe olsun. Eğer Ali, 43 sonucuna ulaşır, Ayşe daha fikrini oluşturmada ya da Ali'ye söylemeden önce 43 sonucunu Ayşe'ye söylerse, Ayşe artık Ali'den gelen bir ikinci düzey delil elde etmiştir. Bunun üzerine, eğer Ayşe yaptığı hesaplamayla 45 sonucuna ulaşırsa, Ali'nin ulaştığı sonuç dolayısıyla gelen delil, Ayşe için birinci düzey delilleriyle bir araya gelir ve 45 sonucuna güvenmemesi, dolayısıyla bir hata yaptığını düşünmesi için sebep teşkil eder.

Ancak, bu durumda ikinci düzey delilin Ali üzerinde bir etkisi yoktur. Ayşe inancını Ali'ye bildirmediyse, Ali'nin ulaştığı sonuca inanmayı sürdürmemesi için bir sebebi olmaz. Bu bakımdan Kelly'nin analizindeki sorun, özne için hiçbir zaman yukarıdaki tablonun üçüncü bir bakış açısından görülemeyeceğidir.

Burada, *uzlaşmazcı* yaklaşım için bir başka önemli problem daha bulunmaktadır. İddia edildiği gibi, anlaşmazlığın kendisi önemsiz veya anlaşmazlıktan kaynaklanan ikinci düzey delilin herhangi bir sarsıcı işlevi kabul edilemez olsa da anlaşmazlıktan sonra öznenin inancını koruyabilmesinin tek yolu başlangıçtaki delilleridir. Ancak, anlaşmazlıktan gelen delile karşılık anlaşmazlık konusu olan inancın dayandığı delilleri kullanmak döngüsel bir akıl yürütmeye sebep olacaktır. Bu nedenle, öznenin inancını sürdürmesi ancak rasyonaliteden vazgeçmek pahasına mümkündür (Christensen, 2007: 197). Bundan dolayı, Christensen'a göre anlaşmazlığa düşmeden önceki inancımıza kaynaklık eden sebeplerimizi, anlaşmazlık karşısındaki tavrımız için kullanmamamız gerekir. “Bağımsızlık prensibi” olarak isimlendirilen ilkeye göre:

Bir başkasının P hakkında ifade ettiği inancın epistemik güvenilirliğine vereceğim değeri, P hakkındaki inancımı nasıl değiştireceğimi (ya da değiştirip değiştirmeyeceğimi) belirlemek için değerlendirirken, P'ye yönelik başlangıçtaki inancımın arkasındaki sebeplere dayanmamalıyım. (Christensen, 2011: 2)

Christensen için bu prensip, bahsi geçen anlamda döngüsel akıl yürütmeden kaçınmayı ve böylece ikinci düzey deliller karşısında en mümkün rasyonel reaksiyonun gösterilmesini sağlamayı hedefler. Bu reaksiyon, akranının inancına yönelmek olmalıdır. Çünkü anlaşmazlıktan gelen delil bir sarsıcı görevi görerek, birinci düzey delilleri “parantez içine” alır (Christensen, 2010a: 195). Buna göre, anlaşmazlığın kendisi, rasyonel reaksiyon için öznenin birinci düzey delillerini kullanmasını yasaklar. Aynı zamanda bu, daha önce açıklandığı gibi ikinci düzey delillerin “özneye göreli” olmasıyla da paralel bir düşüncedir. Özne anlaşmazlıktan kaynaklanan delili edindiğinde, elindeki deliller başlangıçtaki inancını koruması için ona hiçbir sebep vermezken, kendisinin hata yaptığını düşünmeyi makulleştirir.

3.2.2. Psikolojik Deliller İtirazı

Christensen ve Feldman, anlaşmazlığın kendisinin bir delil olduğunu ve sarsıcı rolü olduğunu kabul edip, ayrıca akran anlaşmazlığı durumunda rasyonel reaksiyonun öznenin inancını sürdürmemesi yönünde olduğunu savunan önde gelen *uzlaşımçı* düşünürler olsalar da bir noktada farklı bir analize sahiptirler. Feldman epistemik tutumlardan bahsederken, inançlarımızı mutlak tutumlar olarak ele alır ve inanmak, inanmamak ya da yargıyı askıya almayı göz önünde bulundurur. Fakat Christensen inançlarımızı dereceli olarak düşündüğünden, itimat (credence) düzeyleri açısından meseleye yaklaşır. Bundan dolayı *uzlaşımçı* görüşten bahsederken bazen onun yerine, bazen de bir varyasyonu olarak “eşit ağırlık” (equal weight) adlandırması kullanılır. Elga’ya göre (2007: 488), karşısındakini akran kabul eden bir öznenin, bir anlaşmazlık karşısında kendi inancının itimat düzeyine ağırlık vermesi, epistemik anlamda meşru değildir. Bir inanca duyulan itimat düzeyi, bu inancın güvenilir olduğunu savunmak için de bir delil olarak gösterilemez. Öyleyse, anlaşmazlık karşısında tek meşru tavır karşısındakinin itimat düzeyine yönelmektir.

Bu düşünceye göre bir akran anlaşmazlığı durumunda rasyonel tavır, akranların inançlarına yönelik itimat seviyelerini ortada buluşturacak (split the difference) şekilde ayarlamalarıdır (Christensen, 2011: 2). Her ne kadar akran anlaşmazlığı durumunda, *uzlaşımçı* yaklaşımlar inancın revize edilmesini genel bir teori olarak savunsa da eşit ağırlık görüşü itimat düzeylerini göz önünde bulundurduğu için inanç revizyonunu her zaman yargıyı askıya almak olarak ileri sürmez. Mutlak tutumlar bakımından başlangıçtaki inanç tamamen sarsıldığı için birinci düzey deliller rasyonel reaksiyonun ne olduğu konusunda tamamen etkisiz görünmektedir. Eşit ağırlık görüşü ise birinci düzey delillere yönelik itimat düzeyini göz önünde bulundurduğundan kısmi olarak birinci düzey delillerin sonraki rasyonel itimat için rolü olduğunu kabul etmektedir. Kelly’ye göre mutlak tutumlar birinci düzey delilleri tamamen etkisiz kılarak kabul edilemez bir anlayış ortaya koyar. Bununla birlikte Kelly, eşit ağırlık görüşünün de farklı bir senaryo sunmadığını düşünmektedir.

Örneğin Ali ve Ayşe aynı deliller E’ye sahip olmasına rağmen H hakkında farklı görüşler ileri sürerler. Diyelim ki, zaman t_0 ’da Ayşe H için 0.8 itimada sahipken Ali ise

0.2 itimat duyar.²⁶ Ali ve Ayşe ulaştıkları sonucu karşılaştırdıklarında anlaşmazlıklarını fark ederler. Kelly böyle bir durumda eşit ağırlık görüşünün, iki öznenin ortada buluşacak şekilde itimat düzeylerini ayarlamasını gerekli gördüğünü belirtir. Dolayısıyla anlaşmazlığın fark edilmesinden sonraki bir zamanda, diyelim ki t1’de öznelerin itimat derecesi 0.5 seviyesine gelmelidir. Fakat, Kelly bunun makul olmayan bir sonuç olduğunu savunur:

Bir genel reçete olarak, bu beni şu sebepten ötürü bir yanlışlık olarak sarsıyor: Fark edersek, betimlenmiş bir durumda şu ana kadar deliller E ve H arasındaki ilişki hakkında ve özel olarak E’nin H’yi destekleyip desteklemediği konusunda hiçbir şey söylenmemiştir. (Kelly, 2011: 191)

Farz edelim Ali ve Ayşe örneğinde delillerin gerçekte desteklediği itimat düzeyi 0.8 olsun. Yani Ayşe, delillerin desteklediği sonucu doğru şekilde oluşturmuştur. O halde Ayşe H hakkında akla uygun bir fikre sahipken, Ali için bunu söyleyemeyiz. Kelly’e göre (2011: 191), böyle bir durumda hangisinin inancını revize etmesi gerektiğini soracak olursak cevabın tartışmasız şekilde Ali olduğunu söylememiz gerekir. Ayşe’nin mevcut itimat seviyesini koruması gayet makul olacaktır. Buna karşın, eşit ağırlık görüşü aksini savunarak Ayşe’nin de inancını revize etmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Kelly, anlaşmazlıkları gündeme gelmeden önce Ali ve Ayşe’nin asimetric bir durumda olduğuna, yani Ayşe epistemik açıdan daha iyi bir durumdayken, Ali’nin tersi bir konumda olduğuna dikkat çekmektedir. Ama eşit ağırlık görüşü bu asimetriyi ortadan kaldırır. Halbuki t1’de Ali ve Ayşe’nin epistemik açıdan simetric olarak görülmemesi gerekir (Kelly, 2011: 190-191). Başlangıçta rasyonel bir öznenin, yeni bir delil karşısında rasyonel tavır sergilemesine rağmen, başlangıçtaki epistemik pozisyonundan daha kötü bir hale gelmesini Kelly kabul edilemez bulmaktadır. Sorun şu ki, eşit ağırlık teorisi bizi böyle bir sonuca sürüklemektedir.

Kelly’e göre (2011: 192), bunun sebebi eşit ağırlık görüşünün inancın orijinal delillerini psikolojik delillerin içinde eritmesinden kaynaklanır. Böylece, *uzlaşımçı* görüşün eşit ağırlık versiyonu bir anlaşmazlık durumunda rasyonaliteyi yalnızca psikolojik delillerin belirlediğini kabul etmekle karşı karşıya kalır:

²⁶ Buradaki rakamsal oranlar şunu ifade eder: Eğer bir özne p’nin doğru olduğuna inanıyorsa, verebileceği maksimum itimat düzeyi 1, yanlış olduğuna inanıyorsa verebileceği minimum itimat düzeyi 0’dır.

Sonuçta, t1'de buluştuktan sonra bizim için rasyonel olan inanç, muhtemelen bu noktada sahip olduğumuz toplam delillere bağlıdır. Diyelim ki, t1'de toplam delillerimiz E* olsun. E* neyi içerir? Muhtemelen şunu:

Orijinal delil kümemiz E

E'ye karşılık H inancına .8 derece inanıyor olduğum gerçeği

E'ye karşılık H inancına .2 derece inanıyor olduğum gerçeği

Dikkat edilirse, eşit ağırlık görüşünde, E'ye dayanan H, E*'ye dayanan H için tamamen ilgisiz olur. Aslında, t1'de H'ye yönelik inanç için makul olan, t0'da E'ye nasıl karşılık verdiğimizizi takip etmektir. Zaman t1'de, inanmamız için rasyonel olanı belirlemede rol oynayan unsur söz konusu olduğunda, benim ve senin neye inandığımız hakkındaki, yalnızca psikolojik olan deliller tarafından E tamamen çığnenmektedir (Kelly, 2011: 192).

Bu durum, doğrudan bağımsızlık prensibinden kaynaklanmaktadır. Prensip, öznenin P hakkındaki orijinal delillerine dayanmasını yasakladığı için Ayşe'nin pozitif epistemik konumunu korumasını engellemektedir. Christensen, bu itirazı bir makul bulur. Üstelik, orijinal delilleri ve inancı açısından tamamen kötü bir epistemik durumda olan iki öznenin, anlaşmazlık sonrası ortada buluşmaya yönelik tavırlarının da rasyonel sayılmaması gerektiğinin ayrıca altını çizer (Christensen, 2011: 3-4). Fakat, Christensen genel olarak *uzlaşımçı* yaklaşımın ve özel olarak eşit ağırlık görüşünün orijinal delilleri ilgisiz gördüğü iddiasına karşı çıkar:

Eğer delillerim P'yi destekliyorsa (öyleyse P'ye inanmam benim için önermesel anlamda rasyoneldir) ve ben gerçekten de P'ye inanıyorsam, yine de bu inancım (inançsal anlamda) rasyonel olmayabilir. Örneğin, eğer inancım bir hüsnükuruntudan dolayı oluşmuş, dolayısıyla hiçbir şekilde delillerime dayanmıyorsa, rasyonel olmayacaktır. Ve ayrıca, delillerimden bir çıkarım yapmış; fakat çıkarımsal düşünmede fena halde çuvallamış ve yalnızca birbirini telafi eden hatalar yoluyla P'ye ulaşmışsam, inancım yine de rasyonel olmayacaktır. (Christensen, 2011: 4)

P'yi destekleyen delillere sahip olmak önermesel anlamda inancın rasyonel olduğunu gösterir. Bununla birlikte, önermesel rasyonalite öznenin inançsal düzeyde rasyonel olmasını garanti etmez. Özne ilgili delillerin dışında bir başka sebeple de P'ye inanabilir ve bundan dolayı inançsal düzeyde rasyonel olmayı başaramayabilir. O halde, Christensen'a göre (2011: 4), Ali ve Ayşe örneğinde Ali'nin eldeki birinci düzey delilleri kullanmadaki beceriksizliği nedeniyle anlaşmazlık sonrası revize edilmiş inancının

rasyonel olduğunu söyleyemeyiz. Fakat, Ayşe hem birinci düzey delillerinin desteklediği itimat düzeyine ulaşmış hem de ikinci düzey delile rasyonel reaksiyon göstermiş olduğu için anlaşmazlık sonrası ulaştığı itimat düzeyinde rasyoneldir.

3.2.3. Rasyonalite Türleri Bakımından Bağımsızlık Prensibi Sorunu

Christensen, eşit ağırlık görüşünün ya da daha genel bir sınıflandırma olarak *uzlaşımçı* kanadın hangi tutumun rasyonel olduğunu belirlerken birinci düzey delilleri tamamen görmezden gelmediğini, gelmesine de gerek olmadığını ileri sürmektedir. Fakat, Christensen'in önermesel ve inançsal rasyonalite ayrımıyla temellendirdiği bu düşünce önemli bir dilemmaya davetiye çıkarır: Ya bağımsızlık prensibi ihlal edilmiştir ya da rasyonalite için uyumlu olmayan epistemik kriterler bir arada savunulmaktadır. Bunu görmek için Christensen ve *uzlaşımçı* yaklaşımın temel tezlerini özetlersek:

- (i) Özne ikinci düzey deliller karşısında epistemik reaksiyonunu belirlerken başlangıçtaki inancının delillerine dayanmamalıdır (bağımsızlık prensibi).
- (ii) Bir inancın delilleri bu inancı önermesel anlamda rasyonelleştirir; bir öznenin sadece bu delillere dayanarak inanması bu inancı inançsal anlamda rasyonelleştirir.
- (iii) Öznenin başlangıçtaki inancında rasyonel olması için hem önermesel hem de inançsal anlamda rasyonel olması gereklidir.
- (iv) İkinci düzey delillerine karşın inancını revize eden öznenin rasyonel sayılabilmesi için hem önermesel hem de inançsal anlamda rasyonel olmaya devam etmesi gerekir.

Diyelim ki, Özne S, eldeki deliller E temelinde 0.7 itimat düzeyine sahiptir. Bu itimat düzeyi gerçekten de delillerinin desteklediği düzeydir ve S yalnızca ilgili delillere dayanarak inancını oluşturmuştur. Bundan dolayı hem önermesel hem de inançsal anlamda rasyonel, yani (ii) ve (iii) özne için sağlanmıştır. Akranının farklı bir sonuca ulaştığını öğrenmesiyle birlikte öznenin toplam delillerine ikinci düzey delil, İ eklenir. Varsayalım S'nin akranı 0.9 itimat düzeyine sahiptir. Bu düzey delillerin gerçekte desteklediği düzey olmadığından akranın ulaştığı 0.9 itimat düzeyi önermesel

gerekçelendirme için delilsel desteğe sahip olsa da söz konusu akran inançsal anlamda rasyonel sayılamaz. Buna rağmen, Christensen'a göre S, 0.8 itimat düzeyine erişerek farklılığı ortada buluşturursa rasyoneldir. Peki, S, anlaşmazlıktan sonraki itimat düzeyini hangi delilleri gözeterek rasyonelleştirmiştir?

Anlaşmazlıktan sonra S, deliller E ve İ'ye sahiptir. İ, öznenin kendisinde bir kusur olduğuna inanmak için iyi bir sebeptir. Bundan dolayı S, delil E'ye dayanarak oluşturduğu 0.7 itimat düzeyinde revizyona gitmeli ve akranının E'ye dayanarak oluşturduğu 0.9 itimat düzeyine yaklaşmalıdır. O halde, S'nin kalkış noktası, E'ye dayanarak oluşturulan 0.7 itimat düzeyi ile 0.9 itimat düzeyidir. Ancak, bu iki düzey de anlaşmazlık öncesi delillere dayanır. Sonuçta 0.7'yi rasyonelleştiren deliller birinci düzey delillerdir. Öyleyse, inanç revizyonunun epistemik kalkış noktası başlangıçtaki inancın sebepleriyle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca bu durum, önermesel ve inançsal rasyonalite ayrımıyla uyumsuz değildir. Koşul (iv)'ün gerektirdiği gibi, önermesel rasyonalite öznenin elindeki iyi deliller olduğuna göre, anlaşmazlıktan sonra öznenin elindeki toplam deliller E ve İ, öznenin inançsal rasyonalite için dayanması gereken delillerdir. Sorun şu ki, anlaşmazlıktan sonra öznenin epistemik tutumunda E halen gündemde olmak zorundadır; çünkü eldeki delillerden bir kısmını gündemden çıkartırsa, öznenin inançsal anlamda rasyonel olması mümkün değildir. Ama bunun doğru olması halinde özne (i) koşulunu ihlal etmiş olmaz mı?

Bu noktada bir itiraz olarak, önermesel ve inançsal rasyonalite ayrımı iki delilsel seviyede ayrı ayrı gündeme getirilebilir. Şöyle ki, anlaşmazlıktan önce özne inançsal rasyonaliteyi sağlamışsa, anlaşmazlıktan sonra ikinci düzey delilin desteklediği inancı, yalnızca ikinci düzey delil temelinde benimseyerek başlangıçtaki inançtan bağımsız olarak inançsal anlamda rasyoneldir. Anlaşmazlıktan sonra bir öznenin rasyonel olabilmesi için anlaşmazlıktan önce E'ye dayanarak önermesel ve inançsal anlamda rasyonel olması gereklidir. Bundan sonra özne, yalnız İ'ye dayanarak önermesel ve inançsal anlamda rasyonel olabilir. İ, öznenin kusurlu olduğuna inanmasını destekleyen delillerdir ve kusurlu olduğuna inanan özne, başlangıçtaki inancını revize ederse, nihai durumda rasyonel sayılabilir.

Böyle bir iddia, rasyonalite için birbirinden farklı ve uyumsuz epistemik kuralları varsayar. Ali ve Ayşe örneğinde, birinci düzey delillerin gerçekten desteklediği inanca sahip olan Ayşe, ikinci düzey delil karşısında inancını revize ettiğinde de rasyoneldir.

Eğer iki düzeyin rasyonelitesi için önermesel ve inançsal rasyonelite ayrımı birinci ve ikinci düzey delilleri bağımsız olarak düşünmeyi gerektiriyorsa, Ayşe, delillerin desteklediği inançları benimserken, birinci düzey inancını yalnızca E'ye dayandırdığı için rasyoneldir. İkinci düzey inancını ise yalnızca İ'ye dayandırdığı için rasyoneldir. Ali ise, birinci düzey inancında E'nin desteklediği itimat düzeyini kavrayamadığı için rasyonel değildir. Ayrıca, ikinci düzey inancında, Ayşe gibi yalnızca İ'ye dayanarak ve gerçekten İ'nin desteklediği gibi kendisinin kusurlu olduğunu benimsemesine rağmen, sonuçta rasyonel değildir. Üstelik, iki özne de anlaşmazlıktan sonra inançlarını aynı itimat düzeyine getirdikleri halde, yalnızca Ayşe rasyoneldir. Dahası, Ayşe'nin revizyon sonrası itimat düzeyi birinci düzey delillerinin gerçekte desteklediği itimat düzeyinden farklıdır. Buna rağmen Ayşe rasyoneldir; fakat Ali değildir.

Eğer rasyonel olmak delillerin gerçekte desteklediği inançla ilgiliyse, birinci düzey inancın itimat düzeyi öznenin tutumunun rasyonelitesini sağlamalıdır. Çünkü ikinci düzey delil birinci düzey inancın itimat düzeyiyle ilgili değildir. Yani, Ayşe birinci düzey inancına 0.7 itimat duyuyor ve bu konuda rasyonelse, (ii) ve (iii)'ün gerektirdiği gibi, 0.7 hem delillerin gerçekte desteklediği itimat düzeyi olmalı hem de özne yalnızca bu delillere dayanarak inanmalıdır. Ama bu halde, Ayşe'nin anlaşmazlıktan sonraki itimat düzeyi olan 0.8, birinci düzey delillerinin desteklediği itimat düzeyi olmadığından, Ayşe rasyonel sayılmamalıdır. Çünkü, ikinci düzey delil İ, inancın itimat düzeyiyle ilgili değil, öznenin bu konuda bir kusur işlediğiyle ilgilidir. Dolayısıyla, 0.8 itimat düzeyi için İ, doğrudan bir delil değildir. İ, yalnızca inancı revize etmeyi, itimat düzeyini düşürmeyi rasyonelleştirir. Eğer, anlaşmazlıktan sonra ikinci düzey inancın rasyonelitesini belirleyen unsur, birinci düzeyin inancın itimat düzeyi değilse, anlaşmazlık karşısında aynı epistemik reaksiyonu gösteren Ali'nin neden rasyonel sayılmayacağı açık değildir.

Varsayalım, birbirlerini akran olarak gören iki meteoroloji uzmanı eldeki verileri inceleyerek havanın yarın yağmurlu olacağına inanıyorlar. Ancak, uzmanlardan birisi 0.7 itimat düzeyine sahipken, diğeri 0.9 itimat düzeyine sahiptir. Veriler ise gerçekte 0.8 itimat düzeyini destekler. Dolayısıyla iki uzman da aslında verilerin desteklediği sonuca ulaşmamış ve Christensen'in yaklaşımı bakımından inançsal anlamda rasyonel değildir. O halde, anlaşmazlıktan sonra farklılığı ortada buluşturup 0.8 itimat düzeyine geldiklerinde de bu uzmanları rasyonel sayamayız. Peki, bu uzmanlar 0.8 itimat düzeyine ulaşırken hangi delillere dayanmıştır? Elbette birinci ve ikinci düzey delillerine. Ancak, ikinci düzey deliller verilerin gerçekte neyi desteklediğiyle ilgili deliller değildir. Havanın

yağmurlu olacağıyla ilgili deliller yalnızca birinci düzey delillerdir. Bu durumda, öznelere rasyonel olmamasının sebebi, birinci düzey delillerin desteklediği itimat düzeyine ulaşmaları değil, bu düzeye ulaşırken destek aldıkları delilleri hatalı değerlendirmeleridir. Nasıl oluyor da anlaşmazlıktan sonra inancını revize eden Ayşe, birinci düzey inancının desteklemediği ve sadece birinci düzey delillerle ilgili olan itimat düzeyine erişmediği halde rasyonel olabilirken, meteoroloji uzmanları rasyonel olamamaktadır?

İkinci düzey deliller karşısında inancın revizyonu, birinci düzey inancı oluştururken temel alınan delillere dayanmamalıysa, inanç revizyonunda birinci düzey inancın itimat düzeyi bir kalkış noktası olmamalıdır. Buna karşın, anlaşmazlık sonrası inanç revizyonunun rasyonel olması için eğer birinci düzey inançların rasyonalitesi bir gereklilikse, bu epistemik kuralın anlaşmazlıktan sonra da geçerli olması gerekir. Bu bakımdan, anlaşmazlıktan sonra da inancın itimat düzeyi, bu itimat düzeyiyle ilgili olan delillerin desteklediği düzeyi korumalıdır. En azından Christensen'in argümanı bakımından bu kuralı gündemden çıkarmak için herhangi bir sebep görünmemektedir. Bu sonuç ise ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü reddetmeyi gerektirir ve doğal olarak Christensen'in temel tezlerinden birisiyle örtüşmez.

Aslında problem, yalnızca Christensen'in Kelly'nin itirazlarına verdiği cevapla değil, temel savı bakımından eşit ağırlık görüşünün ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüyle ilgili de kendisini göstermektedir. Problemin sebebi ise ikinci düzey delillerin öznenin akıl yürütmelerinde bir kusura işaret eden deliller olarak ele alınmasına rağmen, öznenin tutumlarının başlangıçtaki itimat düzeyini göz önüne almasına müsaade edilmesidir. Epistemik gerekçelendirme dereceli olarak kabul edebilir ve delillerin gücüne bağlı olarak inançların farklı düzeyde gerekçeli oldukları savunulabilir. Örneğin, matematiksel ya da mantıksal önermelerin gerekçelendirme düzeylerinin daha güçlü olduğu ve bu tür önermelere itimat düzeyinin algıya dayalı inançlardan daha yüksek olacağı düşünülebilir.

Bir epistemik sarsıcı gerekçelendirmeyi toptan sarmak yerine, itimat düzeyini düşürebilir. Eğer ikinci düzey deliller gerekçelendirme düzeyini düşüren deliller olarak düşünülürse, anlaşmazlık karşısında öznelere inançlarının itimat düzeyini revize etmelidir. Christensen'in eşit ağırlık görüşüne yönelik savunması dikkate alındığında ikinci düzey delilleri bu şekilde ele aldığı görülebilmektedir.²⁷ Yani, ikinci düzey deliller kısmi birer

²⁷ Anlaşmazlıktan kaynaklanan delilin kısmi bir sarsıcı olduğuna yönelik bir görüş için bkz. Thune (2010).

sarsıcı rolüne sahiptir ve gerekçelendirmeye dayalı epistemik düzeyi değiştiren bir etkide bulunur. Ancak, Christensen (2010a: 186) ikinci düzey delillerin öznenin kendi epistemik işlevinde bir bozukluğa inanmasını destekleyen deliller olduğunu ifade eder. Bir öznenin hem kendi epistemik işlevinde bir bozukluk olduğuna inanması hem de ikinci düzey delil karşısında inanç revizyonunda başlangıçtaki itimat düzeyini gündeme alması anlaşılır değildir. Bir özne rasyonalitesinde bir kusur olduğuna inanıyor ve anlaşmazlığın kendisi, Christensen’ın da kabul ettiği gibi, böyle bir kusura işaret ediyorsa, özne için en makul seçenek yargıyı askıya almak olmalıdır. Çünkü bir öznenin hem bilişsel işlevinde bir bozukluk olduğuna inanması hem de inancının itimat düzeyinde bir ayarlamaya gitmesi pek de makul görünmemektedir.

Feldman için bu konu bir sorun teşkil etmez. Feldman’a göre tek makul epistemik pozisyon yargıyı askıya almaktır. Eşit ağırlık görüşü de bir anlaşmazlık karşısında 0.5 itimat düzeyini makul seçenek olarak görürse, yukarıdaki problemleri aşabilir. Buna karşın, ikinci düzey deliller gerekçelendirme düzeyini sarsan deliller olarak karakterize edilerek kısmi bir sarsıcı olarak düşünülürse, bağımsızlık prensibi ihlal edilmelidir. Çünkü birinci düzey inancın gerekçelendirme düzeyi halen belirleyici bir role sahiptir. Eğer bağımsızlık prensibinin ihlaline rağmen öznenin rasyonel olması mümkünse, Kelly’nin savunduğu “toplam deliller görüşü” bu konuda çok daha makuldür. Kelly (2011: 203), birinci düzey delillerden yola çıkarak bir P önermesine inanıyorum olduğu gerçeği ile anlaşmazlığın öğrenilmesi sonucu akranın $\sim P$ ’ye inanması gerçeğinin birbirini dengelediğini düşünür. Bu dengelemenin kendi başına agnostik bir tavrı desteklediğini; fakat eldeki birinci düzey delillerin halen toplam delillere dahil olduğuna dikkat çeker. Dolayısıyla, agnostik tavrı destekleyen ikinci düzey ve birinci düzey deliller bir arada düşünüldüğünde, başlangıçtaki inancın itimat düzeyinde bir düşüş gereklidir. Ama bu düzey 0.5, yani yargıda bulunmama olmamalıdır. Sonuçta, orijinal deliller eski gücüne sahip olmasa da, halen birinci düzey inancı destekleyecek bir role sahiptir. En azından, başlangıçtaki inancında rasyonel olan öznenin, 0.5’ten daha yüksek bir itimat düzeyini koruması gereklidir. Fakat, Kelly’nin önerisinde, ikinci düzey deliller karşısında öznenin göstermesi gereken tutum çok net değildir.

Örneğin, itimat düzeyi 0.9 olan bir öznenin, inancının itimat düzeyini ne kadar düşürmesi gerektiğine dair açık bir öneri sunulmamaktadır. Bununla birlikte, Christensen’da da olduğu gibi, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü konusunda da bir çıkmaz barındırır. Tezin birinci bölümünde de üstünde durulduğu üzere, ikinci düzey

delillerin öznenin akıl yürütmelerinde bir kusura işaret eden deliller olarak karakterize edilmesi, rasyonalite ile ikinci düzey deliller arasında ilişkiyi daha açık bir şekilde gösterir. Eğer özne akıl yürütmelerinde bir kusur olduğuna inanıyor ve ikinci düzey deliller birinci düzey inançlar ya da bu inançlara yönelik orijinal itimat düzeyiyle doğrudan ilgili değilse, özne başlangıçtaki inancını ya da itimat düzeyini hangi gerekçeyle gündemde tutmaya devam edebilecektir? Buna rağmen, Kelly ikinci düzey delilleri bir sarsıcı olarak görmekten ziyade, gerekçelendirme düzeyini düşürecek deliller hakkında deliller şeklinde ele aldığından onun yaklaşımı Christensen'in önerisinden daha ikna edicidir. Christensen'in önermesel ve inançsal rasyonalite ayrımı üzerinden Kelly'nin itirazına verdiği karşılık, onu Kelly'nin düşüncesine yaklaştırmakta, ama ikinci düzey delillere yönelik kendi karakterize şekliyle ve bağımsızlık prensibiyle uyumsuz bir sonuç doğurmaktadır.

Sonuç olarak, Kelly'nin eşit ağırlık görüşünün birinci düzey delilleri psikolojik delillere çiğnettiği iddiasına karşı Christensen'in savunması, *uzlaşımçı* görüşün temel prensipleriyle bir çatışmayı kaçınılmaz kılar. Halbuki, Kelly'nin itirazına böyle bir çatışma olmaksızın da karşılık verilebilir. Örneğin, Matheson (2015: 94), psikolojik delillerin ikinci düzey delillerin bir türü olarak ele alınabileceğini ama ikinci düzey delillerin tek türünün psikolojik deliller olmadığına dikkat çeker. Doğası itibarıyla ikinci düzey deliller psikolojik bir karaktere sahip görünüyor olsa bile, yine de epistemik açıdan etkilidir. Yani, delilsel bir rolü vardır. Matheson'ın düşüncesi haklı olmakla birlikte, daha detaylı olarak şu soru gündeme getirilmelidir: Hangi deliller psikolojik bir delil olarak görülmelidir? Kelly, inançları gerçekten destekleyen birinci düzey delilleri psikolojik olmayan deliller olarak düşünürken, anlaşmazlıktan gelen ikinci düzey delili psikolojik bir delil olarak niteler. Bu da ilk bakışta makuldür; çünkü öznenin inancını oluşturan bilişsel süreçleriyle ilgili bir delildir. Dahası, birinci düzey inancı gerçekten rasyonel olan bir özne için yanıltıcı bir delil olduğu düşünülebilir. Şöyle ki, bir özne eldeki delillerin gerçekten desteklediği inancı benimsemiş ve kusurlu olmayan bir bilişsel süreçle bu inancı oluşturmuş ise, bu sürecin kusurlu olduğuna işaret eden bir delil yanıltıcıdır. Yine de ikinci düzey delili bir psikolojik delil olarak nitelemek akla yatkın olsa bile, bazı psikolojik delillerden ayırt edilmesi gerekir.

Örneğin bir doktor, elinde hiçbir iyi sebebi olmadığı halde, pazartesi günleri koyduğu teşhislerde çoğunlukla hatalı olduğuna yönelik yanlış bir izlenim edinir ve bu izlenim sebebiyle pazartesi günleri koyduğu teşhislerine güvenmemeyi tercih ederse,

burada bir psikolojik delil söz konusudur. Fakat, buradaki psikolojik delil iyi sebeplere sahip değilken, ikinci düzey sarsıcı inançlar iyi gerekçelere dayanmaktadır. *Akran Anlaşmazlığı* örneğinde, anlaşmazlığın kendisi en az bir kişinin hata yaptığını düşünmek için güçlü bir delil teşkil eder. Böyle bir durumda farklı sonuçlara ulaşılmasının tek mümkün yolu, en az bir kişinin hatalı hesaplama yapmış olmasıdır. *Uzlaşım* yaklaşım açısından hatanın karşıdakinde olduğuna yönelik elde bir sebep yoksa, özne hatanın kendisinde olma ihtimalini bertaraf edemez. Dolayısıyla, psikolojik ya da yanıltıcı bir delil olsa bile, öznenin epistemik reaksiyonunu etkileyebilecek mevcut bir delil söz konusudur ve bu delil öznenin kendinden kuşkulananması için güçlü bir dayanaktır. Özne bir şekilde bu delili bertaraf edemediği sürece, epistemik reaksiyonuna ikinci düzey delili dahil etmelidir. Eğer bu delil öznenin akıl yürütmelerinde bir kusura işaret eden delillerse, öznenin başlangıçtaki inancını askıya almasını, dolayısıyla birinci düzey delillerini gündemden çıkarmasını rasyonelleştirir. Buna göre, ikinci düzey sarsıcıları kabul eden yaklaşımların rasyoneliteyi belirleyen unsur olarak birinci düzey delilleri tamamen ilgisiz kıldığı konusunda Kelly'nin tespiti doğrudur; ama bu zaten ikinci düzey delillerin nasıl işlediğinin bir göstergesidir.

3.3. Anlaşmazlıktan Kaynaklanan İkinci Düzey Delil Sarsılabilir mi?

Uzlaşım yaklaşımına göre anlaşmazlıktan gelen ikinci düzey delil öznenin başlangıçtaki inancının epistemik statüsünü etkiler. Bu görüşe yönelik güçlü itirazlardan birisi, en azından bazı durumlarda, ikinci düzey delillerin delilsel gücünün elimine edilebileceği fikrine dayanır. Görünüşte bir anlaşmazlıktan söz edildiğinde bu düşünce oldukça iyi işler. Şöyle ki, eğer öznelerden birisi, diğerinin kusurlu olduğuna ya da diğerinden daha üstün olduğuna yönelik sebeplere sahipse, anlaşmazlığı bozucu deliller gündeme gelir. Dolayısıyla böyle bir sebebi olan özne, anlaşmazlığa rağmen inancını koruyabilir. Çünkü aslında gerçek bir anlaşmazlık için gerekli koşullar sağlanmamıştır.²⁸ Peki, *Epistemoloji ve Kötü İblisler* ya da *Akran Anlaşmazlığı* gibi bazı durumlarda, öznenin ikinci düzey delilleri bertaraf etmesi rasyonel bir şekilde mümkün müdür?

²⁸ Örneğin Rosen (2001: 88), kişiye özgü bir kavrayış ya da açıklıktan dolayı öznelerin inançlarını sürdürmelerinin rasyonel olduğunu düşünür. Fakat, bu iddia doğruysa, Feldman'ın da dikkat çektiği gibi (2007: 201), öznelerin delilsel farklılığından dolayı böyle bir anlaşmazlık durumu zaten görünürde bir anlaşmazlık olacağından, bu tür durumlarda rasyonel tutumların ne olması gerektiği ikinci düzey delillerle ilgili bir konu değildir. Basitçe açıklanmaya çalışılırsa, bir özne elindeki kalemi kırmızı, diğer özne pembe görüyorsa, delilsel farklılıktan dolayı anlaşmazlık doğaldır.

Rasyonel reaksiyonu belirleyen unsurun doğru anlaşılması halinde, ikinci düzey delillerin sarsıcı etkisinin olmayacağı durumların bulunduğunu savunan Lackey (2010: 305), hem *uzlaşımçı* hem de *uzlaşmazcı* yaklaşımın akran anlaşmazlığı için makul bir açıklama sunmadığını iddia eder. Ona göre iki yaklaşımın da paylaştığı ortak bir tez vardır. Lackey'nin “aynılık” olarak ifade ettiği bu tez, akranlar arasındaki anlaşmazlığın epistemik bakımdan tüm koşullarda aynı işlediği düşüncesidir. Oysa, bazı örneklerde *uzlaşımçılık* daha yerinde bir teori sağlarken, bazı örneklerde ise *uzlaşmazcılık* uygun bir bakış açısı sunuyor görünmektedir. Bu da “aynılık” tezinin hatalı olduğunu gösterir. Farklı bir yaklaşım olarak Lackey, akran anlaşmazlığının epistemik önemini gerekçelendirme düzeyini göz önünde bulundurarak ele alır. Düşüncesini ortaya koymak için sunduğu iki örnek aşağıdadır:

Temel Matematik

Altı yıldır çalışma arkadaşım olan Harry ile kahve içerken, yaklaşan APA'ya bizim bölümden kaç kişinin katılacağını tespit etmeye çalışmaktayız. Sesli şekilde muhakeme ederek, Mark ve Mary'nin çarşamba, Sam ve Stacey'nin perşembe gideceğini söylerim. $2+2=4$ eder ve dolayısıyla konferansa bölümden katılacak kişi sayısının dört olacağını hesaplarım. Buna karşılık, Harry $2+2$ 'nin 4'e eşit olmadığını iddia eder. Bu anlaşmazlıktan önce ne Harry ne de benim bir şekilde bilişsel ya da delilsel bakımdan kusurlu olduğumuzu düşündürecek herhangi bir sebebimiz yoktur ve ikimizde birbiriyle çelişen inançlarımızı içtenlikle dile getirmiş durumdayız. (Lackey, 2010: 308)

Yol Tarifi

On beş yıldır Chicago'da yaşıyorum ve şehir merkezine oldukça aşinayım. Yemekten hoşlandığım pek çok restoran arasında, Michigan Bulvarındaki My Thai favorilerim arasındadır. Komşum Jack, on beş yıl önce benimle aynı apartmana taşınmış ve şehre aşinalık konusunda benim gibi yeterlidir. Çeşitli yerlerde birbirimize rastlamamız alışılmadık bir durum değildir ve My Thai de onlardan birisidir. Bugün onu apartmana gelirken gördüğümde, Michigan Bulvarındaki My Thai'den geldiğimi söyledim ve buna karşılık bana, My Thai'nin Michigan Bulvarında değil, State Sokağında olduğunu söyledi. Bu anlaşmazlıktan önce ne Jack ne de benim, hafızalarımızın bir şekilde yetersiz olduğunu düşünmek için bir sebebimiz yoktur. Ayrıca ikimizde Chicago hakkında bilgi söz konusu olduğunda haklı olarak birbirimizi akran olarak görmekteyiz. (Lackey, 2010: 308-309)

Lackey’e göre (2010: 308) bu türden anlaşmazlıklarda, çok yüksek derecede gerekçelendirilmiş inançlar söz konusudur. Bu tür yüksek düzeyde gerekçeli inançlarda yanılma ihtimali oldukça düşük olduğundan anlaşmazlık halindeki taraflardan birisinin kafasının karışık bir durumda olduğunu düşünmek akla yatkındır. Yüksek düzeyde gerekçeli inanca sahip bir öznenin anlaşmazlık durumuyla karşılaşması, akran olduğuna inandığı öznenin artık akran olmadığına inanmak için güçlü sebepler verir. Bundan dolayı, *uzlaşmazcılık* bu tür örnekler için makul yaklaşımı savunan görüştür. Ancak Lackey (2010: 309), bu noktada *uzlaşımçı* yaklaşımın anlaşmazlık karşısında öznenin inancını rasyonel bir şekilde sürdürebilmesi için akranlık durumunu oluşturan simetrisinin ortadan kalkması gerektiğini, yani bir “simetri kırıcı” delilin gerekliliğini savunabileceğini ifade eder. Böyle bir delil, bir öznenin diğeriyle artık akran olmadığına inanmasını rasyonelleştirecektir. Lackey’nin “kişisel enformasyon” dediği bu delil, ona göre çoğu durumda mümkündür:

Kişisel enformasyon, birisinin kendi bilişsel yetilerinin işlevinin normallğine yönelik sahip olduğu enformasyondur. Örneğin, kendimin şu anda yorgun olmadığını, reçeteli bir ilacın yan etkilerini deneyimlemediğimi ya da depresyondan muzdarip olmadığını bilebilirken, bunların karşımdaki için doğru olduğunu bilemeyebilirim. Elbette, karşımdakiyle epistemik akran olduğuma inanmak için mükemmel sebeplerim verildiğinde, anlaşmazlığın kendisi dışında, şu anda karşımdakinin yorgun olduğuna, reçeteli bir ilacın yan etkilerini deneyimlediğine ya da depresyondan muzdarip olduğuna inanmak için delillerim olmayabilir. Fakat bu, karşımdaki için bunların doğru olmadığını bilmememle kesinlikle uyumludur. [...] Bu değerlendirmeyi YOL TARİFİ için düşünürsek, söz konusu anlaşmazlık, en az birimizin, yani ya Jack’in ya da benim, ciddi biçimde bilişsel olarak kusurlu olduğumuzu gösterir. Ancak, kendimin içkili olmadığını, şu an herhangi bir sanrıdan muzdarip olmadığını ve hafızamın güvenilirliğini sorgulamak için herhangi bir delilim olmadığını biliyorum. (Lackey, 2010: 310)

Lackey için anlaşmazlık gerçeği dışında, karşımdakinin şu anki bilişsel durumuyla ilgili bir enformasyonum olmamasına rağmen, kendimin bilişsel durumunun kusurlu olmadığına yönelik kişisel enformasyonum, yani bir ilacın yan etkilerini deneyimlemediğime ya da depresyondan muzdarip olduğuma yönelik enformasyonlarım, problemin karşımdakiyle ilgili olduğunu düşünmeye neden olur. Bu tür yüksek derecede gerekçelendirilmiş inançlarla ilgili anlaşmazlık durumlarında kişisel enformasyon bir simetri kırıcı olarak hizmet eder. Böylece, anlaşmazlığın kendisi olan ikinci düzey sarsıcı, kişisel enformasyon ile sarsılmıştır. Söz konusu yüksek düzeyde

gerekçeli inançlar üzerinde anlaşmazlık halinde olmak, öznenin anlaşmazlık halinde olduğu akranının, artık bir epistemik akran olmadığı inancını gerekçelendirir. Karşısındakini akran olarak görmemek için deliller edinen ve kendisinin kusurlu olmadığına inanmak için sebepleri olan bir öznenin rasyonel bir şekilde inancını koruması mümkündür.

Diğer yandan, *Akran Anlaşmazlığı* örneğinde Lackey’e göre (2010: 316-318) *uzlaşımçı* iddia daha makul olan yaklaşımdır. Çünkü bu örnekte, diğerlerinde olduğu gibi öznenin yüksek düzeyde güven duyabileceği bir inanç olmadığı gibi, inancın gerekçelendirmesi de çok güçlü değildir. Bu örnekte de kişi, kendi yeteneklerine ve herhangi bir bilişsel kusura sahip olmadığına güçlü bir şekilde inanabilir. Dolayısıyla kişisel enformasyona yine sahiptir; ama bu sefer *Yol Tarifi* ya da *Temel Matematik* örneklerinin aksine yanılıyor olma ihtimalinin düşüklüğünden söz edilemez. Anlaşmazlık durumunun ortaya çıkmasının anlaşılabilir olduğu bir durumda, kişisel enformasyonun anlaşmazlık durumunun nedenlerini açıklama gücü zayıftır. Bu nedenle, kişisel enformasyonun gerekçelendirmesi, anlaşmazlıktan gelen delili bertaraf edecek güce sahip değildir. Fatura hesaplama dayalı bu örnekte hata ihtimali yüksektir ve öznenin eldeki gerekçeleri yanılabilir olma ihtimalini elimine edemez.

3.3.1. Pozitif Karakterli İkinci Düzey Deliller

Christensen’a göre (2011: 9) Lackey’nin iddiası *uzlaşımçı* yaklaşım için bir problem oluşturmaz. Çok yüksek derecede rasyonel güvene sahip inançlar karşısında anlaşmazlığa düşülmesi nasıl açıklanabilir? Christensen, böyle bir durumda, anlaşmazlık halindeki öznelerden birisinin oldukça tuhaf bir mental bozukluğa sahip olabileceğini; bitkinlik, sarhoşluk veya psikoz durumu yaşandığını ya da öznelerden birisinin eğlence amaçlı bir şaka planladığını ileri sürebileceğimizi ifade eder. Bu tür anlaşmazlık durumları bir şeylerin garip olduğunu düşündürecek durumlardır ve bu gariplik ancak yukarıdakine benzer gerekçelerle açıklanabilir.

Karşılıklı uyuşmazlığımızı açıklamak için ayrıntılı bir liste değildir bu. Fakat bence, neden arkadaşımın ifadesinin doğru olma ihtimalinin benimkinden daha düşük olduğuna inanacağım bir pozisyonda olduğumu göstermek için yeterlidir. Mesela sanatsal, deneyimsel ya da eğlence amaçlı yanlış cevap verme ihtimalini kendim için kesinlikle reddedebilirken, bu ihtimali arkadaşım için emin bir şekilde dışlayamam. (Christensen, 2011: 9)

Christensen için (2011: 10) yukarıdaki bakış açısı bağımsızlık prensibine aykırı değildir. Çünkü eğer bir özne inancını oluşturduğu delillerinden bağımsız olarak, inancını oluşturan sürecin güvenilir olduğuna inanmak için sebeplere sahipse, bu sebepler inancın rasyonel bir sürecin sonucu olduğuna inanmayı rasyonelleştirir. Bu tür anlaşmazlık örneklerinde özne oldukça güvenilir bir metot kullanmış veya özenli davranmıştır. Bu nedenle, böyle güvenilir bir sürece rağmen anlaşmazlık söz konusu olduğunda özne, bu anlaşmazlığın makul açıklamasının karşısındaki özneyle ilgili bir problem olduğunu düşünebilir. Bunu düşünürken, karşısındakiyle ilgili bir problem olduğuna inandıracak sebepler, inancın oluşturulmasında temel alınan deliller değildir. Dolayısıyla özne, anlaşmazlık konusu olan inancın delillerini kendisinin haklı olduğunu düşünmek için bir sebep olarak kullanmaz. Sürecin rasyonel olduğu hakkında elde zaten ikinci düzey deliller olduğunda, özne bu delillere dayanarak inancını sürdürebilir ve karşısındakinin bir problemi olduğunu düşünebilir. Öznenin tavrı bu noktada bağımsızlık prensibini ihlal etmemektedir.

Christensen, haklı olarak anlaşmazlık karşısında epistemik reaksiyon için anlaşmazlığın dışında bazı ikinci düzey deliller varsa, anlaşmazlığın kendisinin delilsel gücünün etkisizleştirilebileceğini ileri sürer. Tartışmamızın birinci kısmında da üzerinde durulduğu gibi, negatif etkiye sahip ikinci düzey delillerin sarsıcı gücünü kazanması, epistemik bir tutum için eldeki tek rasyonel sebep olmasındandır. Eğer pozitif karakterli ikinci düzey deliller de mevcutsa, öznenin epistemik tutumları yalnızca ikinci düzey sarsıcılar tarafından rasyonelleştirilemez. Öznenin kendi akıl yürütmelerinde bir kusur olduğuna inanması için sebep teşkil eden ikinci düzey delillere karşın, böyle bir kusurunun olmadığına ve başlangıçtaki inancını sürdürebilmesinin makul olduğuna inanmasını, başlangıçtaki inancının delillerine dayandıramaz. Bunun da iki gerekçesi vardır. Birincisi, başlangıçtaki inancın delilleri, inancın doğruluğuna inanmak için birinci düzey sebepler verirken, inancın doğruluğuna inanmanın rasyonel olduğuna yönelik sebepler vermez. Bu türden bir ikinci düzey inanç için elde pozitif karakterli ikinci düzey deliller olmalıdır. İkincisi ise, öznenin kendi inancının rasyonel olduğuna, bu inancı oluşturan birinci düzey delillere dayanarak inanması kötü bir epistemik tutumdur. Çünkü böyle bir akıl yürütme döngüsellik problemiyle karşılaşır. O halde, öznenin elinde inancının rasyonel olduğuna inanmak için sebepleri varsa, ikinci düzey pozitif deliller olan bu tür sebeplerin, negatif karakterli ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü bertaraf etmesi *uzlaşım*ci bir yaklaşım için problem teşkil etmez. Buna karşın, Christensen'ın

uzlaşımıcılık adına yaptığı savunmanın, *Epistemoloji ve Kötü İblisler* örneği için nasıl düşünülmesi gerektiği pek de açık değildir.

Bu örnekte, Rich ve Alvin birbirleriyle anlaşmazlık halinde olduklarını öğrenirler. Diyelim ki, hem Rich hem de Alvin, argümanlarını ya da delillerini titiz bir şekilde incelemiş, fikirlerini defalarca değerlendirmiş ve düşüncelerini ileri sürerken hatalı olmadıklarını düşünmek için güçlü deliller edinmiştir. Dahası, birbirlerinin argüman ve delillerini tam bir ifşayla açıklamışlardır. Buna rağmen, farklı bir inancı benimsedikleri gerçeği karşısında, *uzlaşımıcı* yaklaşıma göre anlaşmazlığı sürdürmeleri mümkün müdür? Eğer Lackey ve Christensen'ın söylediği gibi, bu öznelere eldeki inançlarının güvenilir bir sürecin sonucu olduğuna inanmak için anlaşmazlığın kendisinden bağımsız delilleri varsa, rasyonel bir şekilde inançlarını sürdürmeleri, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü olduğunu savunan bir teori için sorun teşkil etmez. Problem şu ki, öznelere kendi inançlarının rasyonelitesi hakkında deliller edinmesi hemen hemen her anlaşmazlık durumunda makul görülebilir. O halde, çoğu akran anlaşmazlığı örneğinde *uzlaşmazcı* yaklaşım haklı bulunmalıdır.

Lackey'nin iddiası ve Christensen'in bu iddia karşısındaki savunması, eldeki bazı delillere dayanılarak, ikinci düzey sarsıcıların bertaraf edilebileceği fikrini farklı gerekçelerle de olsa paylaşmaktadır. İkinci düzey pozitif karakterli delillerin rolü konusunda Christensen'ın yukarıdaki düşünceleri makul görünmekle birlikte, hangi durumlarda bu tür pozitif karakterli delillerin gerçekten ikinci düzey sarsıcılar karşısında bir sarsıcı sarsan olduğunun sınırlarının daha net olması gerekmektedir. Çünkü bu konudaki belirsizlik, *uzlaşımıcı* yaklaşımın birkaç spesifik örnek dışında hatalı bir teori sunduğu sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle, Lackey'nin ön plana çıkardığı örnek türleri ile *Epistemoloji ve Kötü İblisler* ya da *Akran Anlaşmazlığı* gibi örnekler arasındaki farkın yeterince açıklanması, *uzlaşımıcı* yaklaşım için daha savunulabilir bir pozisyon sağlayacaktır.

3.3.2. İkinci Düzey Delillere Dayanan Akranlık

Lackey'nin fikirleri, birinci düzey inançların gerekçelendirme düzeyinin hata ihtimalini oldukça düşürdüğü ya da belki de hiçbir şekilde mümkün kılmadığı durumlarda, öznenin kendisinde bir problem olmadığına inanmak için sahip olduğu

enformasyonların, anlaşmazlıktan gelen ikinci düzey sarsıcıları sarsabileceği düşüncesi üzerine kuruludur. Bu görüşü şu şekilde ifade edebiliriz:

(L) Birinci düzey inançların ve bu inançları oluşturan bilişsel süreçlere güvenin gerekçelendirme düzeyi, anlaşmazlıktan kaynaklanan ikinci düzey sarsıcının gerekçelendirme düzeyinden daha yüksek ise, ikinci düzey sarsıcının delilsel gücü sarsılır.

Lackey'nin düşüncesine göre, her anlaşmazlık durumunda kişisel bir enformasyon vardır. Ancak, öne sürdüğü yüksek gerekçeli inançlarla ilgili anlaşmazlık örnekleri ile *Akran Anlaşmazlığı* gibi örneklerin farkı, birinci düzey delillerin yüksek düzeyde gerekçelendirdiği inançların kişisel enformasyonun rasyonalitesini de gerekçelendiriyor olmasıdır. Yüksek düzeyde gerekçeli inançlar hakkında bir anlaşmazlık akla yatkın bir durum değildir ve bu nedenle, öznenin kendi bilişsel yapısında bir kusur olmadığına inanması tek rasyonel seçenektir. O halde, öznenin inancını korumasını makul kılan deliller, inancın doğru olduğuna inanmayı destekleyen delillerdir. Bu durumda, inancı sürdürmeyi rasyonel kılan deliller, halen birinci düzey deliller olduğu için Lackey'nin iddiası doğrudan bağımsızlık prensibine aykırıdır. Buna karşın, Christensen'in bu itiraza yönelik savunması, bağımsızlık prensibini koruyan bir yaklaşımla, inancın rasyonalitesini sağlayan delillerin ikinci düzey pozitif karakterli deliller olduğu düşüncesini öne çıkarır. Christensen'in ileri sürdüğü yaklaşım şu şekildedir:

(C) Birinci düzey inançları oluşturan bilişsel süreçlere güvenin rasyonalitesine inanmak için anlaşmazlık konusu inançtan bağımsız olarak edinilmiş iyi sebepler varsa, anlaşmazlıktan kaynaklanan ikinci düzey sarsıcının delilsel gücü sarsılır.

(L) ve (C), eldeki inançlara duyulan güvenin rasyonalitesini farklı delil kümelerine dayandırır. *Yol Tarifi* örneğinde öznenin sürekli gittiği restoranın yeri konusunda benimsediği inancın, rasyonel bir inanç olduğuna ya da başka bir ifadeyle oldukça güvenilir bir inanç olduğuna inanmasını gerekçelendirecek deliller, (L)'ye göre birinci düzey deliller, (C)'ye göre ise ikinci düzey delillerdir. Peki, bir öznenin inancının rasyonalitesiyle ilgili duyacağı bir güveni hangi deliller gerekçelendirir?

Bu noktada Christensen'in yaklaşımı haklı görünmektedir. Çünkü Lackey'nin sunduğu söz konusu örneklerde, inancı benimsemek için eldeki deliller ile inancı benimsemeyi sürdürmek için eldeki deliller birbirinden farklıdır. *Yol Tarifi* örneğinde, diyelim ki özne birtakım delillere dayanarak My Thai restoranının yeri konusunda bir

inanca sahip olmuştur. Bundan sonra, yaşadığı on beş yıl boyunca yüzlerce defa bu restorana girmiş ve restoranın yerine yönelik inancını her seferinde onaylamış olabilir. Varsayalım, onlarca kez taksiyle ve onlarca kez de otobüsle gitmiş, her seferinde adresi Michigan Bulvarı olarak düşünmüş veya ifade etmiş ve her seferinde de karşısında My Thai'yi bulmuştur. İnancı onaylayan tüm bu durumlarda özne yeniden inanmak için değil, inancının rasyonel olduğuna inanmak için deliller edinmiştir. Bir inancın doğru olduğuna inanmak için doğrudan deliller ile bir inancın doğru olduğuna inanmanın makul olduğuna inanmak için deliller birbirinden farklıdır. Bu örnekte, on beş yıl boyunca edinilen deliller inancın sürdürülmesini rasyonelleştiren deliller olduğundan, bu deliller ikinci düzey delillerdir.

Daha önce de söylenildiği gibi, Lackey'nin düşüncesine göre aslında her anlaşmazlık durumunda bulunan kişisel enformasyonu bu tür örneklerde bir sarsıcı yapan unsur, birinci düzey inancın gerekçelendirme düzeyidir. Buna göre, öznenin bir anlaşmazlık karşısında, kendisinin herhangi bir bilişsel kusura sahip olmadığını ve buna karşın, karşısındakinin bilişsel bir kusura sahip olmasının daha makul görünmesinin nedeni yüksek düzeyde gerekçeli inançların anlaşmazlık konusu olabilmelerinin akla yatkın olmamasıdır. Fakat, yukarıda ifade ettiğimiz bakış açısı yerindeyse, kişisel enformasyonun makuliyetinin sebebi birinci düzey inancın doğrudan delilleri değil, bu inancı benimsemeyi rasyonelleştiren ikinci düzey delillerdir.

Yüksek düzeyde gerekçeli inançlara olan güvenimizin sebebi, bu inançları oluştururken elimizde olan birinci düzey delilleri değerlendirmemiz değil, bu inançlara inanmanın ya da bu inançlar konusunda hatalı olmanın pek de mümkün olmadığına inanmanın rasyonelitesini gerekçelendirecek enformasyonlara sahip olmamızdır. Örneğin, eğer konunun bir uzmanı değilsek, $2+2=4$ benzeri önermelere duyduğumuz yüksek güven, deneyimlerimiz veya toplumsal enformasyonlarımız gibi sebeplerle bu tür önermelere olan inancımızın rasyonelliğinin gerekçelendirilmesine dayanır. Bu nedenle, okul çağına yeni gelmiş bir çocuk için bizim bir anlamda otomatik inandığımız bu tür önermeler yüksek düzeyde gerekçeli değildir. Benzer bir şekilde, şehre yeni taşınmış bir özne, My Thai'nin adresine yönelik enformasyonlar edinip, bu enformasyonlar temelinde ulaştığı adreste My Thai'yi bulursa, My Thai'nin yeri konusunda eldeki deliller ışığında oluşturacağı inanç, yüksek düzeyde gerekçelendirilmiş olmayacaktır. Çünkü inancın rasyonelitesini destekleyecek güçte ikinci düzey deliller mevcut değildir. Dolayısıyla, bir öznenin inancının güvenilirliğine yönelik sebepleri, ikinci düzey delillere

dayandırılabilir. Bunun bir sonucu olarak, kişisel enformasyonun bir anlaşmazlık durumunda sarsıcı rolü kazanmasını birinci düzey delillerin gerekçelendirme gücüne bağlı kılan (L), hatalıdır.

(C), böyle bir sorunla karşılaşmaz. Christensen'in savunduğu gibi, inancın rasyonel bir sürecin sonucu olduğuna inanmak için pozitif karakterli ikinci düzey delillerin mevcudiyeti, anlaşmazlıktan kaynaklanan ikinci düzey sarsıcıyı bertaraf edebilir. Eğer Lackey'nin öne sürdüğü yüksek düzeyde gerekçeli inançların pozitif karakterli ikinci düzey delillerle desteklenmiş olduğu kabul edilirse, neden anlaşmazlığın kendisinin bu tür durumlarda inanç revizyonunu gündeme getirmediği açıklanmış olmaktadır. Bu bakımdan, *uzlaşımçı* görüş için Lackey'nin itirazı karşılanabilmektedir. Bununla birlikte, (C) için bir başka sorun gündeme gelmektedir. *Epistemoloji ve Kötü İblisler* gibi örnekler konusunda ortaya çıkan bu problem, iki öznenin de inancının güvenilir ya da rasyonel bir sürecin sonucu olduğuna yönelik ikinci düzey pozitif karakterli deliller edinmesi karşısında (C)'nin *uzlaşmazcı* bir tavrı destekliyor olmasıdır.

Bir öznenin elinde inancını sürdürmenin rasyonel olduğuna inanmak için sebepleri varsa, anlaşmazlığın kendisi olan ikinci düzey delilin sarsıcı rolü sarsılmıştır. Kişi, akranının inancının rasyonel bir sürecin sonucu olmadığına ve dolayısıyla artık akran olmadıklarına inanabilir. Peki, öznenin elinde akranının inancının da güvenilir bir sürecin sonucu olduğuna yönelik deliller varsa, öznenin hangi tavrı rasyoneldir? Varsayalım iki dedektife bir vaka verilir. İkisinin de delilleri tamamen aynıdır ve bu delillerden suçlunun kim olduğunu tespit etmeleri istenir. İki dedektif de birbirlerini bilişsel kapasite yönünden eşit görmektedir. Geçmişte inceledikleri vakaları başarılı bir şekilde çözme konusunda eşit sonuç almışlar ve vakaları incelerken birbirlerinin kusurlu davrandıklarını veya epistemik erdemlere uygun olmayan yaklaşımlar sergilediklerini düşünmek için herhangi bir sebepleri yoktur. İkisi de eldeki delillerden bir sonuca ulaşırlar. Diyelim ki dedektif S1, G'yi suçlu bulmuşken, dedektif S2, F'yi suçlu bulmuştur. Eldeki delillere göre iki kişinin birden suçlu olma ihtimali yoktur. İki dedektif de birbirlerine ulaştıkları sonucu söylemeden önce, konunun uzmanı olan ve uzmanlıklarını tartışmasız biçimde tescillemiş kişilerden fikir alırlar. S1, uzman olan U1'e gider ve U1, G'nin suçlu olduğu iddiasının rasyonel bir sonuç olduğunu ifade eder. S1, U1'in yanından çıkarken, karşı odada bulunan ve U1 kadar bu konularda uzman olduğuna inandığı U2'nin odasından S2'nin çıktığını görür. Selamlaşmadan sonra S2, uzman olan U2'den fikir aldığını ve U2'nin kendisine rasyonel bir sonuca vardığını

söylediğini ifade eder. Aynı enformasyonu S1’de akranıyla paylaşır. Bu bakımdan iki dedektif yalnızca birinci düzey deliller konusunda değil, ikinci düzey deliller konusunda da eşittir. İki öznenin de eldeki inançlarının rasyonel olduğuna inanmak için pozitif karakterli ikinci düzey delilleri vardır. Bundan sonra, iki özne de birbiriyle uyumsuz olan sonucu paylaşır ve anlaşmazlık halinde olduklarını öğrenirler.

(C), böyle bir durum karşısında öznelerin inançlarını korumalarının rasyonel olduğunu söylemektedir. Fakat, görülebileceği gibi iki özne de hem birinci düzey hem de ikinci düzey delillerinde eşit durumdadır. Yani, eldeki pozitif ikinci düzey deliller akran olma durumunu bozmamaktadır. Buna rağmen, öznenin kendi inancını sürdürmesinin rasyonalitesini eldeki ikinci düzey pozitif delillere dayandırması, karşısındakinin ikinci düzey pozitif delillerini görmezden gelmesi anlamına gelir. Üstelik, böyle bir senaryo, çoğu akran anlaşmazlığı durumunda düşünülebilir ve eğer (C)’nin verdiği hüküm makul seçenek ise, *uzlaşmazcı* yaklaşım daha savunulabilir bir pozisyon haline gelir. Bu problemi aşmanın yolu, anlaşmazlık halinde olan öznelerin epistemik anlamda aynılıklarını gündeme getirmek olabilir. Şöyle ki, akran olmak konusunda delilsel eşitlik yalnızca birinci düzey deliller konusunda değil, ikinci düzey deliller konusunda da sağlanmışsa, anlaşmazlığın kendisi bir epistemik sarsıcıdır. Bundan dolayı, (C)’nin aşağıdaki şekilde revize edilmesi gerekir.

(RC) Birinci düzey inançları oluşturan bilişsel süreçlere güvenin rasyonalitesine inanmak için, anlaşmazlık konusu inançtan bağımsız olarak edinilmiş iyi sebepler varsa ve bu sebepler, öznenin karşısındakini akran kabul etmesine yönelik sebepler değilse, anlaşmazlıktan kaynaklanan ikinci düzey delillin delilsel gücü sarsılır.

Bu revizyon sayesinde karşılıklı olarak edinilen ikinci düzey pozitif delillerin rasyonel reaksiyon konusunda *uzlaşımçılık* için ortaya çıkardığı problem çözülebilmektir. Bir akran anlaşmazlığından bahsedilebilmesi için öznelerin delilsel ve bilişsel anlamda eşit olmaları veya en azından buna inanmak için iyi sebeplere sahip olmaları gereklidir. İki filozof bir tartışma halindeyse, bir akran anlaşmazlığından söz edilebilmesi için özneler birbirlerini bilişsel kapasite ve entelektüel erdemler bakımından eşit düzeyde görmelidirler. Ayrıca, eldeki delillerinin aynı olduğuna inanmalıdırlar. Böyle bir tartışmada eldeki delillerin aynı olması demek, tartışma konusu inancın dayanaklarının, bu inancı desteklemek için benimsenen yöntemlerin ya da ileri sürülen argümanların da paylaşılması demektir. Dolayısıyla, iki özne de hem inancın delilleri konusunda aynı

olduğuna inanmak için sebeplere hem de inançları oluşturan süreçler konusunda aynı yeterliliğe ve aynı titizliğe sahip olduklarına inanmak için sebeplere sahiptir. Öznelerin kişisel enformasyonları eşit düzeyde gerekçelidir ve özneler bunun farkındadır. O halde, bir özne kendi inancının güvenilir bir sürecin sonucu olduğuna inanmak için olduğu kadar, karşısındakinin inancının güvenilir bir sürecin sonucu olduğuna inanmak için de iyi sebepler edinmiştir. Buna göre, öznelerin birbirlerini akran görmelerinin sebepleri arasında ikinci düzey pozitif karakterli deliller de bulunmaktadır.

İki dedektif ya da iki filozof inançlarının rasyonel olduğuna inanmak için pozitif delillere sahip ve bu delilleri tam bir ifşayla birbirlerine iletmişlerse, hem birinci düzey delillerin hem de ikinci düzey delillerin aynılığından dolayı birbirlerini akran olarak görmeye devam edebilirler. Böylece, inancın güvenilir olduğuna yönelik her iki özne için de mevcut olan deliller, akran olduklarına inanmamayı gerekçelendiremez. Buna uygun bir akran anlaşmazlığı durumunda rasyonel tutumu belirlemek için eldeki tek delil, anlaşmazlığın kendisi kalır ve bu delil öznelerin bilişsel bir kusura sahip olduklarına inanmak için iyi bir sebep teşkil eder. Bu nedenle özneler, anlaşmazlık konusu olan inançlarına yönelik tutumlarını askıya almalıdır.

İkinci düzey pozitif delillerin rolü bu şekilde anlaşılırsa, *uzlaşımçı* yaklaşımın *Yol Tarihi* ve *Temel Matematik* gibi örneklerde verdiği hüküm ile *Akran Anlaşmazlığı* ya da *Epistemoloji ve Kötü İblisler* gibi örneklerde verdiği hüküm arasındaki uyumsuzluk giderilebilir. İlk iki örnekte, anlaşmazlık konusu olan inanç, özneler arasındaki simetriyi kırabilecek ikinci düzey delillere sahiptir. $2+2=4$ gibi inançların, bu inancı benimsemenin rasyonel olduğuna inanmak için de güçlü sebepleri vardır. Ancak, böyle bir inanç hakkında anlaşmazlık durumu kusurlu bir akıl yürütmeye ilgili olamayacağı için öznenin, inancı sürdürmenin rasyonel olduğuna yönelik ikinci düzey sebepleri, karşısındakinin bir kusur olduğuna inanmayı rasyonelleştirir. Daha açık bir ifadeyle, bu tür örneklerde öznenin kendi akıl yürütmesinden şüphe duymasına sebep olacak ikinci düzey sarsıcılar söz konusu olamaz. Çünkü bu tür inançlar, karşısındakinin inancını güvenilir bir sürecin sonucu oluşturduğuna inanmayı mümkün kılamayacak düzeyde güçlü ikinci düzey sebeplere sahiptir. Buna karşın, akran olmak için yukarıda ifade edilen özelliklere sahip olduğuna inanan iki öznenin anlaşmazlık durumunda, eğer öznelerin ikinci düzey pozitif delilleri, karşısındakinin kusurlu olma ihtimali için kendisinin kusurlu olma ihtimalinden daha güçlü sebepler sağlayamıyorsa, öznenin ikinci düzey pozitif

delilleri anlaşmazlığın kendisini sarsamaz. Böylece, anlaşmazlığın kendisi olan ikinci düzey delil, bu tür örneklerde de sarsıcı gücünü korumaya devam eder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EPISTEMİK AKRASIA

Bir özne hem P'ye inanıp hem de P'ye inanmanın rasyonel olmadığına inanıyorsa, yani “P'ye inanıyorum, ama P'ye dair inancımın rasyonel olmadığına da inanıyorum.” şeklinde ifade edilecek bir epistemik tutuma sahipse, akmatik bir öznedir.²⁹ Epistemik açıdan akrasia, öznenin birinci ve ikinci seviyelerde benimsediğı tutumların birbiriyle uyumlu olmamasıdır.³⁰ Buna göre, birinci düzey bir inanç olan P'nin doğru olduğuna inanmak ve ikinci düzey bir inanç olarak P'ye inanmanın güvenilir bir zihinsel sürecin sonucu olmadığına inanmak, birinci ve ikinci düzey inançlar arasında paralel olmayan bir tavır göstermektir. Bu bakımdan, G.E. Moore'un işaret ettiğı ve bir paradoks olan “hava yağmurlu fakat buna inanmıyorum.” önermesini andırmakla birlikte, bundan daha farklı bir ifade olduğu da düşünülmektedir.³¹ Çünkü akmatik önermenin birinci bileşeni doğrudan P ile ilgiliyken ikinci bileşeni P'nin epistemik statüsü hakkında ikinci düzey bir inançtır. Farklı seviyeler hakkındaki epistemik tutumlarla ilgili olduğundan akmatik durumlar öznenin hem P'nin doğru olduğuna hem de P'nin yanlış olduğuna inanması biçiminde düşünülmez. Horowitz'in ifade ettiğı gibi (2014b: 725), akmatik önermeler kendisini bir çelişkiden ziyade kötü bir epistemik durum olarak gösterir. Bu nedenle, böyle bir epistemik pozisyon almanın rasyonel bir durumu yansıtamayacağı yaygın bir fikirdir (Horowitz, 2014b; Titelbaum, 2015; Feldman, 2005). Ancak, bazı düşünüllere göre (Coates, 2012; Hazlett, 2012; Lasonen-Aarnio, 2014) bu yaklaşım hatalı olup, yanıltıcı ikinci düzey deliller söz konusu olduğunda akmatik durum rasyoneldir.³²

²⁹ Akmatik durumlar farklı şekillerde ifade edilebilmektedir: “P, fakat delillerim P'yi desteklemez.”, “P, fakat P'ye inanmamalıyım.”, “P, fakat P'ye inanmam irrasyonel.” (D. Greco, 2014: 201). Bu tezde ikinci düzey deliller öznenin akıl yürütmelerinde bir kusura işaret eden deliller olarak karakterize edildiğı için, akmatik önerme genellikle P'ye inanıyorum fakat P'ye olan inancım rasyonel değil ya da P, fakat P'ye inancım kusurlu bir akıl yürütmenin ürünü şeklinde ifade edilecektir.

³⁰ Akmatia, epistemolojiye etikten geçmiş olan bir kavramdır. Etik bakımdan akmatik durumlar, yapılmaması gereken ve yapmaması gerektiğine de inanmasına rağmen öznenin bu eylemi yapmasıdır. Bu durumu epistemolojiye uyarlayan Chisholm, bir özne için, P durumu Q'yu gerektiriyor fakat bir S durumu P ile birleştğinde artık Q'yu gerektirmiyorsa, bu gerektirmelerden birisinin sarsılacağını ileri sürer (1964: 148). Epistemolojide bu bakış açısıyla gündeme gelen akrasia durumu, birbiriyle çatışan epistemik tutumların birlikte rasyonel olamayacağı düşüncesine dayanır.

³¹ Bu konuda bkz. Smithies (2012); Chislenko (2016).

³² İkinci düzey delillerin bulunduğu örnekler dışında, akmatik durumlar “her zaman” irrasyoneldir fikri pek de yaygın değildir. Çünkü akmatik durumlar her zaman ikinci düzey delillerle ilgili olmayabilir. Örneğin, bir doktor hastasına uygulayacağı tedavinin yalnızca %50 ihtimalle işe yarayacağını, mevcut veriler göz önüne alındığında bundan daha iyi ihtimale sahip başka bir tedavinin olmadığına inanabilir. Böylece, inancının rasyonelitesi konusunda düşük bir ihtimale sahip olabilir. Bununla birlikte, diyelim ki hastanın

Akratik durumların rasyonel olup olamayacağıyla ilgili tartışma şu şekildedir: Öznenin P'nin doğruluğuna inanmak için güçlü sebepleri olsun. Buna karşın, bu öznenin P'ye inanmanın rasyonel olmadığına da inanmak için ikinci düzey delilleri varsa, öznenin hem rasyonel olmadığına inanması hem de P'ye olan inancını koruması rasyonel bir şekilde mümkün müdür? Bu soruya verilecek her cevap ikinci düzey delillerin epistemik rolüne yönelik de bir pozisyon alır. Diyelim ki, Özne P konusunda haklı, öznenin elindeki delilleri gerçekten de P'yi destekler. Bu durumda, bunun böyle olmadığını iddia eden her ikinci düzey delil yanıltıcıdır.³³ Eğer yanıltıcı delillerin pozitif epistemik statüleri sarsamayacağı kabul edilirse, özne başlangıçta rasyoneldir ve bu epistemik statüsünü koruması gereklidir. Dolayısıyla böyle bir yaklaşım (Kelly, 2005; Titelbaum, 2015), ikinci düzey delillerin birinci düzey inançlar üzerinde bir etkisinin olmayacağını savunmakla, akratik önermenin rasyonel olmayacağını da savunmaktadır. Çünkü öznenin kendi rasyonalitesinden şüphe duyması için sebepleri yanıltıcıdır. O halde, akratik önermenin ikinci bileşeni rasyonel bir şekilde görmezden gelinebilir.

Buna karşıt bir pozisyon ise ikinci düzey delillerin yanıltıcı olsa bile yine de bir delil rolüne sahip olduğunu ve bu nedenle görmezden gelinemeyeceğini iddia eder. Bu görüşe göre, öznenin delil ve inanç arasında kurduğu ilişkinin hatalı olduğu veya inancını oluştururken bilişsel bir kusur işlediğine işaret eden ikinci düzey deliller, birinci düzey inançlar üzerinde bir epistemik sarsıcı rolüne sahiptir. Dolayısıyla, akratik durumdaki bir özne rasyonel olamaz. Çünkü önermenin birinci bileşeni ikinci bileşeni tarafından sarsılmıştır (Feldman, 2005; Elga, 2007; Christensen, 2010a; Horowitz, 2014b).

Bu iki yaklaşım tamamen farklı sebeplerle olsa da akratik bir durumun rasyonel olamayacağını savunmaktadır. Ancak, akratik durumun rasyonel olabileceğini öne süren üçüncü bir görüş de bulunmaktadır (Coates, 2012; Lasonen-Aarnio, 2014). Bu bakış açısı için ikinci düzey delilin yanıltıcı olsa bile öznenin epistemik tutumları üzerinde etkisi kabul edilebilir. Bundan dolayı, öznenin birinci düzey inancında rasyonel olmadığına inanması makuldür. Yine de bu, öznenin başlangıçtaki inancından vazgeçmesini

acil müdahaleye gereksinimi bulunmaktadır. Böyle bir durumda doktor pek de rasyonel bulmasa da doğru tedaviyi tercih ettiğine inanabilir. Böyle bir senaryo da akratik durum olarak ifade edilebilir. Ancak, burada tedavinin rasyonalitesi hakkındaki inanç, doktorun kusurlu olduğuna işaret etmez. Dolayısıyla ikinci düzey delillerin sarsıcı rolüne sahip olduğu öne sürülen örneklerden farklıdır. Akratik durumların rasyonalitesi hakkındaki tartışma ikinci düzey sarsıcıların bulunduğu iddia edilen örneklerle ilgilidir ve bu tezde de akratik durumlardan bu tür örnekler anlaşılacaktır.

³³ Horowitz (2019: 107), bir P inancını rasyonel kılan birinci düzey delilleri varsaydığımızda, ikinci düzey delillerin yanıltıcı olduğunu a priori bilebildiğimizi belirtir.

gerektirmez. Sonuçta, öznenin birinci düzey delilleri başlangıçtaki inancını desteklemeye devam eder. İki farklı epistemik seviyeyi rasyonelleştiren ayrı ayrı deliller söz konusu olduğuna göre akmatik önermenin iki bileşeni de birbirinden bağımsız şekilde savunulabilir. Bu görüş için eldeki delillere tam olarak saygı göstermenin tek yolu budur (Tiozzo, 2019:917).

Akratik durumun epistemik statüsüne ilişkin bu üç pozisyonun tezlerinin temelinde rasyonaliteye yönelik anlayışlarının farklı olması yatmaktadır. Rasyonalitenin neyi gerektirdiği konusunda hem fikir olmayan bu yaklaşımlar, tek başına düşünüldüğünde rasyonel bir inanç için oldukça makul görünen bazı koşullardan taviz vermektedirler. Fakat, bu tavizlerin asıl sebebi rasyonalite ve gerekçelendirme arasında bir ayırım yapılmamasıdır. Şöyle ki, bu görüşlerin her birisi, akmatik önermenin bileşenlerinin birbirinden bağımsız olarak nasıl gerekçeli olabileceğini tartışır. Bunun bir sonucu olarak rasyonalitenin gerekliliklerini sağlama konusunda bazı çıkmazlarla karşılaşır. Bu çıkmazlara bir çözüm getirebilmek için rasyonalitenin bazı gerekliliklerden ödün verilmektedir. Bu çalışmada, böyle bir tavize gerek olmadığı, çünkü rasyonalitenin doğasının bir inancın gerekçeli olmasından daha fazlasını gerektirdiği ileri sürülecektir. Daha spesifik olarak, rasyonalite, inançlar için epistemik performans ister ve doğasındaki bu özellik sebebiyle gerekçelendirmeden ayrılmalıdır. Kabaca, burada epistemik performansla kastedilen, öznenin inancını dayandırdığı delillerinin bu inancı benimsemeyi rasyonel kıldığına ilişkin bir farkındalığa sahip olmasıdır.

Performans koşuluyla birlikte, yalnızca akmatik önermenin bileşenlerinin nasıl rasyonel olabileceği (ya da olamayacağı) değil, akmatik durumun neden epistemik performansla bağdaşamayacağı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu şekilde, inancın rasyonalitesi için sağduyusal bir makuliyete sahip koşullardan ödün verilmesine gerek kalmadığı iddia edilecektir. Bölümün planı şu şekildedir: Birinci bölümde, akmatik durumun rasyonalitesi hakkındaki görüşler daha ayrıntılı olarak incelenecek ve bu görüşlerin problemli sonuçları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise, bu yaklaşımların karşılaştığı güçlüklerin nedeninin akmatik durumları gerekçelendirme temelli bir bakış açısından incelemelerinin olduğu iddia edilecektir. Son bölümde de akmatik durumun rasyonel bir şekilde sürüdürülemez olmasının epistemik performansla olan ilgisi gösterilecektir.

4.1. Akratik Durumların Rasyonalitesine İlişkin Üç Yaklaşım

Akratik bir öznenin rasyonel olup olmadığı hakkında birbirleriyle tartışma halinde bulunan üç ana kamp bulunmaktadır. Bunların savlarını daha iyi anlamak amacıyla rasyonel bir inancın sağlaması gereken ya da gerektiği düşünülebilecek aşağıdaki iki epistemik kriterden bahsedilebilir.

Enkratik Koşul (EK): Eğer özne, delillerinin P'yi desteklediğine inanıyorsa, özne P'ye inanmalıdır.

Delilsel Destek (DD): Bir grup delil E, P'ye inanmayı destekliyorsa, rasyonel olan P'ye inanmaktır.

Diyelim ki, birinci düzey deliller E, P'ye inanmayı destekleyen delillerdir. DD nedeniyle böyle bir durumda öznenin rasyonel tavrı P'ye inanmak olmalıdır. Özne P'ye rasyonel bir şekilde inanmasına rağmen, varsayalım İ gibi bir delil P'ye inanmanın rasyonel olmadığına yönelik bir sebep vermektedir. Özne İ'yi edindiğinde, DD nedeniyle P'nin rasyonel olmadığına inanmalıdır. Hem E hem de İ özne için mevcutsa, özne hem P'ye hem de P'nin rasyonel olmadığına DD'den dolayı inanabilir. Ama DD ile EK burada bir çatışma halindedir. Özne İ'ye dayanarak ve DD'den dolayı P'nin rasyonel olmadığına inanmalıdır. Eğer özne P'nin rasyonel olmadığına inanıyorsa, EK rasyonel olanın P'ye de inanmaması olduğunu belirtir. Buna karşın DD, halen E'den dolayı rasyonel olanın P'ye inanmak olduğunu söyler. İşte bu çıkmaz karşısında neyin rasyonel olduğunu belirlemek için aşağıdaki kriter önerilmektedir:

Seviyelerin Uyumu (SU): Öznenin birinci düzey inancının rasyonalitesine yönelik inancı, birinci düzey inancına yönelik epistemik tutumuyla paralel olmalıdır. Yani, özne akmatik olmamalıdır.³⁴

DD ve EK'nın birinci düzey ve negatif karakterli ikinci düzey deliller karşısında doğurduğu problem SU ile bir noktaya kadar giderilebilir. Akmatik olmayı yasaklayan SU

³⁴ SU ve EK ilk bakışta birbiriyle aynı koşul olarak görülebilir. Aslında, Akmatik durumların rasyonel olamayacağını savunan görüşler için EK zaten SU'yu içerir. Fakat, akmatik durumun rasyonel olabileceğini savunan bir teori için bu söz konusu değildir. Şöyle ki, özne hem birinci hem de ikinci düzey inancının rasyonel olduğuna inanabilir ve bu inancı benimseyebilir. Bu durumda, iki düzey için de bağımsız olarak EK sağlanmış, ama SU sağlanmamıştır.

koşulu, kişinin toplam delillerinin aynı anda hem P'yi hem de P'ye inanmamayı destekleyemeyeceği anlamına gelmektedir. İkinci düzey delillerin sarsıcı rolünü kabul eden görüşler birinci düzey inancın sarsılması yoluyla SU'nun sağlanacağını ve böylelikle, DD ve EK'nın da sağlanacağını öne sürmektedir. Ancak, başlangıçta rasyonel olan bir inancın (yani DD sağlandığında) rasyonel olmadığına yönelik gelebilecek delillerin yanıltıcı olması nedeniyle sarsılamayacağını iddia eden görüş için bu düşünce doğru değildir. Buna göre rasyonalitenin doğası aşağıdaki kriteri de kapsamalıdır:

Doğruya Yönelmek (DY): Öznenin P inancının delilleri tarafından rasyonelleştirilmesi, bu delillerin inancı doğru olmaya yönlendirmesi anlamına gelir. Başka bir deyişle, deliller inancın doğru olma ihtimalini güçlü kılmalıdır.

DY bir inancın rasyonalitesinin inancı doğruya yönlendiren delillere dayanmasını gerekli kılar. Bu bakımdan, P'ye inanmayı destekleyen E gibi bir delilin P'ye inanmayı rasyonelleştirmesi, ancak E'nin doğru bir inancı benimsemiş olma ihtimalini artırmasıyla mümkündür. Fakat, ikinci düzey deliller aslında rasyonel olan inançların rasyonel olmadığına yanıltıcı bir şekilde işaret ederek özneyi yanlış inançları benimsemeye yöneltmektedir. Bu ise DY'nin ihlali anlamına gelir. Dolayısıyla, ikinci düzey sarsıcılar rasyonalitenin doğasına uygun olan tavrı engellemektedir. Diğer yandan DY, birinci düzey inancı korumakla anti-akratik olmayı sağlar ve DD'nin yanısıra SU koşulunu da korumaktadır. Buna rağmen, ikinci düzey delilden dolayı P'nin rasyonel olmadığına inanan ya da en azından inanması için sebepleri olan bir özne EK'yı ihlal etmelidir.

Bu iki yaklaşıma karşıt olarak üçüncü bir görüş ise EK ve SU'nun rasyonalitenin doğasıyla ilgili olmadığını iddia etmektedir. İnancın rasyonalitesi delillere uygun olarak epistemik tutumları sergilemekle ilgilidir. Bir kişinin elinde P'ye inanmak ilgili E ve P'nin rasyonel olmadığına inanmakla ilgili İ gibi deliller varsa, özne rasyonel bir şekilde hem P'ye hem de P'nin rasyonel olmadığına inanabilir. Bu iki inanç farklı epistemik seviyelerle ilgilidir ve her iki seviyeyi makülleştirten deliller bulunmaktayken, öznenin akmatik bir pozisyona girmesi rasyonaliteyle bağdaşmaz bir durum teşkil etmez.

Kabaca incelendiği gibi, yukarıdaki üç anlayış rasyonalitenin doğası için bazı koşulları yeterli bulmakta ve ikinci düzey deliller hakkında bir hükme varmaktadırlar. Buna karşın, yukarıdaki dört koşul tek başına düşünüldüğünde, rasyonalitenin doğasına

oldukça uygun epistemik kriterler olarak görünmektedir. Sorun şu ki, akmatik durumun epistemik statüsüne yönelik bahsi geçen üç yaklaşım için özne yukarıdaki koşulların tamamını bir çıkmaza girmeden yerine getiremez.³⁵

Varsayalım birinci düzey deliller E, bu delillere dayanarak oluşturulmuş bir G inancı ve bu inancın rasyonel bir şekilde oluşmadığına yönelik ikinci düzey deliller İ olsun.

- (1) Özne, E'nin G'yi desteklediğine inanır ve bu nedenle G'ye inanır. O halde EK sağlanmıştır.
- (2) Eğer (1) doğru ve deliller E, gerçekten de G'ye inanmayı destekliyorsa özne DD'yi de sağlamıştır.
- (3) Özne, G'yi oluştururken kusurlu bir akıl yürütme yaptığına yönelik deliller İ'yi edinir.
- (4) İ, öznenin G'ye inanmamasının ya da G'ye yönelik itimadını düşürmesinin rasyonel bir tutum olduğunu destekler.
- (5) Özne, (3), (4), DD ve EK'dan dolayı G'ye inanmamalıdır.
- (6) Eğer (2) doğruysa, DY koşulunun sağlanması için özne G'ye inanmayı sürdürmelidir.
- (7) Eğer (6) doğruysa İ yanıltıcıdır.
- (8) İ yanıltıcı ise DY'nin sağlanması için (3) ve (4)'ün bir kenara bırakılması gerekir.
- (10) Özne (3) ve (4)'ü görmezden gelirse, EK ihlal edilmiştir.
- (11) E ve İ, farklı epistemik seviyelerle ilgili deliller olmaları sebebiyle birbirinden bağımsız tutumlar geliştirmeye müsaade ediyorsa, yani EK'nın ihlal edilmesi meşru ise SU koşulu da ihlal edilmiştir.

İkinci düzey delillerin yanıltıcı olması, bu delillere dayanarak oluşturulacak bir inancın DY koşulunu ihlal etmesi anlamına gelir. Çünkü başlangıçta rasyonel bir inanca sahip olan öznenin kendi akıl yürütmelerinin kusurlu olduğu hakkındaki inancı aslında

³⁵ Silva (2017), Worsnip (2018) ve Littlejohn (2018) ikinci düzey delillerin doğasına ilişkin görüşlerin rasyonalitenin gereklilikleri konusunda problemlili olduğu gösteren benzer sunumlar yapmaktadırlar. Fakat, bu sunumlarda problemlili noktaları çözmek için rasyonalitenin koşullarını nasıl anlamamız gerektiği üzerine bazı revizyonlar önerilmektedir. Bu çalışmada ise rasyonalitenin yukarıdaki koşullardan daha fazlasını gerektirdiği iddia edilmektedir.

yanlıştır. Dolayısıyla, deliller özneyi neye inanması gerektiği konusunda yanıltır. Eğer rasyonalite için DY gerekli ise bu koşulu sağlamak, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü reddetmekle mümkündür. Bu durumda da EK ve DD ikinci düzey inancı benimseme bakımından ihlal edilir. Eğer bu çıkmazdan kurtulmak için epistemik seviyelerin rasyonalitesinin birbirinden bağımsız sağlanması gerektiği savunulur, yani rasyonel akrasia mümkün görülürse, SU koşulundan vazgeçilmelidir.

Bu dört gereklilik tek başlarına ele alındığında oldukça sezgisel bir makuliyete sahip görünmektedir. Buna karşın, yukarıdaki haliyle düşünüldüğünde, ikinci düzey delillerin rolüne ilişkin teoriler için bu gereklilikler bir arada sağlanamaz. Bu problemten kurtulmak için akratik durumun epistemik statüsüyle ilgili bahsi geçen üç yaklaşımın stratejisi, koşullardan en az birisini rasyonel bir gereklilik olarak görmemektir. Kalibrasyonizm, rasyonel bir tavır için ilk üç koşulu savunurken, DY'nin çiğnenmesini kısmen de olsa (ikinci düzey inançlar için) makul görür.³⁶ Çünkü ikinci düzey delil yanıltıcı olsa da sonuçta öznenin perspektifinde olan bir delildir ve öznenin bu delili rasyonel bir şekilde görmezden gelmesi mümkün değildir. Haklı sebep yaklaşımı ise DD ve SU'yu gerekli görmekle birlikte, EK'yı DY koşuluna bağlı kılar.³⁷ Şöyle ki, DY sağlanmış ise, EK da sağlanmış olmalıdır. Ancak, EK sağlandığında özne hatalıysa, yani delillerinin P'yi desteklediği ya da desteklemediği konusunda özne yanlış bir inanca sahipse, DY sağlanmamıştır ve özne rasyonel olamaz. Seviye bölücüler ise bir önermeye yönelik epistemik tutumun, EK ve DD'yi sağlaması gerektiğini kabul etmekle birlikte, ikinci düzey tutumların DY'yi ihlal etmesi durumunda SU'nun bir gereklilik olmadığını ileri sürer.³⁸ Aşağıda bu görüşler daha ayrıntılı incelenecek ve üç yaklaşımın da akratik durumun rasyonalitesini inançların gerekçelendirmesini göz önünde tutarak değerlendirdiği gösterilmeye çalışılacaktır. Konuya gerekçelendirme temelli bir

³⁶ Kalibrasyonizm ifadesi Schoenfield'den (2015) alınmıştır. Ayrıca, ikinci düzey deliller karşısında inancı kalibre etme düşüncesi White (2009) ve Sliwa & Horowitz (2015) tarafından savunulmaktadır. Bu düşünce akran anlaşmazlığı bölümünde bahsedilen uzlaşmacı yaklaşımla paraleldir. Ancak, belirtmek gerekir ki, kalibrasyonist olarak sınıflandırabileceğimiz her düşünür tamamen aynı teoriyi savunmaz. Buna rağmen, ikinci düzey delillerin rolü konusunda temelde ortak bir anlayışa sahiplerdir ve ayrıntılardaki bazı farklara rağmen akratik durumların rasyonel olamayacağı konusunda birleşirler. Bu ortak tavırları burada yapılacak inceleme için yeterli olduğundan, gerekli olmadıkça kalibrasyonistlerin kendi aralarındaki farklardan bahsedilmeyecektir.

³⁷ Haklı sebep (right reason) yaklaşımının ana tezleri Kelly (2005) tarafından sunulmakla birlikte, daha detaylı bir teori Titelbaum (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Kelly (2011) daha sonraları kalibrasyonizme yakın bir pozisyonu savunmaya başlar.

³⁸ Seviye bölücüler (level-splitting) ifadesi Horowitz'den (2014b) alınmıştır.

yaklaşımın sonucu olarak her teori yukarıdaki dört gereklilik konusunda ödün verir. Fakat, aşağıda tartışılacağı gibi, bu stratejinin kabul edilmesi güç sonuçları vardır.

4.1.1. Haklı Sebep Görüşü

Bu yaklaşıma göre, pozitif bir epistemik statüye sahip inançlar hakkında ikinci düzey delillerin sarsıcı bir rolü olamaz. Çünkü ikinci düzey deliller yanıltıcıdır ve özne aslında inancında haklıdır. Bundan dolayı, akratik bir durum rasyonel olamaz. Öznenin birinci düzey inancı gerekçeli ve doğrudur; fiilen öznenin inancı pozitif epistemik statüye sahiptir ve rasyonel tavır bu statüyü korumayı gerektirir. Bu görüş, DD, SU ve DY koşullarını rasyonalite için bir gereklilik olarak savunurken, EK'nın ihlal edilmesine müsaade eder.

Haklı sebep teorisinin ikinci düzey delillerin sarsıcı bir rolünün olamayacağı düşüncesi rasyonalite ve gerçeklik arasında kurduğu ilişkiye dayanır. Bu nedenle, doğruya yönelme koşulunu ön plana çıkarır. Şöyle ki, bir inancın dayandığı delillerin bu inancı öznenin perspektifinden bağımsız olarak doğruya yöneltmesi gerekir. Yani, rasyonel bir inanç demek, öznenin bu inancında haklı olması, inancın gerçeklikte olan durumu yansıtması demektir. Örneğin Kelly'nin savunduğu gibi (2005: 189-190) bir P önermesinin rasyonel olmasının anlamı, P'nin öznenin perspektifinden bağımsız olarak deliller tarafından desteklenmesidir. Bu nedenle, bir akratik anlaşmazlığı durumunda delillerin desteklediği sonuca ulaşmış olan özne rasyoneldir. Öyleyse, eğer bir P inancı DD ve DY koşullarını sağlamış, fakat özne P'nin rasyonel olmadığına inanıyorsa, öznenin bu inancı hatalıdır. DD ve DY, rasyonalite için gerekli koşullar olarak ele alındığında, öznenin neye inanmanın rasyonel olduğu hakkında yanılmasını da yasaklar. Titelbaum bu görüşü şu tezle savunur: “rasyonalitenin gereklilikleri hakkında hatalar, rasyonalite hatalarıdır” (2015: 253). Buna göre, özne rasyonel bir şekilde yanlış inançları benimseyebilir; ama rasyonalitenin neyi gerektirdiği hakkında rasyonel yanlış inanç mümkün değildir. O halde bir özne akratik durumda rasyonel olamaz. Çünkü rasyonalite P'ye inanmayı gerektiriyorsa, DD ve DY'den dolayı, öznenin P'ye inanmanın irrasyonel olduğuna inanmaması gerekir.

Öznelerin eylemlerine karar vereceği durumlar bakımından yukarıdaki savın makul olmayan sonuçları vardır (Steel, 2019: 437). Örneğin bir pilot *hypoxia* olarak ifade edilen ve algılarında bir kusur olduğuna işaret eden ikinci düzey deliller edinmesine

karşın, eğer bir K konumuna ulaşabilecek yakıtı olduğuna duyduğu inancı doğru ve birinci düzey delilleri bu inancı destekliyorsa, haklı sebep görüşüne göre pilotun alacağı risk rasyoneldir. Benzer biçimde, çok uzun süredir uykusuz kalmış ve bu durumun farkında olan bir doktorun kritik önemde olan kararlarının (gerçekte haklıysa) rasyonelitesine güvenmesi gerektiğini savunulmaktadır. Dolayısıyla, birinci düzey inancı rasyonel olan her öznenin, pratik bakımdan ne kadar makul görünmese de ikinci düzey delillerini görmezden gelebileceği ileri sürülmektedir.

Makul olmayan pratik sonuçlarının yanı sıra §2.2.'de gösterilmeye çalışıldığı gibi, haklı sebep yaklaşımının rasyonelite anlayışı tesadüfen doğru olan inançlara duyarlı değildir. Diyelim ki, eldeki deliller F, G ve H, bir davada kimin suçlu olduğunu tespit etmekte kullanılmaktadır. Özne, bu deliller ışığında suça aday S1, S2 ve S3 arasından birisinin suçlu olduğuna hüküm verecektir. Özne, S3'ün suçlu olduğu yargısına varır. Öznenin perspektifinden bağımsız olarak mevcut deliller S3'ün suçlu olduğunu destekler ve gerçekten de S3 suçludur. Bu durumda, haklı sebep görüşüne göre özne S3 konusunda rasyoneldir. Ancak, haklı sebep görüşü öznenin S3 sonucuna nasıl ulaştığını göz önüne almaz. Varsayalım delil F, "S2 suçludur." önermesinin doğru olmadığını, delil G, "S1 suçludur." önermesinin doğru olmadığını destekleyen deliller olsun. Delil H de yalnızca tek suçlu olduğunu gösteren bir delildir. Buna karşın, farz edelim ki, özne akıl yürütürken F'yi dikkate alarak S1'in, G'yi dikkate alarak da S2'nin suçsuzluğuna kanaat getirmiştir. Dolayısıyla, hatalı bir akıl yürütme, tesadüfen de olsa öznenin doğru sonuca ulaşmasına yol açmıştır. Bu kusurlu akıl yürütmesine rağmen öznenin inancını rasyonel varsaymak, tesadüfün rasyoneliteyle uyumlu olduğu düşüncesine kapı açmaktadır. Eğer tesadüfen doğru olan inançlar rasyonelite açısından problem teşkil etmiyorsa, kötü akıl yürütmelerin meşruiyetine epistemik zemin sağlanır.

Haklı sebep görüşünün bu duruma yol açmasının nedeni, ikinci düzey delilleri yanıltıcı olması sebebiyle epistemik statüler üzerinde etkisiz eleman olarak görmesidir. Daha doğrusu, problemlili olan nokta, söz konusu delil türünün yanıltıcı olarak etiketlenmesidir. Sarsılabilirlik teorileri öznenin bilgiye sahip olacağı durumlarda öznenin inancını haksız yere sarsacak enformasyonları sınırlandırmak için yanıltıcı delillerden söz eder.³⁹ Şu şekilde: Gerekçelendirilmiş bir doğru inanç olan P, eğer öznenin erişiminde R gibi bir enformasyon olsaydı, bundan böyle öznenin inanmadığı bir önerme

³⁹ Yanıltıcı deliller hakkında bkz. Lehrer & Paxson (1969), Swain (1974), Harman (1977). Ayrıca, §2.2.1'de sarsılabilirlik teorileri ve yanıltıcı deliller üzerinde daha ayrıntılı durulmuştur.

olacaktı. Ama R, gerçekte doğru olan P önermesinin hatalı şekilde yanlış olduğuna işaret eden bir delilse, yanıltıcıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu teorilerdeki yanıltıcı delillerin özneye dışsal olan enformasyonlar olmasıdır. İkinci düzey deliller ise öznenin bilişsel erişimine dahil olmuş enformasyonlar olarak klasik anlamda yanıltıcı bir delil olarak düşünülmemelidir. Başlangıçta rasyonel olan bir öznenin, hatalı şekilde rasyonel olmadığını düşündürmesi sebebiyle ilk bakışta klasik anlamda yanıltıcı delillerle aynı yapıya sahip gibi görünen ikinci düzey delillerin farkı, öznenin mental durumunda mevcut olan bu delili görmezden gelmek için bir sebebinin bulunmamasıdır. Dolayısıyla, özneyi yanlış yönlendirmekle birlikte, ikinci düzey delil karşısında öznenin başlangıçtaki inancını korumasının tek sebebi başlangıçtaki delilleri olabilir. Ancak, Christensen'in belirttiği üzere (2010a: 196), özne başlangıçtaki delillerini inancını sürdürmenin sebebi olarak kullanırsa, döngüsellik problemiyle karşılaşır.

4.1.2. Seviye Bölücüler

Haklı sebep görüşü ile seviye bölücüler ikinci düzey delillerin yanıltıcı olmaları nedeniyle birinci düzey inançları sarsamayacağı konusunda aynı fikirdedirler.⁴⁰ Aralarındaki fark; haklı sebep görüşü SU koşulunu rasyonalitenin bir gerekliliği olarak kabul ederken, seviye bölücüler bunu reddeder. Çünkü iki epistemik seviye birbirinden bağımsız olarak gerekçelendirilebilir. Bunu mümkün kılan da ikinci düzey delillerin yanıltıcı olmasıdır (Hazlett, 2012; Lasonen-Aarnio, 2014). Başlangıçta rasyonel inançların epistemik statüsü hakkında yanıltıcı deliller varsa, özne rasyonel bir şekilde hem P'ye hem de P'nin rasyonel olmadığına inanabilir. Coates böyle bir durumun aşağıdaki örnekte görülebileceğini düşünür:

Watson, usta bir hafiye olan Holmes'un umut verici çırağıdır. Eğitiminin bir parçası olarak Watson, sıklıkla Holmes'a suç mahalli ve diğer yerlerde eşlik ederek elinden gelen en iyi şekilde delilleri değerlendirir ve Holmes'a çıkardığı sonucu, bu sonuca nasıl ulaştığını da izah ederek açıklar. Bunun üzerine Holmes, Watson'ın ulaştığı sonucun doğru ya da yanlış olup olmadığını değil, rasyonel olup olmadığını belirler. Elbette, Holmes bu değerlendirmeyi delillerin sonucu destekleyip desteklemediği üzerinde temellendirir. Fakat bir mantık öğrencisi gibi, öncüllerden geçerli biçimde çıkacak bir sonuca, geçersiz adımlarla ulaşılabilir ve Watson da delillerin desteklediği bir sonucu bu türden bir kötü akıl yürütmeye çıkarmış

⁴⁰ Ayrıca, bu iki teori akran anlaşmazlığında rasyonel tavır ne olmalı tartışmasında da anlaşmazlığın kendisinin anlaşmazlık konusu olan inanç üzerinde bir epistemik sarsıcı olamayacağını savunarak ortak bir düşünceyi paylaşmaktadır.

olabilir. Böyle bir durumda Watson, ulaştığı sonuç hakkında irrasyoneldir ve Holmes değerlendirmesini bu bakımdan yapacaktır. Dolayısıyla, Holmes ve Watson aynı delillerden aynı sonuca ulaşabilir ancak, yine de Holmes, Watson'ın irrasyonel olduğunu söyleyebilir. Watson bunun farkındadır ve bu nedenle Holmes'un değerlendirmesinin, ulaştığı sonucun yanlışlığını belirttiğini düşünmez. Hatta, Holmes'un değerlendirmesinden, delillerin sonucu desteklemediği gibi bir çıkarım yapmaz. [...] Varsayalım Holmes, Watson'ı bir suç mahalline götürür ve buradaki deliller kahyanın suçlu olduğuna işaret eder. Watson iyi bir akıl yürütmeye bu sonuca ulaşır. Kısacası Watson rasyonel bir şekilde suçu kahyanın işlediğine inanır. Buna karşın, sonucu ve bu sonuca nasıl ulaştığını Holmes'a anlattığında, Holmes yalnızca şu yanıtı verir: "Senin sonucun irrasyoneldir". Holmes usta bir hafiye olduğundan Watson, Holmes'un haklı olduğu inancını gerekçelendirmiştir. Çünkü Holmes bu konularda yetki sahibidir. Fakat ne kadar yetki sahibi olsa da Holmes da yanılmaz değildir ve bu vaka onun nadiren yanıldığı vakalardan birisidir. Dolayısıyla Watson, Holmes'un değerlendirmesini kabul ettiğinde, aslında bir yanlışlığı kabul etmiş ve sonuç olarak makul biçimde, ama yanlış bir şekilde sonucunun irrasyonel olduğu yargısına varır. Bundan dolayı, eğer Watson kahyanın suçlu olduğu inancını sürdürürse, hem bundan hem de epistemik yargısından dolayı rasyoneldir. Fakat her iki inancı da benimsemesiyle, aktratiktir. (Coates, 2012: 114)

Coates'e göre söz konusu örnekte Watson, hem "kahya suçludur." önermesine inanmaya yönelik hem de "kahya suçludur." önermesine irrasyonel bir şekilde ulaştığını düşünmek için Holmes'un değerlendirmesine dayanan iyi delillere sahiptir. Bu analiz bakımından Watson, birinci düzey iyi delillere sahip ve oluşturduğu inanca yüksek derecede güvenirken, aynı zamanda Holmes'un bir otorite olduğunu kabul etmiş ve ondan gelen delili görmezden gelmemiştir. Coates'in iddiasına göre sonuçta rasyonel olan, eldeki delillerin neyi desteklediği ile ilgilidir. Hem birinci düzey inancı hem de ikinci düzey inancı destekleyen deliller mevcutken, Watson'un tavrında irrasyonel olan bir şey yoktur. Çünkü Holmes'un değerlendirmesi bir karşı delil değildir; yani Watson'ın inancının doğru ya da yanlış olduğu hakkında bir şey söylemez (2012: 114-115). Ayrıca, Holmes hatalıdır ve onun ifadesi önermesel anlamda da birinci düzey inancı yanlış kılacak bir delil görevi göremez. Watson'ın, inancın yanlış olduğunu düşünmek için bir sebebi bulunmazken bu inançtan vazgeçmesi gerekli değildir.

Burada, Coates'in düşünceleri ikinci düzey delillerin doğasıyla ilgili iki noktadan beslenir: (i) İkinci düzey deliller birinci düzey inançların doğruluk değeriyle ilgili değildir ve (ii) rasyonel birinci düzey inançlar hakkındaki ikinci düzey deliller yanıltıcıdır. İkinci düzey delillerin doğasını açıklayan bu iki unsur hakkında ikinci düzey delillerin sarsıcı

rolünü kabul eden yaklaşımların bir itirazı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Coates ve genel olarak da seviye bölücüler bu konuda farklı bir şey ileri sürüyor değillerdir. Onların karşı çıktığı düşünce, ikinci düzey delillerin doğasından akmatik durumların statüsü hakkında çıkarılan sonuçtur. Yani, (i) ve (ii), diğer yaklaşımların (haklı sebep görüşü ve kalibrasyonistlerin) düşündüğünün aksine akmatik durumların irrasyonel değil, rasyonel olabilmesinin zeminidir. Bu koşullardan (ii) konusunda haklı sebep görüşü üzerinden yukarıda bir tartışma yürütüldüğü için burada tekrarlanmayacaktır. Yine de (i) ile (ii) doğru varsayılrsa da ikinci düzey delillerin bu iki özelliği Coates'in sunduğu türde örneklerde akmatik durumların rasyonel olduğunu göstermez.

Watson ve Holmes örneğinde kritik unsur, Holmes'un Watson'ın akıl yürütmeleri hakkındaki ifadelerini, Watson'ın inancına yönelik olarak ele almamasıdır. Holmes rasyonel ya da irrasyonel olduğunu söylediğinde; Watson, Coates'in belirttiği gibi, bu ifadenin ulaştığı sonucun yanlış olduğu anlamına gelmeyeceğini düşünmektedir. Sorun şu ki, bu durumda Holmes'ün ifadeleri yalnızca inancın yanlışlığıyla değil, doğruluğuyla da ilgisizdir. Yani, Holmes irrasyonel olduğunu söylediğinde, Watson bu ifadenin, inancının doğru olduğuna yönelik bir ima taşımadığına da inanmalıdır. O halde, Watson aşağıdaki durumla yüz yüzedir:

(1) Watson, "kahya suçludur." önermesi K'ya inanır.

(2) K ya doğrudur ya da yanlış.

(3) Watson'ın K'nın doğru olduğuna inanması için sebepleri E'dir ve K'nın doğruluğunu onaylamak için başka herhangi bir sebebi yoktur.

(4) Holmes, Watson'ın K'ya inancının irrasyonel bir şekilde oluştuğunu söyler.

(5) Watson (4)'ten dolayı K'ya irrasyonel bir şekilde ulaştığına inanır.

(6) Holmes'ün değerlendirmesi (2) hakkında bir delil teşkil etmez.

(7) Watson'ın elinde K'nın doğru olduğuna inanmak için E'den başka bir sebebi halen yoktur.

Bu akıl yürütmenin sonucunda Watson'ın K önermesine inancını sürdürmesinin sebebi yalnızca E olabilir. Çünkü seviye bölücülerin iddiası doğruysa, Holmes'ün değerlendirmeleri K hakkında değildir. Ama ifade edildiği gibi, bu durum K'nın yanlış olduğu hakkında olmadığı gibi, K'nın doğru olduğu hakkında da değildir. Öyleyse

Watson rasyonel bir şekilde K hakkında irrasyonel olduğuna inanabilirken, K'nın doğru olduğuna da inanabilir mi? Eğer inancını sürdürürse, bu ancak birinci düzey delilleri E'den dolayı olur. Bunun sonucu da Watson'ın döngüsellik problemine düşmesi demektir. Bununla birlikte, daha çarpıcı olan bir başka problem daha bulunmaktadır. Holmes'ün değerlendirmelerinin K hakkında olmadığı iddiası pek doğru görünmemektedir. Çünkü Watson K'ya irrasyonel bir şekilde ulaştığına inanıyorsa, sonucun doğruluğundan şüphe etmek için de iyi bir sebep edinmiştir. Mademki, Holmes'un ifadeleri ne K'nın yanlış ne de K'nın doğru olduğuna işaret ediyor, o halde irrasyonel olduğuna inanmak hatalı bir sonuca ulaştığına da inanmayı makul kılar. En azından sonucun hatalı olmadığına inanacak başlangıçtaki delillerinden başka bir sebebi bulunmayan bir öznenin bu konuda agnostik bir tutum sergilemesi daha akla yatkın görünmektedir.

Son olarak, seviye bölücülerin pozisyonu, savundukları kriterleri uygulama konusunda tutarsız bir görünüm sergiler. Şöyle ki, iddiaya göre birinci düzey inanç DD, EK ve DY koşullarını sağlıyorsa rasyoneldir ve bu inanca yönelik ikinci düzey delil doğal olarak yanıltıcıdır. Buna rağmen, ikinci düzey delil de bir delildir ve buna reaksiyon gösteren özne ikinci düzey inancında rasyoneldir. Böylece akratik önermenin iki bileşeni de birbirinden bağımsız olarak özne için rasyoneldir (eğer ikinci bileşen rasyonel olmasaydı akratik durum da rasyonel olamazdı). Varsayalım Watson daha delilleri incelemeden Holmes ona akıl yürütmelerine güvenmemesi gerektiğini, çünkü sabah içtiği kahvede bilişsel yetileri bozacak bir ilaç olduğunu söylesin. Ayrıca, farz edelim Holmes haklıdır ve Watson'ın akıl yürütmeleri kusurludur. Bunun üzerine, Watson yine de delilleri incelemiş ve bir sonuca varmıştır; ama ulaştığı sonuç ilacın etkisinde olduğu için hatalıdır. Böyle bir durumda başlangıçta oluşturulan inanç ikinci düzey, daha sonra oluşturulan inanç ise birinci düzeydir. Dahası, ikinci düzey delil gerçekten rasyonelken birinci düzey inanç değildir. Eğer seviye bölücülerin iddia ettiği gibi epistemik seviyeler birbirlerinin statülerini etkilemiyorsa, Watson rasyonel bir şekilde hem irrasyonel olduğuna hem de ulaştığı sonucun doğru olduğuna inanabilir. Ancak, burada irrasyonel olduğu doğru ve ulaştığı sonuç yanlıştır. Bir özne, hem irrasyonel olup hem de yanlış bir sonucun doğru olduğuna rasyonel bir şekilde nasıl inanabilir? Eğer, buna bir cevap olarak, yanıltıcı delillerin yalnızca ikinci düzey deliller için rasyonaliteyle uyumlu olduğu öne sürülürse, iki epistemik seviye için farklı epistemik kriterler, yani neyin rasyonel olduğu konusunda birbiriyle uyumsuz olan gereklilikler savunulmuş olur.

4.1.3. Kalibrasyonizm

Kalibrasyonizm için ikinci düzey deliller öznenin birinci düzey inancının epistemik statüsü üzerinde baltalayıcı bir role sahiptir. Bu nedenle, akratik önermenin ikinci bileşeni birinci bileşenini sarsar ya da itimat düzeyini düşürür. Bu görüşün bakış açısından akratik durumun irrasyonelitesi, akratik önermenin birinci bileşeni olan birinci düzey inancın artık sürdürülemeyeceği ya da en azından eski düzeyinde itimada sahip olamayacağı düşüncesi üzerinden temellendirilir.⁴¹ Dolayısıyla akratik durumun irrasyonelliği ikinci düzey sarsıcılardan kaynaklanır.

Kalibrasyonist görüşler rasyonel olmayan akratik durumların sebebini iki argümanla savunurlar. Birincisi, ikinci düzey delil karşısında öznenin başlangıçtaki inancını sürdüremeyeceği düşüncesine dayanır. Öznenin ikinci düzey sarsıcı karşısında birinci düzey inancı baltalanmıştır ve böyle bir durumda rasyonel tavır yargıyı askıya almak ya da inancın itimat düzeyini düşürmektir. Çünkü ikinci düzey deliller, öznenin inancında rasyonel olmadığına işaret eden güçlü delillerdir. Öznenin bu delillere rağmen başlangıçtaki inancını koruması ikinci düzey delili görmezden gelmek anlamına gelir. Fakat, öznenin başlangıçtaki inancının halen rasyonel olduğunu varsaymak için başvurabileceği deliller, başlangıçtaki inancının delilleri olacağından, özne döngüsellik problemiyle yüz yüze gelir. Dolayısıyla, rasyonalite öznenin başlangıçtaki inancını bir kenara bırakmasını gerektirdiği için, özne rasyonel bir şekilde akratik olamaz. Kalibrasyonistlerin ikinci argümanı ise akratik durumun epistemik anlamda tuhaf bir görünüm sergileyecek olmasıdır. Bir kişinin hem P'ye inanıp hem de P'nin rasyonel bir akıl yürütmeye dayanmadığına inanması makul bir epistemik pozisyon olarak görünmemektedir. Pratik açıdan düşünüldüğünde bu durum çok daha barizdir. Örneğin uzun süre uykusuz kalan bir doktorun kritik önemde kararlar vermesi akla uygun bir davranış değildir.

Kalibrasyonizme yöneltilmiş iki güçlü itiraz bulunmaktadır. Bu itirazlardan birisine göre, ikinci düzey deliller yüzünden öznenin başlangıçtaki inancını revize etmesi, rasyonel reaksiyon için birinci düzey delilleri görmezden gelmek anlamına gelir (Kelly, 2011: 192). Sonuçta, özne aslında rasyonel bir inanca sahiptir ve yanıltıcı delillere rağmen

⁴¹ Feldman (2005, 2006), Elga (2007) White (2009), Christensen (2010a, 2011), Sliwa & Horowitz (2015), Kappel (2019) hem ikinci düzey sarsıcıların doğası hem de öznenin akratik durumda olmamasının neden rasyonel bir gereklilik olduğu konusunda tamamen aynı fikirde olmamakla birlikte, kalibrasyonizmin temel tezleri olan ikinci düzey delillerin bir sarsıcı güce sahip olduğu ve akratik durumun irrasyonelliği konusunda aynı duruşa sahip olmaları sebebiyle kalibrasyonist düşüncenin temsilcileri olarak görülebilirler.

bu inancından vazgeçmesi aslında epistemik açıdan iyi bir pozisyonda olan özneyi daha kötü bir konuma getirmeye yol açar. Halbuki, özne birinci düzey delilleri karşısında rasyonel bir tutum sergilemiştir. Bu itiraza karşın Christensen (2011: 3-4), kalibrasyonist yaklaşımın birinci düzey delilleri görmezden gelmediğini, aksine başlangıçta rasyonel olmayan bir öznenin ikinci düzey delillerin gerektirdiği tavrı benimsemesiyle rasyonel sayılamayacağını ifade eder. Yani, özne hem başlangıçtaki delillerine hem de ikinci düzey delillerine uygun olan epistemik tavrı sergilerse rasyonel olabilir.

Bir diğer itiraz ise ikinci düzey delillerin neden bir sarsıcı olduğu konusunda kalibrasyonist yaklaşımın iyi bir açıklama sunmadığını iddia eder. Buna göre, yanıltıcı olmalarına rağmen ikinci düzey delillerin birinci düzey inançlar üzerinde bir sarsıcı olduğunun kabul edilmesi, tutarlı olmayan bir epistemik model ortaya çıkarır (Coates, 2012: 118; Lasonen-Aarnio, 2014: 314; D. Greco, 2014: 205). Şöyle ki, eğer özne başlangıçta rasyonelse, bir epistemik sarsıcının söz konusu olması için bu öznenin bundan böyle rasyonel olmaması gerekir. Ancak, ikinci düzey deliller yanıltıcıdır ve özne başlangıçtaki inancında rasyoneldir. O halde, ikinci düzey delil bir epistemik sarsıcı değildir. Buna karşın, öznenin başlangıçta rasyonel olması için, başlangıçta rasyonel olmadığını düşündürecek delillerden yoksunluk bir epistemik gereklilikse, özne aslında başından beri rasyonel değildir. Bu durumda da ikinci düzey delil yine bir epistemik sarsıcı olamaz. Çünkü öznenin birinci düzey inancı zaten pozitif bir epistemik statüden yoksundur.

Bu itiraz oldukça güçlü ve haklıdır. Bunun sebebi, kalibrasyonist görüşlerin temelinde rasyonel tutumları belirleyen delilsel destek olduğu düşüncesinin bulunmasıdır. Rasyonalite bu şekilde ele alındığında, epistemik gerekçelendirme ile arasında bir fark kalmamaktadır. Yani, bir P önermesi, P'ye inanmak için iyi deliller E mevcut olduğunda ve özne E'ye dayanarak P'ye inandığında gerekçelidir ve rasyoneldir. Dolayısıyla, DD ve EK koşulları bir inancın rasyonalitesini ve gerekçelendirmesini sağlar. Sorun şu ki, ikinci düzey delillerin mevcut olduğu örneklerde DD ve EK birbiriyle çatışır.⁴² Özne, birinci düzey inancı P konusunda rasyonel olsun. Bunun üstüne gelen ikinci düzey deliller bu inancın rasyonel bir şekilde oluşmadığına işaret eder. Eğer özne başlangıçta P inancı için rasyonelse, DD ve EK sağlanmıştır. İkinci düzey inanç rasyonelse yine DD ve EK sağlanmıştır. Ama P inancı ve P'nin rasyonel olmadığı

⁴² Delilselciliğe yöneltilen bu itiraz için bkz. Lasonen-Aarnio (2020); Prado (2020); Worsnip (2018); Littlejohn (2018); Silva (2017).

inançları kalibrasyonizm için birlikte rasyonel olamaz. Başka bir deyişle, özne anti-akratik olmalıdır. Bu durumda özne, P'nin rasyonel olmadığına inanıyorsa, EK koşulundan dolayı P'ye inanmayı sürdürmemesi gerektiğine de inanıyordur ve P'yi bir kenara bırakmalıdır. Fakat, DD gerçekte P'ye inanmayı gerektirir çünkü ikinci düzey deliller yanıltıcıdır. Eğer buna karşı, yanıltıcı olsa bile ikinci düzey delillerden dolayı DD'nin sağlanmasının P'ye yönelik itimadın azaltılması ile mümkün olduğu savunulursa, bu durumda birinci düzey delillerin herhangi bir rolünün bulunmadığı kabul edilmelidir. Bu itiraza bir savunma olarak, birinci düzey delillerin birinci düzey inançların epistemik statüsünün belirlemeye devam ettiği, ama ikinci düzey sarsıcıdan dolayı P'nin hakkının teslim edilemeyeceği öne sürülürse (Christensen, 2010a), anti-akratik ilke, yani seviyeler arası uyum olmalı koşulu bir rasyonel gereklilik olamaz. Çünkü DD ve EK iki ayrı seviye için birbirinden bağımsız sağlanmalıdır.

Kalibrasyonizm'in karşı karşıya kaldığı bu probleme bir çözüm öneren Sliwa ve Horowitz (2015: 2840-2841) rasyonaliteyi belirleyen salt ikinci düzey delillere gösterilen reaksiyon olmaması gerektiğini, birinci düzey delillerin görmezden gelinemeyeceğini düşünmektedir. Çünkü başlangıçtaki inancını irrasyonel bir şekilde oluşturmuş bir özne ile başlangıçta rasyonel bir öznenin arasında bir asimetri vardır. Peki, bir özne hem birinci düzey delillerine hem de ikinci düzey delillerine epistemik saygı göstererek inançlarını oluştururken, akratik bir durumda olmamayı nasıl başarır? Sliwa ve Horowitz'e göre (2015: 2843) "delisel kalibrasyonist" formül buna bir çözüm önermektedir. Eğer bir özne P'nin doğru olduğuna inanıyorsa, P'ye yönelik itimat düzeyi, P hakkında eğitilmiş tahminiyle beklenen güvenilirliğine eşit olmalıdır. Örneğin, bir doktor hastasına uygulayacağı doğru dozun B olduğuna inanır. Gerçekten de doğru doz B'dir. Bunun üzerine, öğle yemeğini yediği kafeteryanın aşçısı gelerek yanlışlıkla yemekte kullandığı mantarların akıl yürütmelerde kusura sebep olduğunu açıklar. Dahası, bu mantarları kullanan doktorların yalnızca %60 oranında doğru dozu tespit edebildikleri bilgisini verir. Böyle bir durumda doktorun kendi akıl yürütmesine duyması gereken itimat düzeyi başlangıçtaki itimat düzeyinin %60'ı olmalıdır. O halde, B'ye yönelik başlangıçtaki itimat düzeyi 1 ise, aşçının açıklamaları ile gelen ikinci düzey delilden dolayı B'ye yönelik itimat düzeyi 0.6'ya çekilmelidir. Böylece hem birinci düzey hem de ikinci düzey deliller göz önüne alınmaktadır. Dahası, bu durum anti-akratik gerekliliği de ihlal etmez. Çünkü özne P'ye inanırken, P'nin rasyonel olduğuna da 0.6 düzeyinde

itimada sahiptir. İki seviye arasındaki itimat farkı, P'ye inanıyorum ama P'nin rasyonel olduğuna inanmıyorum şeklinde ifade edilecek bir çatışmaya yol açmaz.

Sliwa ve Horowitz'in delilsel kalibrasyonizmi, birinci düzey deliller ve ikinci düzey delillerin rasyonel bir tavır için birlikte nasıl mümkün olabileceklerini gösteren önemli bir yaklaşım sunmakla birlikte, ikinci düzey delillerin sarsıcı rolü konusunda problemlidir. Aslında bu durum, akran anlaşmazlığı konusunda bahsi geçen eşit ağırlık görüşü için de geçerlidir. Şöyle ki, eğer özne ikinci düzey delili edindiye ve bu delile karşı birinci düzey delillerini kullanması döngüsel bir akıl yürütmeye yol açacaksa, öznenin başlangıçtaki inancının itimat düzeyini bir epistemik kalkış noktası olarak kullanmaması gerekir. Çünkü kalibrasyonist tezleri benimseyenlerin kabul ettiği gibi ikinci düzey deliller birinci düzey inancın bir şekilde kusurlu olduğunu gösterir. Bu da birinci düzey inanca yönelik itimat düzeyinin tamamen şüpheli olduğu anlamına gelmez mi? Daha basitçe ifade edecek olursak, eğer inanç üreten süreç, mekanizma ya da akıl yürütmeler sorunluysa, üretilen inancın epistemik statüsü hakkında bir şey söylenemez. Yukarıdaki örnekte, öznenin başlangıçta B için sahip olduğu itimat düzeyi 1 ve ikinci düzey delil %60 oranında kusurlu inançlara sebep olan delillerse, bu B'nin %60 ihtimalle rasyonel bir inanç olduğunu değil, B inancının %60 ihtimalle kusurlu çalışan bir bilişsel sürecin ürünü olduğunu gösterir. Dolayısıyla özne, önemli oranda kusurlu işlediğini düşündüğü bir akıl yürütme yetisine güvenip güvenmemek sorusuyla yüzleşir.

4.2. Gerekçelendirme ve Rasyonalite Ayrımında Akrasia Problemi

Akratik durumun epistemik statüsü hakkında tartışan tarafların bakış açılarını yönlendiren ama pek de gündeme getirilmemiş bir varsayım bulunmaktadır. Bu tartışmanın tarafları için akratik durumun gerekçeli olup olmadığı ile rasyonel olup olmadığı meselesi birbirine indirgenmekte, yani inançların rasyonalitesi ve gerekçelendirmesi birbirine özdeş durumlar olarak kabul edilmektedir. Halbuki, çağdaş epistemolojide bilginin bir gerek koşulu olarak ele alınan gerekçelendirme kavramı, bilgi için bir tanımlayan konumundadır. Bundan dolayı, gerekçelendirme kavramı doğru inançlara bilgi statüsü kazandıracak bir epistemik kriter olarak ele alınmakta, gerekçelendirmenin doğasının ne olduğu sorusu da bilginin neliğiyle ilgili bağlantısı üzerinden tartışılmaktadır. Dolayısıyla, gerekçelendirme kavramı bilgi hedefinin bir parçası olarak incelenmektedir. Ancak, rasyonalite bir tanımlayan değil bir tanımlanan

olarak bilgiden bağımsız düşünölmelidir. Yani, rasyonalite kendi başına bir epistemik hedektir. Buna rağmen, akratik durumların rasyonel olup olmaması sorunu, yaygın bir şekilde gerekçelendirme ve rasyonalitenin aynı gerekliliklerle açıklanabileceği varsayıldığı bir zeminden ele alındığı için, bu yaklaşımların tartışmalarında iki mesele ön plana çıkmaktadır.

Birincisi, akratik önermenin bileşenlerini neyin gerekçelendirdiği üzerinedir. Başka bir deyişle, hem birinci düzey inancın hem de ikinci düzey inancın aynı anda gerekçeli olup olamayacağı sorgulanmaktadır. Aslında, birbirine zıt inançların aynı anda gerekçeli olmasının önünde bir engel yoktur. Diyelim ki, bir özne “evrende özgür irade vardır.” önermesine diğer özne ise “evrende özgür irade yoktur.” önermesine inanır. İki özne de bu inançlarını desteklemek için deliller bulup argümanlar üretebilir. Buna karşın, bu iki önermenin birlikte doğru olması mümkün olmadığından, bir özne ikisine birden rasyonel bir şekilde inanamaz. Ancak, birbiriyle uyumsuz bu iki inancın aynı anda benimsenmesinin akla uygun olmaması, aynı anda gerekçeli olamayacaklarından değil, ikisine birden pozitif tutum geliştirmemenin rasyonel olmamasındandır. Akratik durumlarda da önermenin iki bileşenin aynı anda gerekçeli olması ile aynı anda iki bileşene de tutum geliştiren öznenin rasyonel olup olmadığı konusu farklı bir inceleme alanıdır.

Epistemik akrasia hakkındaki tartışmada öne çıkan ikinci konu, gerekçeli yanlış inançların gerekçeli doğru inançları sarsıp sarmayacağı meselesidir. Çünkü akratik önermenin birinci bileşeni gerekçeli doğru bir inançken, ikinci bileşeni de gerekçeli ama yanlış bir inançtır. Ancak, birbiriyle uyumsuz olan iki gerekçeli inançtan hangisinin bir sarsıcı olduğu ya da bir inancın gerekçeli olmasının koşulları ve bu statüyü nelerin sarsabileceği gibi sorular ile “akratik durumdaki özne neden rasyonel değildir?” sorusu aynı değildir. Bu soru ile öncekilere verilecek cevap aynı görüldüğünde ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünün nedeni ile gerekçelendirme teorilerini uyumlu kılmak zorlaşmaktadır. Bu zorluğun sebebi ikinci düzey sarsıcıların gerekçelendirmeyi sarsmamasıdır. İkinci düzey deliller ne delilleri bozar ne delil ve inanç arasındaki bağlantıyı keser ne de inancın yanlış olduğuna işaret eder.⁴³ Bir epistemik sarsıcının sarsıcı role sahip olmasıyla kastedilen eldeki inancın epistemik statüsünü ortadan kaldırması olduğuna göre, hangi epistemik statünün sarsıldığının ortaya konulması

⁴³ §1.2.’de bu konuda üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Ayrıca bkz. Christensen (2010a: 195).

önemlidir. Bu noktada tezimiz şudur: Kişinin akıl yürütmelerinde bir kusur olduğuna inanmasına sebep olan ikinci düzey deliller yalnızca rasyonaliteyi sarsar. Dolayısıyla, bir öznenin başlangıçtaki inancı ikinci düzey delillere rağmen gerekçelendirmesini koruyabilir; ama özne rasyonel bir şekilde inancını sürdüremez.

Rasyonel bir inanca sahip olan özne, bu inancın rasyonel olmadığına işaret eden deliller karşısında hangi tutumu benimseyerek rasyonel olmasını sürdürebilir? Bu soruya cevap veren taraflar farklı düşünceleri savunsalar da öncelikle başlangıçtaki inancın rasyonalitesi hakkında hem fikir görünmektedirler. Öznenin ikinci düzey delilden önceki inancında rasyonel olmasının sebebi, bu inancın delillerin desteklediği inanç olması, öznenin bu inancın rasyonalitesinden şüphe edecek bir sebebinin olmaması ve öznenin bu delillerin inancını desteklediğine inanması ve yalnızca bu delillere dayanmasıdır. Böyle bir inanç, DD, DY, EK ve SU koşullarını ihlal etmez. Buna karşın, “ikinci düzey deliller karşısında öznenin hangi tutumu rasyonel olur?” sorusuna karşı öne sürülen görüşler, bu dört koşuldan ya bir taviz verir ya da bir çıkmaza yol açar.

Akratik durum başta olmak üzere, ikinci düzey delillerin rolüne yönelik tartışmalı noktalar, rasyonalitenin neyi gerektirdiği konusunda ikinci düzey delillerin bize düşünülmesi gereken bir şeyler daha olduğunu göstermesi olarak anlaşılabilir. Yakın zamanlarda konuya bu açıdan yaklaşanlar bulunmaktadır. Örneğin, Littlejohn (2018: 259) yalnızca delilsel desteğin rasyonalite için yeterli olmadığını ileri sürer. Delilselci teze yönelik bir itiraz olan bu düşünceye göre aynı düzeyde delilsel desteğe sahip iki inançtan yalnızca birisi rasyonelse, bu durum rasyonalitenin delilsel destekten daha fazlası olduğu anlamına gelir. Buna göre, öznenin inancı için yeterli delilleri olsa da bu inanca rasyonel biçimde inanmayabilir. Çünkü öznenin neyin rasyonel olduğu konusunda yanılmaması gerekir. Yani, birinci düzey inanç rasyonel biçimde oluşmuşsa, bu inancın rasyonel olmadığı inancı rasyonel bir şekilde oluşamaz. Bu görüş haklı sebep yaklaşımının bir versiyonudur. Dolayısıyla, her ne kadar rasyonaliteyi gerekçelendirmeden ayrı düşünmeyi önerse de ikinci düzey delilin görmezden gelinebileceğini ya da başka bir ifadeyle delilsel desteğe rağmen ikinci düzey inancın bir kenara bırakılabileceğini savunur.

Worsnip (2018: 4-5) ise akratik önermenin ya da genel olarak birbiriyle uyumsuz epistemik tutumlara sahip olmanın rasyonalitesi hakkındaki görüşlerin hatalı bir varsayımdan yola çıktığını düşünür. Ona göre, birbiriyle uyumsuz tutumların rasyonel

olamayacağı iddiası, rasyonalitenin inançlar arasında bir uyum (ya da seviyeler arası uyum) gerektirdiği üzerine kuruludur. Ancak burada, söz konusu epistemik uyum ile delillere karşılık vermenin paralel olduğu varsayılmaktadır. Yani, deliller karşısında bir önermeye yönelik epistemik tutum rasyonelse, inançlar ya da seviyeler arası uyum da sağlanmıştır. Worsnip'e göre (2018: 5) rasyonalitenin bu iki gerekliliği birbirine indirgenemez. Dolayısıyla, bu iki gereklilik bir çekişme içerisinde olabilir. İkinci düzey yanıltıcı delillerin olduğu durumlarda delillerin neyi desteklediği hakkındaki inanç ve seviyeler arasındaki uyum birbiriyle bağdaşmaz olabilir. Yukarıdaki koşullar açısından bu görüş, DD ve SU koşulları birlikte sağlanamaz anlamına gelmektedir. Çünkü rasyonalitenin neyi gerektirdiğiyle ilgili ileri sürülen DD ve SU koşulları, delilseleciğin yaptığı gibi, iki koşul için de aynı anlama gelecek bir rasyonalite terimiyle açıklanmaya çalışılırsa, özünde delilseleci bir tez olan DD, yanıltıcı ikinci düzey delillerin olduğu durumlarda SU koşulunu sağlayamaz. Bu da delilseleciğin yanlış olduğunu gösterir (Worsnip, 2018: 8-9). Buna karşın, Worsnip, DD ve SU koşullarının birbirlerinden farklı türde normatif gereklilikler olarak anlaşılması halinde, bu durumun bir problem olarak görülmeceğini ileri sürer.

Her ne kadar Littlejohn ve Worsnip rasyonaliteyi gerekçelendirmeden bağımsız şekilde düşünerek, ikinci düzey delillerin nasıl bir role sahip olabileceğine yönelik gerekçelendirme temelli görüşlerden farklı bir pozisyona sahip olsalar da yukarıda bahsedilen üç yaklaşımla paralel olarak rasyonalitenin doğası konusunda sağduyusal olarak makul görülen gerekliliklerden taviz verme stratejisini paylaşırlar. Bu tezde benimsenen strateji ise bu dört koşulu korumak ama bunu yaparken de ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü izah edebilmektir. Çünkü bu dört koşuldan vazgeçmenin epistemik maliyeti fazla olmakla birlikte, böyle bir ödün vermek gerekli de değildir. Burada ihtiyaç duyulan asıl şey, ikinci düzey deliller ile birinci düzey deliller arasında bir köprü kurmaktır. Şöyle ki, bu iki düzey arasındaki ilişkiyi kapsayacak bir rasyonalite anlayışı hem sezgisel olarak vazgeçmenin zor olduğu gerekliliklerden bir ödün vermemeyi hem de bir çıkmaza girmeden ikinci düzey delillerin epistemik konumunu belirlemeyi sağlar. Dolayısıyla, rasyonalitenin neyi gerektirdiği hakkında yukarıdaki dört koşul olan DD, DY, EK ve SU'nun yanı sıra, bir başka koşul daha öne sürülecektir. İddia edeceğimiz üzere, epistemik performans olarak ifade edeceğimiz bu şartın rasyonalitenin bir gerekliliği olarak kabul edilmesi durumunda, akratik durumların neden irrasyonel olduğu açıkça görülür.

4.3. Epistemik Performans ve Akrasia

Gerekçelendirme temelli teoriler bir inancın rasyonalitesi konusunda delilsel desteği ön plana çıkarmaktadırlar. Ancak, bir inancın dayandığı delillerin güçlü olması öznenin bu inanca nasıl ulaştığı hakkında bir şey ifade etmez. Bir P önermesinin doğru olduğuna inanmak için yeterince iyi deliller mevcut olabilir. Buna rağmen, özne P'ye hatalı bir şekilde ulaşabilir. Bunun anlamı, öznenin delil ve inanç arasında uygun olmayan bir ilişki kurmasıdır. Bir özne, eldeki meteorolojik verilerden yola çıkarak bu verilerin desteklediği inanca sahip olabilir. Bir başkası, mantık problemini doğru adımlarla çözebilir veya bir dedektif eldeki deliller ışığında kimin suçlu olduğu konusunda doğru yargıya varabilir. Tüm bu ve benzeri durumlara öznenin perspektifinin dışından bakılırsa, öznenin herhangi bir hata yapmadığına kanaat getirilebilir. Fakat, bu kanaat doğru olmayabilir. Akıl yürütme konusunda çok kötü özneler bile doğru adımları tesadüfen atabilirler. İnançlarını bu şekilde oluşturmuş özneler ile eldeki deliller ve inançlar arasındaki ilişkinin farkında olan öznelerin birbirinden ayrılması önemlidir. Bu özneler arasındaki epistemik farka rasyonalite farkı diyeceğiz. Dolayısıyla rasyonaliteyi, eldeki deliller ile inançlar arasındaki ilişki olarak ele alacak ve bu ilişkinin kurulması anlamında epistemik performansı rasyonalitenin şartlarından birisi olarak varsayacağız.⁴⁴

Epistemik Performans (EP): Bir özne epistemik tutumlarının kendi perspektifindeki sebeplerin bir sonucu olduğunu kavırıyorsa, bu tutumlar epistemik performansın bir sonucudur.

Rasyonalite için EP'nin gerekli görülmesinin mahiyeti şudur: Rasyonalite, öznenin zihninde mevcut olan epistemik malzemeyi iyi bir şekilde işlemesiyle veya daha kısa bir ifadeyle öznenin bilişsel işlemleriyle ilgilidir. Bu nedenle, rasyonel olma statüsünü taşıyan kendi başına inançlar değil öznelerdir. Rasyonalitenin bu özelliği onu gerekçelendirme türlerinden ayırır. Diyelim ki, bir grup delil E, P'yi destekler. E'ye sahip olan özne P'ye inanırsa, önermesel anlamda P gerekçelidir. Burada önermesel ifadesinin anlamı, öznenin bağımsız olarak ya da başka bir ifadeyle, üçüncü bir bakış açısından

⁴⁴ Rasyonalitenin bu şekilde ele alınması, içselciliğin KK prensibi ile erişilebilirlik tezlerini ve buna yönelik itirazları gündeme getirir. Bu ve benzeri itirazlarla birlikte rasyonalite hakkında daha ayrıntılı bir tartışma, bu bölümün kapsamını aşmamak için daha sonraki bölümde yürütülecektir. Bu bölümün amacı, rasyonalite için performansın gerekli görülmesi halinde akratik durumların statüsüyle ilgili problemler konusunda nasıl bir avantaj sağlandığının gösterilmesidir.

önermeye bakıldığında delillerin bu önermeyi desteklemesidir. Bunun yanı sıra, öznenin P'ye hangi sebeplerle inandığı da ayrıca sorulabilir. Çünkü özne E'ye sahip olsa da E'nin dışındaki birtakım uygun olmayan sebeplerle de P'ye inanmış olabilir. O halde öznenin P inancı gerekçelidir demek ile özne gerekçeli inanır demek birbirinden farklıdır. Eğer özne yalnızca E'ye dayanarak P'ye inanıyorsa, P inançsal anlamda gerekçelidir.⁴⁵ Gerekçelendirmenin bu iki türü de performans koşulunun sağlanması için yeterli değildir. Çünkü iki tür için de öznenin nasıl inandığı dikkate alınmamaktadır.⁴⁶

Bunu daha açık hale getirmek için delil ve sebep arasında bir ayrım yapmalıyız. Bir delilin bir inanç için sebep olması, öznenin bu inancı benimsemesinin nedeninin bu delil olmasıyla mümkündür. Prado'nun belirttiği gibi (2020: 330) bir özne delil D'nin P'ye inanmaya yönelik bir delil olduğunun farkında değilse, delil D özne için bir sebep değildir. Dolayısıyla, bir öznenin erişiminde iyi deliller olabilir; ancak öznenin bu delillerin neye inanmayı gerektirdiği hakkında da makul bir fikrinin olması gerekir. Basitçe, bir bitkinin boynunu bükmesinden suya ihtiyacı olduğu sonucunu çıkarmak ya da bir doktorun eldeki verilere dayanarak bu verilerin hangi teşhisi desteklediğini tespit etmesi gibi durumlar bir örnek olarak düşünülebilir. Bu tür durumlarda öznenin delilleri, inançlarını benimsemek için birer sebeptirler. Elbette, her sebep bir delil değildir. Bir kişinin yarın sınavda başarılı olacağına inanması için kahve falı da bir sebep olabilir. Fakat, kahve falı iyi bir sebep olmadığı gibi sınavdan geçmek için epistemik bir delil de değildir. Dolayısıyla özne, delil ve inanç arasında epistemik bir ilişki kurabiliyorsa, bu deliller inanmanın sebepleridir ve özne de bundan dolayı rasyoneldir.

İkinci düzey delillerin söz konusu olduğu örneklerde ikinci düzey delilin bir role sahip olması ancak bir sebep olmasıyla mümkündür. *Hypoxia* örneğinde, özne *hypoxia* durumundan muzdarip olduğuna nasıl inanabilir? Öncelikle öznenin algıda kusura sebep olan böyle bir durum hakkında enformasyona sahip olması gerekir. Eğer öznenin *hypoxia* durumu hakkında herhangi bir malumatı yoksa, 10.000 fitin üzerinde seyrediyor olması onun için mevcut bir delil olmakla birlikte, algılarında kusurlu olma ihtimalini düşünmek için sebep teşkil etmez. Böyle bir durum ancak öznenin zihninde zaten mevcut olan bazı inançlar sayesinde mümkündür. Benzer şekilde, bir doktorun uykusuzluk ve hatalı

⁴⁵ Gerekçelendirmenin bu iki türü arasındaki ayrım Firth (1978: 217) tarafından ileri sürülmüştür. Bu konuda ayrıca bkz. Korcz, (1997: 171); Bergmann, (2006: 4); Turri, (2010: 312-313).

⁴⁶ Turri (2010:317-318), önermesel ve inançsal gerekçelendirme ayrımının öznenin nasıl inandığını dikkate almadığına işaret eder. Ancak, Turri'nin ele aldığı problem rasyonalite hakkında değil, destek ilişkisi (basing relation) olarak ifade edilen ve iki gerekçelendirme türü arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiğiyle ilgilidir.

teşhisler arasında bağlantı kuracak bir enformasyonu yoksa ya da en azından bunun ne kadar akla yatkın olduğunun bilincine varamıyorsa, uykusuz olması onun kendinden şüphe etmesi için bir sebep olamaz. Dolayısıyla, eldeki deliller ve inanç arasında ilişki kurulması için delillerin bu inancı destekleyecek bir sebep olduğu kavranmalıdır.

Elbette, öznenin rasyonel bir birey olması için yalnızca epistemik performans yeterli değildir. Ayrıca, bu performansı bozacak unsurların da olmaması gerekir. Yukarıda da ifade edildiği gibi gerekçelendirmenin iki türü bakımından da DD, DY, EK ve SU koşulları savunulabilir. Ancak, rasyonalite bakımından epistemik performans bir gereklilik olarak görülürse, bu dört koşulun gerekliliğinin nedeni de değişmektedir. Çünkü epistemik performansın sonucu olan bir inancın bu dört koşuldan herhangi birisini sağlamaması bir çelişki yaratır. Aşağıda, performans ve diğer koşullar arasındaki ilişki gösterilmeye çalışılmaktadır:

- (1) Özne bir grup delil G'ye dayanarak L'ye inanır.
- (2) Öznenin L inancı epistemik bir performansın ürünüdür.
- (3) Özne L'nin rasyonel olduğuna inanıyorsa L'ye inanmalıdır (EK).

Özne (2) den dolayı L'ye ulaşırken akıl yürütmelerinde bir kusur işlememiş, G ve L arasındaki ilişkiyi hatalı bir şekilde kurmamıştır. Bu durumda, özne L'ye inanırken, G'nin L'ye inanmayı gerektirdiğini de fark etmiş durumdadır. Böylece, özne L'ye inanması gerektiğine de inanır. Yani EP sağlanmışsa, EK'da sağlanmışır. Diyelim ki, EK rasyonalite için bir gereklilik değildir. Eğer EK yanlışsa, özne rasyonel olduğuna inandığı bir inancı yine de benimsemeyebilir. Ancak, EK'nın yanlış olması, öznenin L'ye inanmamasını meşrulaştıramaz. Çünkü deliller G, L'ye inanmayı rasyonelleştirir. Öyleyse özne neye inanması gerektiği konusunda hatalı davranabilir. Bu da öznenin kusurlu olduğu anlamına gelir.

- (4) Eğer (EK) yanlışsa özne neyin rasyonel olduğu konusunda hata yapmıştır.

(5) Eğer (4) doğruysa öznenin akıl yürütmeleri kusurludur. Dolayısıyla öznenin tutumu epistemik performansın ürünü değildir ve böylece EP ihlal edilmiştir.

O halde rasyonel inançlar için EP ihlal edilemez ise EK'da ihlal edilemez.

- (6) Deliller G, L'yi destekliyorsa özne L'ye inanmalıdır (DD).

(7) Öznenin L inancı için dayandığı deliller G, L'yi destekleyen deliller değilse, öznenin L inancı kusurlu bir akıl yürütmenin sonucudur. O halde (DD) ihlal edilmiştir.

(8) Eğer (7) doğruysa EP ihlal edilmiştir.

Öznenin G ve L arasında bir epistemik ilişki kurabilmesi için G'nin gerçekten de L'yi desteklemesi gerekir. Burada delillerin “gerçekten” inancı desteklemesinden kasıt, ideal bir epistemik öznenin de bu sonuca ulaşması anlamındadır. Delillerin inançları desteklemediği bir durumun epistemik performansı söz konusu olamaz. Ancak, bir öznenin mevcut delillerinin inancı gerçekten destekleyecek deliller olması, inancın rasyonel olduğuna inanan bir öznenin rasyonel olduğu anlamına gelmez. Çünkü özne, eğer hatalı bir ilişki kurmuşsa, neden bu delillerin inancı rasyonelleştirdiği hakkında halen kusurlu olabilir. Bu nedenle, DD ise EP gibi bir iddia doğru değildir. DD, EP için yeterli olmayabilir. Aksine, EP ancak DD ile mümkündür. Bu nedenle, DD mevcut olmadığında EP ihlal edilir.

(9) Deliller G'nin L'yi rasyonel kılması için, L'yi doğruya yönlendirmesi gerekir (DY).

(10) Rasyonel yanlış inanç mümkünse, (9) doğru ama L yanlış olabilir.

(11) L doğru, ancak L kusurlu bir akıl yürütmenin sonucuysa (EP) ihlal edilmiştir.

(12) Eğer (9) ve (10) doğru ve (EP) ihlal edilmemişse L rasyonel bir şekilde yanlış olabilir.

İnançların rasyonel olması için doğru olmaları gerekmez. Epistemolojide bilinen bir örnekle izah edersek, bilgisayara bağlı bir beyin yanlış inançlarında rasyonel olabilir. Çünkü inançların, öznenin zihninde olup bitenlerden bağımsız olarak yanlış olmasını mümkün kılan senaryolar ileri sürülebilir; ama bu, öznelere perspektifinden kaynaklanan bir kusur değildir. Diyelim ki, yıllardır sabah işe giderken saat 7:15-7:30 aralığında gelen otobüse biniyorsunuz. Bugüne kadar da otobüsün birkaç istisna dışında gelmediğine şahit olmadınız. Doğal olarak, bugün sabah durağa giderken otobüsün geleceğine inanıyorsunuz. Bunun için sebepleriniz kötü değildir. Yine de otobüs bir arıza sebebiyle o gün gelmeyebilir. Böylece, rasyonel inanç yanlıştır. Ama bu sizinle ilgili bir hataya

işaret etmez. Aksine, inancın doğru olması daha beklenilir bir durumdur. İstisnai bir şekilde inancın yanlış olması, eldeki sebeplerin sizi bir yanlışlığa sürüklediğini göstermez. Bu bakımdan rasyonel yanlış inançlar mümkündür. Buna karşın, kusurlu düşünme biçimlerinin yanlış bir sonuca ulaşmasını beklemek daha makul bir tutumdur. Kısacası, rasyonalite genellikle doğru olan veya olmasını beklemenin makul olduğu inançları izler ama mutlak bir şekilde doğrulara bağımlı değildir. Eğer inanç, epistemik performansın sonucuysa, bu performansı mümkün kılan sebepler, inancı doğruya yönlendirir veya doğru olma ihtimalini daha beklenir kılar.

(13) Bir özne rasyonel bir şekilde akıllı olamaz (SU).

(14) Özne, inancının rasyonel olmadığına epistemik bir performansın sonucu olarak inanıyorsa, özne inancının rasyonel olmadığına inanmalıdır.

(15) Özne inancının rasyonel olmadığına inanıyorsa, bu inancın kusurlu bir akıl yürütmenin sonucu olduğuna inanmalıdır.

(16) Eğer (14) ve (15) doğru ve özne L'nin kusurlu bir akıl yürütmenin sonucu olduğuna inanıyor ama L'ye inancını sürdürüyorsa, L inancı DD, DY ve EK koşullarını ihlal eder.

(17) Öznenin inancı epistemik bir performansın ürünü ve (1)-(12) doğruysa DD, DY ve EK, ihlal edilemez.

(18) Eğer (14)-(17) doğruysa, özne hem L'ye hem de L'nin rasyonel olmadığına rasyonel bir şekilde inanamaz.

(19) Eğer (13) yanlış, ama (18) doğruysa (EP) ihlal edilmiştir.

Bir özne, P inancını benimsemesine zemin olan sebeplerine dayanarak inancı ile bu sebepler arasındaki ilişkiyi kurmuş (böylece DD, DY ve EK) sağlanmış ve SU ihlal edilmemiş olsun. Diyelim ki, P birinci düzey bir inançtır ve özne rasyoneldir. Bunun üzerine, özne P inancını rasyonel bir şekilde oluşturmadığına işaret eden ikinci düzey delilleri edinir. Bu deliller de P'ye rasyonel bir şekilde ulaşmadığına inanmak için iyi sebepler olsun. Varsayalım, özne bu sebeplere dayanarak ikinci düzey inancını da epistemik bir performansın sonucu oluşturmuştur (böylece DD, DY, EK burada da sağlanmıştır). Dolayısıyla özne, akıllı bir pozisyona düşer. Burada kritik unsur,

önermenin iki bileşeninin de rasyonel olmasıdır. Şöyle ki, iki bileşen de birbirinden bağımsız olarak düşünüldüğünde rasyonalitenin gerekliliklerini sağlamıştır. Bunun böyle sağlanmasının ise önemli bir sonucu bulunmaktadır. Diğer teorilerden farklı olarak, aslında rasyonel olan başlangıçtaki inanç değildir. Buradaki bakış açısından ikinci düzey deliller yanıltıcı olmadığı ve iki düzey için de öznenin inanmasının sebepleri epistemik performansı mümkün kıldığından, iki bileşen de rasyoneldir. Ancak, iki bileşenin birbirinden bağımsız olarak rasyonel bir şekilde oluşması akmatik durumun rasyonel olduğu anlamına gelmez. Öznenin inançları bir çelişki durumunu yansıtır. Özne hem P'nin sebeplerinin P'ye inanmayı gerektirdiğinin hem de ikinci düzey delillerin P'nin kusurlu bir akıl yürütmenin sonucu olduğuna inanmayı gerektirdiğinin farkındadır. Çünkü sebepler ve inançlar arasındaki ilişkiyi kurarak inanır. Bu farkındalığın sonucu olarak özne akmatik durumu şu şekilde algılar: “Sebeplerim ve P arasındaki ilişkiye inanıyorum ama bu ilişkiyi kurduğuma inanmıyorum.” Bir özne aynı önerme için eş zamanlı olarak hem epistemik ilişkiyi kurduğuna hem de kuramadığına inanamaz. En azından böyle bir inanç epistemik performansın bir ürünü değil, kusurlu bir akıl yürütmenin sonucudur. Dolayısıyla, özne çelişki formuna dönüşen akmatik durum karşısında önermenin iki bileşeninden birisinin hatalı olmak zorunda olduğunun bilincinde olmalıdır. Fakat, sebepleri bunlardan birisini tercih etmek için yeterli bir kriter sağlamaz. O halde özne, yargısını askıya almalıdır. Çünkü, SU koşulunun ihlal edilmesi rasyonel olmayan bir tutumla mümkündür. Kısacası, ikinci düzey sarsıcılar söz konusu ise akmatik durumlar rasyonel olamaz. Bu ise, öznenin akmatik durumda olduğunun bilincine varmasından dolayı, kendi rasyonalitesinden şüphe duymasına yönelik bir sebep edinmesinin sonucudur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

EPİSTEMİK RASYONALİTENİN DOĞASI

Bir inancın rasyonalitesi, bu inancın dayandığı iyi deliller ya da inancı oluşturan süreç veya zeminle ilişkilidir. Ayrıca, öznenin bu inanç ile uyumlu olmayan birinci ya da ikinci düzey bir başka inancının olmaması da önemlidir. Ancak, rasyonalitenin doğasını oluşturan bu iki koşul bazen özneyi karşıt tutumlar benimsemeye yöeltebilir. Böyle durumlarda rasyonel olan tavrın ne olması gerektiği tartışmalıdır. Burada, ikinci düzey delillerle gündeme gelen bu tartışma incelenecektir. Öncelikle, tarafların görüşleri ve çıkmazları ele alınacaktır. Daha sonra, rasyonalitenin doğasının epistemik bir performansın ürünü olduğu ileri sürülecektir.

5.1. İkinci Düzey Deliller ve Rasyonalite Çıkmazı

Rasyonalitenin doğası şu iki unsurla yakından bağlantılıdır: İnançlarımızın iyi sebeplere dayanması ve inançlarımızın birbiriyle çatışmaması. Bir P inancını benimsemenin rasyonel olması için P'nin dayandığı birtakım iyi nedenlerin varlığı gereklidir. Bu tür nedenler P'nin doğruluk değeriyle ilgili birinci düzey deliller olabilir. Bununla birlikte, P'nin epistemik statüsü ya da P'ye inanmanın makul olup olmadığıyla ilgili ikinci düzey deliller de edinilebilir. Böylece özne, P'nin rasyonel olduğuna ya da P'nin rasyonel olmadığına inanmak için bazı sebeplere sahip olur.

Sağduyusal olarak, bir önermeye inanmanın rasyonel olduğuna inanıyorsak bu önermeye inanmak rasyonel bir tavidir. Dolayısıyla, inancın birtakım iyi dayanaklarının mevcudiyeti ve farklı seviyelerdeki inançlarımız arasında bir uyumun olması rasyonalitenin gereklilikleri arasındadır. Buna karşın, negatif karakterli ikinci düzey deliller karşısında bu iki gerekliliğin bir arada sağlanmasının mümkün olmadığı iddia edilmektedir (Littlejohn, 2018; Worsnip, 2018; Lasonen-Aarnio, 2020).

(i) Bir inanç iyi sebeplere ya da zemine sahip ve özne inancını bu sebeplere ya da zemine dayandırıyorsa, rasyonel olan bu inancı benimsemektir.

(ii) Bir özne, rasyonel olduğuna inandığı bir inancı benimsemelidir (Enkratik Gereklilik).

Varsayalım bir öznenin P inancı için koşul (i) sağlanmış ve özne P'ye inanmakta rasyoneldir. Daha sonra, özne P'nin rasyonel olmadığına yönelik yanıltıcı ikinci düzey deliller edinmiş ve bu delillere olumlu reaksiyon göstermiş ise özne P'nin rasyonel olmadığına inanmalıdır. Özne P'nin rasyonel olmadığına inanıyor ve koşul (ii) rasyonalite için bir gereklilikse, özne P'ye inanmayı bırakmalıdır. Problem şu ki, rasyonaliteyi belirleyen iyi sebep ya da zemin yanıltıcı delillerden oluşmamalıysa, özne koşul (ii)'yi sağlamamalıdır. Eğer enkratik gereklilik rasyonalitenin doğasının bir parçası ise, yanıltıcı deliller de iyi birer epistemik zemindir. O halde, bir öznenin elinde yanıltıcı olmayan, yani öznenin perspektifinden bağımsız olarak iyi deliller olsa bile, yanıltıcı deliller neyin rasyonel olduğu konusunda daha belirleyici olabilir.

Bu iki koşul her ne kadar rasyonalitenin doğası bakımından bir çıkmaza yol açıyor gibi görülsede bir kenara bırakılmaları kolay bir seçenek değildir. Bundan dolayı, rasyonalitenin doğası detaylı bir şekilde soruşturulmalıdır. Çağdaş epistemoloji literatürü incelendiğinde rasyonalite iki şekilde ele alınmaktadır (Foley, 2011: 37). Birincisi, Post-Gettier epistemolojinin doğru inancı bilgiye dönüştürecek bir koşul olarak ele aldığı gerekçelendirme kavramıdır. Burada gerekçelendirme ile rasyonalite eş anlamlıdır. İkincisi ise, rasyonalitenin bilgi hedefinden bağımsız olarak kendi doğasının incelenmesidir. Birinci durumda rasyonalite araçsaldır. Bilgi hedefinin bir parçası olarak gerekçelendirme koşulu doğru inancı bilgiye dönüştürecek bir unsur olduğundan, bir inancın rasyonel olması, bu inancın bilgi hedefine yönelmesi olarak düşünülmelidir. Aşağıda daha detaylı tartışılacağı gibi, böyle bir rasyonalite görüşü ikinci düzey delillerle ilgili (i) ve (ii) koşullarını bir arada sağlama bakımından bahsi geçen çıkmazla karşı karşıyadır. Diğer yandan, rasyonalite bir epistemik statünün aracı olarak değil kendi başına bir hedef olarak ele alınabilir. Her ne kadar bilginin gerek koşullarından birisi olarak düşünülen gerekçelendirmenin doğası hakkındaki teorilerden tamamen bağımsız olmasa bile, “rasyonalite nedir?” sorusuna cevaben geliştirilen ve söz konusu çıkmazı bilgi hedefini bir ön koşul olarak varsaymadan çözmeye çalışan iki temel kamptan söz edilebilir: Objektivizm ve subjektivizm. Objektivizme göre, (i) ve (ii) rasyonalite için gereklidir; ama (ii) yanıltıcı delillerin bir sonucu ise özne rasyonel olamaz (Kelly, 2005; Titelbaum, 2015; Littlejohn, 2018). Subjektivizm ise yanıltıcı delillerin rasyonel tavır için bir problem olmadığını öne sürer. Özne inancında yanılrsa bile (i) ve (ii) sağlanabilir. Fakat bu iki koşulun sağlanması, ikinci düzey delillerin birinci düzey inançlar üzerinde

bir sarsıcı olduğunun kabul edilmesiyle mümkündür (Feldman, 2005; Christensen, 2010a).

Objektivizm bir inancın neden rasyonel olduğuna iyi bir kriter sunmasına rağmen, öznenin perspektifinden hangi tutumun rasyonel olduğuna nasıl karar verilebileceği konusunda problemlidir. Subjektivizm ise iyi sebeplerin rasyonel tutumları nasıl belirlediği hakkında güçlü bir pozisyon olsa da neden ikinci düzey delillerin başlangıçtaki delilleri gündemden çıkardığı ve epistemik uyumun neden bir gereklilik olduğu konusunda problemlidir. Bu çalışmada, subjektif bir rasyonalite anlayışı savunulacaktır. Ancak, klasik subjektivizmden farklı olarak, öznenin tutumlarının rasyonalitesinin hangi tutumu benimsemesi gerektiğine dair bir kavrayışla ilgili olduğu ileri sürülecektir.

Klasik subjektivizm, inançların rasyonalitesini öznenin sahip olduğu delillere gösterdiği reaksiyonda aramaktadır. Bu açıdan, koşul (i) delillere uygun olan karşılığı vermekle sağlanır. Koşul (ii) ise delillere uygun karşılığı vermenin doğrudan bir sonucu olarak düşünülmektedir. Öznenin toplam delilleri bir inancı benimsemeyi rasyonel kılıyorsa, öznenin bu inanca karşıt pozisyonundaki bir başka inancı benimsemesi, rasyonalite bakımından mümkün değildir. Ancak, bu düşüncenin hatalı bir yaklaşım olduğu, çünkü birinci düzey ve ikinci düzey delillerin farklı seviyede inançları desteklediği ve öznenin farklı düzeylerdeki inançları aynı anda benimsemesinin delillere uygun karşılığı vermek bakımından bir sorun oluşturmadığı iddia edilmektedir (Lasonen-Aarnio, 2020; Worsnip, 2018). Özellikle, birinci düzey inançların iyi delillere dayandığı ve ikinci düzey delilin yanıltıcı olduğu durumlarda, öznenin koşul (ii)'yi sağlaması eldeki sebeplerin bir sonucu olamaz. Bu itirazın haklı olması durumunda ya akratik öznelerin rasyonel olduğunu ya da negatif karakterli ikinci düzey delillerin bir sarsıcı olamayacağını kabul etmekle yüzleşiriz.

Bu bölümde, klasik subjektivizm için zorlayıcı olan bu iki itirazın rasyonalitenin subjektif karakterinin ve rasyonalite için gerekli görülen iki koşulun sebep temelli bir anlayışla açıklanabileceği ileri sürülecektir. Buna göre, rasyonalite eldeki sebeplere karşılık vermeyi gerektirir; ama epistemik tutumlar arasındaki uyum bunun bir sonucu değil, aksine karşılık verilmesi gereken bir başka sebepten kaynaklanır. Bir özne elindeki sebeplerin desteklediği inancı benimseyerek rasyonel olur. Bu sebepler bazen bir P inancını benimsemekle ilgiliyken, bazen de öznenin kendi mental durumu hakkında bir tutum almasıyla ilgilidir. Bunlara rasyonalite hakkında sebepler diyebiliriz. İkinci düzey

sarsıcılar gücünü öznenin kendi rasyonalitesi hakkında bir tutum almaya zorlayan sebepler olmasından kazanmaktadır. Öznenin bir ya da daha fazla önermeye yönelik epistemik tutumları birbiriyle çatışma halindeyse, bu çatışma halinin kendisi de öznenin mentalitesi hakkında bir şey söyler. Daha basit bir şekilde ifade edilirse, akaratik durumda olmanın kendisi, öznenin bilişsel yapısının rasyonalitesinden şüphe duymasını gerektirir. Fakat, bu şüphenin makul olması için özne, akaratik vaziyetin şüpheyne bir gerekçe sağladığının bilincine varmalıdır. Burada, farkına varılacak durumun epistemik performans gerektirdiğini, böylelikle öznenin kendi epistemik pozisyonunu değerlendirebileceğini öne süreceğiz.

Epistemik performans bir öznenin bilişsel erişimine dahil olan delil ya da inançların neye inanmak için iyi bir sebep teşkil ettiğinin bilincine varmasıdır. Bu noktada şu hususa dikkat çekmeliyiz: Eğer inançların nedenlerini önermesel anlamda ele alırsak, ikinci düzey deliller hiçbir zaman bir sarsıcı değildir. Önermesel anlamda deliller bir inancı ya destekler ya da desteklemez. Bu durum gerçeklikle ilgilidir ve öznenin bağımsız olarak doğru olan ne ise bunun doğru olmadığını destekleyen bir delil her zaman yanıltıcıdır. Fakat öznenin perspektifinden ele alındığında bu durum değişir. Özne elinde hem P’yi hem de P’ye inanmanın rasyonel olmadığına yönelik iyi delillere sahipse, hangi delil grubunun doğruya ulaştıracağını tespit edemeyebilir. Diğer bir yönden, öznenin mental durumundaki farklılıklardan dolayı, inancı önermesel anlamda destekleyecek deliller bir özne için kavrayışa açık olabilirken, bir başkası için olmayabilir. Örneğin, bir hastalık belirtisi önermesel olarak belirli bir hastalığın sebepleridir. Buna karşın, yalnızca doktor olan veya eğitilmiş birisi için bu belirtiler hastalığın sebepleri olabilir. Söz konusu ikinci düzey deliller olduğunda, bu ayrım daha çarpıcı bir şekilde önem kazanmaktadır. Çünkü negatif karakterli bir ikinci düzey delil her zaman spesifik olarak belirli bir özne için sebeptir. Uykusuzluk, yorgunluk, ilaç, önyargı vb. sebepler, bu sebebe sahip olan öznenin kendisinden şüphe duymasına neden olabilir. Bundan dolayı, bir önermeyi rasyonel kılan unsurlar ile bir öznenin epistemik tutumunu rasyonel kılan unsurlar birbirinden farklıdır. Eğer ikinci düzey delilleri, öznenin inançlarının rasyonalitesi bakımından ele alırsak, bu bir subjektif rasyonalite meselesi olmaktadır. İkinci düzey delilleri rasyonalitenin doğası bakımından bir yere oturtmak için performansın gerekli olduğunu iddia etmenin nedeni budur. Özne, sebeplerinin neyi desteklediğini anlayarak rasyonel olabilir ve bu bir performans gerektirir.

Rasyonalite, öznenin performansından bağımsız olarak objektif bir hedefin aracı olarak ele alındığı sürece, ikinci düzey deliller bir problem olmaya devam eder. Böyle bir rasyonalite yaklaşımı, kendi rasyonalitesinden şüphe etmeye işaret eden bir delil karşısında öznenin hangi tutumu benimsemesi gerektiğine iyi bir cevap verememektedir. Oysa, kişilerin rasyonel reaksiyonunun mevcut inançları, enformasyonları, delilleri ya da sebepleri ışığında geliştiği göz önüne alınırsa, kişilerden beklenen makul tavır bu unsurlara uygun olanı göstermeleridir. Gerçeklikte olan ne olursa olsun, bir öznenin yapması gereken kendi düşünce süreçlerinde tutarlı olmaktır. Bu ise özne için nelerin bir sebep olabildiğiyle sınırlandırılmıştır. Buna dayanarak, burada epistemik rasyonalitenin şöyle düşünülmesi gerektiği iddia edilmektedir:

Epistemik Rasyonalite: Bir P önermesine yönelik T tutumu (inanmak, inanmamak ya da yargıyı askıya almak gibi), ancak ve ancak kişinin perspektifinde P'ye yönelik T tutumu için epistemik performansı sağlayacak olan N gibi bir sebebi var ve kişinin perspektifinde T tutumunu benimsemenin hatalı olabileceğine inanması için epistemik performansı sağlayacak olan bir sebebi yoksa, T tutumu rasyoneldir.

Epistemik rasyonalite bu şekilde anlaşıldığında, bir inancı benimsemek için sebepler olmalıdır ama bu inancı benimsemenin rasyonel seçenek olmadığını düşünmek için de bir başka sebep olmamalıdır. İlk bakışta, bununla basitçe “ikinci düzey sarsıcı olmamalı” koşulu önerildiği düşünülebilir. Bu yorum doğru olmayacaktır, çünkü ikinci düzey deliller belirli bir inancın rasyonel olmadığına yönelik doğrudan deliller değildir. Dahası, bir tutumun rasyonel olup olmaması konusunda sebeplerle kurulan ilişki epistemik performans gözetilmediği sürece açık bir şekilde görünmez. Bu bakımdan, aşağıda bir öznenin perspektifindeki sebepler ve öznenin epistemik performansından ne anlaşılması gerektiği detaylıca tartışılacaktır. Ancak, bu noktaya gelmeden önce, araçsal rasyonalite anlayışının ikinci düzey deliller sorununa neden yol açtığını incelemek sonraki konuları daha anlaşılır kılacaktır.

5.2. Araçsal Rasyonalite

Epistemolojide rasyonalite denildiğinde sıklıkla kastedilen, bir şekilde doğru inançları benimsemeye ama yanlış inançlardan ise kaçınmaya yönelen tutumlara sahip olmaktır.⁴⁷ Bu bakımdan, rasyonel öznelerden beklenen mümkün olduğunca doğru inançlara yönelmeleri, basitçe yazı tura atmak yerine inancı oluşturan zemini titiz bir şekilde değerlendirmeleridir (Pritchard, 2010: 45). Foley'nin sözleriyle (2011: 39): “Genel bir rasyonalite teorisi içinde epistemik olarak rasyonel inanç kavramını yerleştirmeye yönelik ilk adım rasyonalitenin hedefe yönelik bir kavram olduğunu kavramaktır. İnançların, kararların, niyetlerin, planların veya stratejilerin rasyonelliğiyle ilgili bir sorgulamada söz konusu olan, hedeflerin etkin bir şekilde takip edilmesidir. Örneğin, bir kararın rasyonelliği hakkındaki sorular, ilk aşamada, karar vericinin verdiği bu kararlar yoluyla hedeflerini ne derecede gerçekleştirdiğini gösteren sorulardır.”

Rasyonalitenin bu şekilde düşünülmesinin nedeni, çağdaş epistemolojide gerekçelendirme ve rasyonalitenin birbirinin yerine kullanılabilen ve aynı duruma işaret eden epistemik statüler olduğunun varsayılmasıdır (Pritchard, 2010: 42; Foley, 2011: 37). Bilgiden şans unsurunu dışlamanın ve doğruya belirli bir epistemik yol veya süreçle ulaşmanın bilgi için gerekli olduğunu düşünen gerekçelendirme teorileri rasyonaliteyi de bu amacın bir aracı olarak ele almaktadır. Doğruluğu tesadüfe dayanan inançlar kolaylıkla yanlış olabilecek inançlardır ve bilgi statüsü kazanabilecek inançların doğruluğunun tesadüf gibi zayıf bir zemine dayanmaması gerekir. Rasyonalite ya da gerekçelendirme, doğru inançları benimsemeye yönelik tutumlarla ilgili olduğundan, bilgi hedefi için iyi bir zemin sağlar.

Araçsal rasyonalite epistemoloji ve bilim felsefesinde yaygın bir yaklaşımdır (Kelly, 2003: 614). Buna göre, bilgi gibi bir epistemik hedefe ulaşmak için gerekli olan koşullardan birisi rasyonaliteyse, rasyonel olmanın bu hedefe bizi yaklaştırması gerekir. Bilgi hedefinin bir parçası olarak rasyonalite ele alındığında, tesadüf gibi bilgiden bizi mahrum bırakacak unsurlar rasyonalite ile dışlanmaya çalışılır. İkinci düzey deliller de özneyi bilgiden mahrum bırakacak bir epistemik sarsıcı olarak düşünüldüğünden gerekçelendirme teorilerinin bu tür sarsıcılar karşısında nasıl bir anlayışa sahip oldukları incelenmelidir.

⁴⁷ Epistemik tutum, bir önermeye inanmak, inanmamak ve yargıyı askıya almak şeklinde üç türdür. Bunun yanı sıra, epistemik tutumlar bir itimat derecesi olarak da ele alınabilir (Matheson, 2015: 6).

5.2.1. Gerekçelendirme Teorileri ve İkinci Düzey Sarsıcılar

Edmund Gettier'in 1963'te yayınladığı makaleyle birlikte bilginin tanımı sorunu çağdaş epistemolojinin odak noktası haline gelmiştir. Gettier (1963), bilgi için öne sürülen gerekçelendirme, doğruluk ve inanç koşullarının bilgi için yetersiz olduğunu, çünkü üç koşullu bu tanımın gerekçeli ama tesadüfen doğru inançları bilgi saydığını ortaya koyar. Bunun üzerine, tanımın nasıl revize edileceğiyle ilgili teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler sonraki yıllarda iki grup altında toplanmaktadır: İçselcilik ve dışsalcılık.

Gettier, gerekçelendirilmiş doğru inanç tanımının bilgi için eksik olduğunu şuna benzer bir örnekle gösterir: Diyelim ki, Bilge isimli bir arkadaşımız var ve başvuruda bulunduğu bir işe onun alınacağına inanmak için oldukça güçlü delillere sahibiz. Dahası, Bilge'nin cebinde 10 lira olduğunu biliyoruz. O halde, "işe Bilge alınacaktır." (Y) ve "Bilge'nin cebinde 10 lira vardır." (Ç) önermesi gerekçelidir. Bu iki önermenin gerekçeli olmasının bir sonucu olarak, "işe alınacak kişinin cebinde 10 lira vardır." (K) önermesi de gerekçelidir. Buna karşın, bir şekilde işe alınan kişi Bilge değil, ama tesadüfen cebinde 10 lira olan Hakkı olsun. Bu durumda, gerekçeli inancımız K doğru olur. Fakat, K bizim için bilgi statüsünde değildir. Çünkü K önermesini gerekçelendiren delillerin Hakkı ile bir ilgisi yoktur ve gerekçeli doğru inancımız tesadüfen doğrudur.

Bu probleme yönelik çözüm önerileri başlangıçta Y önermesine odaklanır. Çünkü K önermesini gerekçelendiren Y önermesi yanlıştır ve gerekçeli doğru inancımız bir yanlışlığa dayanmaktadır. Bu nedenle, bilgi statüsüne sahip olacak bir inancın gerekçelendirmesinin bu türden yanlış önermelere dayanmaması gerektiği düşünülmektedir (Pritchard, 2016: 9). Böyle bir sınırlandırmayı, bazıları gerekçelendirme kavramını güçlendirerek yapmayı, bazıları ise gerekçelendirme kavramını öznenin bağımsız ve özneye dışsal olan nedensel süreçler veya zemin şeklinde revize ederek yapar (Pritchard, 2016: 11; Lemos, 2007: 108). Birinci yaklaşım içselcilik, ikinci yaklaşım ise dışsalcılıktır.⁴⁸ Ancak, daha sonra, yanlış bir inanç yoluyla gerekçelendirilmese bile

⁴⁸ Kabaca, içselcilik bir inancın gerekçelendirilmesi için öznenin erişiminde olan delillerin neyi desteklediği konusunda reflektif bir değerlendirme yapması gerektiğini ve öznenin bu konuda epistemik bir sorumlulukla karşı karşıya olduğunu iddia eder. Dışsalcılık ise bir inancı gerekçelendirenin öznenin perspektifinin dışındaki faktörler olduğunu ve öznenin erişiminin ve sorumluluğunun gerekli olmadığını savunur. Bir inanç, özne bu inancı oluşturan sürecin mahiyeti hakkında bir fikir sahibi olmasa bile, inancı oluşturan bilişsel süreç ve dışsal gerçeklik arasında nesnel bir ilişki varsa, gerekçelidir. İçselcilik ve Dışsalcılık hakkında bazı sunumlar için bkz. Bonjour (2009: 209); Pritchard (2016: 77); Carter vd. (2014: 66); J. Greco (2014: 325); Feldman (2014: 337).

tesadüfen doğru olan gerekçeli inançların mümkün olduğu gösterilmiştir. Örneğin, aynı iş yerinde çalıştığımız ve defalarca gördüğümüz A, hafızamızda onun nasıl görüldüğüne dair bulunan enformasyonlar sebebiyle tanıdıklığa sahip olduğumuz birisidir. Yani, A ile bir yerde karşılaşsak, onun A olduğunu rahatlıkla çıkarabiliriz ve “bu kişi A’dır.” inancı gerekçeli olacaktır. Varsayalım, markette A ile bire bir örtüşen bir kişi gördük ve doğal olarak “markette gördüğüm kişi A’dır.” inancını oluşturduk. Bilmediğimiz şey ise A’nın kendisinden ayırt edilemeyecek bir ikizinin olduğudur. Bu ikiz A* olsun. Eğer biz markette, A’yı değil, A*’yı görseydik, yine karşımızdaki kişinin A olduğu inancını oluşturacaktık. O halde, “markette gördüğüm kişi A’dır.” inancı tesadüfen doğru olan gerekçeli bir inançtır.

İkinci örneğin birinciden farkı, ikinci örneğin gerekçelendirilmesinin bir yanlış önermeye dayanmıyor olmasıdır. Dolayısıyla, inancı oluşturan veya temellendiren bilişsel süreçle bir ilgisi yoktur. Bundan dolayı, hem içselci hem de dışsalcı bir gerekçelendirme kuramı için gerekçeli inancın tesadüfen doğru olduğu ikinci örneğe benzer durumlar özneyi bilgiden mahrum eder. Şöyle ki, öznenin haberdar olmadığı ama doğru olan bir F önermesi, öznenin inancının epistemik statüsünü sarsar. “A’nın kendisinden ayırt edilemeyecek bir ikizi vardır.” önermesinin doğruluğu, öznenin gördüğü kişinin A olduğu inancının bilgi sayılmasını engeller. Bu tür doğrulara, önermesel sarsıcı denilmektedir ve öznenin bağımsız olarak dünya hakkında doğrular oldukları için dışsal birer sarsıcıdır.

Sonuçta, hem içselcilik hem de dışsalcılık bilgi için özneye dışsal olan bu tür sarsıcıların olmaması gerektiğini kabul eder. İçselcilik için bu bir güçlük olarak görülebilir. Çünkü bilgi statüsüne sahip inançların en az bir dışsal epistemik koşulu sağlaması gerekir. Dışsalcılık ise gerekçelendirme kavramını özneye dışsal süreçlerle açıkladığı için ek bir dışsal koşulun gerekliliği sorun olarak görülmez. Buna karşın, özneye dışsal olmayan ve gerekçelendirmeyi hedeflemek suretiyle öznenin inancının bilgi statüsüne sahip olmasını engelleyen bazı sarsıcı türleri de dışsalcılık için güçlük oluşturur. Şöyle ki, bir G kuralı (burada G dışsalcı bir gerekçelendirme anlayışını yansıtır), P’ye inanmayı gerekçelendiriyor, ama yine G kuralına uygun olarak gerekçeli bir L inancı, P’ye inanmamayı gerekçelendiriyor olsun. Diyelim ki, L yanlış, fakat öznenin bilişsel erişimine dahil olmuş bir enformasyondur. Bu durumda, L nedeniyle özne P’ye inanmamalıdır. O halde, öznenin P’yi gerekçelendirmesi için, L gibi bir inancın öznenin erişiminde olmaması gerekir (Goldman, 1979: 20; Bergmann, 2005: 424). Bu

sınırlama, özneye içsel olan bir sınırlamadır ve böylelikle dışsalcılık, bu tür sarsıcıları saf dışı bırakabilmek için özneye içsel olan bir koşulu öne sürmek durumunda kalır (Swinburne, 2001: 29).

Bu tür sarsıcılar, pozitif epistemik statüye sahip olan bir inancın bu statüsünü ortadan kaldıran mental sarsıcılardır. İkinci düzey sarsıcılar da bu türden bir sarsıcıdır. Buna karşın, ikinci düzey sarsıcılar gerekçelendirmenin doğasıyla ilgili bir problemten çok daha fazlasını barındırır. Çünkü iki gerekçelendirme yaklaşımı da doğru inanca eklenecek koşulun bilgi hedefine bizi daha fazla yaklaştıracaklarını iddia eder. Eğer öyleyse, bir epistemik sarsıcının sarsıcı olması için bu hedeften bizi uzaklaştırması gerekmektedir.⁴⁹ Klasik Gettier örneği ve sonraki benzer türdeki örneklerde ortaya çıkan durumlar, bu anlamda bizi bilgidan mahrum bırakan sarsıcılarla ilgilidir. Ancak, aşağıda tartışılacağı gibi, ikinci düzey delillerin neden bir epistemik sarsıcı olduğu ya da öznenin neden ikinci düzey sarsıcıları görmezden gelemeyeceğini açıklamak araçsal bir rasyonalite anlayışı için ciddi problemler barındırır.

5.2.2. Gerekçelendirme ve Rasyonalite Ayrımının Gerekliliği

İçselci ve dışsalcı teorilerin ikinci düzey sarsıcılar konusunda karşılaştığı güçlüklerin sebebi, gerekçelendirme ve rasyonalite arasında bir ayrım yapamaması ve bunun bir sonucu olarak rasyonalitenin bilgi hedefi için bir araç konumuna gelmesidir. İki gerekçelendirme teorisi de bilginin doğru inançlardan fazlası olduğunda anlaşılır. Doğru inanç ve bilgiyi ayıran unsurlardan birisi, doğru inançların tesadüfen doğru olan inançları da kapsamasıdır. Gerekçelendirme koşulu tesadüfü dışlayacak bir epistemik gereklilik olarak ortaya atılmakla beraber, Gettier türü örnekler bunun yetmediğini gösterir. Buna karşın, gerekçelendirilmiş doğru inançların gerekçelendirilmemiş doğru inançlardan bilgi statüsü kazanmaya daha makul bir aday olması konusunda bir tartışma görünmemektedir. O halde, eğer gerekçelendirme ve rasyonalite aynı epistemik statülerse, bir inancın rasyonel olmasının bu inancı bilgiye daha yakın kılması gerekir.

⁴⁹ Coates (2012: 118) bu noktaya şu bakımdan dikkat çeker: Bir P inancı gerçekte rasyonel ise, bu inancın aslında rasyonel olmadığına yönelik bir delil, bu inancın başından beri rasyonel olmadığı anlamına gelir. Ama P gerçekte rasyoneldir. O halde bu yeni delil herhangi bir statüyü sarsamaz. Buna paralel bir düşünceyle, rasyonalite bilgi hedefinin bir aracıysa, ikinci düzey sarsıcılara karşı rasyonel olan tavır da bu hedefi korumalıdır. Fakat, gerekçelendirme teorileri bakımından bunun sağlanması için yanıltıcı mental bir delilin sarsıcı kabul edilmemesi gerekir.

Şu şekilde özetleyelim: Bilgiye B, rasyonaliteye R dersek; eğer B bir hedef ve R bu hedefe ulaşmanın ya da yaklaşmanın bir yoluysa, R'yi sağlayan bir inanç B'ye yakın, R'yi sağlamayan ya da R statüsünü kaybeden bir inancın da B'den uzaklaşması gerekir. Ayrıca, eğer gerekçelendirmeye G dersek, G ve R aynı epistemik statü ise, R statüsüne sahip bir inanç sarsıldığında G de sarsılmalıdır.

Varsayalım, bir dedektif elindeki bir grup delili inceler ve Z'nin suçlu olduğu sonucunu çıkarır. Dedektifin elindeki deliller güçlüdür ve gerçekten de bu delillerden çıkarılabilecek en iyi açıklama Z'nin suçlu olduğudur. Dahası, Z'nin suçlu olduğu doğrudur ve öznenin inancı yalnızca delillerine dayanır. Öyleyse, inancın delilleri iyi olduğundan bu inanç önermesel anlamda gerekçelidir. Özne yalnızca ilgili delillerden sonuca ulaştığı için de öznenin “Z suçludur.” inancı inançsal anlamda da gerekçelidir. Hatta, özne eldeki delillerin “Z suçludur.” inancını gerekçelendirdiğini de gerekçelendirecek bir reflektif inanca sahiptir. Farz edelim, öznenin bu inancı oluşturduğu T gibi bir zamanda, bu inancı tesadüfen doğru kılacak bir durum/zemin ya da süreç olmadığı gibi, bu inancı sarsacak ve öznenin haberdar olmadığı bir doğru önerme de yoktur. Sonuç olarak, suçlunun kim olduğuna dair dedektifin inancının bilgi olduğunu kabul edelim. Bunun üzerine, daha sonra T* gibi bir zaman diliminde, hem vakayı inceleyen dedektifin hem de diğer dedektiflerin bir uzman olarak kabul ettiği, uzman olarak kabul etmek için oldukça güçlü sebeplere sahip olduğu ve bugüne kadar herhangi bir vakada yanıldığının görülmediği Bay Otorite gelerek vakayı inceler ve dedektife ulaştığı sonucun rasyonel olmadığını söyler.

T'de, hem içselci hem de dışsalci bir bilgi teorisi, bu öznenin neden biliyor olduğuna dair bir açıklama sunabilir. Peki, T* durumu meydana geldiğinde, bu öznenin rasyonel reaksiyonun ne olması gerekir? Buna dair kritik unsur, Bay Otoritenin yanıltıcı olmasıdır. Şöyle ki, öznenin “Z suçludur.” inancının gerekçeli ve doğru olduğunu varsaydığımızda, Bay Otoritenin bu inancın rasyonel olmadığına yönelik beyanı doğal olarak yanıltıcıdır. Bay Otorite beklenmedik şekilde yanılır ve dedektif yanıltıcı bir delille karşı karşıyadır. Bununla birlikte, Bay Otoritenin beyanı öznenin inancının kusurlu şekilde oluştuğuna işaret eder ve bu nedenle negatif karakterli bir ikinci düzey delildir. Daha önce § 1.2.'de üzerinde durulduğu gibi, bir ikinci düzey delil, inancın doğruluk değeri hakkında bir delil değildir. Bay Otoritenin, inancın rasyonel bir bilişsel sürecin sonucu olmadığını söylemesi, “Z suçludur.” inancının ne doğru olduğunu ne de yanlış olduğunu gösterir. Elbette, özne rasyonel olmadığına inanarak ulaştığı sonucun da yanlış

olduğuna inanabilir; ama bu, irrasyonel olsa bile inancın doğru olmayacağı anlamına gelmez. Bay Otoritenin beyanı, öznenin sahip olduğu delillere yönelik bir karşı delil değildir. Çünkü öznenin deliller ve inanç arasındaki ilişkiyi hatalı kurduğuna yönelik bir karşı delil olsa bile, delillerin “Z suçludur.” inancını desteklemediğine işaret etmez. Gerçekten de özne irrasyonel olsa da deliller önermesel anlamda halen söz konusu inancı destekleyebilir.

Şimdi, eğer R-G, doğru inançları bilgi statüsüne eriştirecek epistemik unsurlarsa, R-G durumunda olmak B’ye yakın olmalı demiştik. Bizim dedektifimizin “Z suçludur.” önermesini bildiğini varsaydığımızı göre, özne bu önerme için R-G’yi sağlamıştır. Eğer dedektif, Bay Otoritenin beyanına karşılık verir ve rasyonel olmadığına inanırsa, artık “Z suçludur.” önermesini bilmiyordur. Fakat, öznenin bilgiden mahrum kalmasının sebebi ikinci düzey delile rasyonel olan reaksiyonu göstermiş olmasıdır. Bu durumda, R-G olmak, hem bilgiye ulaşmanın hem de bilgiden uzaklaşmanın bir yoludur. Çünkü R-G olmanın gerekliliklerini yerine getiren öznenin başlangıçtaki inancı bilgi statüsüne sahiptir; ama edindiği yeni delil karşısında R-G olmanın gerekliliklerini yerine getiren öznenin başlangıçtaki inancı bilgi değildir.

Makul olmayan bu sonuçtan dolayı, bazı yaklaşımlar ikinci düzey delillerin bir sarsıcı olmadığını ve epistemik statüyü kazanmış inançlara sahip öznenin bu delilleri görmezden gelmesinin rasyonel olduğunu öne sürerler (Kelly, 2005; Coates, 2012; Lasonen-Aarnio, 2014). Bu yaklaşım iki bakımdan sorunludur: Birincisi, öznenin inancını gerekçeli yapacak zemin (süreç ya da uygun fonksiyon) Bay Otoritenin beyanı için de geçerlidir. Buna rağmen, öznenin bu delili bir delil olarak görmemesi için bir nedeni bulunmamaktadır. İkincisi, eğer Bay Otoritenin beyanı “Z suçludur.” önermesiyle ilgili bir delil değilse, özne akratik durumda olacak ve hem inancının doğru olduğuna hem de inancının rasyonel olmadığına inanacaktır. Bunun ise kötü bir epistemik pozisyon olduğu § 4.1.2’de ayrıntısıyla tartışılmıştır.

İçselci ve ılımlı bir dışsalci yaklaşım bakımından Bay Otoritenin beyanı epistemik bir sarsıcı olarak kabul edilebilir. Ancak, R-G’nin hem B için bir araç olması hem de B’den uzaklaşmak için bir araç olmasıyla ilgili güçlüğün yanında, böyle bir beyanın neyi sarstığı da başka bir sorun doğurur. Şöyle ki, eğer özneye dışsal olan bir gerekçelendirme kuralı, öznenin “Z suçludur.” inancını gerekçelendiriyor ve aynı kural, Bay Otoritenin beyanı nedeniyle “Z suçludur inancında rasyonel değilim.” inancını da

gerekçelendiriyorsa, aynı kural bir önermeyi hem R-G kılar hem de bu önermenin R-G olmadığına inanmamayı R-G kılar. Aynı şekilde, eğer özneye içsel olan birtakım unsurların mevcudiyeti öznenin bir inancı benimsemesini R-G yapıyor ise öznenin bu türden unsurlara sahip olması sebebiyle “Z suçludur.” inancı R-G ve bu türden unsurlara sahip olması sebebiyle “Z suçludur.” inancının rasyonel olmadığına inanmak ve bu inancı askıya almak da özneyi R-G yapar. İki durumda da öznenin orijinal inancının rasyonalitesinin sarsılması, ancak rasyonel olan reaksiyonu göstermesinin sonucu olabilir. Halbuki, orijinal inanç halen rasyoneldir.

Eğer rasyonalite ya da gerekçelendirme bir başka epistemik hedefin aracıysa, bu araçlara sahip olan öznelere hedefi yakalamaya daha yakın olması gerekir. Yukarıda tartışıldığı gibi, gerekçelendirme ve rasyonalite aynı epistemik statüler ve bilgi hedefinin bir aracıysa, ikinci düzey negatif deliller ile birinci düzey deliller aynı araçla farklı epistemik sonlara (hem biliyor hem de bilmiyor olmak gibi) ulaştırmamalıdır. Ancak, öznenin birinci düzey inancı rasyonelse, öznenin birinci düzey inancının rasyonel olmadığına işaret eden ikinci düzey deliller yanıltıcıdır. Öznenin ikinci düzey yanıltıcı delillerine reaksiyon göstermesi rasyonel olmanın bir gereği ise, ikinci düzey sarsıcı deliller her zaman yanlış olan inançları rasyonelleştirir. Rasyonalitenin bunu gerektirmesi, bilgiden bağımsız bir doğaya sahip olduğunu gösterir. Bu nedenle, gerekçelendirme teorileri bilgi hedefinin bir parçası olarak gerekçelendirme ya da rasyonalite koşulu ile rasyonalitenin kendi başına neyi gerektirdiği konusunu birbirinden ayırmalıdır. Çünkü ikinci düzey negatif delillerin desteklediği inançları benimsemek rasyonel olan tutumsa, rasyonalite bu tür deliller karşısında yanlış olan inancı benimsemeyi gerektirir.

5.3. Rasyonalitenin Doğasıyla İlgili Çıkmaza Yönelik Çözümler

Araçsal rasyonalitenin ikinci düzey delillerle ilgili karşılaştığı güçlüklerin bir nedeni, rasyonalitenin doğasında bulunan önemli bir unsuru kapsamıyor olmasıdır. Bu unsur epistemik tutumlarımız arasında bir uyumun gerekli olmasıdır. Epistemik tutumlarımız arasındaki uyum hem birinci hem de ikinci düzey inançlarla ilgilidir. Birinci düzey bir P inancı ile Q inancı, öznenin aynı anda doğru olduğuna inanmasının makul olmadığı iki önerme ise, bu iki inancı aynı anda benimsemek epistemik uyumsuzluktur. Örneğin, aynı verilerden yola çıkarak havanın hem yağmurlu hem de açık olduğuna

inanamayız. Benzer bir durum ikinci düzey inançlar ve birinci düzey inançlar arasında da vardır. Bir P önermesinin rasyonel olduğuna ama aynı anda bu inancı benimsemenin rasyonel olmadığına inanmak seviyeler arasında bir uyumsuzluk oluşturur. Bundan dolayı, rasyonalitenin gerekliliklerinden birisi öznenin akmatik durumda olmamasıdır.⁵⁰ Akmatik durumların irrasyonelliği, yalnızca epistemik tutumlarımız arasında bir uyumsuzluğun olmaması gerektiğini değil, aynı zamanda ikinci düzey tutumların birinci düzey inançlara karşı geliştirilecek tutumlar üzerinde de belirleyici olduğunu gösterir.

Ras-U: İkinci düzey tutumlarımızın birinci düzey tutumlarımızla uyumlu olması gerekir.

Ras-U'nun sonucu şudur: Bir özne P'nin rasyonel olduğuna dair bir inanca sahip ve bu inanç iyi sebeplere dayanıyorsa, özne yalnızca P'nin rasyonel olduğuna değil, P'ye de inanmalıdır. Dolayısıyla, P'nin statüsü hakkındaki ikinci düzey inanç, öznenin birinci düzey inanca nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiğini de belirler.

Araçsal bir rasyonalite ya da gerekçelendirme teorisi, bir inancı gerekçelendiren unsurun, diyelim ki X, seviyeler arasındaki ilişkiden bağımsız olarak gerekçelendirdiğini öne sürer. Rasyonalite, bilgi hedefinin bir parçası ise, P'yi bilmek için X ve P'nin rasyonel olup olmadığını bilmek için yine X gerekir. Yani, birinci ve ikinci düzey inanç birbirinden bağımsız olarak gerekçelendirilir.⁵¹ Bu gerekçelendirme yaklaşımının sonucunda P'nin doğru olduğuna ama P'nin rasyonel olmadığına inanmak mümkündür. Sorun şu ki, X bu inançların hangisinin daha gerekçeli olduğuyla ilgili bir yargı vermeyi sağlamamaktadır. Dahası, neden bu uyumsuzluğun X konusunda sorun çıkardığına yönelik açık bir fikir sunmaz. şöyle ki, birinci düzey inancın gerekçelendirmesi için seviyeler arasında bir uyumluluk gerekli değilken, ikinci düzey inancın ortaya gelmesiyle seviyeler arasında bir uyum gerekir. Bu durumda, başlangıçta P'yi gerekçelendirmek için X yeterlidir; ama ikinci düzey delilin söz konusu olduğu durumlarda X yetersizdir ve Ras-U gerekçelendirme için bir gereklilik haline gelir. Bu sonuç gerekçelendirme teorileri

⁵⁰ Akrasia konusunun tartışıldığı önceki bölümde seviye bölücüler olarak ifade edilen yaklaşımın epistemik seviyeler arasında uyumsuzluğun rasyonel olabileceğini savunduğuna değinilmiştir. Bu yaklaşımın olumsuz epistemik sonuçları detaylıca tartışıldığı için burada tekrarlanmamaktadır. Bu bölümde, rasyonalitenin anti-akmatik bir tavrı gerektirdiğini kabul eden görüşler üzerinde durulacaktır.

⁵¹ Katı içselcilik diyebileceğimiz ve inançların gerekçeli olması için bu inançların gerekçeli olduğunun da gerekçelendirilmesi gerektiğini savunan (Bonjour, 1985; Lehrer, 1990) yaklaşım için bu doğru değildir. Katı içselcilik birinci ve ikinci düzey inançların gerekçelendirmesinin birbirine bağlı olduğunu düşünür. Bu görüş aşağıda daha detaylı tartışılacağından şimdilik üstünde durulmayacaktır.

bakımından ikilem doğurmaktadır: Tek başlarına ele alındığında, P'nin ve İ'nin gerekçeli olması için X yeterlidir; ama İ inancı P'nin statüsü hakkındaysa P için (yalnızca P için) X yeterli değildir.

Araçsal gerekçelendirmenin bu güçlüğüne karşın, rasyonaliteyi kendi başına ele alan yaklaşımlar öne sürülmektedir. Bu kuramların temel amacı, bir inancı rasyonel kılacak epistemik zemin ile Ras-U'yu bir arada tutabilecek bir anlayış geliştirmektir. Böylece, inancın rasyonel olması için yalnızca X'in mi yoksa her zaman X ve Ras-U'nun mu gerekli olduğu ikileminden kurtulmayı hedeflerler.

5.3.1. Subjektivizm

Rasyonalitenin doğasına yönelik iki bakış açısı olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birisi inancın rasyonalitesine odaklanır ve bu inancı rasyonel kılacak kriterleri öznenen bağımsız ele alan bir strateji yürütür. Örneğin, rasyonalitenin gerçeğe uygun olan inançları benimsemesi, doğruları hedeflemesi, delillerin inancı doğru olmaya elverişli kılması gibi kriterler bu türden bir stratejidir. Kaba ama basit bir anlatımla, epistemik ikizlerden birisi delillerin neye inanmayı desteklediği konusunda doğru olan tutuma sahipken diğeri değilse, birinci özne haklı olan taraf olarak rasyoneldir. Bundan dolayı inancını koruması gerekir. Burada kritik olan şu ki, haklı olanın inancını rasyonel yapan unsur öznenin kendisi değil, öznenen bağımsız olarak delil ve inanç arasındaki ilişkinin uygunluğudur. Rasyonalite konusunda diğerk bakış açısı ise bu uygunluğu kabul eder; ama rasyonaliteyi sağlayanın öznenin mental durumu olduğunu öne sürer. Bu strateji, inananın rasyonalitesine odaklanır ve elindeki delillere uygun olan reaksiyonu gösterdiği sürece öznenin gerçeklik konusunda yanılmasını bir kusur olarak görmez. Dolayısıyla, epistemik ikizler kimin haklı olduğunu bilmedikleri sürece kendi inançlarını koruyamaz. Çünkü rasyonalitenin belirleyici unsuru öznenin sahip olduğu delillerdir ve yanıltıcı delillerden dolayı inancın yanlış olması eldeki delilleri görmezden gelmeyi makulleştirmez. Birinci görüştekiler objektivist ikinci görüştekiler de subjektivist şeklinde ifade edilebilir.

Akran anlaşmazlığının tartışıldığı bölümde ayrıntısıyla üzerinde durulduğu gibi, uzlaşımıcı görüş (Feldman, 2006; Christensen, 2007; Elga, 2007) anlaşmazlığın kendisinin bir ikinci düzey delil olduğunu ve öznenin bu delili görmezden gelemeyeceğini savunur. Bu düşünceye göre, neyin rasyonel olduğu konusu öznenin perspektifinden tamamen bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Benzer biçimde, akratik

önermenin rasyonel olamayacağını iddia eden kalibrasyonist görüş (Feldman 2005; White 2009; Sliwa & Horowitz, 2015) için de ikinci düzey delil, öznenin başlangıçtaki inancının epistemik statüsünü tamamen sarsar ya da itimat düzeyini düşürür. Dolayısıyla, rasyonalite öznenin elindeki deliller ve bu delillere göstermesi gereken reaksiyonla ilgilidir. Öznenin perspektifine dahil olmuş delillerin rasyonalite için belirleyici bir unsur olduğunu ya da bazı durumlarda olabileceğini savunduğundan bu görüşü subjektivizm olarak ele alacağız.⁵²

Subjektivizm Ras-U'nun rasyonalite için bir gereklilik olduğunu kabul eder. Ama objektivizmden farklı olarak, neyin rasyonel olduğunun tamamen öznenin bağımsız olan bir gerçeklikle belirlenmediğini düşünür.⁵³ Temel savları şudur:

Delisel Gereklilik: Eğer bir öznenin toplam delilleri P hakkında bir tutum almayı destekliyorsa, özne bu tutumu almalıdır. (Silva, 2017: 308; Worsnip, 2018: 7).

Buna göre, öznenin hangi tutumu rasyonel bir şekilde alabileceğini belirleyen unsur eldeki delillerdir. Bu yaklaşım, Ras-U'nun sağlanmasının delisel gerekliliğin bir sonucu olduğunu ileri sürer.⁵⁴ Yani, öznenin perspektifinde hem birinci düzey hem de ikinci düzey negatif deliller varsa, öznenin toplam delilleri hem P'ye inanmayı hem de P'ye inanmanın rasyonel seçenek olmadığına inanmayı destekleyemez. Ancak, delisel gerekliliğin epistemik tutumlarımız arasındaki uyumu doğrudan sağlayamayacağı yönünde itirazlar bulunmaktadır (Silva 2017, Lasonen-Aarnio, 2020, Worsnip, 2018).

⁵² Bu çalışmanın amacı ikinci düzey sarsıcıların rasyonalitenin doğası bakımından nasıl ele alınabileceğini incelediğinden, subjektivist ve objektivist sınıflandırması yalnızca ikinci düzey delillerin öznenin perspektifine dahil olması karşısında başlangıçtaki inançta revizyonun gerekli olduğunu düşünenleri ya da düşünmeyenleri kapsamayı hedefler. Bununla birlikte, subjektif rasyonalite anlayışı gerekçelendirme ve rasyonalitenin aynı olduğunun düşünüldüğü araçsal rasyonalite göz önünde tutulursa çok geniş yelpazede ele alınması gerekir. Bu bakımdan, içselci gerekçelendirme teorileri (Lehrer, 1990; Bonjour, 1985; Foley, 1987; Feldman & Conee, 2001) subjektif rasyonaliteyi savunur görüşler olarak düşünülebilir. Ancak, araçsal rasyonalitenin ikinci düzey delillerle ilgili karşılaştığı güçlükler daha önce ele alındığı için burada üzerinde durulmamaktadır.

⁵³ Bu konuda subjektivistleri ikiye ayırmak gerekir. Bazıları (Feldman, 2005, Foley 2001, Smithies 2012, Kappel, 2019) öznenin mental durumları bakımından içinde bulunduğu epistemik durumun rasyonel tavrı belirleyen asli unsur olduğunu kabul ederler. Bazıları ise (Lord, 2018, Horowitz, 2019) her zaman bunun doğru olmadığını, öznenin bağımsız olarak bazı kriterlerin gerekli olduğunu savunurlar. Ancak, belirtmek gerekir ki ikinci görüştekilerin objektivist olduğunu söylemek de mümkündür.

⁵⁴ Burada Christensen'a ayrı bir parantez açılmalıdır. Christensen her ne kadar ikinci düzey sarsıcıları savunuyor olsa da rasyonel uyumun sağlanmasının gerekliliği konusunda farklı bir düşünceye sahiptir. Bazı durumlarda rasyonalite ideali ihlal edilebilir (2010a: 213) ve bunun bir sonucu olarak Akmatik olmak bazen bir problem olmayabilir; hatta, gerekli olabilir (2016b: 398).

Bu sorunla karşılaşılmasının sebebi farklı seviyelerde inançların dayandığı delillerin yalnızca belirli bir seviyeyle ilgili olmasıdır. Birinci düzey deliller E, P ile ilgili ve ikinci düzey deliller İ, P'ye inanmanın rasyonel bir tavır olup olmadığıyla ilgiliyse, öznenin iki inancı benimsemesi mümkündür. O halde, delilsel gereklilik bakımından bunun önünde bir engel yoktur. Ama Ras-U rasyonalitenin bir gerekliliği ise bu sonuç kabul edilemez. Bu nedenle, ya delilsel gereklilik rasyonalitenin asli bir unsuru değildir ya da Ras-U'nun ihlali rasyonalitenin doğası bakımından bir kusur oluşturmaz.

Subjektivist bakış açısı problemi iki şekilde çözmeye çalışmaktadır. Yaklaşımlardan birisi, İ'nin E'yi sarstığını ileri sürer (Feldman, 2005, 2006; Matheson, 2015). Fakat, buna önemli ölçüde karşı çıkılmaktadır; çünkü aslında E'de bir kusur olmadığı gibi (Christensen, 2010a), öznenin P'nin rasyonel olmadığına yönelik inancı yanıltıcı delillerden gelir. Bu durumda, ortada sarsılan bir inanç yoktur (Coates, 2012). Diğer yaklaşım ise, parantez stratejisi diyebileceğimiz bir anlayışı savunur (Christensen, 2010a; Prado, 2020). Gerçekten de birinci düzey deliller ve bu delillerin neyi desteklediği konusunda epistemik anlamda bozulan bir şey yoktur. Buna rağmen, özne birinci düzey delillerini kullanamaz veya başka bir deyişle hakkını teslim edemez. Christensen (2010a: 195) bunu birinci düzey delillerin paranteze alınması olarak açıklar. Prado (2020: 327) ise bunun bir anlamda mahrum eden sarsıcı olarak düşünülebileceğini iddia eder. Bu yaklaşım, delilselci açıklamanın bir reddidir (DiPaolo, 2018: 253). ikinci düzey sarsıcıların doğasına ilişkin önemli bir noktayı açıklamakla beraber, parantez stratejisi yukarıdaki problemi ortadan kaldırmaz. Sonuçta deliller bozulmamıştır ve inanç eldeki delillerle desteklenebilir. Dahası eldeki birinci düzey deliller halen öznenin erişimindeyken, özne Ras-U'nun sağlanması için E'den değil de İ'den vazgeçebilir. Christensen (2016a: 595), bu zorluğu kabul ederek ideal bir rasyonalitenin her zaman mümkün olmadığını kabul etmekle karşı karşıya olduğumuzu düşünür. Buna göre, bazen rasyonalitenin gerekliliklerinden taviz vermek zorunda kalabiliriz.

Göstermeye çalışıldığı gibi klasik subjektivist anlayış, delilsel gereklilik ve Ras-U'nun birlikte nasıl sağlanacağı konusunda ciddi bir güçlükle karşı karşıya kalmaktadır. Bunun nedeni, kişinin epistemik tutumlarını belirlerken hangi sebepleri gözettiği ve gözetmesi gerektiğiyle ilgili belirleyici unsurları yalnızca önermesel anlamda deliller olarak ele almasıdır. Oysa bir öznenin epistemik tavrı inancın delillerinden ziyade öznenin perspektifindeki sebeplerle ve bu sebeplerin birbirini dışlamamasıyla rasyonel olabilir. Bunu anlamak için şu örneği inceleyebiliriz:

Matematik Hocası

Diyelim ki konusunda uzman olan ya da en azından derslerdeki performansı bakımından öğrencide bir şüphe uyandırmamış matematik hocası, bir soruyu derste çözer. Çözümü yaptıktan sonra öğrencilerine bu soruyu yanlış çözdüğünü ifade eder. Fakat, neyi yanlış yaptığını açıklamaz. Öğrenci, mevcut eğitimine dayanarak tüm dikkatiyle tekrar tekrar çözümü kontrol etmesine rağmen her şey yerinde ve sonuç doğru görünmektedir. Bununla birlikte öğrenci, hocaların doğruyu söyleyip söylemediğini de bilmemektedir. Peki, bu durum karşısında öğrenci nasıl bir tutum sergilerse rasyonel olur?

Burada problem şudur: Öğrenci aldığı eğitimi hocasından almış ve hocasını bir uzman olarak kabul etmiş durumdadır. Bir çırak ve bir uzmanın tartışma haline benzer bir şekilde, öğrenci epistemik bakımdan kendisinden daha yüksekte gördüğü bir kişinin görüşüyle karşı karşıyadır. Buna rağmen, şüphe çekilen inanç olan matematik işlemi, öğrencinin kavrayışına fazlasıyla açık bir şekilde doğru görünmektedir. Varsayalım ki öğrenci haklıdır ve öğrenci bunu bilmeseydi de dersin hocası öğrencilere bir şaka yapmaktadır. Bu durumda öğrencinin, işlemin doğru olduğuna yönelik inancı haklıdır ve delilleri bu inancı destekler. Diğer yandan, dersin hocasının otorite olması ya da olduğuna inanmak için sebeplere sahip olunması, hocaların ifadelerini güçlü bir delil yapar. Öğrencinin bu delili görmezden gelmesi iyi bir epistemik tavır gibi durmamaktadır. Ama eğer öğrenci inancından vazgeçerse yanlış bir inancı benimser ve hocaların şakasının kurbanı olur.

Subjektivizmin savunduğu gibi rasyonalitenin, elindeki delilleri izlemekle veya daha güçlü bir ifadeyle, elindeki delillerin neyi desteklediğini benimsemekle ilgili olduğunu varsayalım. Öğrencinin işlemin sonucuyla ilgili delilleri E, hocaların soruyu yanlış çözdüğüne yönelik ifadesi İ olsun. E, sorunun sonucuna subjektif olarak inanmayı destekliyor, İ ise subjektif olarak sonuca inanmamayı destekliyorsa, öğrenci hangi delili izlemelidir? Subjektivizm Ras-U'nun rasyonel bir gereklilik olduğunu savunduğundan, iki inancı birden benimsemenin makul olmadığı savını öne sürer. Fakat, Ras-U, iki düzey inanç için de güçlü deliller olduğunda neyin rasyonel olduğuna dair bir kriter sunmaz.

Çünkü Ras-U, delilsel desteğin ya da öznenin delillerini değerlendirmesinin bir sonucu değildir.

Bunu çözmenin yolu şu iki sorunun cevabının aynı olmasında yatar: Neden akmatik durumlar ya da Moore paradoksunda dile geldiği şekliyle “hava yağmurlu ama buna inanmıyorum.” türünden epistemik pozisyonlar rasyonel olamaz? Neden özne delillerini takip ederek akmatik durumda olamaz? Bu çalışmaya göre, akmatik durumda olmanın irrasyonelliği akmatik durumda olmayı sürdürmenin rasyonel bir şekilde mümkün olmamasındandır. Yani, bir grup delil ile bir başka grup delil özneyi akmatik bir vaziyete sürükleyebilir; ama öznenin akmatik pozisyonunu epistemik olarak kabullenmemesi rasyonel bir gerekliliktir. Bunun imkanı ise akmatik olmanın özne için bir sebep olması, kendi mentalitesinin, epistemik bakımdan bilişsel süreçlerinin rasyonelitesiyle ilgili bir sarsıcı olmasını fark etmesinde yatar. Ancak, bu düşüncüyü detaylandırmadan önce subjektivizme karşıt olan objektivist yaklaşımı incelememiz yerinde olacaktır.

5.3.2. Objektivizm

Objektivizm, bir inancın güçlü delillere dayanmasının bu inancın rasyonelitesi için yeterli olmadığını savunur (Littlejohn, 2018: 262). Bu anlayışa göre, neyin rasyonel olduğu konusunda öznenin rasyonel olması, neyin rasyonel olduğu konusunda haklı olmasıyla mümkündür. Şöyle ki, birinci düzey inançlarımıza yönelik ikinci düzey tutumlarımızın, birinci düzey inancımızın epistemik statüsünü gerçekten yansıtmaları gerekir. Bir P önermesine inanan özne P’ye inanmakta rasyonelse, P’ye inanmanın rasyonel bir tutum olduğu konusunda yanılmamalıdır. Objektivizm şu iddia üzerine kuruludur:

Sabit Nokta Tezi: Eğer rasyonelitenin P inancını gerektirdiğine inanıyorsan, bu inanç ya doğrudur ya da rasyonel bir şekilde yasaklanmıştır (Littlejohn, 2018: 261).⁵⁵

Buna göre, bir P önermesine duyulan inanç gerçekten rasyonel olan tutumsa, P’nin rasyonel olmadığına inanmak rasyonel değildir. Diğer yandan, P’ye inanmanın rasyonel

⁵⁵ Bu tezi ilk öne süren Titelbaum’dur (2015). Onun ifadesiyle sabit nokta tezi şu şekildedir: “Rasyonelitenin gereklilikleri hakkındaki hatalar rasyonelite hatalarıdır.” (2015: 253).

olduğuna yönelik bir inanç gerçekten rasyonel olan tutumsa, rasyonel olan P'ye inanmaktır. Örneğin, bir akran anlaşmazlığı durumunda, inancında haklı olan taraf anlaşmazlık nedeniyle inancından vazgeçerse, neyin rasyonel olduğu konusunda hatalıdır.

Diyelim ki, doğru ve yanlış önermelerden oluşan bir K kümesi var. Birtakım koşullar sağlandığında şu veya bu inançsal tutum rasyoneldir veya rasyonel değildir. Bu kümede a priori olarak gerekçelendirilen önermeler de bulunacaktır. Eğer Everest'e tırmandığımı hayal edersem, deniz seviyesinin üzerinde olacağımı çıkarmak a priori gerekçelidir. Objektivizme göre, K kümesindeki buna benzer şekilde a priori gerekçeli önermelere rasyonel lisans veren unsurlar öznenin içinde bulunduğu epistemik durum değil, bundan bağımsız kriterlerdir (Skipper, 2019a: 1379-80). Bu bakımdan, restoranda bahşiş olarak 100 lira gelen hesabın %20'si, 20 lira olarak doğru bir şekilde hesaplandıysa, partnerimin sonucu 25 lira bulması doğru olan hesaba yönelik bir karşı delil oluşturmaz (Steel, 2019: 434).

Objektivizm, Ras-U'nun rasyonalite için bir gereklilik olduğunu kabul eder. Buna karşın, ikinci düzey yanıltıcı delillerin birinci düzey tutumlarımız üzerindeki etkisine karşı çıkar. Özne için P'ye inanmak rasyonel olan tutum ise, ikinci düzey deliller güçlü sebepler verse bile, P'ye inanmanın rasyonel olmadığına işaret etmesi bakımından yanıltıcıdır. Diğer yandan, eğer öznenin ikinci düzey tutumları rasyonel ise, birinci düzey inancının delilleri yanıltıcıdır. Dolayısıyla, bir P önermesine inanmakta olan özne ya haklıdır ya da P'nin rasyonel olmadığı konusunda haklıdır. Eğer P'ye inanmakta haklıysa, P'nin rasyonel olmadığına inanması rasyonel olarak mümkün değildir.⁵⁶

Objektivizmin temel itirazı delilsel desteğin rasyonalite için belirleyici olduğu görüşüdür (Littlejohn, 2018: 259). İkinci düzey deliller, öznenin perspektifinden ne kadar güçlü deliller olursa olsun, sonuçta yanıltıcı delillerdir ve neyin rasyonel olduğu konusunda doğru hüküm vermeyi sağlayamazlar. O halde, delilsel desteğin olması bir inancın rasyonel olması için yeterli değildir (Littlejohn, 2018: 271). Bu yaklaşım bakımından rasyonalite, yalnızca öznenin mental durumuyla ilgili değil, bu öznenin

⁵⁶ Akran anlaşmazlığı konusunda daha önceki bölümlerde üzerinde durulmuş olan “uzlaşmazcı” yaklaşım (Kelly, 2005) ve akratik durumların rasyonel olamayacağını, çünkü birinci düzey inancında haklı olan tarafın inancını koruması gerektiğini savunan “haklı sebep” yaklaşımı (Titelbaum, 2015), objektivist görüşlerdir.

bağımsız olan gerçeklikle bir uyum meselesidir. Bu nedenle, Ras-U'nun sağlanması subjektif bir mesele olamaz.

Objektivist görüşün bu savı doğru değildir. Temel matematik işlemleriyle ilgili bir örnek için objektif kriterler oldukça makul bir seçenek olarak görünse de öznenin epistemik durumunun önem arz ettiği örnekler vardır. *Hypoxia* ihtimaliyle yüz yüze gelen bir pilotun, başlangıçta yakıt ve mesafe arasında kurduğu ilişki doğru ve a priori olarak gerekçeli olsun. Buna rağmen, *hypoxia* nedeniyle algılarında bir kusur olduğuna yönelik sebepler edinen bir özne, Skipper'ın da dikkat çektiği gibi (2019a: 1382), yeni bir epistemik duruma girmiştir. İlk başta pilot, yakıt ve mesafe arasındaki doğru ilişkiyi kurduğunda, bu ilişkiyi doğru kurmasından şüphe edecek bir sebebe sahip değildir. Fakat, algılarında kusurlar olabileceğine inanması halinde bu ilişkiye kuşkuyla yaklaşabilir.⁵⁷

Yanılıcı olması sebebiyle kişiyi gerçekten uzaklaştıran ve rasyonel olduğu halde bu statüye haksız yere kuşku çeken deliller rasyonalite için iyi birer kaynak olarak görülmeyebilir ve delilsel desteğin rasyonalite için yeterli olmadığı iddia edilebilir. Fakat, sorun şu ki, gerçeğe ulaşmak için yanılıcı delillere başvurmamak zorunlu değildir. Bazen yanılıcı delilleri takip eden bir özne de doğru yargıyı verebilir. Örneğin P'nin doğru olduğuna inanmak için deliller E yanılıcı olsun (Yani P aslında doğru değildir). Daha sonra, E'nin kusurlu olduğunu düşündürecek deliller İ'de yanılıcı olsun. Delillerine reaksiyon gösteren bir özne, sonuçta E'nin kusurlu olduğuna ve P'nin doğru olmadığına inanacaktır. Böylece, yanılıcı deliller vasıtasıyla özne, doğru inancı benimsemiş olur. O halde, negatif karakterli ikinci düzey delillerin yanılıcı olması, gerçekliği yakalamak bakımından esas sorunu teşkil etmez.

Objektivist görüş yanılıcı deliller konusunda gözetilmesi gereken bir ayrıma dikkat etmemektedir. Bazı deliller öznenin gerçekte olanı yakalamasını engelleyerek yanılıcı olurlar. Bu tür yanılıcı delillere “gerçekten saptıran” deliller diyelim. Örneğin, 10.000 fit yüksekliği aştığını fark eden bir pilotun algılarının kusurlu çalışmasına neden olabilecek *hypoxia* durumunda olduğuna inanması için sebepleri vardır. Gerçekte özne *hypoxia* durumunda değilse, algıları düzgün çalışır ve böyle bir durumda olduğuna yönelik inancı onu gerçekte olandan saptıran delillere dayanmaktadır. Bu tür yanılıcı

⁵⁷ Karmaşık bir hesaplama işleminde kusurlu olmak gayet olasıdır. Ama denilebilir ki, 3 ile 5'in toplamının 8 ettiği inancı şüpheye nasıl maruz kalabilir? Bazı güçlü gerekçe düzeyine sahip inançların ikinci düzey sarsıcıları etkisizleştirebileceğinden akran anlaşmazlığı bölümünde söz etmiştik. Yine de, ilerleyen kısımlarda bu konu tekrar ele alınacaktır.

deliller öznenin nasıl akıl yürüttüğü konusunda bir işleve sahip değildir. Buna karşın, bir doktor bazı belirtilerin hangi hastalığa uyduğu konusunda hafızası tarafından yanıltılabilir. Benzer şekilde, bir dedektif elindeki delilleri hatalı bir değerlendirmeye tabi tutabilir. Bunlar birer akıl yürütme hatasıdır ve yine de doğru sonuçlara ulaşmayı engellemeyebilirler. Bir özne hatalı akıl yürütse bile, tesadüfen gerçekte olanı yakalayabilir. Fakat, özne inancının sebepleri konusunda yanıltılmaktadır. Bu durumdaki bir özneyi yanıltan unsur akıl yürütmelerindeki kusurlardır. Her şeye rağmen, öznenin elinde birtakım sebepler olduğu söylenebilir; ama bu sebeplerin iyi olduğu söylenemez. Bu tür delillere “aklı yanıltan” deliller diyebiliriz.

Bir özneyi gerçek konusunda yanıltan deliller öznenin doğruya ulaşmasını engellerken hatalı bir akıl yürütmenin sonucu değildir. Aklı yanıltan deliller ise hatalı bir düşünme sürecine neden olur. Buna rağmen, öznenin doğrulara ulaşması mümkündür. Objektivist görüş, yalnızca birinci tür yanıltıcı delillere odaklanan ve öznenin gerçekte rasyonel olan (öznenin bağımsız olarak) inancı benimsemesi gerektiğini iddia eden bir anlayıştır. Ancak, öznenin ikinci tür yanıltıcı delillere rağmen doğrulara ulaşması mümkündür. Bu durumu Bonjour’un bir örneği üzerinden inceleyebiliriz:

Maud, inancı için bir sebebi olmamasına rağmen kehanet yeteneğine sahip olduğuna inanmaktadır. Böyle bir gücün mümkün olmadığına dair görünüşte inandırıcı olan çok sayıda bilimsel kanıtla arkadaşları ve akrabaları tarafından bunaltılmasına rağmen Maud bu inancını korumaktadır. Bir gün Maud, görünürde hiçbir sebep olmaksızın Başkanın New York’ta olduğuna inanmaya başlar ve herhangi bir bağımsız kanıt olmamasına rağmen sözde kahin gücüne başvurarak inancını sürdürür. Gerçekten de Başkan New York’tadır ve sağlanan koşullar altında Maud tamamen güvenilir kehanet gücüne sahiptir. Dahası, Başkanla ilgili inancı bu gücün işleyişinin bir ürünüdür. (Bonjour, 1985: 40)

Maud’un herhangi bir sebebi olmaksızın inandığı kehanet gücüne sahip olduğu inancının doğru olduğunu varsaydığımızda, Objektivist yaklaşım için Maud rasyoneldir. Çünkü, Maud’un kehanet gücünden kaynaklanan başkanın yeriyle ilgili inancı gerçeği yansıtır. Bu durumda, karşı sebepler yanıltıcıdır ve rasyonel olan Maud’un inancını sürdürmesidir. Problem şu ki, Maud’un kendi gücüne güvenmesinin iyi sebepleri olmadığı gibi, böyle bir gücü olmadığına inanmak için iyi sebepleri vardır. Maud’un güçlü karşı delillere rağmen kehanet gücü olduğuna yönelik sebepsiz inancı ve bu inancı nedeniyle doğru inançları benimsemesi, kehanet gücünün rasyonel bir zemin olduğu

anlamına gelmemektedir. Başka bir deyişle, Maud'un akıl yürütmesi kusurludur ve inancın gerçeği dile getirmesi bu durumu rasyonel yapmaz. Bundan dolayı, objektivizmin iddiasının aksine, bir öznenin inancını nasıl oluşturduğu neyin rasyonel olduğu konusunda fazlasıyla belirleyici olabilmektedir.

5.4. Epistemik Performans Olarak Rasyonalite

Subjektif ve Objektif yaklaşımların delilsel gereklilik ve epistemik tutumlar arasındaki uyumun sağlanması konusunda ödün vermeden bir strateji sunamamalarının en önemli nedeni, gerekçelendirme ve rasyonalite ayrımı yapmaksızın önermesel ve inançsal gerekçelendirme/rasyonalite ayrımını bir yere oturtmaya çalışmalarıdır. Klasik anlayışa göre, bir takım iyi delillerin mevcudiyeti bir inancın önermesel anlamda gerekçeli olmasıdır. Öznenin yalnızca bu iyi delillere dayanarak inanması ise inançsal anlamda gerekçelendirme değildir. Bu iki gerekçelendirme türü arasındaki ilişki başka bir tartışma konusu olmakla birlikte, bilgi için inançsal gerekçelendirme yaygın olarak gerekli görülmektedir (Silva, 2017: 311). Yani, hem iyi deliller mevcut olmalıdır hem de özne bu iyi delillere dayanarak inanmalıdır. Hedef bilgi ya da doğru önermeler olduğunda önermesel gerekçelendirme dar kapsamlı, inançsal gerekçelendirme ise geniş kapsamlıdır. Çünkü yalnızca doğruya yönelten deliller bir inancı gerekçelendirebilir ve sadece bu delilleri ama ayrıca bu delillerin hepsini değerlendiren bir özne gerekçeli bir şekilde inanabilir.

Önermesel Gerekçelendirme (ÖG): Bir inancın gerekçeli olması, ancak bu inancın öznenin perspektifinden bağımsız olarak iyi delillere sahip olmasıyla mümkündür.

ÖG, bilgi için bir gerekliliktir. İnançlar için bir öznenin erişiminde olan ya da olmayan güçlü veya zayıf deliller olabilir. Bazen öznenin iyi olduğunu düşündüğü delilleri aslında zayıftır. Söz konusu bilgiyse, yalnızca iyi deliller ÖG kapsamına girebilir, ki bu, yanıltıcı olan delillerin iyi bir delil olamayacağı anlamına gelir. Subjektivistlere yöneltilen itirazların temelinde bu mesele bulunmaktadır. Çünkü bilgi için delilsel destek ÖG olarak anlaşılmalıysa, bir öznenin elindeki toplam deliller doğruya yönelen

önermeleri destekleyebilir. O halde, yanıltıcı olan ikinci düzey deliller önermesel anlamda gerekçeli inançlara neden olamazlar.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, hedef bilgi olduğunda bu görüş haklıdır. Buna karşın, bu haklılık yalnızca bilgi için gerekli olan gerekçelendirme unsuru için kabul edilebilir. Rasyonalite, gerekçelendirmeden bağımsız ele alınarak doğrulara yakın kılan delillerden ziyade öznenin nasıl inandığıyla ilgili değerlendirilirse, önermesel gerekçelendirmeden ne anlaşılabileceği değişir.⁵⁸ ÖG, öznenin perspektifine dahil olsa bile, yanıltıcı delilleri dışarıda tuttuğu için dar bir kapsayıcılığı vardır. Örneğin, şu veya bu belirtiler objektif olarak şizofreniye işaret ediyor olsun. Şizofrenin belirtilerine şahit olan ama psikoloji eğitimi almamış birisi ile aynı belirtilere şahit olan psikoloğun epistemik durumu ÖG bakımından aynıdır. Ama iki özne de kişinin şizofreni olduğuna inanıyor olsa, yalnızca psikolog inançsal gerekçelendirmeye sahip olabilir. Çünkü psikoloji eğitimi almamış kişinin inancı yalnızca şizofreni belirtilerine dayanarak oluşmayacaktır. Buna göre, neyin şizofreni belirtisi olduğunu bilmeyen bir öznenin ilgili hastanın şizofreni olduğuna inanmak için başka sebepleri olsa bile ÖG bu inancın gerekçeli olmadığını ifade eder.

Önermesel gerekçelendirme açısından bunlar makul olabilir. Fakat, önermesel rasyonalite daha farklı ele alınmalıdır. Rasyonalitenin temelde eldeki sebeplere uygun olan karşılığı vermeyi gerektirdiği kabul edilirse, kişiyi doğrulara ulaştıracak objektif olarak iyi delillerden ziyade, belirli bir önermeye inanmak için birtakım iyi subjektif sebepler önermesel anlamda rasyonaliteyi sağlayacaktır.

Önermesel Rasyonalite (ÖR): Bir inancın rasyonel olması, ancak bu inancı benimsemek için öznenin perspektifinde iyi sebepler olmasıyla mümkündür.

Yukarıdaki psikoloğun neden rasyonel olduğu ÖR bakımından açıktır. Psikolog konusunda uzmandır ve hangi belirtilerin hangi hastalığı gösterdiğini bilmektedir.

⁵⁸ Turri (2010), önermesel ve inançsal gerekçelendirme ayrımında Ortodoks görüş olarak bahsettiği klasik anlayışın önermesel gerekçelendirmeyi temel alarak inançsal gerekçelendirmeyi tanımladığını, ama bu tanımlamanın öznenin nasıl inandığını göz önünde tutmadığını iddia eder. Turri'nin bu noktada tartıştığı konu gerekçelendirme türleri arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağıyla ilgilidir. Bununla birlikte, öznenin nasıl inandığı konusuna çektiği dikkat, özellikle rasyonalite bakımından önemlidir. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, Turri'nin söz konusu çalışmasında subjektif bir rasyonalite anlayışını kurmak gibi bir amacı bulunmamaktadır.

Dolayısıyla, “D varsa, H’dir” türünden enformasyon psikoloğun zihnindedir ve bir hastada D’yi görmesi H’ye inanmasının sebebi olur. Fakat, ÖR’nin ÖG’den farkı, iyi delilleri öznenin perspektifine bağlı kılmasıdır. Bu bakımdan, psikoloji eğitimi almamış birisi, aynı belirtilere şahit olsa bile, hiçbir zaman psikolog ile aynı içerikte bir önermesel rasyonaliteye sahip olamaz. Buna rağmen, psikoloji eğitimi almamış birisi halen rasyonel olabilir. Şayet, hastanın şizofreniden mustarip olduğuna inanmak için bir başka psikolog veya bu konularda eğitilmiş birisinin teşhisi dolayısıyla sebepler edinmişse, özne önermesel olarak rasyoneldir. Psikoloğun aksine, “D varsa, H’dir” gibi bir enformasyonun burada sebep olması, birinci düzey delile değil ikinci düzey pozitif delile dayanır. Yani Psikolog için D hastalığın belirtileridir; ama diğer özne için D bir uzmanın bu konudaki görüşleridir. Burada kritik olan şu ki, ikinci düzey pozitif delili sağlayan uzman aslında sahtekar olsaydı da bu kişinin uzman olduğuna inanmak için yeterince sebebi olan bir özne için söz konusu teşhise inanmak halen rasyonel olan tutumdur. ÖG bunu kabul etmez, ÖR ise bu sonuçla uyumludur.

Elbette, önermesel gerekçelendirme için olduğu gibi önermesel rasyonalite de tek başına rasyonalite için yeterli değildir. Öznenin iyi delillere veya sebeplere sahip olması, yalnızca bunlara dayanarak inandığı anlamına gelmez. Ayrıca öznenin inançsal anlamda rasyonel olması gerekir. Bununla birlikte, ÖG ve ÖR ayrımı inançsal gerekçelendirmeden (İG) ne anlaşılması gerektiğini değiştirmektedir. Birinci durumda özne yalnızca ÖG’yi sağlayan delillere dayanmalıdır. İkinci durumda öznenin inançsal olarak rasyonalitesi (İR) önermesel olarak rasyonalitesinden ayrı düşünülemez. Şöyle ki, bir öznenin elinde iyi deliller olmasına rağmen özne bu delilleri ve bir başka subjektif önyargıyı hükmüne katabilir ve dolayısıyla yalnızca iyi delillere dayanmaz. O halde İG ancak ÖG üstüne kurulabilir, ama ÖG, İG’den bağımsızdır. İnançsal rasyonalite bakımından bu ikisi birbirinden ayrılamaz. İR bir öznenin tüm sebeplerini kapsadığı için, ÖR de sadece bu sebepler olmalıdır.⁵⁹

Bu noktada doğal olarak şu düşünülecektir: Bir takım keyfi sebepler (epistemik bakımdan kusurlu) hem İR hem de ÖR için yeterli midir? Eğer yazı tura atarak kimin suçlu olduğuna karar veren bir jüri üyesiysek, tabi ki bu rasyonel bir tutum değildir. Bu anlamda keyfi kriterler epistemik bir dayanak olamazlar. Burada keyfi olanı belirleyen

⁵⁹ Silva (2017) benzer bir yaklaşımla, ikinci düzey sarsıcılar ve rasyonalitenin gereklilikleri konusunda ortaya çıkan problemin nedeninin önermesel ve inançsal gerekçelendirme ayrımıyla ilgili bazı açıklığa kavuşturulmamış noktalar olduğunu düşünür. Ancak, onun analizinde gerekçelendirme ve rasyonalite ayrımı yapılmadığı için yanıltıcı delillerle ilgili çıkmazlar devam etmektedir.

delil ve inanç arasındaki ilişkidir. Yazı gelmesi ile ilgili suç arasında delilsel anlamda bir ilişki yoktur. Bu nedenle, bugün bir jüri üyesinden beklenecek şey, neyin birer delil olduğuna dair kavrayışa sahip olmasıdır. Aynı şekilde, bir hava tahmincisiinden beklenen epistemik tavır, nem, basınç vb. verileri doğru değerlendirerek bu verilerin hangi hava durumuna işaret ettiğini bilmesidir. Hava durumu tahmincisinin bilmesi gereken havanın yarın nasıl olacağı değil, hangi verilerin hangi tahmini makul kıldığıdır. Verileri sağlayan cihazlar bozuk ve bundan dolayı veriler gerçekte olanı göstermese bile, şu veya bu verilerin şu veya bu hava durumuna inanmayı desteklediği konusunda hatalı olunmadığı sürece hava durumu tahmincisinin performansında bir kusur yoktur. Dolayısıyla, eldeki verilerin neye inanmak için bir sebep olacağı önermesel anlamda da inançsal anlamda da bir hava durumu tahmincisi için değişmez. Böyle bir değişiklik, hava durumu konusunda uzmanlığı olmayan bir başka özne için mümkündür. Ancak, birinci ve ikinci düzey delillerin birbiriyle çatışan inançları desteklemeleri karşısında rasyonaliteyi sağlayan performans nedir? Bunun cevabı performansın sağlanabilmesi için öznenin karşılaması gereken sebeplerinin neler olduğunda gizlidir.

5. 4. 1. Sebepler ve Öznenin Performansı

Bir öznenin epistemik performansının rasyonaliteyle ilgili olduğunu öne sürmek, rasyonalitenin subjektif bir mesele olduğunu söylemektir. Dünya hakkında bir önermeden salt mantıksal ilişkilere kadar, bir inancın rasyonalitesi öznenin performansı ile alakalıdır. Tam da bundan dolayı, rasyonalite delillerle değil sebeplerle ilişkilidir. Schroeder (2015: 159-160), bir öznenin inancı için iki tür sebepten bahsedebileceğimizi belirtir. Bir inanç için nedenlerin olması (öznenin farkında olmadığı), bu inanç için objektif anlamda sebeptir. Ona göre, öznenin bir inanç için sebebe sahip olması ise subjektif anlamda sebeptir. Objektif sebepler inançların doğruluğuyla ilgilirken, subjektif sebepler rasyonelliğiyle ilgilidir. Yukarıda açıklandığı üzere, önermesel gerekçelendirme objektif sebepleri kasteder. Çünkü epistemik durumu farklı iki özne aynı delillere sahipse, ikisi de önermesel anlamda gerekçelendirmeye sahiptir. Önermesel rasyonalite ise yalnızca subjektif anlamda sebepleri içerir. Bir delilin belirli bir inancı benimsemenin sebebi olduğunu idrak etmeyen bir özne, bu deliller erişiminde olsa bile önermesel olarak rasyonel değildir. Prado'nun da haklı olarak vurguladığı gibi (2020: 330), bir kişi J'nin

L'yi benimsemenin sebebi olduğunu farkında değilse, kişi L'yi benimsemek için bir sebebe sahip değildir.

Burada, objektif/sübjektif sebep ayrımını delil ve sebep ayrımı olarak kullanacağız. Böylece delil derken, öznenen bağımsız olarak bir inancı destekleyebilecek epistemik unsurlar anlaşılacaktır. Örneğin, bir hasta kızamık belirtileri gösteriyor ve gerçekten de kızamıksa, herhangi bir doktorun teşhis koymasından bağımsız olarak söz konusu belirtiler “bu hasta kızamıktır” teşhisini destekler. Eğer hasta bir doktora görünürse, doktor mevcut belirtileri “bu hasta kızamıktır.” inancını oluşturmak için bir sebep olarak kullanır. Burada ayırt edici unsur, belirtiler ve kızamık hastalığı hakkında bir fikri olmayan hiçbir özne için bu delilin bir sebebe dönüşmeyecek olmasıdır. Şayet, kızamık olan birisi bu hastalıkla hiç tanışmamış bir topluluğa gidecek olursa, topluluğun şifacısı için hastalığın belirtileri kızamığa yorulmayacağı gibi, belki tamamen başka bir hastalık ya da durumun habercisi olarak görülebilir. Dolayısıyla, ekonomik veriler veya matematik sorusunun bileşenlerinin öznelerde uygun olan inancı oluşturabilmesi için, bu delillerin öznenin zihninde belirli bir inanca epistemik dayanak yapılabilmesi gerekir. Bu da ancak öznenin zaten bu verileri işleyecek bir mekanizma ve enformasyon ağının varlığıyla mümkün görünmektedir. Aksi halde, eldeki deliller iyi ve inanç doğru olsa bile, deliller ve inanç arasındaki bağlantı tesadüfen veya keyfi olarak kurulabilir. Bundan dolayı, bir öznenin rasyonel olması şuna bağlıdır:

Epistemik Performans (EP): Bir özne epistemik tutumlarının kendi perspektifindeki sebeplerin bir sonucu olduğunu kavriyorsa, bu tutumlar epistemik performansın bir sonucudur.

Bu noktada denilebilir ki, inançların birtakım sebeplere dayanması, inançları her zaman rasyonel kılmayabilir. Çünkü sebepler ve inanç arasındaki ilişki problemli olabilir ya da sebepler aslında makul olmayabilir. Eğer sebepleri geniş bir anlamda kullanırsak, bu düşünce haklıdır. Fakat, yalnızca inançla uygun epistemik ilişkiye sahip olabilecek unsurları sebep olarak düşünürsek, bu problem aşılabılır. Farz edelim, bir öğrenci *modus ponens* ile *modus tollens* hakkında hatalı bir inanca sahiptir. Bir mantık işlemi yaparken *modus ponens* ya da *modus tollens* olarak adlandırılan düşünme şekilleri yanlış hatırlanır. Buna rağmen öğrenci, tesadüfen doğru sonuca ulaşmış olsun. Bu senaryoda öğrencinin sonucun doğru olduğuna dair bir inancı ve bu inancı için sebepleri vardır. Fakat, bu

sebepler sonuca inanmayı gerektirecek veya makulleştirecek sebeplerden ziyade, öznenin kendisini hatalı bir şekilde ikna etmesinin sebepleri olabilir. En azından, öznenin sebepleri ile sonuca götüren işlemler arasında epistemik bakımdan uygun bir ilişki mümkün değildir. Benzer şekilde, kızamık ile kızıl hastalığı arasındaki ayrımı fark edemeyecek ve kızıl hastalığının belirtilerini görseydi de kızamık hastalığı teşhisi koyacak birisi için kızamık teşhisinin doğruluğu bir bakıma tesadüf olacaktır. Yani uzmanı olmayan birisi için bazı verilere dayanarak inancının sebepleri olduğuna ikna olması, inancı için birtakım sebepleri olduğu anlamına gelmez.

Bu noktada şuna dikkat çekmeliyiz: Yukarıda öğrencinin dayanaklarını epistemik sebep saymamamızın nedeni hatalı olmaları değildir. Denildiği gibi, delillerin bir özne için sebep olabilmesi, epistemik performans gösterebilmenin koşuludur. Mantık öğrencisinin hafızasındaki yanlış enformasyonlar epistemik bir performansın sebebi olamazlar. Fakat, bunun nedeni yanlış bir enformasyonu, öznenin kabahati olmaksızın doğru olarak düşünmesi değil, öğrencinin doğru bir enformasyonu hatalı bir şekilde hatırlaması, öğrenmesi ya da bir şekilde çarpıtmış olmasıdır. Örneği biraz değiştirerek bunun nedenini görebiliriz. Diyelim ki, öğrencinin doğru olduğunu düşündüğü kurallar hatalı ama bu hatanın sebebi öğrenci değildir. Öğrenciye bu kuralları öğreten hocası bahsi geçen hatanın kaynağı olsun. Öğrenci bu enformasyonların doğruluğunu tespit edebilecek düzeyde olmadığı gibi, elinde bununla ilgili başvurabilecek bir kaynağı da yoktur. Bundan dolayı, bir otorite olarak kabul ettiği hocasının doğru enformasyonlar sağladığına inanır; ama öğrenci haberdar olmasa da hocaların öğrettiği kurallar hatalıdır. Böyle bir durumda öğrencinin yanlış olan kuralları inançları için iyi birer sebep olur ve bu sebeplere dayanan öğrenci epistemik bir performans göstermektedir.

Bu sonuç itiraza neden olabilir. Nasıl olur da yanlış enformasyonlara dayanan bir özne, bu konuda kabahati olmasa bile, rasyonel olabilir? Bunun neden böyle olduğu aşağıda tartışılacaktır; ama şimdilik tek bir noktaya dikkat çekebiliriz: Eğer mantık öğrencisini ikinci senaryoda rasyonel kabul edemiyorsak, o halde ikinci düzey delilleri görmezden gelmenin rasyonel bir reaksiyon olduğunu kabul etmeliyiz. İkinci düzey delilleri reddetmenin olumsuz sonuçlarından tez boyunca detaylı bahsedildiğinden burada tekrarlanmayacaktır. *Matematik Hocası* örneğini kısaca incelememiz bize ikinci düzey delillerin rasyonel reaksiyon için önemini göstermeye yeter.

Matematik Hocası örneğinde, hocanın yaptığı matematik işleminde bir hata olduğunu söylemesi (hatanın ne olduğunu söylemeden) bir ikinci düzey delildir. Çünkü bu delil öznenin kendisinden şüphe etmesi gerektiği anlamına gelir. Şöyle ki, öğrenci için matematik işlemi tamamen geçerli adımlarla doğru sonuca ulaşmış görünmektedir. Öğrenci bu konuda gerçekten de haklıdır. Buna rağmen, öğrencinin bu adımların geçerli olduğuna yönelik inançlarının kaynağı hocasından öğrendiği enformasyonlardır ve hocanın işlemin hatalı olduğunu söylemesi yine aynı kaynaktan gelen bir başka enformasyondur. O halde, öğrencinin epistemik pozisyonu şu şekildedir:

(1) Hocanın öğrettikleri doğrudur, çünkü hoca bu konuda uzmandır.

(2) Yapılan işlemde bir hata yoktur.

(3) Hoca (2)'nin hatalı olduğunu söyler.

Öğrencinin (2)'deki inancı (1)'e dayanır. Bu nedenle, öğrenci işlemde bir hata olmadığına inanıyorsa, bunun sebebi hocaya duyduğu güvendir. Eğer öğrenci, (3)'e rağmen (2)'ye inanırsa, (1)'i reddetmesi gerekir. Çünkü (1) doğruysa, (3)'te doğrudur ve eğer (3) doğruysa (2) yanlıştır. Burada öğrencinin (2)'ye dair inancı sarsılmalıdır. Ama bunun sebebi (3) olamaz. Aksi halde, eldeki deliller hem işlemin doğru olduğuna inanmayı hem de yanlış olduğuna inanmayı destekler. Burada asıl sebep, (3) nedeniyle öğrencinin kendisinden şüphe duymasıdır. Eğer hem (1) hem de (3) doğruysa ama (2)'de doğru görünüyorsa, öğrenci için en makul (epistemik açıdan çatışmasız) pozisyon kendisinin (2) konusunda hata yaptığıdır.

Elbette, öğrencinin eldeki sebepleri bakımından makul olanın kendisinden şüphe etmesi olduğuna inanması için epistemik performans göstermesi gerekir. Bu ise bir farkındalık ister. Burada farkındalık kavramı çok güçlü bir ifade olarak düşünülebilir. Fakat öğrencinin sebeplerinin farkında olması, bu sebeplerin inançlarını nasıl desteklediğine yönelik bir kavrayışa sahip olması anlamına gelmekle birlikte, sebeplerinin gerekçeli ya da rasyonel olduğunu ayrıca bilmesi anlamına gelmez. Bir N sebebi inanç P'ye inanmayı makul kılıyor ve özne N dolayısıyla P'ye inanmanın rasyonel seçenek olduğuna inanıyor ve bu inanç bir epistemik performansın ürünüyse, özne P konusunda rasyoneldir; ama N'nin kaynağına inanmanın (örneğin, P'yi yanlış kılacak bir delil olmaması gibi) rasyonel olup olmadığını bilmesi gerekli değildir.

Öyleyse, diyelim ki bir öznenin herhangi bir sebebi olmaksızın kendisinde kehanet gücünün olduğuna yönelik bir inanca sahip olması, kehanete dayandığını düşündüğü inançlarını rasyonel kılar mı? Hayır, çünkü kehanet ve inançlar arasındaki ilişki epistemik değildir ve öznenin bu güce sahip olduğunu düşünmek için bir sebebinin olmaması, karşı bir sebebe sahip olmasa bile en azından makuliyetini sorgulamasını gerektirir. Benzer şekilde, çağımızda evrenin işleyişini perilerle açıklayan bir kitabın içeriği rasyonel inançların sebebi olamaz. Bunun nedeni, bilimsel çalışmalar nedeniyle perilerle ilgili açıklamanın epistemik sarsıcılarla kuşatılmış olmasıdır. Öznenin bu sarsıcıları görmezden gelmesi, elindeki sebepler ile inançları arasındaki ilişkiyi kusurlu kurmasındandır. Buna karşın, aynı hükmü bin yıl önce yaşayan ve evreni Aristotelesçi paradigmayla yorumlayan ya da binlerce yıl öncesinde yaşamış ve dünyayı mitolojik ögelerle açıklayan bir kabile üyesi için veremeyiz. Çünkü ne Aristotelesçinin ne de kabile üyesinin inanç ağından kaynaklanan sebeplerini sarsacak bir enformasyonu yoktur. Bu tür kişilerin, rasyonel olduğuna inandığı tutumlar ile uyumlu olan inançları benimsemeleri gerekir.

5.4.2. Bir Meta-Sebepe: Akratik Durumların İrrasyonelliği

Aristoteles (1145b/10-15), *Nikomakhos'a Etik* Yedinci Kitapta, akrasia ifadesiyle kişinin kötü olduğunu bildiği halde kendini dizginleyemediği eylemleri açıklar: “Şimdi, kendine egemen olmanın ve sabrın iyi ve övülmeye değer şeyler arasında, kendine egemen olmamanın ve gevşekliğin kötü ve kınanması gereken şeyler arasında olduğu düşünülmektedir; ve aynı kişinin kendine egemen ve değerlendirmelerinin sonucuna itaat etmeye hazır olduğu ya da kendine egemen olmayan ve bu sonuçlara yüz çevirmeye hazır olduğu düşünülmektedir. Kendine egemen olmayan kişi, yaptığına kötü olduğunu bilerek, bunu tutkunun bir sonucu olarak yaparken, kendine egemen kişi ise tutkusunun kötü olduğunu bilerek, rasyonel ilkesi nedeniyle onları izlemeyi reddeder.”

Görülebileceği gibi, Aristoteles'e göre pratik bakımdan eylemlerin aslında kötü olduğunu bildiği halde bu eylemi yapan kişi akratiktir. Örneğin, bugün sigara içmenin ya da bazı yiyecekleri tüketmenin sağlığa ne kadar zararlı olduğuna dair fazlasıyla enformasyon olmasına rağmen, pek çok insan bu zararlı tüketim nesnelerinden vazgeçmez. Ancak bu, mevcut zararlardan haberleri olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu bakımdan, pratik anlamda akratik bir özne, “P’yi yapıyorum ama P’yi yapmanın

rasyonel olmadığını da biliyorum.” şeklinde betimlenebilecek bir pozisyona sahiptir. Bunun epistemik versiyonu Moore’un paradoksu olarak da bilinen P’yi onaylayan ama P’ye inanmayan veya P’ye inanan ama P’nin doğru olmadığını da onaylayan öznelardır (Smithies, 2012: 280; Skipper, 2019a:1372). Tezin önceki bölümünde incelendiği üzere teorik veya epistemik akrasia öznenin kendinden şüphe etmesine neden olan ikinci düzey delillerle de gündeme gelir ve öznenin hem P’ye inandığı hem de P’ye inanmanın rasyonel seçenek olmadığını inandığı epistemik durumları kasteder.

Rasyonalitenin gereklilikleri konusunda yaygın olan anlayış, öne sürülen kriterin akratik olmamakla sonuçlanmasını hedefler. Objektivistler rasyonel olanı belirleyen unsuru öznenin bağımsız olarak gerçekliğe uygun olanla açıklar ve bu sayede özneyi akratik olmaktan kurtarır. Klasik subjektivist görüş ise birinci düzey delillerin sarsılması yoluyla öznenin akratik olması engelleyen bir koşul önerir. Bu bakımdan iki yaklaşım da akratik olmayı önceden engelleyen kriterlerin peşindedir. Halbuki, şu ikisi birbirinden farklı meselelerdir: (1) Bir özne rasyonalitenin gerekliliklerini yerine getirerek akratik olamaz. (2) Bir özne akratik olmayı sürdürerek rasyonalitenin gerekliliklerini yerine getiremez. Burada ileri sürülen rasyonalite yaklaşımı, (2)’nin rasyonaliteyi kavramak için daha iyi bir strateji olduğudur. Buna göre, öznenin akratik olmayı sürdürmemesi de neyin rasyonel olduğuyla ilgilidir. Eldeki sebepler özneyi akratik olmaya sürüklüyorsa, akratik olmanın kendisi de kişi için bir sebeptir. Nasıl ki, Aristoteles’in de vurguladığı üzere pratik bakımdan akratik bir kişi, değerlendirmelerinin sonucunda yapmaması gerektiğini bilmesine rağmen kendine egemen olamayarak irrasyonelse, epistemik açıdan akratik bir kişi irrasyonel bir pozisyondadır.

Smithies’in vurguladığı üzere (2012: 281), Moore’un paradoksu olarak ifade edilen önermelerin bileşenlerinin birine ya da diğerine inanmak bir çelişki türetmez. Kişinin önermenin iki bileşenine eş zamanlı olarak inanmasından bir çatışma çıkar. Bu çatışmanın neden çıktığını akratik öznenin delilsel görüntüsünü inceleyerek daha iyi açıklayabiliriz. Bir özne hem birinci hem de ikinci düzey negatif karakterli delillere sahipse, öznenin delilsel görüntüsü şu şekildedir:

- (i) Bir E delili P’nin doğruluğuna inanmak için sebeptir.
- (ii) Bir İ delili, H’ye inanmak için bir sebeptir.

Diyelim ki E, uçağın göstergesindeki yakıt miktarı ve P de E miktarda yakıtın gidebileceği mesafedir. İ ise uçağın 10.000 fitin üzerinde seyrettiğini gösteren delillerdir ve 10.000 fitin üzerinde seyretmek kişinin algılarında problem olduğuna işaret eder. Dolayısıyla İ, algılarında problem olduğu inancı olan H için bir sebeptir. Özne E'den dolayı P'ye, İ'den dolayı H'ye inanırsa, tek başına düşünüldüğünde birinci düzey olan İ delili artık ikinci düzey bir delil rolü de kazanır. İ'ye dayandırılan H inancı da ikinci düzey bir inanç olur. Öznenin hem P'ye hem de H'ye inanması durumunda bu özne aktratiktir ve aşağıdaki yeni sebep ortaya çıkar.

- (iii) Hem bir inancı benimsemek hem bu inancın güvenilir olmayan bilişsel süreçlerin sonucu olduğuna inanmak irrasyoneldir.

Bir kişi için (iii) ancak bunun bilincindeyse bir sebep olabilir. Yani, biz öznenin kendi epistemik halinin ne olduğunu kavramasıyla özne için (iii)'e uygun düşmek rasyonel bir seçenek olamaz. Epistemik performansın rasyonalite için önemi en açık haliyle burada kendisini gösterir. Kişinin subjektif olarak kendi mental durumunun farkında olması ve bu farkındalıkla mevcut durumunun nasıl bir tutum için sebep olduğunun bilincine varması gerekir. Böylece, aslında rasyonel bir şekilde perspektifindeki sebeplere uygun olan karşılığı vermiş özne, yine de kötü bir epistemik durumla yüz yüze kaldığında, bunun bir meta-sebep olduğunu görebilir. Çünkü öznenin problemin kaynağını tespit etmek için bir imkanı bulunmamaktır. Sorun eldeki deliller de olabilir, akıl yürütme hatası da olabilir. Bu konuda karar verebilmek için mevcut sebepler hiçbir ipucu vermiyorsa, öznenin kendi yargılarına güvenmeyi bırakması tek rasyonel reaksiyon olabilir. Bu ise kişinin kendinden şüphe duymasına neden olan ve inançlarının dayanaklarıyla doğrudan bir ilgisi bulunmayan aktratik sebepten kaynaklanır.

5.4.3. Katı İçselcilik

İçselciliğin savına göre epistemik gerekçelendirme, öznenin perspektifine içsel olan ögeler yoluyla mümkündür. Bununla birlikte içselciler, içsel olan kavramıyla ne anladıkları konusunda birbirlerinden ayrılırlar. Erişilebilirlikçi görüş için, bir inancın gerekçelendirmesi inancı gerekçelendiren unsurlara öznenin yalnızca refleksiyonla ulaşabilmesine bağlıdır. Buna karşılık mentalizm ise, bir inancı yalnızca öznenin zihnine

işsel olan (algısal deneyim, hafıza, inançlar vb.) mental durumların gerekçelendirebileceğini iddia eder (Carter, vd., 2014). Aslında işselciliğin bu iki versiyonu da inancın gerekçelendirilmesini özneye işsel olan öğeler yoluyla açıkladığı için, bu öğelerin öznenin erişiminde olması gerektiğini kabul eder. Aralarındaki fark, inancın gerekçelendirilmesinde özneye düşen sorumluluğu farklı bir şekilde görmeleridir:

Bazı filozoflar işselciliği görev ya da sorumluluğu tatmin edici şekilde içeren bir görüş olarak tanımlıyorlar. Benzer şekilde, bazılarına göre gerekçelendirilmiş inanç epistemik olarak sorumlu inançtır.[...] Burada şunun gözetilmesi önemlidir: Epistemik olguların işsel olgulara bağlı olduğu görüşü ile epistemik olguların bir anlamda görevle ilgili bir mesele olduğu görüşü mantıksal olarak birbirinden farklıdır. Şöyle ki, gerekçelendirmenin kişinin görevini yapması veya yapması gerekeni yapması meselesi olduğunu söylemek bir şeydir. İlgili epistemik görevin işsel olgular tarafından belirlendiğini söylemek başka bir şeydir. (Feldman, 2014: 343)

Feldman işselciliği “iyi sebepler teorisi” olarak ifade eder ve deontolojik yaklaşımın işselciliğin genel bir kabulü olduğu fikrini hatalı bulur (Feldman, 2014: 343). Diğer yünden, işselciliğin deontolojik versiyonuna göre bir inanç gerekçeliyse, bu inancı benimseyen kişi hiçbir epistemik sorumluluktan kaçınmamıştır. Özne, erişiminde olmayan bir yükümlülüğünden sorumlu tutulamaz ama erişiminde olan yükümlülükleri de bilmesi ya da kavraması gereklidir. Dolayısıyla, bir inancı gerekçelendiren faktörler, kişinin reflektif olarak yansıtabileceği işsel öğelerdir (Vahid, 2011: 147). Burada, öznenin erişiminde olan faktörlerin inancı gerekçelendirdiğinin farkında olması gerekliliğinden anlaşılan, öznenin bu faktörlerin inancı gerekçelendirdiğini bilmesi ise, bu görüş güçlü bir işselci sav ortaya atmaktadır:

Eğer inançlarımızın gerekçelendirilmiş olması için, yalnızca inançları gerekçelendiren faktör ya da zemininin farkında olmamız değil, ayrıca bunların yeterli olduğunun, yani bu faktörlerin söz konusu inancın gerekçelendirilmesini nasıl desteklediğinin de farkında olmamız gerekliyse, bunun sonucu güçlü bir erişim işselciliğinin ortaya çıkmasıdır. (Vahid, 2011: 146)

Katı işselci görüşün önde gelenlerinden birisi olan Bonjour’a göre (1985: 8-9) bir inancın gerekçelendirilmesi, bu inancın doğruluk hedefiyle benimsenmesi ve öznenin inancının sebeplerinin bu amaç için yeterli olduğunun farkına varmasıyla sağlanır. Bundan dolayı, özne inancının gerekçeli olup olmadığını tespit etmekle yükümlüdür.

Eğer bir inancın gerekçelendirilmesi öznenin elindeki sebeplere bağlıysa, özne elindeki sebepler nedeniyle bu inancı benimseme konusunda sorumludur. Benzer bir yaklaşımla rasyonaliteyi ele alan Pollock & Cruz (1999: 156-157) ise, rasyonalitenin insan bilişinin yeterliliğiyle, bilişi yöneten normlarla ilgili bir teori olduğunu iddia eder. Dahası, rasyonalite ya da gerekçelendirme yalnızca norma uygun değil, normun rehberliğinde olmakla mümkündür. Bu nedenle, yalnızca norma uymak değil, norma rıza göstermek bir gerekliliktir. Böyle bir anlayış, epistemik gerekçelendirme için inancı gerekçelendiren epistemik zeminin, inancı gerekçelendiren bir zemin olduğunu da öznenin bilmesini veya gerekçelendirebilmesini şart koşar:

Bilgiye sahip birisi varsayıldığında, bu kişinin inançlarını kabul ederken, inançlarının belirli bir epistemik hesabın standartlarıyla buluştuğu ve dolayısıyla, bu standartları takip etmesinin uygun bir meta-gerekçelendirmeyi gerektirdiği, en azından ilkesel olarak kişi için ulaşılabilir olmalıdır. (Bonjour, 1985: 10)

Bu yaklaşımlar göz önüne alındığında katı içselciliği şu şekilde ifade edebiliriz: Bir inancın gerekçeli olması sağlayan epistemik zemin, diyelim ki GZ olsun, öznenin inancını gerekçelendirdiğinde, özne inancının GZ'den dolayı gerekçeli olduğunun farkındadır. Bunun için özne, GZ'nin bir p inancını gerekçelendirdiğini de gerekçelendirmelidir. Bu bir meta-gerekçelendirme kuramıdır ve bilişsel erişime dahil olmuş sebeplerin bir inancı gerekçelendirmesini, bu sebeplerin inancı gerekçelendirecek sebepler olmasının yanı sıra, bu sebeplerin inancı gerekçelendirebilecek unsurlar olduğunu da öznenin gerekçelendirmesi gerektiğini öne sürer. Kısacası, özne E'den dolayı P'nin doğruluğuna inanıyor ve gerekçeli bir şekilde inandığı GZ'nin bu tutumu desteklediğinin bilincindeyse, P gerekçelidir.

Katı içselcilik ile EP temelinde burada sunulan rasyonalite görüşünün temelde aynı olduğu iddia edilebilir. Fakat böyle bir iddia iki bakımdan yerinde değildir. İlk olarak, EP bir gerekçelendirme teorisi değil, bir rasyonalite teorisidir. Bilgi hedefinin bir aracı olarak doğru inançları bilgiye dönüştürecek gerekçelendirme koşulu ile rasyonalitenin doğasını amaçlayan, temelde öznenin epistemik bakımdan inanç ağıyla uyumunu hedefleyen rasyonalitenin gerekliliklerinin farklı ele alınması gerektiği önceki bölümlerde detaylı şekilde tartışılmıştır. İkinci olarak, EP bir meta-gerekçelendirme ya da meta-rasyonalite koşulunu bir inancın rasyonel sayılması için gerekli görmemektedir. Yukarıda daha detaylı üzerinde durulduğu gibi, içselciliğin erişilebilirlikçi versiyonu

şudur: Bir P önermesi, ancak ve ancak P'nin gerekçeli olduğuna gerekçeli bir şekilde inanırsak gerekçelidir ($Gp \leftrightarrow GGp$). Buna karşın, EP böyle bir karşılıklı koşul ilişkisi önermez. Bir öznenin P için elinde birtakım sebepler varsa ve öznenin P'ye inanmamasına veya P'ye inanırken rasyonel olmadığına yönelik birtakım başka sebepler yoksa, öznenin P'ye inanması rasyoneldir. Bununla birlikte, öznenin buradaki rasyonalitesi, daha önce bahsedildiği gibi eldeki sebeplerin p hakkında bir tutum almayı gerektirdiğini kavramasıyla ilgilidir. Bu sebepler herhangi bir gerekçelendirme teorisi bakımından yeterli olmayabilir. Yahut, katı içselciliğin erişilebilirlik koşulunu sağlamayabilir. Böylece, özne bilgi için bir gerek koşul olan gerekçelendirmeye sahip olmayabilir. Yine de öznenin rasyonel olması mümkündür. Bunu göstermek için aşağıdaki örnek incelenebilir:

Varsayalım, deniz kenarında yürüyüşe gittiğim bir gün yoğun bir müsilaj oluşumuyla karşılaştım. Daha önce böylesine büyük bir oluşumla karşılaşmadığım gibi bugüne kadar müsilajın neden oluştuğu hakkında ne detaylı bir araştırma yaptım ne de bu konuda enformasyon sunan herhangi bir tanıklığa şahit oldum. Yürüyüşümü bitirdikten sonra gittiğim resim kursunda, karşılaştığım manzarayı benimle bu kursu alan dört arkadaşım ile paylaştım.

(Senaryo A) Arkadaşlarımdan her birisi bu yoğun oluşumun sebebinin denizin yıllar boyunca aşırı kirlenmesinden kaynaklandığını söyledi.

(Senaryo B) Arkadaşlarımdan her birisi bu yoğun oluşumun ortaya çıkmasının doğal sebeplerinin olduğunu, kaygı duyulacak herhangi bir nedeni ya da sonucu olmadığını söyledi.

(Senaryo C) Arkadaşlarımdan ikisi müsilajın deniz kirliliğinin bir sonucu olduğunu söylerken, diğer ikisi müsilajın doğal süreçlerden kaynaklandığını söyledi.

Farz edelim, bu dört arkadaşımın resim yapmak dışında herhangi bir uzmanlıkları olup olmadığını bilmiyorum. Bana verdikleri enformasyonu neye dayandırdıkları hakkında da bir malumatım yoktur. Daha önce bir konuda haklı çıkıp çıkmadıklarıyla ilgili bir dikkatim de olmamıştır. Şimdi, “müsilaj deniz kirliliğinin bir sonucudur.” önermesi doğru olsun. O halde, yukarıdaki senaryolardan yalnızca A doğru bir inanca destek sağlayabilir. Fakat, dört arkadaşımın müsilaj konusunda ya da herhangi bir başka konuda ne derece güvenilir olduklarına dair bir bilgim ya da inancım bulunmamaktadır. Farklı bir ifadeyle, bu dört arkadaşın güvenilirliğine inanmanın ne ölçüde doğru inanca

dayanak olabileceklerini bilmiyorum. Bu nedenle, katı içselcilik için senaryo A gerçekleştiğinde benim arkadaşlarımın ifadesine dayanarak doğru inancı benimsemem gerekçeli değildir. Çünkü bu inancı gerekçeli yapan arkadaşlarımın söylediklerinin genellikle güvenilir olduğuna dair herhangi bir gerekçem yoktur. EP böyle bir gereklilik öne sürmediği için, senaryo A gerçekleştiğinde öznenin inancı rasyoneldir. Dahası, senaryo B gerçekleştiğinde özne “müsilaj oluşumunun sebebi doğal süreçlerdir.” önermesine inanırsa, öznenin bu inancı da rasyoneldir. Senaryo C halinde ise öznenin sergileyebileceği tek rasyonel tutum yargıda bulunmamak olabilir. Çünkü üç senaryoda da söz konusu dört kişinin tanıklığına itimat etmeye ya da etmemeye yönelik öznenin herhangi bir meta-gerekçelendirmesi yoktur. Öznenin gösterebileceği epistemik tavır için elindeki tek deliller bilişsel erişimine dahil olmuş kişilerin sunduğu enformasyondur. Bu enformasyon, hangi inanç için bir destek sağlıyorsa, öznenin bu inancı benimsemesi rasyoneldir.

Denilebilir ki, bir grup kişinin tanıklığı dolayısıyla bir P önermesinin doğru olduğuna işaret eden bazı deliller edinilmesi bir meta-gerekçelendirme sağlamaz mı? Elbette, eğer özne P’ye inanıyor ve bir grup başka tanıklık da P’nin doğru olduğunu ifade ediyorsa, bu tanıklıklar P’yi sürdürmek için pozitif karakterli ikinci düzey delil görevi görebilir. Ama burada, öznenin tutumunu rasyonel yapan, öznenin elindeki sebeplerin desteklediği epistemik tutumun ne olduğunu kavramasıdır. Bu kavrayış, kişinin elinde P’ye inanmak için sebepler olduğunu ve bundan şüphelenmek için bir sebep olmadığını görmesidir. Buna karşın, öznenin tanıklığın iyi bir epistemik dayanak olduğuna da inanması EP’nin şart koştuğu bir kriter değildir. Dolayısıyla, bir kişinin epistemik tutumlarını oluştururken, bu tutumları almasına neden olan epistemik sürecin uygun epistemik süreç olduğuna da gerekçeli bir şekilde inanmaması (Yani epistemik zeminin ne iyi olduğuna ama ne de kötü olduğuna), öznenin rasyonel bir şekilde inanmasını engellemez.

Bunu görmenin bir başka yolu da ikinci düzey sarsıcıların sarsıcı gücü kazanamadığı otomatik türdeki inançlarımızı incelemektir. 3 ile 5’in toplamı, sürekli gittiğimiz bir yerin adresi gibi oldukça güven duyduğumuz inançların, şüphe çeken delillere karşı bağışık olduğundan akran anlaşmazlığı bölümünde bahsedilmişti. Bu bağışıklığın sebebi bu tür inançların bir meta-gerekçelendirmeye desteklendiği veya yeterli düzeyde gerekçelendirecek delillere sahip olması değildir. Böyle inançlara güven duymak için fazlasıyla ikinci düzey pozitif karakterli delile sahibizdir. Kappel’ın de

dikkat çektiği gibi (2018: 1044), oldukça güven duyduğumuz inançlar yetişkinler için şüphe konusu edilemiyor olsa da küçük çocuklar için bu doğru değildir. Kendi akranlarından gelen enformasyonlara karşı daha kırılgan olan çocukların bu durumunun nedeni, yeterince pozitif karakterli ikinci düzey delile sahip olmamalarıdır. Bunun anlamı çocukların rasyonel olamayacağı değildir. Epistemik performans eldeki sebeplerin inanç ağıyla kurduğu ilişkide önem kazanır. Bu inanç ağının görece zayıf olması bir performans gösterilemeyeceği anlamına gelmez. Her epistemik tutum, kişinin kendi mental durumunu ve inanç-delil ilişkisini öznenin perspektifi üzerinden değerlendirerek rasyonel olabilir. Bazen zayıf bir performans yeterli olabilirken bazen karmaşık bir analiz gerekebilir.

Bu yaklaşımla, ikinci düzey negatif delillerin neden bir sarsıcı olduğu ya da olması gerektiği konusunda da bir açıklama sunmuş oluruz. Katı içselciliğe göre, bir inancın gerekçeli olması, bu inancın gerekçeli olduğunun da gerekçeli olmasını gerektirir. O halde, bir P inancı gerekçeliyse, bu inancı gerekçelendiren unsurlar yeterlidir ve özne bunun bilincindedir. Sorun şu ki, P bu şekilde gerekçelendiriliyorsa, ikinci düzey deliller bir sarsıcı olamaz. Bir P inancı yeterli epistemik desteğe sahip olduğu için gerekçeliyse, P'nin gerekçeli olmadığına yönelik deliller hatalıdır ve öznenin bunu fark etmesi gerekir. Bu sonuç, gerekçelendirmenin öznenin perspektifindeki deliller ve bu delillere epistemik yükümlülüğünün sonucu olarak doğru reaksiyon göstermekle ilgili olduğunu savunan içselilik için problemlidir. EP ise bu sorunla karşılaşmaz. EP'ye göre öznenin ikinci düzey sarsıcı delillere reaksiyon göstermesinin nedeni, birinci düzey inanç ve ikinci düzey delillerin desteklediği inancı benimsemek arasında ortaya çıkacak uyumsuzluğun, öznenin sonraki epistemik tutumu için bir sebep vermesidir. Özne bu sebebin kendi performansında bir kusur olduğuna işaret ettiğini kavrayarak birinci düzey inancını askıya alır.

5.4.4. Kendini Sarsan Teori ve Şüphelinin Rasyonalitesi

Rasyonalitenin öznenin perspektifindeki sebeplere karşılık vermekle ilgili olduğu iddiası, eğer bu sebepleri yalnızca öznenin inanç ağına uyabilen deliller olarak ele alırsak, epistemik keyfilik ya da bir tür epistemik anarşizm doğurduğu gerekçesiyle itiraz görebilir. Littlejohn (2018: 263) böyle bir itirazı gündeme getirerek, şuna benzer bir örnek sunmaktadır: Diyelim ki, rasyonalite hakkında bir objektivist olan felsefe öğretmeni,

dünyayla iletişimi kopuk olan bir kasabada hararetli ve ikna edici bir şekilde öğrencilere objektivizmi aşılamaktadır. Bunu yaparken karşıt görüşlerden bahsetmez ve öğrencilerin karşıt görüşleri öğrenebileceği bir kaynak da yoktur. Böylece, öğrenciler için rasyonalite konusunda tek bir teori vardır: Objektivizm. İster klasik subjektivist olarak ifade ettiğimiz yaklaşımlar olsun, isterse de bu çalışmanın savunduğu performansa dayalı subjektvizm olsun temel de öznenin perspektifindeki delillerin rasyonalite üzerinde belirleyici olduğunu kabul ettiği için, bu öğrencilerin objektivizmi benimsemesi rasyoneldir. O halde, subjektivizm kendisine rakip teori olan objektivizmin rasyonel bir şekilde benimsenebileceğini kabul etmekle kendi kendini baltalamış olmaz mı?

Buna bir cevap vermek için öncelikle söz konusu örneğin dikkat edilmesi gereken yönleri olduğunu göstermek gerekir. Bu örnekte, öğrencilerin objektivizmi savunmasının nedeni, rasyonalite hakkında ileri sürülen argümanları öğrenip bunlarla ilgili bir yargıda bulunmaları olmadığı gibi, objektivizmin tartışmasız biçimde ikna edici bir teori olmasına dayanmaz. Öğrencilerin objektivizmi benimsemelerinin asıl nedeni, hocaları tarafından yapılan manipülasyondur. Başka bir deyişle, hocalarına duydukları itimat nedeniyle objektvizmin doğru olduğunu düşünen öğrenciler, objektivizmin doğru teori olduğuna dair bir meta-epistemoloji geliştirmiş olmazlar. Bu nedenle, öğrencilerin bahsi geçen koşullarda objektivizme inanan epistemik duruşları, subjektivist bir anlayış için eldeki tek sebebe reaksiyon göstermeleri nedeniyle rasyonel olan tavidir; ama burada rasyonaliteyi belirleyen sebeplerin objektivist teoriyle bir ilgisi bulunmamaktadır.

Bir başka itiraz ikinci düzey sarsıcıların kendini yanıltan deliller olarak görülebileceğine dikkat çeker (Skipper, 2019b; Worsnip, 2019):

- (i) Delillerin toplamı, P'ye yönelik D gibi bir inançsal tutumu destekler,
- (ii) Delillerin toplamı, delillerin toplamının P'ye yönelik D gibi bir inançsal tutumu desteklemediğine inanmayı destekler.

Eğer bir grup delil D, P'yi desteklemek için yeterince iyi delillerse, bu deliller P'ye inanmayı destekler. Bir İ delili, D'nin P'yi desteklemediğine yönelik delillerse İ delili yanıltıcıdır. Peki, toplam deliller bakımından (i) ve (ii)'den hangisi doğrudur? Şayet, İ delili D üzerinde bir sarsıcı ise (ii)'nin doğru olması gerekir. Ama D, yeterince iyi delillerse İ yanıltıcıdır ve (i) doğru olmalıdır. O halde, aslında tüm deliller bakımından

D tutumu rasyonel seçenek olmalıyken, delillerin toplamının D'yi desteklemediğine işaret eden İ'den dolayı, delillerin neyi desteklediği konusunda mevcut deliller kendi kendini yanıltır.

Paradoksal görünen ve ikinci düzey yanıltıcı delilleri sarsıcı kabul etmenin bir sonucu olarak vurgulanan bu durum, delil ve sebep ayrımı gözetildiğinde herhangi bir sorun teşkil etmez. Öncelikle, bir delilin yeterince iyi delil olması iki anlamda mümkündür. Birincisi, objektif anlamda ya da önermesel anlamda yeterince iyi deliller söz konusu edilebilir. İkincisi, subjektif anlamda öznenin yeterince iyi delilleri olduğuna inanmasından söz edilebilir. İkinci ihtimalin gerçekleşmesi için öznenin yalnızca P'ye yönelik delillere değil, bu delillerin iyi olduğuna inanmak için de sebeplere gereksinimi vardır. Bu tür sebepleri olan bir özne ikinci düzey pozitif delillere sahiptir ve bu deliller ikinci düzey sarsıcıların sarsıcı gücünü kırabilir. Öyleyse özne, (ii)'nin doğru olmadığına rasyonel bir şekilde inanabilir ve eldeki deliller kendi kendini yanıltamaz. Birinci ihtimal ise öznenin perspektifinden önemsizdir. Özne önermesel olarak yeterince iyi delilleri olduğunu bilmedikçe veya buna inanmadığı müddetçe, öznenin birinci düzey delillerinin ikinci düzey delilden daha güçlü olduğuna inanmak için bir sebebi olamaz. Aynı şekilde, ikinci düzey delilin de daha güçlü olduğuna inanamayan ve toplam delillerinin kendisini iki farklı tutum almaya çektiğini fark eden bir kişi akratik olduğunun bilincindedir ve daha önce de açıklandığı gibi bunun bilincinde olması kendi performansının kusurlu olduğuna inanması için bir sebeptir. Elindeki deliller bakımından neyin rasyonel olduğuna karar veremez durumdaki özneler için makul reaksiyon yargılarını bir kenara bırakmaktır.

Son olarak, akran anlaşmazlığı karşısında uzlaşımçı bir tavır alarak başlangıçtaki (gerçekte rasyonel olan) inancı sürdürmemenin ya da akratik durumda olduğunun farkında olan öznelerin yargılarını bir kenara bırakmasının rasyonel seçenek olduğunu iddia etmenin şüpheli bir epistemik pozisyon olduğu söylenebilir. Böyle bir itiraz, bahsi geçen epistemik anlayışın şüpheli olduğu konusunda haklı olmakla birlikte, şüpheli pozisyonun rasyonel bir tavır olmadığı konusunda haksız olacaktır.

Elbette, bilgiden her zaman mahrum kalacağımızı iddia eden şüpheli bir görüş epistemoloji için önemli bir problemdir. Fakat, özellikle vurgulandığı üzere bu tez, öznenin perspektifindeki sebeplere yönelik performansa dayalı rasyonelite yaklaşımıyla, rasyonaliteyi bilgi için gerekli bir unsur olarak görülen gerekçelendirmeden ayırmaktadır.

Böylece, rasyonel seçeneğin ne olduğu, öznenin bilgiye sahip olup olmadığından bağımsız şekilde değerlendirilmektedir. Dahası ve en önemlisi, rasyonelite şüpheciliğin yıkmakta zorlanacağı en başta gelen epistemik statüdür. Şüpheciler de herhangi bir iddiasının rasyonel olduğunu göstermekle yükümlüdür. Dolayısıyla, burada savunulan rasyonelite yaklaşımı şüpheciler bir duruş sergiliyorsa bile, bu bakış açısı rasyonaliteyi yıkan bir pozisyondan ziyade rasyonel olmayı öznenin için her zaman mümkün kılmayı hedefleyen bir şüpheciliktir.

5.4.5. Eşsizlik Tezi

Epistemik performans, bir öznenin inancını nasıl oluşturduğuyla ilgilidir. Bir inanç epistemik performansın sonucuysa, bu inanç öznenin mevcut inanç ağıyla çatışmamaktadır ve eldeki sebepler ile inanç arasındaki ilişki uygun şekilde kurulmuştur. Bunun bir sonucu olarak, bu yaklaşım neyin rasyonel olduğu konusunda eşsizlik tezini benimser. Eşsizlik tezi, kabaca, eldeki bir grup delilin alternatif tutumlardan yalnızca birisini makul kılacağını belirtir. (Feldman, 2007: 205). Bu teze göre, birisinin toplam delilleri göz önüne alındığında, bu kişinin benimseyebileceği yalnızca bir inançsal tutum vardır (White, 2005: 445).

Bu yaklaşımın karşısında yer alan müsamahacılık (permissivism) ise eşsizlik tezinin fazla sınırlayıcı olduğunu ve en azından bazı durumlarda eldeki delillerin birden fazla tutumu rasyonel kılabileceğini savunur (Kelly, 2014: 299). Diyelim ki, iki özne S1 ve S2, aynı deliller E'ye sahip ve bu delillerden yola çıkarak birbiriyle uyumsuz olan inançları benimsemiş olsun. Eşsizlik tezinin göre iki öznenin de bu anlaşmazlık karşısında rasyonel olabilmesini mümkün kılacak tek bir tutum olabilir. Müsamahacılık ise öznenin aynı tutumda buluşmalarının her zaman rasyonel bir kusur olmadığını, farklı tutumların rasyonel bir şekilde sürdürülebileceğini iddia eder.

Eşsizlik tezinin yönelik iki önemli itiraz geliştirilmiştir. Bunlardan ilki, eşsizlik tezi ve delilcilik arasındaki farka dayanır. Delilci yaklaşıma göre bir öznenin epistemik tutumunun rasyonalitesi, eldeki delillerin desteklediği tutumu benimsemesiyle mümkündür. Ballantyne ve Coffman (2011: 3-4), eşsizlik tezinin delilciliği gerektirdiğini ama tersinin doğru olmadığını vurgular. Şöyle ki, delilciliğe göre A ve B gibi iki özne aynı delillere sahip fakat epistemik bakımdan benzer seviyede değillerse, deliller bu iki öznenin farklı tutumlar benimsemesine izin verir. Örneğin bir çırak ve

uzman belirli bir konuyu inceliyor ve mevcut bir delil L, uzman için P'yi ama çırak için herhangi bir tutumu desteklemiyorsa, yalnızca uzman P'yi gerekçelendirebilir (Feldman & Conee, 2001: 3-4). Buna karşın, eşsizlik tezine göre, deliller yalnızca bir tutumu rasyonel kılabiliyorsa, delilisel aynılığa sahip olan öznelere uyumsuz inançlara sahip olmaması gerekir (Ballantyne ve Coffman, 2011: 4).

İkinci itiraz, eşsizlik tezinin kişiler arası (interpersonal) ve içsel (intrapersonal) çekişme ayrımını göz önünde bulundurmadığı iddiasını öne çıkarır (Kelly, 2011: 192; 2014: 303). Eldeki delillerin hangi tutumu benimsediği konusunda, kişinin kendi içerisindeki inançları yalnızca bir tutumun rasyonel olduğunu destekleyebilir. Fakat, aynı delillere sahip kişiler için tek bir tutumun rasyonel olduğunu söylemek pek akla yatkın değildir. Kelly'e göre (2014: 300), iki özne aynı delillere sahip olabilir; ama bu bireysel olarak aynı oldukları anlamına gelmez. Varsayalım iki öznenin S1, ihtiyatlı bir kişilik ve mevcut delillerini değerlendirirken her zaman bu delillere ya da ulaştığı sonuca karşı tedbiri elden bırakmayan birisidir. S2 ise, kendine güvenen, ulaştığı sonuçlar konusunda S1 gibi dikkatli olmakla birlikte, S1 kadar ihtiyatlı bir kişiliğe sahip değildir. İki öznenin de aynı delillere sahip olduğu ve aynı epistemik tutumu benimsediği bir durumda, muhtemelen S1'in inancına duyduğu itimat S2'ye göre daha düşük olacaktır. Bu bir kusur değildir ve iki özne de rasyoneldir.

Bu iki itiraz, eşsizlik tezini savunan ve bunu delilseleliliği baz alarak yapan görüşlere yönelik olmakla birlikte, burada savunulan rasyonalite anlayışı için de gündeme getirilebilir. Birinci itiraz, doğrudan delilselelilik ile eşsizlik tezi arasındaki kriter farkına dikkat çekmektedir. Ancak bu, burada savunulan yaklaşımı, yani rasyonalitenin epistemik performansın bir sonucu olduğu görüşü için zorluk çıkarmaz. Çünkü, delilselci tez için bir inancın rasyonalitesinin belirleyen temel unsur deliller iken, rasyonel performans için temel unsur sebeplerdir. Delilselelilik bir inancın rasyonalitesi ya da gerekçelendirmesi için iyi delillerin mevcut olması ve delil ile inanç arasındaki ilişkinin iyi kurulmasını gerekli görür (Feldman & Conee, 1985: 23-24). Birincisi önermesel anlamda inancın gerekçeli olmasını, ikincisi ise inançsal anlamda inancın gerekçeli olmasını şart koşar. Ama delilselci tez rasyonel uyumun (Ras-U) neden gerekli olduğuna yönelik açık bir kriter sunmaz. Çünkü delilselelilik, inancı rasyonel kılanın deliller olduğunu öne sürer; ama Ras-U'yu sağlamak, delilisel destek için gerekli değildir. Örneğin, bir özne P'ye delilleri E temelinde inanıyor, ama sonradan edindiği bir ikinci düzey delil İ, bu inançta bir kusur olduğuna işaret ediyorsa, delilselelilik için İ, E'yi sarsar ve İ, P'ye inanmamayı

destekler. Fakat E oldukça güçlü delillerse, İ'nin E'yi sarsmaması gerekir. Böyle bir durumda, özne E'den dolayı P'ye inanmaya ve İ'den dolayı P'ye inanmaması gerektiğine inanabilir. Buna karşın, öznenin hem P'ye hem de P'ye inanmaması gerektiğine yönelik aynı anda benimseyebileceği inançların rasyonel olmamasının delilsel destekle bir ilgisi bulunmamaktadır.

EP'yi baz alan bir rasyonalite görüşü için İ, E'yi sarsmaz. İ, öznenin kendi performansına şüphe çeken bir delil olduğu için öznenin P'ye yönelik inancını geri çekmesinin bir sebebi olur. Dahası, İ gerçekte E'yi sarsmasa bile, eğer İ epistemik performans için sebep olabilecek bir delil ise, öznenin gösterebileceği epistemik performans, yani rasyonel tutum P'ye inanmamaktır. Dolayısıyla, eşsizlik tezi, eldeki sebeplerin doğrudan belirli bir inancı ya da alternatiflerden birisini rasyonel kılması olarak düşünülür ve bir delilin sebep olması için öznenin inanç ağıyla uyumsuz olmaması gerektiği dikkate alınır, delillerin bir ya da daha fazla inancı önermesel anlamda gerekçelendirmesi burada önemli değildir; rasyonalite tek bir tutumu destekler.

Basitçe ifade edersek, eşsizlik tezi “delilsel desteğin” tek bir tutumu rasyonelleştirdiği şeklinde düşünülürse yukarıdaki itirazlar haklıdır. Buna karşın, eşsizlik tezi “rasyonalitenin” tek bir tutumu desteklediği şeklinde düşünülürse yukarıdaki problemler sorun olmaktan çıkar. Çünkü rasyonalite yalnızca delilsel destekle ilgili değil, epistemik tutumlar ve enformasyonlar arasındaki uyumla da ilgilidir. Aynı delillere sahip bir çırac ve uzmanın durumunda, delillerin bir sebep gücü kazandığı uzman için rasyonel olan tepki ile delillerin bir sebep gücü kazanmadığı çırac için rasyonel tepki aynı olmamalıdır. Ancak, burada rasyonel olanı belirleyen unsur sebeplerdir ve bir delilin sebep olması öznenin kendi enformasyon kümesine ve performans gösterip göstermemesine bağlıdır. Böylece, Kelly'nin vurguladığı kişiler arası ve içsel çekişme ayrımında bir noktaya kadar haklı olduğunu kabul etmiş oluruz. Kişinin kendi içerisinde bir çekişme haline düşmemesinin rasyonalitenin bir gerekliliği olduğunu zaten ileri sürmüştük. O halde, eldeki sebepler birden çok tutumu belirli derecelerde destekliyorsa, en fazla makul kıldığı tutumu ya da bunun öznenin performansı ile tespit edilemediği durumlarda inançları askıya almayı destekler. Diğer yandan, idealize edilmemiş (öznelin epistemik seviyelerinin farklı olduğu) bir anlaşmazlık durumunda, öznelin birbiriyle çatışan tutumları benimsemeleri irrasyonel olmadığı gibi, epistemik uyumu dikkate alan eşsizlik tezi için problemleri bir sonuç değildir. Çünkü böyle bir rasyonalite

anlayışında delillerin objektif olarak hangi inançları makul kıldığı değil, bireysel olarak öznenin bu delillere ne derece sebep gücü kazandırabildiği belirleyicidir.

Her ne kadar performansa dayalı rasyonalite yaklaşımı için yukarıdaki itirazlar sorun teşkil etmese de, son olarak, müsamahacı görüşün karşılaştığı önemli bir itiraza değinmeliyiz. Diyelim ki, müsamahacılık haklı ve dolayısıyla eşsizlik tezi neyin rasyonel olduğu konusunda hatalı bir teoridir. Aynı delillere sahip öznenin, epistemik bakımdan benzer olsa bile, farklı tutumları benimsemeleri rasyoneldir. Bunun iki versiyonu bulunmaktadır. Birincisi radikal bir yaklaşım olarak, birbirine tamamen uyumsuz inançları benimsemenin rasyonel olduğunu ileri sürer. İkincisi ise, ılımlı bir versiyon olarak, tamamen karşıt olan itimat düzeylerini rasyonel bulmamakla birlikte, aynı itimat düzeyinde olmamayı kusurlu kabul etmez.

White (2005: 454), iki yaklaşımın da yeni delillere reaksiyon göstermeyi gereksizleştirdiğini düşünmektedir. Varsayalım özne G1 eldeki delillere dayanarak 0.8 itimat düzeyine, özne G2 de aynı delillere dayanarak 0.6 itimat düzeyine sahiptir. Öznenin epistemik seviyeleri bazı önemsiz farklar göz ardı edilirse, benzerdir. Diyelim ki, iki özne de yeni bir delil J'yi edinir. J, iki özne için de itimat düzeyini biraz yükseltmeyi ya da düşürmeyi destekleyebilir. Buna rağmen, öznenin J'yi görmezden gelerek aynı itimat düzeylerini koruyarak rasyonel olmaya devam edebilirler. Çünkü rasyonalite müsamahayı mümkün kılıyorsa ve hem G1 hem de G2 aynı anda rasyonel oluyorsa, öznenin 0.8 itimat düzeyinde kalması ya da 0.7 itimat düzeyine inmesi herhangi bir farka sebep olmayacaktır. Dolayısıyla, öznenin yeni delili görmezden gelmesi mümkün olmaktadır.

Bu durum kötü bir epistemik sonuçtur ve rasyonaliteyi delil ve inanç arasındaki ilişkiden oldukça koparır. Halbuki, Horowitz'in de ifade ettiği gibi (2014a: 41), neden rasyonel olmayı isteriz sorusu bir değer sorusudur. Hem kendimiz hem de karşıımızdakiler için, rasyonel olmanın bir değeri olmadıkça, neyin rasyonel olduğu ya da neden rasyonel olmamızın gerekli olduğunun önemli bir cevabı olmaz.⁶⁰ Müsamahacılık, ister istemez rasyonel reaksiyon göstermeyi ya da gösteren tutumları epistemik bakımdan aşağı bir konuma çekmektedir. Halbuki, mevcut enformasyon ağı ve uzmanlığıyla, bir kişinin elindeki sebepler ve inançlar arasındaki ilişkiyi kurması ile yetersiz bir enformasyon

⁶⁰ Rasyonalitenin değeri, burada tartışılan konunun kapsamını aştığından ele alınmamaktadır. Rasyonalitenin bizim için neden değerli olduğu ve neden eşsizlik tezini gerektirdiği konusunda bir sunum için bkz. Dogramacı & Horowitz (2016).

ağına rağmen şanlı tahminlerle bu ilişkiyi kuran birisinin arasındaki farkı gözetmek, rasyonaliyenin önemini dikkate almaktır.

SONUÇ

İkinci düzey deliller rasyonalitenin doğasıyla ilgili bir krize yol açmaktadır. Rasyonalitenin doğası hakkında ilk bakışta makul görünen önemli bir özellik enkratik gerekliliktir. Kişinin sahip olduğu bir grup delil belirli bir epistemik tutumun rasyonel olduğuna veya bunun aksine işaret ediyorsa, bu tutum ya benimsenmelidir ya da bir kenara bırakılmalıdır. Bu gereklilik ikinci düzey pozitif ya da negatif karakterli delillerden kaynaklanır. Basitçe ifade edilirse, özne P'nin akla yatkın seçenek olduğuna inanıyorsa, P'ye inanmalıdır. Aynı şekilde, P'nin akla yatkın seçenek olmadığına inanıyorsa P'ye inanmamalıdır. Dolayısıyla, enkratik gereklilik akratik olmayı özneye yasaklayan bir koşuldur. Bir kişi hem P'nin rasyonel olmadığına inanıp hem de P'yi benimseyen bir tutumda olmamalıdır.

Enkratik gereklilikle birlikte rasyonalitenin doğası için ilk bakışta makul görünen bir başka özellik ise delilsel gerekliliktir. Bir inancın delilleri neye inanmayı destekliyorsa, rasyonalite bu inancı benimsemeyi gerektirir. Rasyonalitenin doğasının çıkmazı, ikinci düzey sarsıcı deliller söz konusu olduğunda, delilsel gereklilik ile enkratik gerekliliğin özneyi aynı anda farklı tutumlar almaya zorlamasıdır. Eğer bir delil veya delil kümeleri özneyi aynı anda farklı tutumları benimsemeye sürüklüyorsa, nasıl bir tavır rasyonel olabilir? Bu soruya cevap veren üç yaklaşım bulunmaktadır. Tez boyunca incelendiği gibi, bir görüş eldeki delilleri epistemik seviyeleri bakımından ayırır. Bir inancın doğru olduğuna inanmanın gerekçeleri ile bu inancı benimsemenin rasyonel olduğuna inanmanın gerekçeleri birbirinden farklıdır. Bu yaklaşım haklıysa, bir arada bulunduğu uyumsuz gibi görünen epistemik tutumları benimsemek rasyonalitenin doğasıyla çatışmaz. Diğer bir görüş ise birinci düzey inançların ikinci düzey deliller tarafından sarsılabileceğini, böylece rasyonel reaksiyon için ikinci düzey delillerin oldukça önemli olduğunu savunur. Bu anlayışın sorunu, ikinci düzey delillerin nasıl sarsıcı gücü kazandığı konusunda ikna edici olmayan bir argümana sahip olmasıdır. Şöyle ki, doğru inançların iyi gerekçeleri, bu inançların rasyonel olmadığına yönelik deliller olsa bile, halen iyi gerekçelerdir. O halde, ikinci düzey delillerin tam olarak neyi sarstığı ve sonraki rasyonel reaksiyonu neden belirlediği sorusu ortadan kalkmamıştır. Üçüncü bir görüş ise ikinci düzey delillerin hiçbir etkisinin olamayacağını, pozitif statüye sahip bir inancın bir takım yanıltıcı delillerle sarsılamayacağını ileri sürer. Bu stratejinin sorunlu yanı, öznenin mental durumunu tamamen göz ardı etmesidir. Çünkü öznenin

perspektifinde bir takım deliller mevcuttur ve özne rasyonel reaksiyonunu bu delilleri gözeterek vermek zorundadır.

Tezin amacı, bu üç görüşün çıkmazlarına düşmeden ve rasyonalitenin doğası hakkında bazı sezgisel düşüncelerden ödün vermeden ikinci düzey delillerin sarsıcı rolünü açıklamaktır. Bu hedef doğrultusunda şu üç soruya cevap vermeye çalışılmıştır: (1) İkinci düzey deliller sarsıcı gücünü nasıl kazanır? (2) Bir özne ikinci düzey sarsıcılar karşısında hangi tavrı sergilerse, rasyonel olmayı sürdürebilir? (3) Rasyonel bir inanan olmak için neler birer sebeptir?

Birinci soruya karşılık verebilmek için ilk iki bölümde ikinci düzey delillerin doğası incelenmiştir. Pozitif epistemik statüye sahip bir inanç, bu statüye sahip olmadığını düşündüren veya öznenin bundan şüphe duyacağı sebeplerle karşı karşıya kaldığında mevcut statüsünü kaybediyorsa, mevcut statüyü sağlayan unsurları bozmalıdır. Örneğin, gerekçeli bir inanç bu statüsünü onu gerekçelendiren delil ya da süreçle ilgili bir kusur olduğunda kaybeder. Klasik türde sarsıcılar söz konusu edinildiğinde bunun nedeni anlaşılmaktadır. Eğer karşımızdaki bir cismi mavi görüyorsak, bu algıdan dolayı cismin renginin mavi olduğuna inanırız. Ama daha sonra, cismin fark edilemeyecek kadar küçük mavi lambalarla aydınlatıldığı gibi bir enformasyon edinirsek, mevcut inancımızın dayanakları güvenilir olmaktan çıkacaktır. Buna karşın, ikinci düzey sarsıcılar için işleyiş böyle görünmemektedir. Çünkü ikinci düzey negatif deliller, benimsenmiş olan bir inancın delilleriyle ilgili benzer bir sorun göstermez. İnancı oluşturan bilişsel süreçle ilgili bir hata olduğuna yönelik deliller olmakla birlikte, hatanın kaynağı deliller değildir. Dahası, ilk iki bölümde üstünde durulduğu gibi, ikinci düzey sarsıcılar gerçekten pozitif statüye sahip inançlar üzerine geldiğinden dolayı aslında neyin doğru olduğu konusunda yanıltıcıdır. Mesela, bir doktor doğru teşhisi koyarak rasyonel bir yargıya varmıştır. Daha sonra, kendinden şüphe etmesine neden olacak bir ilaç içtiğini fark etmesi, başlangıçta rasyonel olduğu gerçeğini değiştirmez. Buna rağmen, neden ikinci düzey deliller bir sarsıcıdır sorusuna en makul cevap, bir şekilde öznenin orijinal durumunu sürdürmesinin engellenmesi olduğu şeklindedir.

Bu tezde de aynı stratejiyle, öznenin gerçekte rasyonel olmasının mevcut inancını koruması için yeterli olamayacağı, öznenin gerçeklikteki durumunun ikinci düzey sarsıcılar karşısında rasyonel olan reaksiyonun ne olduğunu belirleyemeyeceği

savunulmaktadır. Dahası, ikinci düzey sarsıcıların hedefinin doğrudan rasyonalitenin kendisi olduğu, kendi mental durumuna güvenmemesini sağlayarak öznenin eldeki tutumlarını bir kenara bırakmasını gerektirdiği ileri sürülmektedir. Buna göre, öznenin rasyonalitesi sarsılmaktadır ve kişi mevcut inançlarını bir kenara bırakmalıdır. Dolayısıyla, ikinci soruya cevaben öznenin ikinci düzey sarsıcılar karşısında gösterebileceği tek makul reaksiyonun yargılarını askıya almak olduğu iddia edilmektedir. Üçüncü bölümde tartışıldığı üzere, akran anlaşmazlığı durumları bunun nedenini açık hale getirir. Delisel ve bilişsel bakımdan eşit öznelerin bir anlaşmazlık karşısında inançlarını sürdürmeleri için bir sebebe ihtiyaçları vardır. Ancak, akranlar bu noktada birinci düzey delillerine yeniden başvurursa döngüsel akıl yürütme sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Dahası, anlaşmazlık halinde neyin rasyonel olduğuyla ilgili deliller birinci düzey deliller olamaz. Birinci düzey deliller yalnızca belirli bir inancın doğru ya da yanlış olduğuna inanmakla ilgilidir. Anlaşmazlık karşısında hangi tavrı göstermek gerektiği konusunda eldeki tek delil anlaşmazlık durumunun kendisidir ve böyle bir durum en az birisinin hatalı olduğuna işaret eder. Eldeki toplam deliller kimin hatalı olduğu yönünde bir şey belirtmediğinden, ikinci düzey sarsıcı rolüne sahip olan ihtilaf halinin kendisi, özneleri inançlarını geri çekmeye zorlamaktadır. Elbette, bazı durumlarda anlaşmazlık halinde olunması pek de mantıklı bir seçenek değildir. Temel aritmetik işlemleri ya da sürekli gittiğimiz bir yerin adresini bilmek gibi konularda anlaşmazlık hali bir sarsıcı rolü kazanmaz. Ama bunun sebebi, bu türden inançların güvenilirliği konusunda pozitif karakterli ikinci düzey sebeplere sahip olunmasıdır. Böylece, ikinci düzey sarsıcıya rağmen bu inançların korunabilmesinin sebebi birinci düzey deliller değil, ikinci düzey pozitif delillerdir. O halde, rasyonel tavrı belirleyen yine ikinci düzey deliller olmaktadır.

Tezin incelediği ve bir cevap vermeye çalıştığı üçüncü soru, yani rasyonel bir özne olmak için nelerin iyi bir sebep olduğu meselesi, ikinci düzey delilleri rasyonalitenin doğası bakımından bir yere oturtmakla ilgilidir. Tezin dördüncü bölümü, bu amaçla akmatik durumların rasyonalitesini tartışmaktadır. Bir özne hem birinci düzey hem de ikinci düzey delillere olumlu karşılık verdiğinde akmatiktir. Kişinin akmatik olması, bir inancı benimsemesi ama bu inancı benimsemesinin rasyonel bir tutum olmadığına da inanması anlamına gelir. Epistemik düzeylerin birbirlerinin statüsünü etkileyemeyeceğini iddia etmek rasyonel bir şekilde akmatik olmanın mümkün olduğunu savunmaktır. İkinci düzey delillere rağmen başlangıçtaki inancın pozitif epistemik statüsünü koruyacağını

benimseyen bir yaklaşım ise ikinci düzey sarsıcıları reddetmekle birlikte, rasyonel bir şekilde akmatik olunamayacağını kabul eder. Eğer ikinci düzey sarsıcılar birinci düzey inançların statüsünü ortadan kaldırıyorsa, rasyonel akmatia mümkün değildir; ama bu sonuç yalnızca ikinci düzey delilleri takip etmekle sağlanabilir. Bu üç yaklaşım, rasyonalitenin doğasıyla ilgili bazı gereklilikleri benimserken, bazı gerekliliklerden ise ödün verir. Halbuki, böyle bir çıkmaza girmeden de ikinci düzey sarsıcıların rasyonalite bakımından yeri anlaşılabilir. Kişinin epistemik tutumunun rasyonalitesinin, sebeplerine karşılık verirken, epistemik bir performans gerektirdiğini savunan bir stratejiyle neden ikinci düzey sarsıcıların özneyi başlangıçtaki inançtan mahrum ettiği daha açık bir şekilde görülebilmektedir.

Epistemik performansın rasyonaliteyle olan bağı beşinci bölümde tartışılmaktadır. Performans, kabaca, eldeki sebeplerin neye işaret ettiğini kavramak olarak belirlenmektedir. Bunun önemi akmatik durumun bir sebep olmasında kendisini gösterir. Çoğu görüş gerekçelendirme ile rasyonaliteyi eşdeğer saydığı için, rasyonaliteyi araçsal bir şekilde konumlandırır. Rasyonalite doğru inançları bilgiye dönüştürecek bir unsur olarak ele alındığında şu çıkmazla karşı karşıya kalınmaktadır: Eldeki delillere uygun olan karşılığı vermek ile epistemik tutumlarımız arasındaki uyumun bir arada sağlanması rasyonalitenin bir gerekliliği ise, ikinci düzey delillerin bu iki gerekliliği bir arada sağlayan bir rasyonalite anlayışında yer bulması mümkün değildir. Bu çıkmazı çözmek adına bir yaklaşım, ikinci düzey delillerin rasyonel reaksiyonu belirlemede basat rolü oynadığını ileri sürer. Sorun şu ki, ikinci düzey deliller belirli bir inanca inanmak için bir sebep olmakla birlikte, rasyonel uyumu sağlamanın bir gereklilik olduğuyla ilgili deliller değildir. Örneğin, birtakım belirtilerin şu veya bu hastalığı teşhis etmek için delil olması, bir doktorun bu belirtileri gördüğü söz konusu teşhisi koyması için bir sebeptir. Ayrıca, bir ilaç akıl yürütmelerde kusurlu olmak gibi yan etkilere sahipse, bu ilacı alan ve yan etkilerini bilen bir kişinin akıl yürütmelerine güvenmemesi, eldeki sebeplere karşılık vermektir. Eğer bu iki tutum için elde sebepler varsa, birbirinden bağımsız olan iki inanç için öznenin elinde sebepler vardır ve bu sebeplere uygun olan tavrı benimseyen özne akmatik bir durumdadır. Bu bakımdan, kişinin sebeplerini izlemesi akmatik durumda olmanın önünde bir engel oluşturmaz. Ama akmatik olmak rasyonel olmayan bir epistemik pozisyon ise, öznenin bu duruma düşmesini engelleyecek olan epistemik unsur ne olabilir? Bir başka yaklaşım bunun ancak objektif bir rasyonalite anlayışıyla mümkün olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, bir doktorun hem teşhislerinde haklı olması hem

de bu teşhislerin rasyonel olmaması mümkündür değildir. Gerçeklikte, bu ikisinden birisinin doğru olması gerekir ve hangi durum gerçekte olanı yakalıyorsa, öznenin sürdürmesi gereken rasyonel tutum budur. Doktor teşhislerinde haklıysa, ilaç almış olsa bile bu teşhisleri rasyonel bir şekilde oluşturmadığına yönelik sebepleri yanıltıcıdır ve doktorun rasyonel reaksiyonunun ne olması gerektiğini değiştirmez.

Bu görüş öznelere akratik olmaması gerektiğine bir açıklama sunmakla birlikte, öznenin nasıl inandığını göz ardı ettiği için problemlidir. Sonuçta bir özne, hatalı akıl yürütmelerle ve hatta yanıltıcı birtakım delillerle bile gerçeği yakalayabilir. Bu nedenle, kişilerin epistemik tutumlarının ne olması gerektiği hakkındaki objektif bir kriter, kişinin bu kriteri uygun şekilde sağladığını göstermez. Dahası, bu bakış açısında bir inancın nasıl rasyonel olacağıyla ilgili bir teori sunulsa da bir inananın nasıl rasyonel olabileceği konusunda problemlili bir anlayış bulunmaktadır. Çünkü ikinci düzey deliller öznenin perspektifindedir ve bir öznenin perspektifindeki toplam delillerin yalnızca bir kısmını güvenilir bulması için bir nedeninin olması gereklidir. Yani öznenin kendisine şüphe çeken bazı delilleri hangi gerekçeyle görmezden geleceği belirsizdir.

Bir özne perspektifindeki delillerin hangilerinin yanıltıcı olduğuna her zaman doğru şekilde karar verebilecek epistemik koşullara sahip olamaz. Epistemik tutumlar mevcut olan birtakım sebeplere dayanarak geliştirilebilirler. Bu sebepler ise oldukça subjektif bir unsur olarak işler. Şöyle ki, öznenin elinde birçok delil olabilir; ama özne yalnızca belirli bir inancı benimseye işaret ettiğini düşündüğü delilleri bir temel olarak kullanabilir. Hukuk eğitimi almamış birisi için delillerin neye işaret ettiği ile bir hakim için delillerin neye işaret ettiği farklıdır. Buna karşın, yalnızca hakim hukuki konularda bir epistemik performans gösterebilir, çünkü eldeki deliller hakim inancı için bir sebep olabilirler. İkinci düzey delillerin sarsıcı rolü de bir sebebe kaynaklık ettiğinin kavranmasıyla mümkündür. Başlangıçta rasyonel bir inanca sahip olan kişinin, bu inancın rasyonel bir bilişsel sürecin sonucu olmadığına inanmasına sebep olabilecek ikinci düzey deliller edinmesiyle kişi akratik bir duruma girmektedir. Tam olarak bu durumun kendisi özne için bir şeylerin yolunda olmadığına yönelik sebep teşkil eder. Ancak, özne kendi perspektifinden hatanın nerede olduğunu tespit edemez. O halde, en makul reaksiyon öznenin kendi rasyonalitesinden şüphe duyması ve yargılarını askıya almasıdır. İkinci düzey sarsıcı deliller öznenin kendi rasyonalitesini sarsmaktadır ve gösterilmeye çalışıldığı gibi, böyle bir sarsıcının işleyebilmesi için akratik durumun neye inanmayla ilgili bir sebep olduğuna dair öznenin de bir kavrayışı gereklidir. Bu sayede, özne elindeki

sebeplere uygun olan epistemik karşılığı vererek epistemik tutumları arasındaki uyumsuzluğu giderebilir ve rasyonalitenin gereklilikleri ikinci düzey sarsıcıları kapsayan bir şekilde yerine getirilebilir.

KAYNAKLAR

- Aristoteles, (1941). "Nicomachean Ethics", *The Basic Works of Aristotle* içinde, (Ed: R. Mckean), Modern Library, New York.
- Alston, W. P. (1980). "Level Confusions in Epistemology", *Midwest Studies in Philosophy*, 5, 135-150.
- Annis, D. (1971). "Knowledge and Defeasibility", *Philosophical Studies*, 24, 199-203.
- Ballantyne, N. & Coffman, E. J. (2011). "Uniqueness, Evidence, and Rationality", *Philosophers' Imprint*, 11/18, 1-13.
- Bergmann, M. (2005). "Defeaters and Higher-Level Requirements", *The Philosophical Quarterly*, 55/220, 419-436.
- Bergmann, M. (2006). *Justification without Awareness*, Oxford University Press, New York.
- Bonjour, L. (1985). *The Structure of Empirical Knowledge*, Harvard University Press, Massachusetts.
- Bonjour, L. (2009). *Epistemology*, Rowman and Littlefield Publishers, Plymouth.
- Brueckner, A. (2005). "Fallibilism, Undertermination, and Skepticism", *Philosophy and Phenomenological Research*, LXXI/2, September, 384-391.
- Carter, J. A.; Kallestrup, J.; Palermos, S. O.; Pritchard, D. (2014). "Varieties of Externalism", *Philosophical Issues*, 24, 63-109.
- Chisholm, R. M. (1964). "The Ethics of Requirerement", *American Philosophical Quarterly*, 1/2, 147-153.
- Chisholm, R. M. (1989). *Theory of Knowledge*, Prentice Hall, New Jersey.
- Chislenko, E. (2016). "Moore's Paradox and Akritic Belief", *Philosophy and Phenomenological Research*, XCII/3, 669-690.
- Christensen, D. (2007). "Epistemology of Disagreement: The Good News", *Philosophical Review*, 116/2, 187-217.
- Christensen, D. (2009). "Disagreement as Evidence: The Epistemology of Controversy", *Philosophy Compass*, 4/5, 756-767.
- Christensen, D. (2010a). "Higher-Order Evidence", *Philosophy and Phenomenological Research*, LXXXI/1, 185-215.
- Christensen, D. (2010b). "Rational Reflection", *Philosophical Perspectives*, 24, 121-140.
- Christensen, D. (2011). "Disagreement, Question-Begging and Epistemic Self-Criticism", *Philosophers Imprint*, 11/6, 1-22.
- Christensen, D. (2016a). "Conciliation, Uniqueness and Rational Toxicity", *Nous*, 50/3, 584-603.
- Christensen, D. (2016b). "Disagreement, Drugs, Etc.: From Accuracy to Akrasia", *Episteme*, 13/4, 397-422.

- Christensen, D. (2019). "Formulating Independence", *Higher-Order Evidence: New Essays* içinde (Eds: M. Skipper & A. Steglich-Petersen), Oxford University Press, Oxford, 11-34.
- Coates, A. (2012). "Rational Epistemic Akrasia", *American Philosophical Quarterly*, 45/2, 113-124.
- Cohen, S. (1984). "Justification and Truth", *Philosophical Studies*, 46, 279-295.
- Demircioğlu, E. (2021). "On The Very Idea of Undercutting Defeat", *Logos & Episteme*, XII/4, 403-412.
- Dogramacı, S. & Horowitz, S. (2016). "An Argument For Uniqueness about Evidential Support", *Philosophical Issues*, 26, 130-147.
- Daoust, M., K. (2019). "Epistemic Akrasia and Epistemic Reasons", *Episteme*, 16/3, 282-302.
- Dipaolo, J. (2018). "Higher-Order Defeat Is Object-Independent", *Pacific Philosophical Quarterly*, 99, 248-269.
- Elga, A. (2007). "Reflection and Disagreement", *Nous*, 41/3, 478-502.
- Feldman, R. & Conee, E. (1985). "Evidentialism", *Philosophical Studies*, 48, 15-34.
- Feldman, R. & Conee, E. (2001). "Internalism Defended", *American Philosophical Quarterly*, 38, 1-18.
- Feldman, R. (2005). "Respecting The Evidence", *Philosophical Perspectives*, 19, 95-119.
- Feldman, R. (2006). "Epistemological Puzzles about Disagreement", *Epistemology Futures* içinde (Ed: S. Hetherington), Oxford University Press, Oxford, 216-236.
- Feldman, R. (2007). "Reasonable Religious Disagreement", *Philosophers without Gods* içinde (Ed: L. M. Antony), Oxford University Press, Oxford, 194-214.
- Feldman, R. (2009). "Evidentialism, Higher-Order Evidence, and Disagreement", *Episteme*, 6/3, 294-312.
- Feldman, R. (2014). "Justification is Internal", *Contemporary Debates in Epistemology* içinde (Eds: M. Steup, J. Turri, E. Sosa), Wiley-Blackwell, Malden, 337-350.
- Foley, R. (1987). *The Theory of Epistemic Rationality*, Harvard University Press, Massachusetts.
- Foley, R. (2001). "The Foundational Role of Epistemology in a General Theory of Rationality", *Virtue Epistemology: Essay on Epistemic Virtue and Responsibility* içinde (Eds: A. Fairweather, A. & L. Zagzebski), Oxford University Press, 214-231.
- Foley, R. (2011). "Epistemic Rationality", *The Routledge Companion to Epistemology* içinde (Eds: S. Bernecker & D. Pritchard), Routledge, New York, 37-46.
- Frances, B. (2011). "Disagreement", *The Routledge Companion to Epistemology* içinde (Eds: S. Bernecker & D. Pritchard), Routledge, New York, 68-74.

- Firth, R. (1978). "Are Epistemic Concepts Reducible to Ethical Concepts?", *Values and Morals* içinde (Eds: A. I. Goldman, & J. D. Kim), Reidel Publishing Company, Dordrecht, 215-230.
- Gettier, E. (1963). "Is Justified True Belief Knowledge?", *Analysis*, 23/ 6, 121-123.
- Greco, D. (2014). "A Puzzle about Epistemic Akrasia", *Philosophical Studies*, 167, 201-219.
- Greco, J. (2014). "Justification Is Not Internal", *Contemporary Debates in Epistemology* içinde (Eds: M. Steup, J. Turri and E. Sosa), Wiley-Blackwell, Malden, 325-337.
- Goldman, A. I. (1979). "What Is Justified Belief?", *Justification and Knowledge* içinde (Ed: G. S. Pappas), 1-23.
- Grundmann, T. (2011). "Defeasibility Theory", *The Routledge Companion to Epistemology* içinde (Eds: S. Bernecker & D. Pritchard), Routledge, New York, 156-166.
- Harman, G. (1977). *Thought*, Princeton University Press, New Jersey.
- Hazlett, A. (2012). "Higher-Order Epistemic Attitudes and Intellectual Humility", *Episteme*, 9/3, 205-223.
- Horowitz, S. (2014a). "Immoderately Rational", *Philosophical Studies*, 167, 41-56.
- Horowitz, S. (2014b). "Epistemic Akrasia", *Nous*, 48/4, 718-744.
- Horowitz, S. (2019). "Predictable Misleading Evidence", *Higher-Order Evidence: New Essays* içinde (Eds: M. Skipper & A. Steglich-Petersen), Oxford University Press, Oxford, 105-123.
- Kappel, K. (2018). "Higher Order Evidence and Deep Disagreement", *Topoi*, 40/5, 1039-1050.
- Kappel, K. (2019). "Escaping The Akratic Trilemma", *Higher-Order Evidence: New Essays* içinde (Eds: M. Skipper & A. Steglich-Petersen), Oxford University Press, Oxford, 124-143.
- Kelly, T. (2003). "Epistemic Rationality as Instrumental Rationality: A Critique", *Philosophy and Phenomenological Research*, LXVI/3, 612-640.
- Kelly, T. (2005). "The Epistemic Significance of Disagreement", *Oxford Studies in Epistemology* içinde (Eds: T.S. Gendler and J. Hawthorne), Volume 1, Oxford University Press, New York, 167-194.
- Kelly, T. (2011). "Peer Disagreement and Higher Order Evidence", *Social Epistemology: Essential Readings* içinde (Eds: A. I. Goldman and D. Whitcomb), Oxford University Press, New York, 183-217.
- Kelly, T. (2014). "Evidence Can Be Permissive", *Contemporary Debates in Epistemology* içinde (Eds: M. Steup, J. Turri and E. Sosa), Wiley-Blackwell, Malden, 298-312.
- Kelp, C. & Pedersen, N. (2011). "Second-Order Knowledge", *The Routledge Companion to Epistemology* içinde (Eds: S. Bernecker & D. Pritchard), Routledge, New York, 586-620.

- Klein, P. D. (1976). "Knowledge, Causality and Defeasibility", *The Journal of Philosophy*, 73/20, 792-812.
- Korcz, Keith, A., (1997). "Recent Work on the Basing Relation", *American Philosophical Quarterly*, 34/2, 171-191.
- Lackey, J. (2010). "A Justificationist View of Disagreement's Epistemic Significance", *Social Epistemology* içinde (Eds: A. Haddock, A. Miller and D. Pritchard), Oxford University Press, New York, 298-325.
- Lasonen-Aarnio, M. (2014), "Higher Order Evidence and the Limits of Defeat", *Philosophy and Phenomenological Research*, LXXXVIII/2, 314-345.
- Lasonen-Aarnio, M. (2020). "Enkrasia or Evidentialism? Learning to Love Mismatch", *Philosophical Studies*, 177/3, 597-632.
- Lehrer, K. & Paxson, T. Jr. (1969). "Knowledge: Undefeated Justified True Belief", *The Journal of Philosophy*, 66/8, 225-237.
- Lehrer, K. (1990). *Theory of Knowledge*, West Wiew Press, Colorado.
- Lemos, N. (2007). *An Introduction to The Theory of Knowledge*, Cambridge University Press, New York.
- Levy. S. R. (1977). "Defeasiblity Theories of Knowledge", *Canadian Journal of Philosophy*, 7/1, 115-123.
- Littlejohn, C. (2018). "Stop Making Sense? On a Puzzle about Rationality", *Philosophy and Phenomenological Research*, XCVI/2, 257-273.
- Lord, E. (2018). *The Importance of Being Rational*, Oxford University Press, New York.
- Matheson, J. (2015). *The Epistemic Significance of Disagreement*, Palgrave Macmillan, New York.
- Mittag, D. M. (2011). "Evidentialism", *The Routledge Companion to Epistemology* içinde (Eds: S. Bernecker & D. Pritchard), Routledge, New York, 167-175.
- Moretti, L. & Piazza, T. (2018). "Defeaters in Current Epistemology: Introduction to The Special Issue", *Synthese*, 195, 2845-2854.
- Öztürk, F. (2008). "Gettier Problemi, Dışsalıcı Çözümler ve Yanılmazcılık", *Felsefe Tartışmaları*, 42, 85-111.
- Prado, J. G. (2020). "Dispossessing Defeat", *Philosophy and Phenomenological Research*, CI/2, 323-340.
- Pritchard, D. (2010). *What Is This Thing Called Knowledge*, Routledge, New York.
- Pritchard, D. (2016). *Epistemology*, Palgrave Macmillian, New York.
- Pollock, J.L. (1974). *Knowledge and Justification*, Princeton University Press, New Jersey.
- Pollock, J. L. (1987). "Defeasible Reasoning", *Cognitive Science*, 11, 481-518.
- Pollock, J. L. & Cruz, J. (1999). *Contemporary Theories of Knowledge*, Rowman and Littlefield Publishers, Lanham.

- Rosen, G. (2001). "Nominalism, Naturalism, Philosophical Relativism", *Philosophical Perspectives*, 15, 69-91.
- Schoenfield, M. (2015). "A Dilemma for Calibrationism", *Philosophy and Phenomenological Research*, XCI/2, 425-455.
- Schroeder, M. (2015). "Knowledge Is Belief for Sufficient (objective and subjective) Reason", *Oxford Studies in Epistemology* içinde (Eds: S. T. Gendler & J. Hawthorne), Volume 5, Oxford University Press, Oxford, 226-252.
- Sextus, Empiricus (2007). *Outlines of Scepticism*, Cambridge University Press, New York.
- Silva, P. (2017). "How Doxastic Justification Helps Us Solve The Puzzle of Misleading Higher-Order Evidence", *Pacific Philosophical Quarterly*, 98, 308-328.
- Sliwa, P., Horowitz S. (2015). "Respecting All The Evidence", *Philosophical Studies*, 172, 2835-2858.
- Skipper, M. (2019a). "Reconciling Enkrasia and Higher-Order Defeat", *Erkenntnis*, 84, 1369-1386.
- Skipper, M. (2019b). "Higher-Order Defeat and the Impossibility of Self-Misleading Evidence", *Higher-Order Evidence: New Essays* içinde (Eds: M. Skipper & A. Steglich-Petersen), Oxford University Press, Oxford, 189-208.
- Skipper, M. & Steglich-Petersen, A. (Eds), (2019). *Higher-Order Evidence: New Essays*, Oxford University Press, Oxford.
- Smithies, D. (2012). "Moore's Paradox and the Accessibility of Justification", *Philosophy and Phenomenological Research*, LXXXV/2, 273-300.
- Sosa, E. (1970). "Two Conceptions of Knowledge", *Journal Of Philosophy*, 67/3, 59-66.
- Steel, R. (2019). "Against Right Reason", *Philosophy and Phenomenological Research*, XCIX/2, 431-460.
- Swain, M. (1974). "Epistemic Defeasibility", *American Philosophical Quarterly*, 11/1, 15-25.
- Swinburne, R. (2001). *Epistemic Justification*, Oxford University Press, New York.
- Thune, M. (2010). "Partial Defeaters and The Epistemology of Disagreement", *The Philosophical Quarterly*, 60/239, 355-372.
- Tiozzo, M. (2019). "The Level-Splitting View and the Non-Akrasia Constraint", *Philosophia*, 47, 917-923.
- Titelbaum, M. G. (2015). "Rationality's Fixed Point (or: In Defense of Right Reason)", *Oxford Studies in Epistemology* içinde (Eds: T.S. Gendler and J. Howthorne), Volume 5, Oxford University Press, New York, 253-294.
- Turri, J. (2010). "On the Relationship between Propositional and Doxastic Justification", *Philosophy and Phenomenological Research*, LXXX/2, 312-326.
- Vahid, H. (2011). "Externalism/Internalism", *The Routledge Companion to Epistemology* içinde (Eds: S. Bernecker & D. Pritchard), Routledge, New York, 144-155.

- White, R. (2005). "Epistemic Permissiveness", *Philosophical Perspectives*, 19, 445-459.
- White, R. (2009). "On Treating Oneself and Others as Thermometers", *Episteme*, 6/3, 233-250.
- Worsnip, A. (2018). "The Conflict of Evidence and Coherence", *Philosophy and Phenomenological Research*, XCVI/1, 3-44.
- Worsnip, A. (2019). "Can Your Total Evidence Mislead About Itself?", *Higher-Order Evidence: New Essays içinde* (Eds: M. Skipper & A. Steglich-Petersen), Oxford University Press, Oxford, 298-315.

